CRIȘAN MUȘEȚEANU,
un nou membru al clubului septuagenarilor

În data de 17 decembrie 2017, Crișan Mușețeanu evoluează de la sexagenari și intră în Clubul Septuagenarilor. S-a născut în ultimele două săptămâni de existență a Regatului României, în București. Părinți i-au fost medicul, scriitor memorialist și poet Crișan V. Mușețeanu (1915–2006) și Valentina, nepoată a regentului Constantin Sărățeanu (1862–1935), care prin avatarurile vremurilor, curând după nașterea fiului lor, au trebuit să trăiască despărțiți unul de altul ... Tatăl în Germania, ca bursier Humboldt, mama în România cu fiul, fiecare refăcându-și viața așa cum soarta a decis. Reîntâlnirea celor doi s-a petrecut la senectute, după 1990, dar în alte condiții ...

Absolvent, în 1965, al renumitului Liceu „Spiru Haret" din București este admis la Facultatea de Istorie din cadrul Universității din București, unde beneficiază de ultimii ani de activitate didactică ai renumiților profesori Ion Nestor, Dumitru Berciu, Dionisie M. Pippidi, Emil Condurachi, Dumitru Tudor. Fiind atras de studiul Antichității, participă la săpăturile arheologice de la *Histria*, în special în echipa lui Alexandru Suceveanu (1940–2013), viitorul său conducător științific al tezei de doctorat.

Obține diploma de licență în anul 1970 și va fi repartizat profesor de istorie la Liceul din Fetești (jud. Ialomița). Își face stagiatura de trei ani, până în 1973. Arheologia este însă o „boală curată" care nu se lasă părăsită. Colaborează cu Muzeul Militar Central din București, cu Floricel Marinescu, participând la campaniile de săpături arheologice din cetatea getică de la Polovragi (jud. Gorj) și castrele romane de pe *Limes Alutanus* de la Titești și Racovița (jud. Vâlcea).

Între timp o cunoaște pe Antonia Liliana Anghel, „navetistă" și ea, și se întemeiază o nouă familie.

Crișan vrea și arheologie, de aceea între anii 1973–1979 activează ca muzeograf la Muzeul de Istorie din Călărași.

Aici, pe malul Dunării, are şansa să-l cunoască mai bine şi să colaboreze cu inimosul pictor, director al muzeului (1951–1975), Niţă Anghelescu (1903–1999). Coleg, ba chiar director de muzeu, în perioada 1 februarie 1975–30 iunie 1977, îi este, printre alții, fostul coleg și prieten din studenție, regretatul Nicolae Conovici (1948–2005). Amândoi, pentru a supraviețui financiar și spiritual, se hrănesc zilnic cu o pâine și un litru de lapte. Sarcinile de serviciu, preocupările științifice, plăcerea de a lucra în aer liber îi face pe amândoi să participe uneori la șantiere comune – cetatea de la Piscu Crăsani și necropola de secolul al IV-lea de la Copuzu (1973–1980).

Își împart însă epocile istorice, Crișan ocupându-se de perioada romană, ca o continuare a celor învățate în studenție în așezarea milesiană de pe malurile Lacului Sinoe. Dar pentru asta traversează Dunărea, în zona comunei Ostrov, de pe malul drept al Dunării, teritoriu aparținând în Antichitate orașului *Durostorum*, Silistra de astăzi. Perioadele de creștere și scădere ale nivelului apelor Dunării favorizează eroziunea malurilor ... și, drept urmare, apariția de obiective arheologice. Se descoperă baterii de cuptoare romane de ars ceramică și astfel studiul ceramicii romane de la *Durostorum* devine obiectivul principal. Peste ani, în 1992, va constitui chiar tema tezei de doctorat susținută la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", din București. În acest domeniu colaborează excelent cu colegul Dan Elefterescu de la Muzeul Dunării de Jos din Călărași.

Vreme de 35 de ani, între 1975 și 2010, este coordonatorul științific al șantierului arheologic Durostorum, com. Ostrov, jud. Constanța, sit arheologic care continuă să fie cercetat și astăzi de noile

generații de arheologi din Muzeul Național de Istorie a României și ai muzeului din Călărași, iar uneori chiar din Silistra (Bulgaria) – Crișan Mușețeanu fiind cel ce a impulsionat colaborarea științifică româno-bulgară din zonă.

Dar naveta București – Călărași devine tot mai grea. Lipsurile de tot felul din viața cotidiană se accentuează. Familia trebuie întreținută și se transferă ca muzeograf la Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București – Muzeul „Curtea Veche", pentru perioada 1979–1981, post relativ static și fără mari perspective de viitor. În anul 1980 devine tătic, prin nașterea Antoniei, care peste ani va deveni reporter, redactor și realizator de emisiuni la Radio România.

Arheologia și ceramica romană nu-i dau pace. În fine, în 1981, după multe frecușuri de natură politică, reușește să se angajeze ca muzeograf la Muzeul Național de Istorie a României, secția Istoria Veche – secție condusă pe atunci de doamna Lucia-Ana Marinescu-Țeposu (mai apoi directoare a muzeului). Aici, la MNIR, își desăvârșește profesiunea. Din muzeograf, după doctorat devine, în 1993, cercetător științific, iar din decembrie 1997 până la pensionare, 2010, director general.

Participă la săpăturile de epocă romană de la Micia (com. Vețel, jud. Hunedoara) (1982–1997), în colaborare cu Muzeul din Deva, și *Histria* (după 1984), acum coleg și colaborator al lui Alexandru Suceveanu și Octavian Bounegru.

Ne cunoaștem de pe la mijlocul deceniului opt al secolului trecut, dar de prin 1980 putem spune că am devenit prieteni, colaborând și sprijinindu-ne reciproc în bunul mers al treburilor la MNIR, în Comisia Națională de Arheologie, în organizarea și participarea la diferite expoziții interne și internaționale – Republica Moldova, Germania, Italia, Grecia, Franța, Danemarca, Elveția, Suedia, SUA, Marea Britanie etc. Ce plăcute au fost *spazieren*-ul între două trenuri, de dimineața până seara, prin centrul Vienei sau *periegheza* de o săptămână prin vechea Eladă.

După 1990, și în special începând cu 1998 – ca director general al Muzeului Național de Istorie a României, ca Vicepreședinte al Comisiei Naționale de Arheologie, ca membru al Comisiei Naționale a Muzeelor și Colecțiilor – face parte din Comitetul de organizare al Congresului Rei Cretariae Romanae Fautores de la Timișoara (membru, 1994), Comitetul de organizare al celui de al XVI-lea Congres de Bronzuri antice (președinte, 2003), Comitetul de organizare a colocviilor de la Accademia di Romania de la Roma (2004), Comitetul de organizare a celui de-al II-lea Congres internațional „International Lychnological Association" (2005–2006), Comitetul de onoare al Asociației „Hellas et Roma" (membru, Geneva, 2009).

Este un participant activ la o serie de colocvii și congrese din străinătate: Aquilea – Grado (2000), Alexandria (Egipt, 2002), Roma (2004), Stockholm (2004), Istanbul (2004) etc; referent în diverse comisii de doctorat la Facultățile de Istorie din București, Cluj, Timișoara, Constanța și Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" București.

Pentru întreaga sa activitate științifică și muzeografică a fost distins de Președintele României cu titlul de Ofițer al Ordinului Național „Seviciul Credincios" (2000), iar de cel al Italiei de Cavaler al Ordinului „Stella della solidarietà italiana" (2009).

Dar mai presus de toate, se poate mândri, alături de mulți dintre noi, de frumosul titlu de BUNIC.

Întru mulți și fericiți ani Crișane, alături de noi și mai ales de familie prin Telega ta dragă.

Georgel Trohani

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

CĂRŢI, CATALOAGE, VOLUME

- *Ateliere ceramice romane de la Durostorum*, Bucureşti, 2003
- *The Antique Bronzes Typology, Chronology, Authenticity The Acta of the 16th International Congres of Antique Bronzes*, Bucureşti, 2004 (editor)
- *Corona Laurea, Studii în onoarea Luciei Ţeposu-Marinescu*, Bucureşti, 2005 (co-editor)
- *La basilique episcopole*, Histria, XIII, 2007 (colaborare cu Al. Suceveanu, O. Bounegru, Gh. Poenaru-Bordea)

STUDII, ARTICOLE

- Cîteva torţi ştampilate de amfore elenistice din judeţul Ialomiţa şi sud-vestul Dobrogei, *SCIVA*, 26, 1975, 4, p. 541–550 (în colaborare)
- Notă asupra unor geme de la Durostorum, *Pontica*, IX, 1976, p. 199–200 (în colaborare)
- Morminte din secolul IV descoperite la Călăraşi, *Ialomiţa. Studii şi Cercetări,* I, 1976, p. 75–80
- Arme sarmatice descoperite în judeţul Ialomiţa, *SCIVA*, 28, 1977, 2, p. 247–252
- Bronzuri romane din sud-vestul Dobrogei, *SCIVA*, 28, 1977, 4, p. 585–590 (în colaborare)
- Noi descoperiri sarmatice din judeţul Ialomiţa, *SCIVA*, 29, 1978, 3, p. 423–432
- Contribution au problème de importation des amphores grecques dans le sud-est de la Munténie, *Dacia N.S.*, 22, 1978, p. 173–200 (în colaborare)
- Oglinzi romane din plumb de la *Durostorum*, *Pontica*, XI, 1978, p. 105–111 (în colaborare)
- Noi bronzuri romane din sud-vestul Dobrogei, *SCIVA*, 30, 1979, 3, p. 445–452 (în colaborare)
- Spre o tipologie a ştampilelor legiunii a IX-a Claudia în Moesia Inferior, *Studii şi Materiale de Muzeologie şi Istorie Militară*, *12, 1979, p. 164–185* (în colaborare)
- Fragment de diplomă militară romană de la Durostorum, *SCIVA*, 31, 1980, 3, p. 477–478
- Lampes à estampilles de Durostorum, *Dacia N.S.* 24, 1980, p. 283–306 (în colaborare)
- Câteva geme romane din sud-vestul Dobrogei, *Studii şi cercetări de numismatică*, 7, 1980, p. 126–127
- Noi descoperiri epigrafice pe limesul Dunării de Jos, *Pontica*, XIV, 1981, p. 255–261 (în colaborare)
- Bijuterii romane de la *Durostorum*, *SCIVA*, 33, 1982, 1, p. 125–130
- Câteva fragmente sculpturale din sud-vestul Dobrogei, *Pontica*, XV, 1982, p. 255–261
- Bronzuri romane din colecţia Mihai Sutzu, *MN*, 7, 1983, p. 83–90
- Lampes romaines de *Durostorum*, *Dacia N.S.*, 27, 1983, p. 109–128 (în colaborare)
- Capsule de sigilii romane din *Dacia* şi *Moesia inferioară*, *SCIVA*, 35, 1984, 4, p. 361–365
- Fragmente sculpturale de la *Troesmis*, *Peuce S.V.*, 9, 1984, p. 235–236, p. 631–632
- Ateliers céramiques de *Durostorum*, *Dacia N.S.*, 29, 1985, p. 147–151
- Teracote de la Durostorum reprezentând-o pe Venus, *Pontica*, XVIII, 1985, p. 185–191 (în colaborare)
- Contribuţii privind ceramica romană de la *Durostorum*, *CCDJ*, I, 1985, p. 67–81 (în colaborare)
- Vase cu figuri dionisiace de la *Durostorum*, *SCIVA*, 37, 1986, 2, p. 179–183
- Raport preliminar asupra campaniei arheologice de la Micia, punctul Edificiul roman, din anul 1983, *MN*, 8, 1986, p. 63–65

- Necropola din sec. IV e. n. de la Copuzu, *CCDJ*, II, 1986, p. 209–222
- Raport preliminar asupra campaniei arheologice de la *Micia*, punctul "Edificiu roman", din 1983, *CA*, 8, 1986, p. 63–65
- O nouă lucernă de la Durostorum, *SCIVA* 38, 1987, 1, p. 77–78
- Contribuţii privind ceramica romană de la *Durostorum* (II), *CCDJ*, V–VII, 1988–1989, p. 89–119 (în colaborare)
- Contribuţii privind topografia Durostorului, *SCIVA*, 41, 1990, 3–4, p. 293–299
- Dobrogea romană, în catalogul expoziţiei „Romanii în România", Chişinău, 1991, p. 15–26
- Contribuţii privind ceramica romană de la *Durostorum* (III), *Pontica*, XXV, 1992, p. 221–239 (în colaborare)
- Céramique à glasure plombiphère de *Durostorum*, *Pontica*, XXVI, 1993, p. 231–233
- Les ateliers céramiques de *Durostorum*, în S. Zabehlicky-Scheffengger (ed.), *Rei Cretariae Romanae Favtorvm. Acta*, 33. *Congressvs Vndevicesimvs Rei Cretariae Romanae Favtorvm in Dacia Habitvs. MCMXCIV*, Abingdon, 1996, 1996, p. 17–21
- Ceramica africană cu decor în relief de la *Durostorum*, *SCIVA*, 47, 1996, 4, p. 395–399 (în colaborare)
- Imitations locales des sigillés décorés de *Durostorum*, *CA*, X, 1997, p. 343–355
- À propos de la fin des ateliers céramique de *Durostorum*, în volumul *Studia Danubiana, pars Romaniae Series Symposia*, I, Bucureşti, 1998, p. 169–176
- La typologie des fours céramiques de *Durostorum*, *CA*, XI, 1998–2000, p. 411–423 (în colaborare)
- Un poanson din os de la *Durostorum*, *SCIVA*, 50, 1999, 1–2, p. 83–84
- Un tipar de T.S. de la *Durostorum*, în M. Iacob, E. Oberläander-Târnoveanu, F. Topoleanu (ed.), *Istro-pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare, 1950–2000. Omagiu lui Simion Gavrilă la 45 de ani de activitate, 1955–2000*, Tulcea, 2000, p. 229–230
- Les ateliers céramiques de la légion XI Claudia a Durostorum, în volumul *Civilisation greque et cultures antiques périphériques, Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, Bucureşti, 2000, p. 342–344
- Contribuţii privind ceramica romană de la *Durostorum* (IV), *Peuce, S.N.*, II (XV), 2004, p. 95–142 (în colaborare)
- Contributions a la ceramique romaine de *Durostorum*, *Ephemeris dacoromana*, XII, 1, 2004, p. 159–171
- Un prototype de lampe de *Durostorum*, în C. Muşeţeanu, M. Bărbulescu, D. Benea (ed.), *Corona Laurea. Studii în onoarea Luciei Ţeposu Marinescu*, Bucureşti, 2005, p. 343–347
- Les ateliers de lampes de *Durostorum*, în C. A. Roman, N. Gudea (ed.), *Lychnological Acts 2. Acts of 2nd International Congress on Ancient and Middle Age Lighting Devices. Trade and Local Production of Lamps from the Prehistory until the Middle Age* (Zalău-Cluj-Napoca, 13th–18th of May 2006), Cluj-Napoca, 2008, p. 183–185, pl. 125–127 (în colaborare)

Cercetări Arheologice, XXIV, MNIR, 2017, p. 17–82

CERCETĂRI ARHEOLOGICE SISTEMATICE ÎN CUPRINSUL SITULUI HALLSTATTIAN TĂRTARIA-*PODU TĂRTĂRIEI* VEST. RAPORT PRELIMINAR AL CAMPANIILOR 2016–2017

CORINA BORȘ, LUCIANA RUMEGA-IRIMUȘ, VLAD RUMEGA-IRIMUȘ

SCHEDULED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ON THE HALLSTATT AGE SITE FROM TĂRTARIA-*PODU TĂRTĂRIEI* VEST. PRELIMINARY REPORT OF THE 2016–2017 CAMPAIGNS

The discovery of the prehistoric site from Tărtăria-Podu Tărtăriei vest (Alba County) was made in 2012 by large-scale preventive archaeological field investigations occasioned by the construction of the A1 motorway along the Mureș river valley. The site is located north to Tărtăria village (Săliștea commune), on a plateau situated on the upper left terrace of the mentioned valley. In 2012, throughout an open area archaeological excavation was completely investigated an area of about 2 hectares (on the southern and eastern limits of the site), where significant archaeological features and vestiges were discovered, providing major new data and finds for Middle Hallstatt period – the Basarabi pottery style. The most important ones are two ditches marking the southern and eastern limits of the site, two bronze hoards (comprising over 400 bronze and iron objects, dated to the middle period of the First Iron Age / the Middle Hallstatt period – the Bâlvănești-Vinț series of bronze hoards, 8th c. BC) and a collective grave. Since 2016 was initiated a scheduled archaeological project, aiming both field excavations and geophysics surveys. As a result, a large-scale magnetic survey and aerial photography were made for documenting the setting of the prehistoric site. Considering the evidence provided by the 2014 and the 2016 geophysics surveys, was set an excavation perimeter in the northern part of the site, by opening two main trenches. In 2017, a third main trench was added to these two ones. Six new archaeological features (pits) were uncovered (all assigned based on the inventory to the Middle Hallstatt period – the Basarabi culture), and was finalised the field investigation for other two, which were identified in 2016. The finds comprise a considerable amount of pottery (including entire vessels with characteristic Basarabi style decoration), as well as a portable hearth, a fragmentary zoomorphic figurine, a miniature stone axe reused as pendant, and a series of metal object – two iron knifes, an iron blade and a bronze hair-pin with the ending in "8" shape.Also were taken a series of aerial images, and in late autumn 2017 was made a preliminary geomagnetic prospection on the western part of the site.Considering all the data recorded up to now and the preliminary analysis of the very rich archaeological finds from Tărtăria-PoduTărtăriei vest, one can consider this site as a very important one for the study of middle period of the First Iron Age in Transylvania and neighbouring areas. Although preliminary, the results of the field researches of 2017 made in here emphasize once again the site's particular features and the necessity for its long-term field research and protection.

KEYWORDS: middle period of the First Iron Age (middle Hallstatt), Basarabi pottery style.
CUVINTE CHEIE: perioada mijlocie a primei epoci a fierului (Hallstatt mijlociu), stilul ceramic Basarabi.

SCURTĂ INTRODUCERE

Această importantă stațiune arheologică preistorică, descoperită în urmă cu 5 ani, este situată în județul Alba, comuna Săliștea, satul Tărtăria, în zona situată la nord-vest de acesta. De vreme ce a fost necesară identificarea distinctă a acestui sit datând din perioada mijlocie a primei epoci a fierului (perioada culturii Basarabi) de bine-cunoscută stațiune neolitică de la Tărtăria-*Gura Luncii*, apelând la toponimia locală și hărțile de referință acest de-al doilea important sit aflat în cuprinsul teritoriului administrativ al satului Tărtăria a fost denumit Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest*. Situl hallstattian, descoperit în anul 2012 cu prilejul cercetărilor arheologice preventive determinate de construirea autostrăzii Orăștie–Sibiu, se află situat pe partea stângă a văii mijlocii a Mureșului, la nord de autostrada A1 și la sud de DN7, chiar la intrarea în satul sus-menționat. Lucrările agricole intense care se desfășoară de câteva decenii în această zonă afectează în mare măsură suprafața sitului, așa cum se poate observa atât pe imagini aeriene și hărți de arhivă, dar și direct, cu prilejul cercetărilor preventive din anii 2011–2012, respectiv a celor sistematice din campaniile 2016–2017. Prin cercetările arheologice preventive din anul primăvara și vara anului 2012, desfășurate în porțiunile sudică și estică ale sitului (**Pl. I–III**), a fost confirmată existența aici a unui important habitat preistoric, unde se păstrează importante vestigii încadrabile în perioada mijlocie a primei epoci a fierului (Hallstatt-ului

mijlociu / perioada culturii Basarabi)[1]. Campaniile de cercetare arheologică sistematică din perioada 2016–2017 s-au concentrat în partea nordică a sitului[2], confirmând suprafața amplă pe care o ocupă această stațiune preistorică pe prima terasă a râului Mureș (**Pl. XVI**).

Trebuie amintit și faptul că acesta este unul din cazurile aparte ale arheologiei din România ultimelor două decenii, dată fiind oportunitatea și posibilitatea de a continua cercetarea arheologică preventivă de amploare din anul 2012 (într-un sit anterior necunoscut) prin extinderea și aprofundarea sa în cadrul unui program multianual de săpătură arheologică sistematică și investigații pluridisciplinare conexe.

NOI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN RAZA ADMINISTRATIVĂ A LOCALITĂȚII TĂRTĂRIA (**Pl. IV**)

În ultimii 5 ani, au fost efectuate în limita administrativă a localității Tărtăria o serie de noi descoperiri, care împreună cu cele cunoscute anterior reconfirmă potențialul arheologic deosebit al acestui areal. Astfel, la est de situl hallstattian identificat și cercetat în anii 2011–2012, în partea estică a platoului numit *Podu Tărtăriei*, au fost descoperite în anul 2011 – în contextul desfășurării lucrărilor de diagnostic arheologic pe traseul autostrăzii A1: Orăștie–Sibiu, lotul 1 – urme ale unei locuiri medievale timpurii (sec. XI–XIII)[3]. În perioada 2014–2015, spre nord, către lunca Mureșului, în zona situată la Nord-Est și Est de bine-cunoscuta stațiune neo-eneolitică (de tip *tell*) de la Tărtăria-*Gura Luncii*, dar și propriu-zis în partea sudică a acesteia, au fost efectuate cercetări arheologice preventive – ocazionate de modernizarea traseului căii ferate Brașov–Simeria, componenta A, Coridorul IV Pan-European, tronsonul Vințu de Jos–Simeria – care au prilejuit noi descoperiri[4] (unele in *situ*, altele în poziție secundară), datând din perioada culturilor Starčevo-Criș, Vinča – fazaA3, Petrești, Coțofeni, Noua, dar și prima (cultura Basarabi) și a doua epocă a fierului, cât și din epoca romană, respectiv perioada medievală – secolul al XIII-lea). Un alt punct de interes arheologic din acest areal, anume zona terasei denumite *Pietroșița*, așa-numitul sit 10 (conform numerotării stabilite de autorii cercetărilor preventive din campania 2014) a fost – de asemenea – cercetat prin săpături arheologice preventive prilejuite de aceleași lucrări de infrastructură pentru calea ferată[5]; aici au fost descoperite vestigiile unei așezări medievale de dimensiuni reduse, datând din secolul al XII-lea, dar și vestigii preistorice, atribuite culturilor Criș și Coțofeni[6], precum și perioadei Latène (etapa C1)[7]. Alte descoperiri datând din perioada culturilor Coțofeni (faza I) și Noua au fost realizate în așa-numitul sit 9, delimitat și cercetat tot în anul 2014, cu ocazia derulării acelorași lucrări de infrastructură pentru calea ferată în zona haltei CFR Tărtăria[8]. Alte vestigii atribuite culturii Vinča – fazaA3 au fost descoperite în zona situată la Sud-Vest de stațiunea neo-eneolitică de la Tărtăria-*Gura Luncii*, cu prilejul cercetării preventivă a acestei porțiuni, localizată imediat la Nord de fostul traseu (între timp modernizat și extins) al căii ferate[9].

Date fiind toate aceste noi descoperiri arheologice trebuie remarcat că este regretabil faptul că nu au fost publicate – fie și preliminar – toate noile informații de interes arheologic prilejuite de lucrările de infrastructură realizate pentru modernizarea căii ferate amintite mai sus. Judecând după datele parțiale publicate până în prezent pentru aceste cercetări arheologice preventive din anii 2014–

[1] Borș *et alii* 2014, 9–102.
[2] Având în vedere că este vorba de un sit arheologic unitar, s-a optat pentru numerotarea în continuare a unităților de săpătură și complexelor în raport cu cele din cercetarea arheologică preventivă din anul 2012. Astfel, în 2016 au fost deschise secțiunile magistrale S032 și S033, orientate aproximativ N – S în partea nordică a sitului, cu martor intermediar de 1 m. Pentru S032 au fost deschise 5 casete (A – E) [4 x 4 m cu martor intermediar de 1 m, aceștia fiind ulterior demontați]. Pentru S033 au fost deschise 2 casete (A – B) [4 x 4 m cu martor intermediar de 1 m, aceștia fiind ulterior demontați]. Ulterior, în campania 2017 a fost deschisă secțiunea magistrală S034, situată la Vest de S032 cercetată în campania precedentă, ambele orientate aproximativ Nord–Sud în partea nordică a sitului, cu martor intermediar de 1 m. În secțiunea S034 au fost deschise 4 casete (A–D), având dimensiuni de 4 × 4 m cu martori intermediari de 1 m, de asemenea aceștia fiind ulterior demontați. A continuat și cercetarea secțiunii S033, fiind deschise alte 3 noi casete (C–E), având dimensiuni de 4 × 4 m cu martori intermediari de 1 m, și aceștia fiind ulterior demontați.
[3] Dumitrașcu, Ene, Streinu 2015, 41–63.
[4] Luca 2016, p. 20, 27.
[5] Craiovan, Micle 2015, 497.
[6] Rogozea, Micle, Dincă 2017, 239.
[7] Ferencz, Roman 2015, 156–164.
[8] Rogozea, Micle, Dincă 2017, 233–235.
[9] Rogozea 2016, 121–123.

2015[10] este foarte clar faptul că porțiunea dintre prima terasă a Mureșului și cea de-a doua, traversată de traseul DN 7 și al căii ferate, chiar dacă puternic afectată de lucrări de infrastructură începând cu jumătatea secolului al XIX-lea, are un important potențial arheologic – dată fiind proximitatea cu bine-cunoscutul sit de la Tărtăria-*Gura Luncii* și recent identificatul sit Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest*. Mai mult decât atât, este neclar de ce au fost autorizate și alte noi lucrări de amenajare (un iaz către Nord-Est și o stație de procesare a deșeurilor imediat la Vest de situl Tărtăria-*Gura Luncii*, foarte probabil chiar în zona de protecție a acestei stațiuni arheologice clasate în Lista Monumentelor Istorice ca monument de categorie A) în porțiunea de la nord de situl hallstattian Tărtăria (**Pl. V**), anume în zona traversată de traseul DN 7 și calea ferată, iar rezultatele cercetărilor arheologice preventive care vor fi fost efectuate aici nu au fost nici măcar semnalate[11].

SCURTE CONSIDERAȚII DESPRE PRIMELE DOUĂ CAMPANII DE CERCETĂRI ARHEOLOGICE SISTEMATICE ÎN CUPRINSUL SITULUI HALLSTATTIAN TĂRTĂRIA-PODU TĂRTĂRIEI

SCOPUL CERCETĂRII SISTEMATICE

Scopul inițial al cercetărilor arheologice din zona Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest* a fost determinat în anul 2012 de lucrările de construire ale autostrăzii A1: Orăștie–Sibiu / lot 1: Orăștie–Sebeș, așadar o cercetarea arheologică preventivă subsumată conceptului de salvgardare prin înregistrare, corelat cu parcurgerea procedurii administrative de descărcare de sarcină arheologică în conformitate cu legislația națională de referință. Astfel, la finalul cercetărilor arheologice preventive de acum 5 ani a fost evident faptul că în zona Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest* se afla un important sit hallstattian (necunoscut anterior), care a fost numai parțial afectat, pe laturile sale sudică și estică, de lucrările de infrastructură menționate și că se impunea continuarea cercetării în acest areal, în special în perimetrul cuprins între: traseul DN 7 – către Nord, traseul A1 – către Sud, traseul DC 705E / Valea Rea – către Est și Valea Ciorii – către Vest.

Pornind de la aceste premise, în anul 2014 a fost efectuată o primă serie de investigații non-intrusive în colaborare cu specialiști din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași – Platforma de Cercetare Interdisciplinară ARHEOINVEST, extinse apoi prin prospectările din 2016–2017 (**Pl. VI–VII, XI, XIII, XX**).

Din anul 2016, programul multianual de cercetare arheologică sistematică pluridisciplinară (pentru o perioadă de 5 ani), aprobat de Comisia Națională de Arheologie, are în vedere următoarele obiective:

- stabilirea limitelor sitului;
- stabilirea modului său de delimitare (fortificare ?) în perioada Hallstatt-ului mijlociu;
- stabilirea funcționalității sitului (așezare fortificată *versus* arie de depunere) în perioada Hallstatt-ului mijlociu;
- clarificarea necesității de fortificare în perioada evului mediu timpuriu, în zona estică a sitului;
- studierea și înțelegerea modalității încadrării în peisaj a sitului în perioada primei epoci a fierului (c. Basarabi);
- aprofundarea cunoașterii cu privire la în perioada Hallstatt-ului mijlociu (c. Basarabi);
- îmbogățirea colecțiilor muzeale prin cercetare de specialitate.

[10] Vezi *supra* n. 4–9.

[11] Din datele publice existente în sistemul ACERA (http://arh.cimec.ro/) rezultă că: pentru campania anului 2014 nu este înregistrată nici o lucrare de arheologie preventivă în această zonă, deși în literatura de specialitate există asemenea semnalări; pentru cea din anul 2015 figurează numai cercetările arheologice preventive în legătură cu modernizarea tronsonului de cale ferată situat imediat la Sud de situl Tărtăria-*Gura Luncii* (însă numai pentru km 429+960 – km 430+160); pentru campania din anul 2016 figurează numai lucrări de supraveghere arheologică în zona siturilor 11 și 12, delimitate în legătură cu aceleași lucrări de infrastructură din proximitatea stațiunii neo-eneolitice amintite; pentru campania anului 2017 sunt înregistrate numai lucrări de supraveghere în zona sus-numitului sit, fără alte precizări. Așadar, datele sunt neclare atât pentru lucrările de arheologie preventivă ocazionate de modernizarea căii ferate din perioada 2014–2015, conform semnalărilor din literatura de specialitate citate mai sus, dar și pentru cele privind construcția iazului și a stației de procesare a deșeurilor, elemente clar vizibile pe imaginile aeriene realizate din dronă în toamna anului 2016, în contextul începerii cercetărilor arheologice sistematice în cadrul sitului hallstattian Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest* și al demersurilor pentru clasarea acestuia în Lista Monumentelor Istorice.

CONSIDERAȚII GENERALE

În cele două campanii de cercetare arheologică sistematică în cuprinsul acestui sit, dată fiind suprafața apreciabilă a acestuia (de peste 15 ha), dar și resursele – umane și materiale – care au putut fi utilizate pentru cercetarea sa a fost necesară combinarea unor metode non-intrusive (aerofotografii și noi prospectări geomagnetice, pentru moment doar parțiale, în zona vestică a sitului) cu cele intrusive (săpătură arheologică / sondare / periegheză). Într-o primă etapă a cercetării, pornind de la rezultatele investigațiilor geofizice din 2014 am stabilit investigarea unui perimetru de peste 300 m^2, în partea nordică a sitului[12]. Săpătura a fost proiectată într-un sistem de secțiuni magistrale, divizate în casete de 4 × 4 m, cu martor intermediar de 1 m, deopotrivă transversal și longitudinal, pentru stabilirea limitelor sitului și completarea stratigrafiei sale generale. În campaniile 2016–2017, utilizând rezultatele preliminare ale prospecțiunilor magnetometrice din anul 2014 și apoi cele ale prospectărilor geomagnetice și rezultatele cercetărilor arheologice din campania 2016, au fost deschise trei secțiuni magistrale în perimetrul stabilit din zona nordică a sitului. Ulterior, ținând cont de distribuția și caracteristicile contextelor și complexelor identificate preliminar în cadrul secțiunilor magistrale (S_{032}, S_{033} și S_{034}) a fost dezvoltată o săpătură în suprafață, utilizând un sistem de casete și carouri care permite realizarea de observații stratigrafice în detaliu, înregistrarea și prelevarea cât mai acurată a datelor și materialelor arheologice. Per ansamblu, în campaniile 2016–2017, în acest prim perimetru din zona nordică a sitului a fost efectuată o cercetare exhaustivă totalizând în suprafață de 335 m^2 (**Pl. XI, XII, XVI–XVIII**).

În ceea ce privește profilele secțiunilor magistrale acestea au fost curățate și îndreptate cât mai precis posibil prin răzuială manuală cu cazmaua, iar înregistrarea datelor astfel observate a fost realizată deopotrivă prin fotografiere și desen arheologic. După decapare – îndepărtarea stratului vegetal prin săpătură efectuată manual sub strictă supraveghere arheologică – s-a urmărit delimitarea stratului de cultură și a complexelor prin efectuarea unor răzuieli succesive. După identificare și conturare complexelor și contextelor acestea au primit siglă de complex[13], fiind descrise preliminar. Complexele sunt mai întâi fotografiate la conturare, apoi desenate la scara 1/20, cu excepția unor detalii precum dispunerea artefactelor (sau ecofactelor) în umplutura unor gropi, care sunt înregistrate la scara 1/10 (inclusiv prin fotografie verticală georeferențiată). Localizarea complexelor este înregistrată cu stația totală, datele fiind ulterior integrate în planul general și proiectul GIS de către un arheolog special desemnat, membru în echipa de cercetare. În etapa ulterioară a săpăturii se procedează la secționarea complexelor. S-a încercat, pe cât posibil, ca gropile să fie secționate de-a lungul diametrului maxim; în general, acestea au fost golite pe contur, după înregistrarea prin fotografie (de ansamblu și detaliu) și desen a profilului. Pentru gestionarea eficientă a datelor se utilizează fișe standard pentru unitățile de săpătură (sondaje / secțiuni magistrale / suprafețe / carouri), complexe arheologice și materialul special (vase întregi / întregibile, piese de metal, piatră prelucrată, os etc.).

De asemenea, în ceea ce privește modalitatea de înregistrare a informațiilor de interes se utilizează metode descriptive uzuale în arheologie, respectiv texte, desene – grund și profil, fotografii, măsurători altimetrice și topografice etc. Sunt realizate planuri și profile (generale și de detaliu), cât și fotografii în format digital pentru diferitele stadii de cercetare ale unităților de săpătură și complexelor (conturare / secționare / finalizare).

Sunt în curs de realizare o serie de datări noi datări radiocarbon pe baza probelor osteologice și de cărbune prelevate din diverse contexte în această campanie. De asemenea, au fost inițiate studii de bioarheologie și arheozoologie (**Pl. XLVII**).

DETALII PRIVIND ÎNREGISTRAREA MATERIALULUI ARHEOLOGIC ȘI COMPLETAREA BAZEI DE DATE A ȘANTIERULUI

Pornind de la metodologia de lucru adoptată pentru campania de săpături arheologice preventive din campania 2012, cu prilejul primelor două campanii de săpături arheologice cu caracter programat a fost realizată o înregistrare cu cât mai mare acuratețe și coerență a diverselor categorii de date, respectând standardele uzuale pentru domeniul arheologiei. Dată fiind experiența din anii trecuți,

[12] Borș *et alii* 2017, 139–140.
[13] Prima siglă de complex utilizată în campania 2016 este Cx 259, iar în campania 2017 Cx 269, în continuarea sistemului de numerotare utilizat în campania de cercetare arheologică preventivă din 2012.

dar și cantitatea de material arheologic descoperită în campania preventivă din anul 2012, s-a dovedit necesară utilizarea unor fișe standard de evidență, dar și a bazelor de date și a numerotării standardizate pentru a păstra evidența variilor tipuri de înregistrări și pentru a facilita schimbul de date în cadrul întregului colectiv de cercetare. Îmbinând metode de înregistrare „clasice” cu cele mai moderne (de ex. măsurători topografice detaliate, imagini din dronă etc.) s-a reușit ca într-un timp destul de scurt (circa 4 luni) de la finalizarea săpăturii, deopotrivă pentru campania din anul 2016, dar și cea din 2017, să existe o situație clară, atât cantitativă, cât și spațială pentru întreg materialul arheologic prelevat, precum și pentru datele de referință asociate acestuia.

BAZE DE DATE PENTRU EVIDENȚA PRIMARĂ A MATERIALULUI ARHEOLOGIC ȘI TOPOMETRIE

Continuând în sensul modelului de lucru adoptat din campania 2016, în anul 2017 nu s-au adus modificări în sistemul de înregistrare al materialului arheologic prin bilete[14]. Au fost realizate înregistrări constante în baza de date pentru evidența primară a materialului arheologic. *Numerele de ordine* (unice pentru fiecare bilet) sunt alocate pentru fiecare campanie în parte. Folosind tabele de evidență în format *Excel* (din pachetul *Microsoft Office*), biletele de material completate pe săpătură, au fost înregistrate constant, pentru a avea o imagine în timp real a cantității și tipurilor de material arheologic descoperit, rezultând așadar o evidență actualizată permanent.

Utilizând *stația totală*, în cazul de față modelul Leica TCR 407, cât și GPS-ul de mână model Garmin GPSMAP 64, a fost posibilă înregistrarea tuturor punctelor de interes de-a lungul campaniei[15]. Utilizând programul *Quantum QIS* datele au fost prelucrate și ordonate în *layere* (sub formă de puncte, linii și poligoane) fiind folosite în paralel cu cele din campania din anul 2012 și rezultatele prospecțiunilor din anul 2014, dar și cele din anii 2016–2017. Suplimentar față de situația din anii trecuți, am avut acces prin arhiva documentară a Muzeului Național de Istorie a României[16] la cele mai recente ortofotoplanuri (din 2012) și hărți topografice care le-au înlocuit pe cele de o rezoluție mult mai slabă, utilizate anterior.

Dată fiind efectuarea, în cele două campanii, a cercetărilor arheologice în zona secțiunilor S_{032} (carourile A–E) și S_{033} (carourile A–E), iar în campania 2017 și deschiderea noii secțiuni S_{034} (A–E) paralelă cu S_{032} și situate către vest de aceasta, trasarea s-a efectuat prin triangulație, fiind ulterior înregistrată de specialiștii din cadrul Platformei Arheoinvest (membri ai colectivului de cercetare al sitului), la finalul campaniei, cu ajutorul unei stații totale[17]. Datele arheologice au fost înregistrate altimetric pe întreaga durată a campaniei arheologice cu ajutorul unei nivele, prin raportare la două puncte fixe din campania 2016: colțul de SE al S_{033} (234,62 m) și colțul de SV al S_{032} (234,86 m). S-au făcut reverificări periodice cu ajutorul a 3 borne ce marchează conductele de gaz ce străbat întreg situl arheologic, după cum urmează:

Denumire	Est	Nord	Altitudine	Observații
Borna 1	376592.720	495125.216	237,417	la sud de secțiunile din campania 2016
Borna 2	376698.091	495168.289	232,175	ESE de secțiunile din 2016
Borna 3	376685.856	495284.276	229,216	la NE de secțiunile din 2016

Toate cotele înregistrate au fost integrate în baza de date digitală a sitului și ulterior prelucrate în programul *Quantum GIS* sub formă de *layere*. Acestora li se adaugă și peste 200 de puncte,

[14] *Biletele de material* au fost completate în dublu exemplar, unul regăsindu-se alături de materialul colectat, iar al doilea într-un carnet, pentru a avea o evidență clară și sub control, în timp real. Principalele rubrici dintr-un astfel de bilet au vizat *numărul de ordine, unitatea de cercetare* (în cazul de față S_{032},S_{033} și S_{034}), *caroul* (de la *A* la *E*), *complexul, adâncimea de conturare, adâncimea de la nivelul actual, data, autorul, instituția.* Acestora li se adaugă rubrica dedicată *observațiilor* și *categoriei*. Pentru cea din urmă au existat valori predefinite în care materialul arheologic putea fi încadrat la ceramică, chirpici / lutuială, piatră, bronz, fier, os sau altele.

[15] Mulțumim și pe această cale echipei de topografie arheologică – dr. Andrei Asăndulesei și dr. Felix Tencariu – din cadrul Platformei ARHEOINVEST a Universității „Alexandru Ioan Cuza” (Iași), care a efectuat măsurătorile și a transmis – într-o primă fază – coordonatele pentru 3 borne fixe, aflate în zona sitului. Totodată în faza finală a săpăturii din ambele campanii, pentru a verifica datele, au fost reînregistrate colțurile secțiunilor și o parte din axele de desen ale complexelor arheologice.

[16] Mulțumim – și pe această cale – dr. Mihai Florea pentru sprijinul colegial acordat în această chestiune.

[17] De asemenea, a fost realizată și georeferențierea unor imagini verticale cu detalii de săpătură, dar și obținerea unui model DSM (*digital surface model*) pentru zona sitului arheologic sus-menționat.

înregistrate pe o suprafață de 9–10 hectare[18], colectate cu ajutorul unui GPS de mână, model Garmin GPSMAP 64. În principiu, acestea localizează concentrări de material ceramic și bucăți de chirpici, observate în perioada lunilor iulie–august 2017, pe întreaga zonă situate către SV și V de zona săpăturii din campaniile 2016–2017, la suprafața arăturii (**Pl. XIX**). În unele cazuri se observă abateri de 1–3 metri, însă este posibilă localizarea în cazul în care se dorește revenirea la anumite puncte. Făcând o scurtă analiză pe baza rezultatelor prospectărilor geomagnetice, aglomerările arheologice corespund cu anomaliile înregistrate prin investigații non-intrusive.

De asemenea, au fost realizate pentru situl hallstattian *Tărtăria-Podu Tărtăriei vest* o serie de fotografii aeriene din dronă, după cum urmează:

– fotografii aeriene oblice = 15 fotografii pentru sit și zona imediat învecinată;

– fotografii aeriene verticale = 10 fotografii pentru sit și zona imediat învecinată.

Acestea sunt utilizate pentru elaborarea documentației de specialitate în vederea parcurgerii procedurilor legale pentru clasarea sitului în Lista Monumentelor Istorice.

DATE SUCCINTE DESPRE MODUL DE PROCESARE POST-SĂPĂTURĂ A MATERIALULUI CERAMIC DESCOPERIT ÎN CADRUL SITULUI

Prima etapă în procesarea materialului ceramic post-săpătură constă în sortarea – de către arheologii membri ai colectivului de cercetare – fragmentelor provenite din fiecare complex în parte. Astfel, încă din această etapă se poate stabili numărul de vase fragmentare sau întregibile pentru fiecare complex, pe baza decorului și a pastei. Acolo unde este cazul, se realizează o întregire temporară a fragmentelor de vase/vase întregibile (prima etapă de conservare). Fiecare fragment de vas / vas întregibil a fost desenat, fotografiat și apoi s-a realizat pentru materialul ceramic din fiecare complex câte o evidență a datelor de referință în format *Excel*, care cuprinde toate informațiile despre această categorie de descoperiri (număr de fragmente, parte morfologică de vas în care se încadrează fragmentul / fragmentele – margine, corp, bază, toartă sau apucătoare; descriere detaliată a decorului sau a altor elemente semnificative – înclinație margine, curbură corp, formă în profil etc.; tipul de vas din care provine, acolo unde s-a putut stabili; dimensiuni, codul pachetului cf. evidenței primare). Dacă în cursul procesării post-săpătură a materialului ceramic s-a stabilit existența altor vase întregibile, altele decât cele identificate în teren, acestea au primit un cod nou, fiind înregistrate în evidența primară pentru respectiva campanie și având bilet individual. Desenele au fost scanate și apoi prelucrate digital, utilizând programele *CorelDraw* și *Photoshop*.

DESCRIEREA COMPLEXELOR ȘI A PRINCIPALELOR DESCOPERIRI (2016–2017)

Cx 259[19] *[localizare: S_{032}& S_{033}, caroureleA –B]* **(Pl. XXIV–XXV, XXXV/1, XLII/1–2, XLVI/1)**

Complexul a fost conturat prima dată în campania din 2016, inițial în colțul SE al caroului B din S_{032}; cercetarea sa a fost finalizată în campania 2017. Înspre cota inferioară a stratului de cultură hallstattian au fost observate mai multe fragmente ceramice grupate, fără a se putea contura însă o groapă propriu-zisă. Ulterior groapa complexului a putut fi delimitată atât în colțul de NV al caroului A din S_{033}, cât și în colțul de NE al caroului A din S_{032}. În acest moment al desfășurării săpăturii au fost alocatele siglele (de lucru) Cx 259 A, B, C, reprezentând după cum urmează: Cx 259A – aglomerarea de fragmente ceramice din caroul B al S_{032}, B – groapa conturată în carourile A ale S_{032} și S_{033}, iar C – o groapă vizibilă abia după prelevarea fragmentelor de vase sparte *in situ* din Cx 259 A, situată în colțul de SE al caroului B din S_{032}. Cercetarea complexului a fost continuată și finalizată în campania anului 2017, prin recurățarea părții de V a Cx 259B. Potrivit observațiilor făcute pe profilul transversal dintre S_{032} și S_{033}, umplutura gropii începea la adâncimea de –0,32 m (234,25 m) față de nivelul actual de călcare. Imediat sub acest nivel, au fost descoperite mai multe părți de vase puternic fragmentate, alături de bucăți mari de piatră. La adâncimea de –0,50/–0,55 m (234,10 / 234,05 m) față de nivelul actual de călcare au apărut fragmente de oase de animal, extreme de friabile și alte noi părți de vase sparte pe loc. Cea mai mare parte a complexului, respectiv jumătatea de S nu a putut fi conturată cu ușurință, deoarece aici complexul suprapune marginea nord-vestică a unui complex de mari dimensiuni aparținând culturii Coțofeni (Cx 267). Diferența dintre umpluturile celor două complexe a fost realizată pe baza consistenței

[18] Scurtele „periegheze” au avut loc pe întreaga perioadă a campaniei arheologice, iar pe baza traseelor înregistrate pe GPS, au fost străbătuți peste 10 de km în zig-zag sau paralel.

[19] Prima siglă de complex alocată în campania 2016 este Cx 259, fiind corelat cu cel din campania de cercetare arheologică preventivă din anul 2012.

solului, cea din complexul din perioada timpurie a epocii bronzului fiind mult mai sfărâmicioasă decât cea a gropii hallstattiene Cx 259B; diferențierile de ordin cromatic nu erau evidente, ambele gropi fiind umplute cu un sediment de culoare neagră, pigmentat cu urme de chirpici și cărbune. Alături de fragmentele ceramice și oasele de animal menționate mai sus, inventarului complexului Cx 259B mai cuprindea fragmente mărunte de oase de animal calcinate, chirpici și bucăți de lemn carbonizat, dar și o mărgea din lut alături de un fragment din gâtul unei căni decorată în stil Basarabi, inclusiv reprezentarea unei păsări acvatice. Odată cu demontarea martorului stratigrafic dintre S_{032} și S_{033} au fost găsite alte fragmente de vase sparte pe loc, două piese mici din bronz, un fragment de râșniță și câteva fragmente consistente de lipitură de perete. În aceste condiții, a fost posibilă conturarea mai precisă a gropii Cx 259, fiind clar vorba despre un singur complex, de formă ovală, ușor neregulată, alungit pe direcția SV–NE. Lungimea maximă a gropii era de 2,60 m, iar lățimea nu poate fi precizată dată fiind suprapunerea cu Cx 267. Adâncimea maximă de la nivelul actual de călcare era de –0,60 m (234,00 m), iar de la conturare –0,25 m. Pereții gropii erau ușor tronconici. În partea de nord a complexului, unde inițial au fost marcate Cx 259A și C, au apărut în martorul dintre S_{032} și S_{033} aglomerări de fragmente ceramice și chirpici. După prelevarea acestora s-a conturat o altă groapă de formă circulară, cu diametrul de circa 1,2 m, „tangentă” cu groapa Cx 259B. Nu s-a putut observa vreo diferență între umpluturile celor două gropi, astfel că – cel mai probabil – în acest caz era vorba de un singur complex de dimensiuni medii, care a primit sigla finală Cx 259.

În stadiul actual al procesării post-săpătură a materialului ceramic provenit din acest complex, au putut fi identificate patru vase întregibile / fragmente de vase și anume: cană cu decor tipic Basarabi, cu reprezentarea unei păsări acvatice (**Pl. XLII/2**); vas tip borcan întregibil (**Pl. XLII/1**); partea inferioară a unui vas bitronconic nedecorat și un vas bitronconic, fragmentar.

Cx 260 *[localizare: S_{032}, caroul B]* **(Pl. XXXIII/3)**

Complex de mici dimensiuni (0,31 × 0,25 m și o suprafață de 0,05 m^2), cu material arheologic descoperit la –0,30 m adâncime față de nivelul actual, respectiv –0,38 m în cazul fragmentului de ceașcă. La baza stratului de cultură a fost observată o aglomerare de chirpici, de formă aproximativ circulară și cu diametrul de circa 20 cm, alături de alte fragmente ceramice atipice, răspândite în jurul său. Imediat la SV de aglomerare, la –0,38 m a fost descoperită o ceașcă fragmentară, decorată în stil Basarabi. Nu s-a putut contura nici o groapă în jurul aglomerării de material arheologic, acesta fiind așezat direct pe sol.

Cx 261 *[localizare: S_{033}, caroul B și extinderea acestuia din partea de NNE]* **(Pl. XXVI)**

Complexul a fost conturat inițial în campania din 2016, în colțul de NE al caroului B din S_{033}; cercetarea sa a fost finalizată în campania 2017. Pentru început a fost deschisă o casetă spre nord, în caroul C, și spre est, pentru conturarea părții nordice a gropii. De la început, au fost observate la suprafața complexului mai multe fragmente ceramice, oase de animal foarte friabile și câteva pietre. În campania din 2017 s-a demontat martorul dintre carourile B și C al S_{033} și s-a deschis o casetă de 3,1 × 2,85 m, lățită cu 1 m spre est față de caroul C, pentru conturarea finală a complexului. Acesta a fost observat inițial sub forma unei pete ovale, alungite, cu dimensiuni aproximative de 2,4 × 1,6 m; secționarea gropii s-a făcut pe axa V–E. În primul nivel al umpluturii gropii a apărut o cantitate însemnată de material arheologic (fragmente ceramice, pietre mari friabile, oase de animal în poziție neanatomică, fragmente de lipitură de perete) concentrate în partea centrală a gropii. Acestea au fost observate la adâncimea de –0,35 m (234,05 m) față de nivelul actual de călcare. Sub acest prim nivel, concentrarea de material arheologic nu mai era așa de însemnată și a putut fi observată schimbarea culorii umpluturii. Astfel, dacă în nivelul superior umplutura gropii era constituită dintr-un sediment de culoare neagră, puternic pigmentat cu urme de chirpici și cărbune, în cel de-al doilea nivel (de umplere al gropii) sedimentul avea culoarea negru-maroniu, gălbui pe alocuri, fiind puțin pigmentat cu urme chirpici și cărbune, iar materialul era răspândit în umplutură. Spre partea de est a complexului s-a conturat o groapă (anexă a gropii observată inițial), care se adâncește până la –0,70 m (233,45 m) față de nivelul de conturare, de unde se „cuptorea” puternic spre est până la adâncimea de circa –0,9 m (233,25 m) față de nivelul de conturare. Această „cuptorire” se extindea până la 0,4 m spre E față de nivelul la care a fost conturat complexul. Umplutura era compactă în această a doua groapă, fiind ușor pigmentată și având puțin material arheologic, majoritatea provenind din partea sa inferioară, respectiv de la o singură cană decorată în stil Basarabi. Alături de acestea au apărut și câteva fragmente de lut ars și nears, dar și chirpici cu amprente. Jumătatea nordică s-a extins mult față de conturarea inițială. Baza complexului era denivelată, pereții fiind neuniformi, ușor „cuptoriți” în partea de N. Adâncimea era de –0,5 m (233,60 m) față de nivelul de conturare. Forma finală a complexului era aproximativ circulară, cu dimensiuni de 2 × 2,5 m, fără a lua în considerarea groapa adiacentă „cuptorită”, din partea de E, care are diametrul de 0,9 m.

În stadiul actual al procesării post-săpătură a materialului ceramic provenit din acest complex, au putut fi reconstituite preliminar trei vase întregibile / fragmente de vase.

Cx 262 *[localizare: S_{032}, caroul C]* **(Pl. XXVII)**

Complexul de formă aproximativ ovală (1,52 m pe axa NE–SV, 1,38 pe axa NV–SE, cu o suprafață totală de 1,58 m^2) a fost identificat imediat sub nivelul vegetal, la –0,31 m (234,123 m) în partea de est, respectiv la –0,30 m în cea de vest. Adâncimea finală, raportată la nivelul actual de călcare era de –0,73 m în zona centrală. Suplimentar au fost măsurate și alte cote de la conturare pe latura de nord–est (234,111 m), sud-est (234,105 m), sud-vest (234,108) și nord-vest (234,123). Aparent această groapă era în conexiune cu Cx 263, având aceeași umplutură, respectiv un sediment de culoare neagră cu multiple urme de chirpici și cărbune și un sediment galben-cafeniu, ușor pigmentat cu chirpici și cărbune pe margini. În umplutură au apărut fragmente ceramice tipice perioadei Basarabi, dar și atipice, posibile bucăți de gardină, fragmente puternic degradate de oase de animal, bucăți mici de chirpici și un fragment de gresie, fățuită, probabil un rest dintr-o râșniță (20 × 11 × 3 cm).

Cx 263 *[localizare: S_{032}, caroul C]* **(Pl. XXVII–XXVIII, XXXII, XXXIII/2, XLIII/3)**

Complexul avea formă ovală în plan (1,55 m pe axa NV–SE și 1,10 m pe axa NE–SV și suprafața de 1,35 m^2), fiind situat la vest de Cx 262, aparent în conexiune cu acesta și la același nivel (antic de călcare). Imediat după secționare, în jumătatea de sud a fost descoperită jumătate dintr-o strachină cu buza puternic răsfrântă spre exterior, decorată în stil Basarabi, puternic fragmentată. Pentru a observa cât mai precis modul de dispunere a materialului în groapă s-a curățat și jumătatea de nord a complexului, unde a apărut o altă aglomerare de fragmente ceramice, provenite de la un vas bitronconic, puternic fragmentat, dar și jumătate dintr-o ceașcă, ambele decorate în stil Basarabi. După prelevarea vaselor s-a putut observa că groapa se adâncea până la –0,50 m față de nivelul actual, partea inferioară a umpluturii constând dintr-un sol galben-cafeniu, ușor pigmentat cu chirpici și cărbune. Inventarul arheologic cuprinde pe lângă cele 3 vase menționate mai sus, alte fragmente de ceramică tipică și atipică din aceeași perioadă, fragmente mărunte de chirpici și oase de animal, în stare precară de conservare.

Cx 264 *[localizare: S_{032}, caroul D]* **(Pl. XXIX/ 4–6)**

Complexul de formă circulară ($D_{max\ aprox.}$: 1,20 m, suprafața: 1,11 m^2) a fost conturat la –0,33 m față de nivelul actual de călcare, respectiv 233,96 m în partea de est și la 233,97 m în partea de vest. În partea de nord a gropii, aproximativ la –0,1 m de la conturare a apărut o bucată mare de gresie fățuită, ruptă în două fragmente, cu dimensiuni de 28 × 16 × 8 cm. Umplutura gropii consta dintr-un sol negru-cafeniu cu pigment de chirpici și cărbune, din care au fost prelevate mai multe fragmente ceramice atipice, dar și tipice perioadei Basarabi și câteva fragmente de chirpici fără amprente.

Cx 265 *[localizare: S_{032}, caroul D]* **(Pl. XXX, XXXI/4, XXXIV/4–6)**

Complexul avea formă ovală în plan (1,75 m pe axa N–S și 1,30 m pe axa E–V, suprafața de 1,80 m^2) și a fost conturat la –0,35 m adâncime în partea de V (233,96 m), –0,29 m în zona centrală și la –0,33 m în partea de est (233,96 m). După secționarea gropii pe axa S–N, în jumătatea de est, aproximativ în centrul complexului, a apărut o aglomerare de bucăți de lipitură de perete (?), pe partea fățuită având o culoare albă, iar pe partea opusă s-a putut observa că au încastrate bucăți de ceramică decorată în stil Basarabi („S”-uri înlănțuite, încadrate de două șiruri de impresiuni oblice, triunghiuri hașurate pe interiorul buzei, iar pe exterior apar aceleași „S”-uri încadrate de puncte imprimate din care pornesc ghirlande din minim 5 puncte imprimate). Cel mai mare fragment, în greutate de 410 grame, are dimensiuni de 112 × 94 × 40 mm, iar cea mai mare bucată în care se pot observa bucăți de ceramică, de fapt și prima piesă identificată în teren în profilul gropii, cântărește 347 de grame și are dimensiuni de 111 × 98 × 38 mm. De remarcat că în cazul unei bucăți (103 × 56 × 30 mm), în zona amprentei cu fragmente ceramice (?), s-au observat mici bucăți organice, lemn (?), carbonizate, care din păcate nu au putut fi prelevate din cauza stării foarte proaste de conservare.

Aglomerarea de lipitură a fost observată la –0,60 m de la nivelul actual, iar adâncimea maximă a acestei depuneri atinge –0,80 m în zona centrală. Jumătatea de est a gropii s-a extins considerabil față de conturarea inițială. În umplutura gropii, constând dintr-un sediment de culoare neagră, puternic pigmentat cu chirpici și cărbune, a apărut o cantitate mare de fragmente ceramice tipice perioadei culturii Basarabi și atipice, inclusiv câteva vase întregibile (cești, vas bitronconic, vas borcan), probabil un picior de vas (vas suport sau vas „fructieră”) decorat cu „S”-uri înlănțuite și șnur fals, precum și mai multe fragmente de lut ars cu și fără amprente.

Cx 266 *[localizare: S_{032}, martorul dintre caroul C și D]* **(Pl. XXX, XXXI/1–4, XXXIII/1, XXXV/2–3)**

Complexul de formă ovală (1,25 m pe axa E–V, 0,95 m pe axa N–S și suprafața de 0,99 m^2) a fost conturat în partea de est la –0,22 m sub nivelul actual (234,069) și în cea de vest la –0,30 m (234,079). La conturarea gropii a fost observată o cantitate mare de fragmente ceramice, care – după adâncirea cu aproximativ 5 cm a săpăturii – s-a dovedit că provin de la mai multe vase sparte pe loc (vas bitronconic, cană). Materialul arheologic a fost concentrat în zona centrală a gropii, limitele complexului extinzându-se mult spre vest și est.

De notat că fragmente din cana descoperită în centrul complexului au apărut și în umplutura Cx 263, iar un fragment mare de râșniță se întregește cu o altă parte de râșniță din Cx 268.

Cx 267 *[localizare: S_{032} / caroul A și S_{033} / caroul A]* **(Pl. XXXIV/1–3, XXXVI/5)**

Complex de mari dimensiuni, observat în profilul de sud al ambelor secțiuni, pe o suprafață de peste 6 m^2. Dată fiind situația diferită față de restul complexelor, dar și nevoia păstrării unui martor intermediar – perpendicular pe profilul magistral E–V – s-a procedat la atribuirea a două denumiri potrivit punctelor cardinale în care se aflau, Cx 267 V și Cx 267 E. În umplutură au fost descoperite fragmente ceramice specifice culturii Coțofeni, aceste provenind mai ales din partea inferioară a depunerii (–1/–1,5 m de la nivelul actual de călcare). Având în vedere dimensiunile considerabile, dar obiectivele primelor două campanii de săpături sistematice în cuprinsul acestui sit, săparea complexului s-a realizat numai parțial, finalizarea cercetării sale urmând să fie făcută într-o campanie viitoare.

Cx 268 *[localizare: S_{032}, caroul D]* **(Pl. XXIX/1–4)**

Complex de formă ovală (0,96 m pe axa NV–SE, 0,82 m pe axa NE–SV, suprafață de 0,61 m^2), care a fost conturat la –0,28 / –0,30 m NE de Cx 264. În partea de est a putut fi identificat la –0,35 m față de nivelul actual (233,85 m), în vest la –0,36 m (233,86 m), iar în partea centrală la o cotă superioară, la –0,30 m datorită unei bucăți de piatră șlefuită, așezată pe cant. Conturarea acestei gropi a fost posibilă după mai multe curățări în partea de nord a Cx 264, cel mai probabil cele două complexe aflându-se în conexiune la un moment dat. Alături de fragmentul de râșniță au mai fost descoperite câteva fragmente ceramice tipice perioadei Basarabi și atipice, precum și un fragment de lutuială situat la NV de râșniță și o bucată de calcar de dimensiuni considerabile.

De remarcat că bucata de râșniță din acest complex se completează cu cea din Cx 266.

Cx 269[20] *[localizare: S_{033}, caroul D]* (**Pl. XXXVI/1–4**)

Groapă de mici dimensiuni, situată în colțul de SE al caroului D al S_{033}, conturată în nivelul stratului de cultură sub forma unei aglomerări circulare de material ceramic și chirpici. Groapa a fost umplută cu un sediment de culoare neagră, cu urme de chirpici și cărbune; în profil, groapa avea o formă concavă. Dimensiunile finale ale complexului erau 0,95 × 0,8 m, iar adâncimea maximă de –0,4 m (233,65 m) față de nivelul actual de călcare.

Cx 270 *[localizare: S_{034}, caroul A]* **(Pl. XXXVII)**

Complexul a fost conturat în colțul de SE al caroului A din S_{034}, inițial sub forma unei aglomerări de material arheologic, situată într-un sol negru intens, puternic pigmentat cu chirpici, aflat imediat sub nivelul vegetal, la –0,33 m (234,60 m). În umplutura sa au fost descoperite mai multe părți de vase sparte pe loc, fragmente de lut ars, fragmente mărunte de cărbune, oase calcinate și pietre, inclusiv o râșniță fragmentară. Spre baza gropii s-a observat o schimbare a caracteristicilor sedimentului – un sol negru-maroniu mai puțin dur, dar compact. Tot în această zonă materialul arheologic nu mai era așa de numeros, deși în această parte au fost descoperite fragmente de oase de animal și o zonă de arsură (având dimensiuni de 0,3 × 0,3 m), cu posibile resturi dintr-o vatră sau o altă structură de combustie. Adâncimea finală a gropii, față de nivelul actual de călcare, era de –0,62 m (234,32 m). Pentru conturarea părții de est a complexului a fost demontat martorul dintre S_{032} și S_{034}; delimitarea gropii a putut fi făcută în acest context. Forma finală a gropii era ovală, alungită pe direcția V–E, cu dimensiunile de 1,42 × 1 m.

În stadiul actual al procesării post-săpătură a materialului ceramic provenit din acest complex, au putut fi reconstituite preliminar trei vase întregibile / fragmente de vase.

Cx 271 & Cx 274 *[localizare: S_{034}, caroul C]* **(Pl. XXXVIII–XXXIX, XLIII/1–2, XLVI/2)**

Complexul identificat cu sigla Cx 271 a fost observat în colțul de SV al caroului C din S_{034}, înspre cota inferioară stratului de cultură hallstattian, la adâncimea de –0,30/–0,35 m (234,30 / 234,25 m) față de nivelul actual de călcare. Delimitarea complexului s-a făcut inițial pornind de la aglomerarea de material arheologic, dar conturarea gropii nu a fost posibilă de la început. La nivelul preliminar de conturare, a apărut un vas spart pe loc în partea de vest a complexului și o altă concentrație de fragmente ceramice spre est. În umplutura de culoare neagră a gropii au apărut mai multe fragmente ceramice, chirpici și pietre, majoritatea concentrate în partea superioară a depunerii. La aproximativ –0,15 m față de nivelul de conturare, culoarea umpluturii se schimba ușor, fiind observat un sediment cafeniu negricios, slab pigmentat. La adâncimea de –0,2 m față de cota de conturare (234,07 m), în partea centrală a gropii au fost identificate mai multe fragmente ceramice grupate la un loc, provenite probabil de la un vas grosier de mari dimensiuni (au putut fi reîntregite părți din gâtul înalt) și marginea unui alt vas mare bitronconic. Alături de acestea au fost găsite fragmente de lipitură de perete, bucăți

[20] Prima siglă de complex utilizată în campania 2017 este Cx 269, în continuarea sistemului de numerotare utilizat în campania precedentă.

de lut puternic ars (de culoare neagră), friabil, imposibil de prelevat datorită stării de conservare, dar și o piatră de dimensiuni mai mari. Partea de vest a complexului a fost dificil de conturat, deoarece imediat sub nivelul vegetal materialul arheologic se răspândea mult spre vest, în afara limitei Cx 271; foarte probabil în această zonă este situat un alt complex, care însă nu a mai putut fi cercetat în campania din 2017. Spre S a fost demontat martorul dintre carourile B și C ale S_{034} pentru stabilirea limitei sudice a complexului. Pe același nivel de conturare (234,25 m) a apărut o altă aglomerare de material arheologic, dispus pe o suprafață aproximativ circulară, care constituia – în mod evident – un alt complex. Acesta a fost identificat cu sigla Cx 274, fiind conturat la –0,30 m (234,30 m) față de nivelul actual de călcare. Pentru verificarea „relației” dintre cele două complexe, noul complex a fost secționat pe direcția N–S. Astfel, s-a observat că Cx 274 taie groapa Cx 271, diferența fiind dată de umplutura gropilor. Cx 274 a fost umplută cu sediment mult mai închis la culoare decât cel din Cx 271, respectiv de culoare neagră intensă, cu foarte multe urme de arsură. Sub aglomerarea de fragmente ceramice, numeroase și de dimensiuni mici de la nivelul conturare, în umplutura Cx 274 au apărut mai multe vase sparte pe loc, anume: un vas bitronconic decorat în stil Basarabi, situat cu baza în sus (lipsește complet marginea și partea superioară a gâtului vasului); o strachină de mari dimensiuni, cu pereții tronconici și o parte din bază lipsă, decorată în partea superioară în stil Basarabi (singura strachină de acest tip și dimensiuni descoperită până în prezent în situl hallstattian Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest*, care se întregește în proporție de 95%); un vas de tip borcan întregibil. Se adaugă mai multe fragmente de râșniță și calupuri mari de lut ars. Pe baza analizei preliminare a materialului ceramic, ambele gropi sunt relativ contemporane și, având în vedere dispunerea față de Cx 273 (foarte probabil un bordei), este posibil ca acestea să fi fost anexe ale acestuia. Din punct de vedere al funcționalității, cel puțin Cx 274 reprezintă o groapă de provizii, date fiind vasele aproape întregi găsite aici, dar și forma „cuptoriță”. Cx 271 conține fragmente ceramice de la mai multe vase, majoritatea de dimensiuni mari, dar care nu s-au reîntregit ulterior, astfel că aceasta reprezintă probabil – mai degrabă – o groapă menajeră. Dimensiunile finale ale Cx 271 erau de 1,72 × 1 m, adâncime –0,35 m (233,95 m) de la nivelul de conturare, iar Cx 274 avea un diametru de circa 1 m și adâncimea de aproximativ –0,60 m (233,70 m) de la nivelul conturare.

În stadiul actual al procesării post-săpătură a materialului ceramic provenit din Cx 271, au putut fi identificate trei vase întregibile / fragmente de vase și anume: fragmente de la două vase mari bitronconice (partea superioară, corp cu decor, bază și alte fragmente mai mici) și un vas întregibil, bitronconic, nedecorat, căruia îi lipsește complet marginea.

În stadiul actual al procesării post-săpătură a materialului ceramic provenit din Cx 274, au putut fi reconstituite șapte vase întregibile / fragmente de vase și anume: o ceașcă întregibilă, cu marginea răsfrântă spre interior („invazată”) și toartă supraînălțată, nedecorată; fragmente diverse de la un vas de tip borcan, care însă nu se întregește; un alt vas de tip borcan, întregibil; un vas bitronconic cu decor Basarabi, fără margine, fragmente de la un al treilea vas de tip borcan, de mari dimensiuni, care însă nu se întregește; partea inferioară a unui vas bitronconic și o strachină mare întregibilă (cu margine lipsă în mare parte), cu decor Basarabi.

Cx 272 *[localizare: S_{034}, caroul C]* **(Pl. XL, XLII/3–4)**

Complexul a fost identificat în colțul de NV al caroului C din S_{034}, sub forma unei aglomerări de material arheologic dispus pe o suprafață relativ circulară, cu diametru de aproximativ 0,6 m, fără a fi vizibil conturul propriu-zis al unei gropi. Conturarea inițială a fost realizată la –0,45 m (234,00 m) față de nivelul actual de călcare, spre cota inferioară a stratului de cultură hallstattian, iar încă 0,15 m mai jos a fost posibilă delimitarea unei gropi de formă circulară, cu diametrul de aproximativ 1 m. Umplutura gropii se distingea față de stratul de cultură prin puternica pigmentare cu chirpici și o concentrare însemnată de material arheologic. În umplutura acestei gropi au fost găsite pietre de mari dimensiuni, un calup de lut nears cu diametrul de 0,2 m, iar sub acesta cel puțin două vase mici fragmentare. Printre acestea a fost identificat și un fragment de lut puternic ars (negru), de formă alungită dreptunghiulară (cu lungime de circa 30 cm), imposibil de prelevat întreg din cauza stării de conservare și a cărui utilitate este incertă. Adâncimea finală a gropii era de maxim 0,2 m față de nivelul de conturare (233,80 m).

În stadiul actual al procesării post-săpătură a materialului ceramic provenit din acest complex, au putut fi reconstituite preliminar două vase întregibile / fragmente de vase: ceașcă (?) sau castron miniatural, fragmentar, fără toartă; fragmente dintr-o ceașcă cu marginea ușor „invazată”, gât scurt, corp bombat, toartă lipsă, nedecorată, care nu se întregește.

Cx 273 *[localizare: S_{034}, carourile A și B]* **(Pl. XLI, XLVI/4)**

Acest complex de mari dimensiuni a fost conturat în cuprinsul a două carouri, fiind inițial vizibil aparent sub forma a cel puțin două gropi diferite. Acesta a apărut la cota inferioară a stratului de cultură hallstattian, în jumătatea nordică a caroului B al S_{034}, astfel că delimitarea sa exactă a fost posibilă abia numai după adâncirea, prin săpătură la vârf de cazma și răzuieli succesive, cu 0,10/0,15 m față de acest nivel. Partea de sud a complexului a apărut că se extinde în cea mai mare parte a suprafeței caroului A din S_{034}, dar ulterior acesta s-a restrâns aproape cu jumătate în suprafață, având o formă oval neregulată, fiind mai lată în partea

nordică (care intra sub martorul dintre carourile A și B ale S_{034}). Jumătatea de nord a complexului a fost vizibilă pe aproximativ 2/3 din suprafața caroului B al S_{034}, depășind limitele unității de cercetare, atât spre sud cât și spre sud-est. Pentru o delimitare cât mai precisă s-a demontat martorul dintre S_{032} și S_{034} și s-a redus la jumătate martorul dintre carourile A și B ale S_{034}. Ulterior s-a putut stabili existența unui singur complex, de mari dimensiuni, astfel că secționarea acestuia s-a realizat „în cruce”, cu un martor pe axa V–E de la nivelul actual de călcare (234,87 m spre latura de vest și 234,74 m spre latura de est) și unul pe axa N–S de la nivelul de conturare. Jumătatea sudică a complexului nu se adâncea foarte mult. Adâncimea gropii cobora de la –0,15 m (de la nivelul de conturare) în partea de sud până la –1,20 m (de la nivelul actual), înspre nord, conform observațiilor realizate pe profilul V–E. Materialul arheologic a fost concentrat în partea superioară a umpluturii, într-un sediment de culoare neagră cu urme de chirpici și cărbune. Alături de fragmente ceramice, au apărut câteva pietre, bucăți de lut ars, probabil de la o structură de combustie (distrusă), fragmente de oase de animal, urme de cărbune și un vas (?) din lut ars, cu pereții foarte groși, destul de friabil, având formă semisferică (posibil o vatră portabilă). Partea nordică a complexului, cea din caroul B, se adâncea până la –1,7 m (233,09 m) față de nivelul actual de călcare. În această parte groapa avea o formă aproximativ circulară, iar partea inferioară a complexului s-a „cuptorit” de jur împrejurul său. Și în acest caz, o mare cantitate de material arheologic (ceramică în special, dar și lipitură de pereți, bucăți de vatră, alte fragmente de chirpici sau oase de animal) a fost concentrată în partea superioară a umpluturii, după care a fost observat un alt sediment cu consistență nisipoasă, negru-cenușiu, urmat de un sediment galben-cenușiu, nisipos, și acesta cu o concentrație mare de material arheologic (la o primă observație pare a fi vorba de material ceramic mai timpuriu față de cel Basarabi „clasic”, cu multă ceramică fină, lustruită, neagră la exterior și decor diferit – foarte probabil reprezentând o fază mai timpurie). Înspre baza complexului umplutura era puternic pigmentată cu oxizi de fier. Solul umed și nisipos din această parte a făcut posibilă și păstrarea în condiții relativ bune a oaselor de animal (putând fi prelevată o cantitate cu mult mai însemnată cantitativ comparativ cu alte situații documentate până acum în cuprinsul sitului hallstattian Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest*). Pe latura de vest a complexului, în caroul B al S_{034} a fost vizibilă o suprafață de aproximativ –0,5 m cu multă arsură roșiatică și fragmente de lut ars dispersate pe suprafața imediat învecinată (fără a avea o formă clară), situată în partea „cuptorită” a complexului, care ar putea indica prezența unei structuri de combustie. După demontarea martorilor s-a observat prezența unei gropi „principale”, de formă aproximativ circulară cu diametrul de circa 3,10 m, „cuptorită” în partea inferioară, cu o extensie spre sud, astfel că lungimea totală a complexului era de 5,05 m. Având în vedere cele observate, se poate considera că funcționalitatea complexului va fi fost de locuință adâncită / bordei, având zona de acces în partea de sud. Nu au fost observate gropi de par nici în interiorul, nici în exteriorul complexului, acest fapt datorându-se foarte probabil lucrărilor agricole moderne, care afectează în mare măsură partea superioară a depunerii arheologice în care se păstrează vestigiile hallstattiene. Luând în considerare proximitatea complexelor Cx 270 (către sud-est), Cx 271 și Cx 274 (către nord), în cadrul cărora au fost găsite mai multe vase sparte pe loc, fragmente de râșniță, pereți cu urme de bârne și nuiele sau calupuri de lut ars, este foarte probabil ca acestea să reprezinte anexe ale bordeiului Cx 273.

În stadiul actual al procesării post-săpătură a materialului ceramic provenit din acest complex, au putut fi reconstituite preliminar trei vase întregibile / fragmente de vase.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Luând în considerare rezultatele preliminare ale primelor două campanii de cercetare arheologică sistematică în cuprinsul acestui sit este cert faptul că ipotezele formulate în anul 2012 cu privire la întinderea sitului au fost confirmate, deopotrivă având în vedere și investigațiile geofizice (2014, 2016 și 2017). Stațiunea preistorică ocupă o suprafață apreciabilă pe platoul denumit *„Podu Tărtăriei”*, dar realizarea lucrărilor moderne și contemporane de infrastructură au avut impact asupra laturilor sale de nord, est și sud. Însă situl este în pericol de a fi distrus prin lucrările agricole intensive care se desfășoară pe întreaga sa suprafață. Deși prospectările geomagnetice din toamna anului 2017 au oferit o serie de indicii importante, încă nu a putut fi stabilită limita vestică a sitului. Așadar, situl hallstattian Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest* este – în acest moment – unul dintre cele mai importante (prin dimensiuni, caracteristici și descoperiri) din repertoriul „culturii” Basarabi. În egală măsură, inventarul complexelor cercetate în campaniile 2016–2017 reconfirmă observațiile realizate cu prilejul săpăturilor arheologice preventive din anul 2012, anume prezența unei cantități apreciabile de ceramică tipică stilului Basarabi, spartă pe loc, în numeroase cazuri asociate cu piese din metal (bronz și fier). Deși aflate într-un stadiu preliminar de procesare și analiză post-săpătură, materialele arheologice descoperite în această campanie sunt însemnate, dacă este să luăm în considerare fie numai cele peste 20 de vase întregi / întregibile, tipice pentru repertoriul de forme și motive specific acestui stilul ceramic preistoric, dar și piesele din metal (trei din fier și una din bronz) descoperite în

contexte arheologice certe. Efectuarea unor serii mai ample de analize 14C în laboratorul RO-AMS din cadrul Institutului de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, pe baza probelor osteologice prelevate atât în campania anului 2016, dar și în aceasta oferă noi date certe privind încadrarea cronologică a sitului și reconsiderări importante referitoare la cronologia „culturii Basarabi”, în sensul unei datări mai timpurii a începuturilor acestora (în a doua jumătate a secolului al IX-lea a. Chr.). De altfel, și observațiile preliminare asupra loturilor ceramice (2012, 2016, 2017) descoperite în situl hallstattian Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest* converg cu aceste prime datări AMS, de vreme ce sunt sesizabile – în inventarul unora dintre complexe (**Pl. XLVIII–L**) – asocieri de materiale aparținând orizontului cultural cu ceramică neagră canelată de tip Gáva cu cele de tip Basarabi (timpurii), dar și al celor de „tradiție” Gornea-Kalakača cu ceramică de tip Basarabi (faza timpurie); aceste descoperiri se adaugă semnalărilor mai vechi referitoare la descoperirile de acest fel din Transilvania, precum cele provenite din descoperiri fortuite din zona acestui sit sau din vecinătatea acestuia, ca de exemplu de la Teleac[21], Lancrăm-*Glod*[22], Micești-*Cigașe*[23]. În perspectivă, odată cu publicarea monografică a descoperirilor de la Tărtăria-*Podu Tărtăriei vest*, acestea vor putea fi studiate comparativ cu materialele similare din importanta așezare de la Gradina na Bosutu[24], dar și cu alte descoperiri – inclusiv cele mai noi[25] – din această perioadă din zona actuală a Serbiei.

Continuarea cercetărilor arheologice sistematice în cuprinsul acestui sit este foarte necesară dintr-o serie de considerente care determină trei obiective pe termen scurt / mediu pentru investigațiile viitoare. În primul rând este vorba despre stabilirea limitei vestice a sitului, pentru aceasta impunându-se deopotrivă finalizarea prospectărilor geomagnetice în această parte a sitului și sondarea zonei de interes astfel stabilite. Chiar dacă au putut fi realizate numai preliminar, investigațiile prin mijloace non-intrusive din toamna 2017 oferă indicii foarte importante privind delimitarea sitului către vest. De asemenea, situl este amenințat de a fi distrus prin continuarea practicării agriculturii intensive; perieghezele efectuate în anii 2016 și 2017 pe suprafața sa arată foarte clar impactul negativ pe care arăturile, chiar dacă nu foarte adânci, realizate pe întreg arealul stațiunii îl au asupra vestigiilor arheologice. Și din această perspectivă, trebuie continuate cercetările de teren, deopotrivă prin săpătură sistematică în noi perimetre din cuprinsul sitului, dar și cele pluridisciplinare. Nu în ultimul rând, o prioritate este realizarea clasării sitului în Lista Monumentelor Istorice – solicitată încă de la începutul anului 2013 de către autorii săpăturii preventive – dar și identificarea de către autorități a unor modalități concrete prin care impactul lucrărilor agricole asupra vestigiilor arheologice de aici să fie atenuat.

Cât privește obiectivele specifice, date fiind caracteristicile sitului, precum și felul, diversitatea și amploarea descoperirilor efectuate până în prezent în cadrul acestei stațiuni preistorice, în continuare se va desfășura programul multianual de cercetare pluridisciplinară (pentru moment planificat până în anul 2020), structurat pe următoarele teme prioritare: definirea limitelor sitului; clarificarea modului său de delimitare (fortificare?) și a necesității acestui „sistem” în perioada Hallstatt-ului mijlociu(c. Basarabi); stabilirea funcționalității sitului (așezare fortificată *versus* „arie de depunere”) în perioada mijlocie a primei epoci a fierului, în special având în vedere cele două depozite de piese din bronz și fier descoperite în „șanțul sudic de delimitare”[26].

BIBLIOGRAFIE

Borș *et alii* 2014 — C. Borș, L. Irimuș, V. Rumega, S. Dobrotă, C. Rișcuța, Un nou sit de tip Basarabi. Raport arheologic preliminar asupra cercetărilor arheologice preventive de la Tărtăria-Podu Tărtăriei vest (campania 2012), *CA*, XX, 2013 (2014), p. 9–102

Borș 2015 — C. Borș, Depozitele de bronzuri Tărtăria I și Tărtăria II, în vol. *Artizanii epocii bronzului: descoperiri recente de depozite de bronzuri în județul Alba* (catalog de expoziție), Alba Iulia, 2015, p. 51–64

[21] Ciugudean 2009, 319–320.
[22] Popa, Simina 2004, 32–35.
[23] Rustoiu 1999, 103.
[24] Medović, Medović 2011.
[25] Jevtić 2016.
[26] Borș 2015, 51–64.

Borş *et alii* 2017 — C. Borş, L. Rumega-Irimuş, V. Rumega-Irimuş, Mădălina Voicu, A. Asăndulesei, F. Tencariu, R. Balaur, Situl hallstattian Tărtaria-Podu Tărtăriei vest, *CCA*, 2017, nr. 77, p. 139–141

Ciugudean 2009 — H. Ciugudean, Câteva observații privind cronologia așezării fortificate de la Teleac, *Apulum*, XLVI, 2009, p. 311–336

Craiovan, Micle 2015 — B. Craiovan, D. Micle, O frescă a habitatului medieval timpuriu de pe Valea Mureșului. Locuințele și cuptoarele de la Tărtăria, punct Pietroșița, în vol. *ArheoVest III.1: Interdisciplinarity in Archaeology and History, In Memoriam Florin Medeleț*, 2015, JATEPress Kiadó, Szeged, p. 495–508

Dumitraşcu, Ene, Streinu 2016 — E. Dumitraşcu, S. Ene, M. Streinu, Cercetări arheologice preventive pe traseul autostrăzii A1 (Sibiu–Orăștie): locuirea medievală din punctul km 15+550 (com. Săliște, jud. Alba), *CA*, XXII, 2015, p. 41–64

Ferencz, Roman 2015 — I.V. Ferencz, C.C. Roman, Un complex La Tène descoperit la Tărtăria, *Sargetia*, s.n. VI (XLII), 2015, p. 155–167

Jevtić 2016 — M. Jevtić, Basarabi and Ferigile Finds on the Border Between the Carpathian Basin and Central Balkans. Contribution to the Early Iron Age Chronology, în S. Berecki (ed.), *Iron Age Chronology in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș (8–10 October 2015)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 9–18

Luca 2016 — S.A. Luca, *Tărtăria Rediviva*, Bibliotheca Brukenthal LXXI, Editura Muzeului Național Brukental / Editura altip, Alba Iulia, 2016

Medović, Medović 2011 — P. Medović, I. Medović, *GRADINA NA BOSUTU – naselje starijeg gvozdenog doba / GRADINA NA BOSUTU – Besiedlung der alteren Eisenzeit*, Novi Sad 2010 (2011)

Popa, Simina 2004 — C.I. Popa, M. Simina, *Cercetări arheologice la Lancrăm-Glod*, Editura Ulise, Alba Iulia, 2004

Rogozea 2016 — O.C. Rogozea, Un semi-bordei atribuit fazei A3 a culturii Vinča descoperit la Tărtăria (com. Săliște, jud. Alba), în vol. *ArheoVest IV.1: Interdisciplinarity in Archaeology and History, In Honorem Adrian Bejan*, 2016, JATEPress Kiadó, Szeged, p. 121–161

Rogozea *et alii* 2017 — O.C. Rogozea, D. Micle, R. Dincă, Materiale atribuite culturilor Coțofeni și Noua descoperite în hotarul administrativ al localității Tărtăria (jud. Alba), în vol. *ArheoVest Symposium: Interdisciplinarity in Archaeology and History, Fifth edition: In Honorem Prof. Univ. Emerit Doinea Benea*, 2017, JATEPress Kiadó, Szeged, p. 233–245

Rustoiu 1999 — G. Rustoiu, O așezare preistorică inedită identificată pe teritoriul municipiului Alba Iulia, *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Arheologie – Muzeologie – Istorie*, 5, 1999, p. 95–105

LISTA ILUSTRAȚIEI

Pl. I. 1. Localizarea zonei cercetate (I) (suport grafic OpenCycleMap și QuntumGIS). **2.** Suprafața cercetată arheologic în campania preventivă din anul 2012 și principalele descoperiri (fundal, ortofotoplan 2004 / 2005)

Pl. II. Localizarea zonei cercetate (II). **1.** Suport grafic Bing Aerial (2012); **2.** Suprafața cercetată arheologic în campania preventivă din anul 2012 și principalele descoperiri arheologice

Pl. III. Localizarea zonei cercetate (III) – hărți și imagini de arhivă. **1.** Zona sitului arheologic pe „Planurile Directoare de Tragere”, foaia 2860, reprodusă în anul 1924 de pe harta austriacă 1:25.000 (sursa: geo-spatial.org); **2.** Imagine satelitară efectuată de SUA în 17.08.1968 și declasificată la 01.01.1995 (sursa: http://earthexplorere.usgs.gov, cod DS1104-2155DA015); **3.** Extras din „Harta Topografică 1:25.000”, foaia L-34-XXIV (anii ’90)

Pl. IV. Noi descoperiri arheologice în zona administrativă a localității Tărtăria (2012–2017)

Pl. V. Modificarea cadrului natural și impactul asupra vestigiilor arheologice (imagine satelitară 2016 furnizată de platforma Google Earth). „Epicentrul” este reprezentat de „Borna 01” din cadrul sitului, stabilită în toamna anului 2016.

Pl. VI. Interpretarea preliminară a prospectărilor geomagnetice din anul 2014

Pl. VII. Corelarea preliminară a prospectărilor geomagnetice din anul 2014 cu rezultatele campaniei preventive din 2012

Pl. VIII. Zona de est a sitului și elemente de infrastructură actuale. Imagini generale realizate din dronă la începutul lunii octombrie 2016

Pl. IX. Zona de vest a sitului. Imagini generale efectuate din dronă la începutul lunii octombrie 2016
Pl. X. Amplasarea unităților de cercetare din campania 2016 (imagini generale realizate din dronă la finalul lunii octombrie). Arheologia peisajului (?) – zonă afectată și modificată ireversibil. Suprafața cuprinsă în interiorul liniei albastre punctate reprezintă în procent de 95% suprafața sitului arheologic Tărtăria – Podu Tărtăriei vest, cod RAN 7080.03. *În ce măsură mai putem vorbi despre conservarea patrimoniului pentru generațiile următoare ?*
Pl. XI. Amplasarea unităților de cercetare în funcție de rezultatele măsurătorilor magnetometrice: **1.** suprapunerea anomaliilor (2014) peste fotografia georeferențiată din dronă (toamna 2016); **2.** conturul anomaliilor (2014) și complexele arheologice cercetate în campania 2016; **3**. zona de interes, în raport cu celelalte zone prospectate magnetometric.
Pl. XII. Unitățile de cercetare și complexele arheologice descoperite în campania 2016 (stânga – fotografie din dronă georeferențiată; dreapta – grundurile complexelor digitizate pe baza desenelor tehnice și a ridicărilor topografice)
Pl. XIII. Zone propuse pentru realizarea de prospectări geomagnetice în campania 2017
Pl. XIV. Imagini din dronă asupra zonei sitului – august 2017 (I). **1.** Vedere spre est; **2.** Vedere spre sud
Pl. XV. Imagini din dronă asupra zonei sitului – august 2017 (II). Vedere spre nord–vest
Pl. XVI. Amplasarea unităților de cercetare din campania 2016 (roșu) și campania 2017 (galben)
Pl. XVII. Amplasarea unităților de cercetare în funcție de rezultatele prospectărilor geomagnetice: **1.** suprapunerea anomaliilor (2014) peste fotografii georeferențiate din dronă (2016 & 2017); **2.** conturul anomaliilor (2014) și complexele arheologice cercetate în campaniile 2016 (roșu) și 2017 (albastru); **3.** zona de interes, în raport cu celelalte zone prospectate magnetometric
Pl. XVIII. Unitățile de cercetare și complexele arheologice descoperite în campania 2017 (stânga – fotografie georeferențiată din dronă; dreapta – grundurile complexelor, digitizate pe baza desenelor tehnice și a ridicărilor topografice, roșu – campania 2016, galben – campania 2017)
Pl. XIX. Zona săpăturii și puncte de aglomerare a materialului ceramic în arătură observate cu prilejul perieghezelor (2016 & 2017)
Pl. XX. Prospectări geomagnetice preliminare (2014–2017)
Pl. XXI. 1–4. Aspecte din timpul cercetărilor (august 2017)
Pl. XXII. S032 – profil magistral de vest
Pl. XXIII. S034 – profil magistral de vest
Pl. XXIV. Cx 259: **1–6.** Imagini din timpul cercetării complexului (campania 2016)
Pl. XXV. Cx 259: **1–2**, **4–5.** Imagini din timpul cercetării complexului (campania 2017); **3.** Grund și profil
Pl. XXVI. Cx 261: **1–2, 4–5.** Imagini din timpul cercetării complexului; **3.** Grund și profil
Pl. XXVII. Cx 262–263: **1.** Grund și profil; **2–4.** Imagini din timpul cercetării complexelor
Pl. XXVIII. Cx 263: **1–5.** Imagini din timpul cercetării complexului
Pl. XXIX. 1–3. Cx 268, imagini din timpul cercetării complexului; **4.** Cx 264 (dreapta) și Cx 268 (stânga), grund și profil; **5–6.** Cx 264, imagini din timpul cercetării complexului
Pl. XXX. Cx 265 (dreapta) și Cx 266 (stânga), grund și profil
Pl. XXXI. 1–3. Cx 266, imagini din timpul cercetării complexului; **4.** Imagini de ansamblu Cx 265 (dreapta) și Cx 266 (stânga); **5–8.** Cx 265, imagini din timpul cercetării complexului
Pl. XXXII. Cx 263: strachină decorată în stil Basarabi, în curs de restaurare
Pl. XXXIII. Vase în curs de restaurare: **1.** Cx 266; **2.** Cx 263; **3.** Cx 260
Pl. XXXIV. 1–3. Cx 267: Fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni; **4–6.** Cx 265: Fragmente lipitură de perete impregnate cu fragmente ceramice decorate în stil Basarabi
Pl. XXXV. 1. Cx 259 B: Lamă cuțit din fier fragmentară; **2–3.** Cx 266: Râșniță fragmentară
Pl. XXXVI. Cx 269: **1.** Grund și profil; **2–4.** Imagini din timpul cercetării complexului; **5.** Cx 267, imagine din timpul cercetării complexului
Pl. XXXVII. Cx 270: **1.** Grund și profil; **2–6.** Imagini din timpul cercetării complexului
Pl. XXXVIII. Cx 271 și Cx 274: **1.** Grund și profil; **2–3.** Imagini din timpul cercetării complexelor
Pl. XXXIX. Cx 271 și Cx 274: **1–7.** Imagini din timpul cercetării complexelor
Pl. XL. Cx 272: **1.** Grund și profil; **2–5.** Imagini din timpul cercetării complexului
Pl. XLI. Cx 273: **1.** Grund și profil; **2–5.** Imagini din timpul cercetării complexului
Pl. XLII. Vase întregibile (selectiv): **1–2.** Cx 259; **3–4.** Cx 272
Pl. XLIII. Vase întregibile (selectiv): **1–2.** Cx 274; **3.** Cx 263
Pl. XLIV. 1–3. Fragmente ceramice cu decor tipic Basarabi descoperite în campania 2017
Pl. XLV. 1–6. Fragmente ceramice cu decor tipic Basarabi descoperite în campania 2017
Pl. XLVI. 1–6. Material special (2017): 1. Lamă din fier (Cx 259); 2. Topor miniatural din piatră reutilizat ca pandantiv (?) (Cx 271); 3. Nucleu mic de obsidian (din stratul de cultură); 4. Vatră portabilă, imagine *in situ* înainte de prelevare (Cx 273); 5. Fragment de brățară din bronz (din stratul de cultură); 6. Ac de păr din bronz cu capătul în formă de „8” (din stratul de cultură)

Pl. XLVII. 1–4. Imagini din timpul prelevării probelor pentru studiul de bioarheologie
Pl. XLVIII. Material ceramic tipic stilului Basarabi (faza timpurie) – fotografii
Pl. XLIX. Material ceramic tipic stilului Basarabi (faza timpurie) – desene (1)
Pl. L. Material ceramic tipic stilului Basarabi (faza timpurie) – desene (2)

LIST OF ILLUSTRATION

Pl. I. 1. Location of the investigated area (I) (graphic support OpenCycleMap and QuntumGIS). **2.** The area investigated by preventive archaeological excavations in 2012 and the main finds (background: orthophotomap 2004 / 2005)
Pl. II. Location of the investigated area (II). **1.** Graphic support Bing Aerial (2012); **2.** The area investigated by preventive archaeological excavations in 2012 and the main finds
Pl. III. Location of the investigated area (III) – archive maps and images. **1.** The area of the archaeological site on the „Planurile Directoare de Tragere”, sheet 2860, reproduced in year 1924 on the historic Austrian map 1:25.000 (source: geo-spatial.org); **2.** Sattelite image made by USA on 17.08.1968 and declassified on 01.01.1995 (source: http://earthexplorere.usgs.gov, code DS1104-2155DA015); **3.** Excerpt of the „Topographic Map 1:25.000”, sheet L-34-XXIV (years ’90)
Pl. IV. New archaeological discoveries within the administrative limits of the Tărtăria locality (2012–2017)
Pl. V. Change of the natural environment and the impact on the archaeological vestiges (sattelite image 2016 provided by the Google Earth platform). The „epicentre” is represented by the de „Milestone 01” within the site, set in autumn 2016.
Pl. VI. Preliminary interpretation of the geomagnetic prospections of 2014
Pl. VII. Preliminary correlation of the geomagnetic prospections of 2014 with the results of the results of the 2012 preventive campaign
Pl. VIII. The East zone of the site and contemporary elements of infrastructure. General images made by drone at the beginning of October 2016
Pl. IX. The West zone of the site. General images made by drone at the beginning of October 2016
Pl. X. The location of the archaeological research units in 2016 (images made by drone at the beginning of Octorber 2016). Landscape archaeology (?) – area impacted and irreversibly transformed. The surface outlined within the blue line represents about 95% Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest* archaeological site (RAN code 7080.03). *To what degree one can speak about heritage conservation for future generations ?*
Pl. XI. The location of the archaeological excavations unit based on the results of the geomagnetic prospections: **1.** overlapping anomalies (2014) over the georeferenced photo by drone (autumn 2016); **2.** The outline of the anomalies (2014) and the archaeological features investigated in 2016; **3**. The area of interest, compared with the other areas investigated by geomagnetic prospections
Pl. XII. The archaeological excavation units and the features discovered during the 2016 campaign (left – georeferenced photo made by drone; right – grundriss drawings of the archaeological features digitised based on the technical drawings and the topographic surveys)
Pl. XIII. The zones proposed for making geomagnetic prospections in 2017
Pl. XIV. Images of the site made by drone – August 2017 (I). **1.** View from East; **2.** View from South
Pl. XV. Images of the site made by drone – August 2017 (II). View from North–West
Pl. XVI. The location of the archaeological excavation units in 2016 (red) and 2017 (yellow)
Pl. XVII. The location of the archaeological excavations units based on the results of the geomagnetic prospections: **1.** overlapping anomalies (2014) over the georeferenced photo by drone (2016 & 2017); **2.** The outline of the anomalies (2014) and the archaeological features investigated in 2016 (red) and 2017 (yellow); **3.** The area of interest, compared with the other areas investigated by geomagnetic prospections
Pl. XVIII. The archaeological excavations units and the archaeological features discovered in 2017 (left – georeferenced photo made by drone; right – grundriss drawings of the archaeological features digitised based on the technical drawings and the topographic surveys, red – 2016 campaign, yellow –2017 campaign)
Pl. XIX. The area of the archaeological excavations and spot of agglomeration with archaeological material in the plough land observed during the fieldwalkings (2016 & 2017)
Pl. XX. Preliminary geomagnetic prospections (2014–2017)
Pl. XXI. 1–4. Images during the archaeological excavations (august 2017)
Pl. XXII. S032 – Main West cross-section
Pl. XXIII. S034 – Main West cross-section
Pl. XXIV. Cx 259: **1–6.** Images during the archaeological feature’s excavation (campaign 2016)
Pl. XXV. Cx 259: **1–2**, **4–5.** Images during the archaeological feature’s excavation (campaign 2017); **3.** Grundriss and cross section
Pl. XXVI. Cx 261: **1–2, 4–5.** Images during the archaeological feature’s excavation; **3.** Grundriss and cross section

Pl. XXVII. Cx 262–263: **1.** Grundriss and cross-section; **2–4.** Images during the archaeological features' excavation
Pl. XXVIII. Cx 263: **1–5.** Images during the archaeological feature's excavation
Pl. XXIX. 1–3. Cx 268, images during the archaeological feature's excavation; **4.** Cx 264 (right) and Cx 268 (left), Grundriss and cross section; **5–6.** Cx 264, images during the archaeological feature's excavation
Pl. XXX. Cx 265 (right) and Cx 266 (left), Grundriss and cross section
Pl. XXXI. 1–3. Cx 266, images during the archaeological feature's excavation; **4.** General views Cx 265 (right) and Cx 266 (left); **5–8.** Cx 265, images during the archaeological feature's excavation
Pl. XXXII. Cx 263: bowl decorated in the Basarabi style (under restoration)
Pl. XXXIII. Pottery under restoration: **1.** Cx 266; **2.** Cx 263; **3.** Cx 260
Pl. XXXIV. 1–3. Cx 267: Pottery sherds pertaining to the Coțofeni culture; **4–6.** Cx 265: Fragments of wall plaster with impressions of pottery sherds decorated in the Basarabi style
Pl. XXXV. 1. Cx 259 B: Fragmentary iron knife blade; **2–3.** Cx 266: Fragmentary grinders
Pl. XXXVI. Cx 269: **1.** Grundriss and cross-section; **2–4.** Images during the archaeological feature's excavation; **5.** Cx 267, image during the archaeological feature's excavation
Pl. XXXVII. Cx 270: **1.** Grundriss and cross-section; **2–6.** Images during the archaeological feature's excavation
Pl. XXXVIII. Cx 271 și Cx 274: **1.** Grundriss and cross-section; **2–3.** Images during the archaeological feature's excavation
Pl. XXXIX. Cx 271 și Cx 274: **1–7.** Images during the archaeological features' excavation
Pl. XL. Cx 272: **1.** Grundriss and cross-section; **2–5.** Images during the archaeological feature's excavation
Pl. XLI. Cx 273: **1.** Grundriss and cross-section; **2–5.** Images during the archaeological feature's excavation
Pl. XLII. Entire vessels (selective): **1–2.** Cx 259; **3–4.** Cx 272
Pl. XLIII. Entire vessels (selective): **1–2.** Cx 274; **3.** Cx 263
Pl. XLIV. 1–3. Pottery fragments decorated in the Basarabi style discovered during 2016 campaign
Pl. XLV. 1–6. Pottery fragments decorated in the Basarabi style discovered during 2017 campaign
Pl. XLVI. 1–6. Special archaeological material (2017): 1. Iron blade (Cx 259) ; 2. Miniature stone axe used as pendant (?) (Cx 271); 3. Small obsidian nucleus (from the "culture layer"); 4. Portable hearth, *in situ* image (Cx 273); 5. Fragment of a bronze bracelet (from the "culture layer"); 6. Bronze hair pin with "8" shape endings (from the "culture layer")
Pl. XLVII. 1–4. Images during taking samples for the bioarchaeology study
Pl. XLVIII. Pottery characteristic for the Basarabi style (early phase) – photos
Pl. XLIX. Pottery characteristic for the Basarabi style (early phase) – drawings (1)
Pl. L. Pottery characteristic for the Basarabi style (early phase) – drawings (2)

CORINA BORȘ,
Muzeul Național de Istorie a României,
corina.bors73@gmail.com
LUCIANA RUMEGA-IRIMUȘ,
Muzeul Național de Istorie a României (arheolog asociat) / Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" (doctorand)
luciana_dr@yahoo.com
VLAD RUMEGA-IRIMUȘ
Muzeul Național de Istorie a României (arheolog asociat) / Universitatea „Valahia" (doctorand),
vladrumega@gmail.com

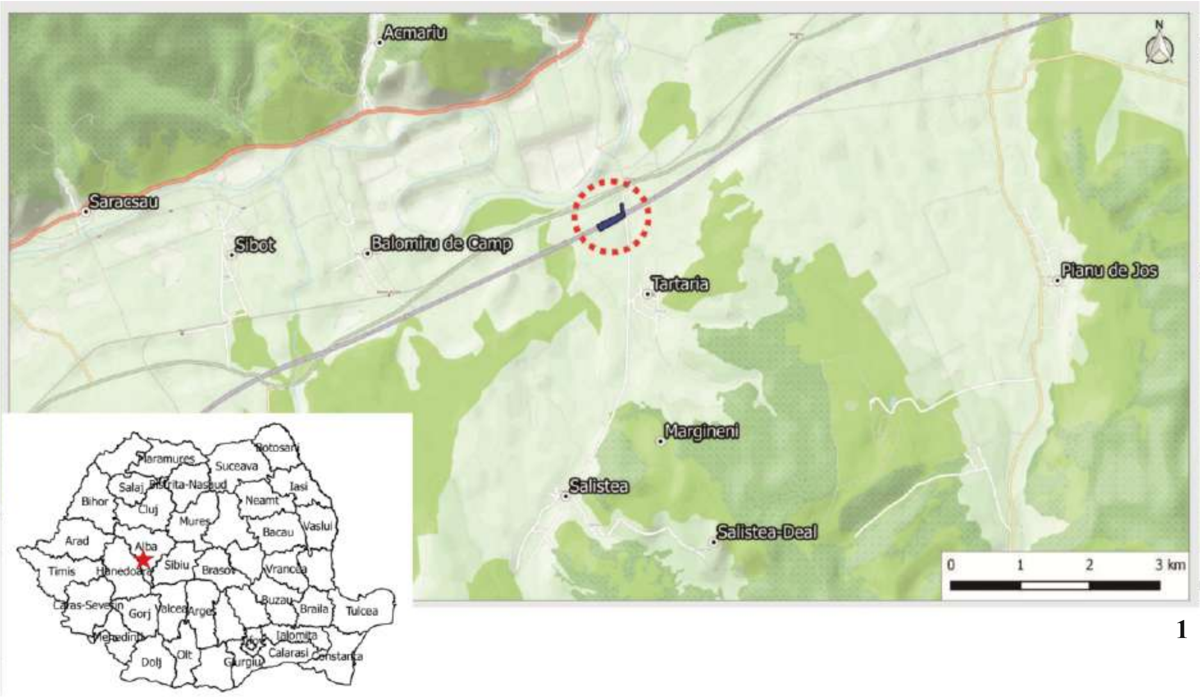

1

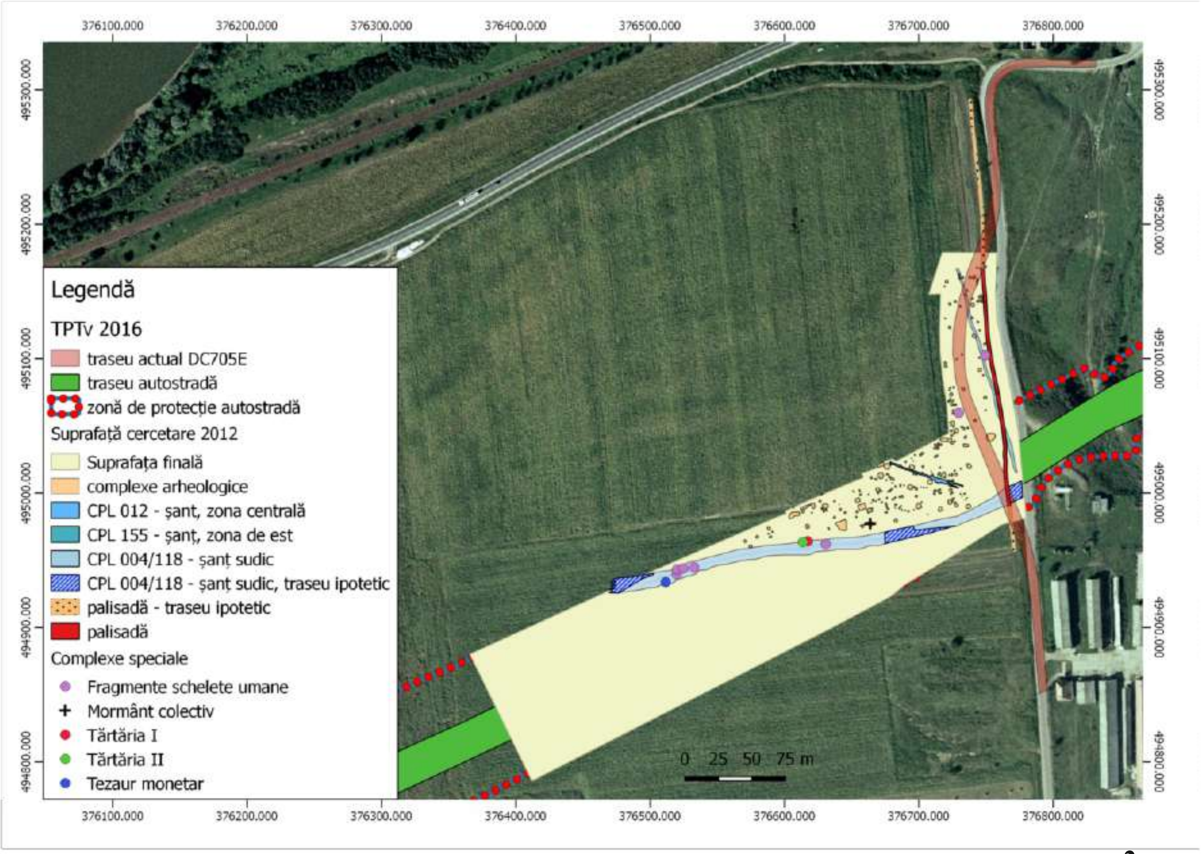

2

1. Localizarea zonei cercetate (I) (suport grafic OpenCycleMap și QuantumGIS). **2.** Suprafața cercetată arheologic în campania preventivă din anul 2012 și principalele descoperiri (fundal, ortofotoplan 2004 / 2005)

Pl. I

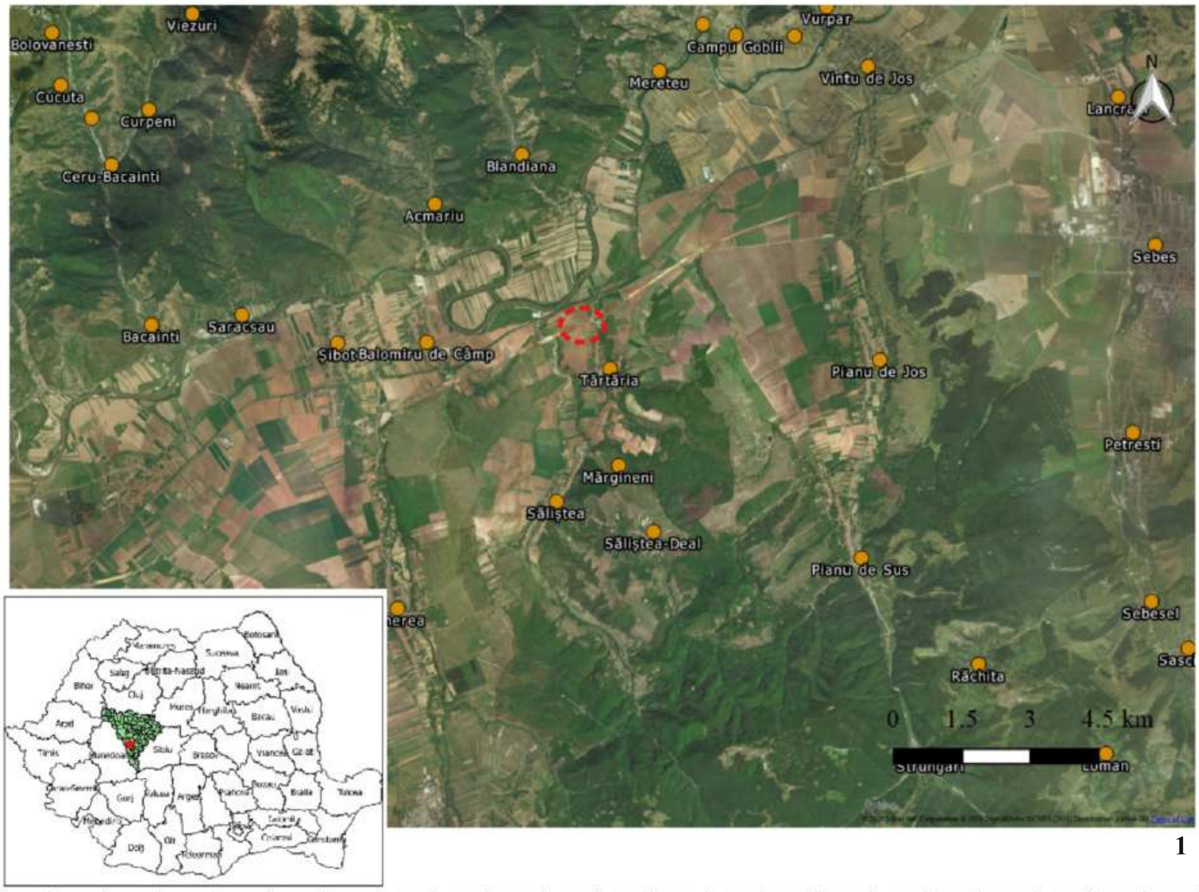

1

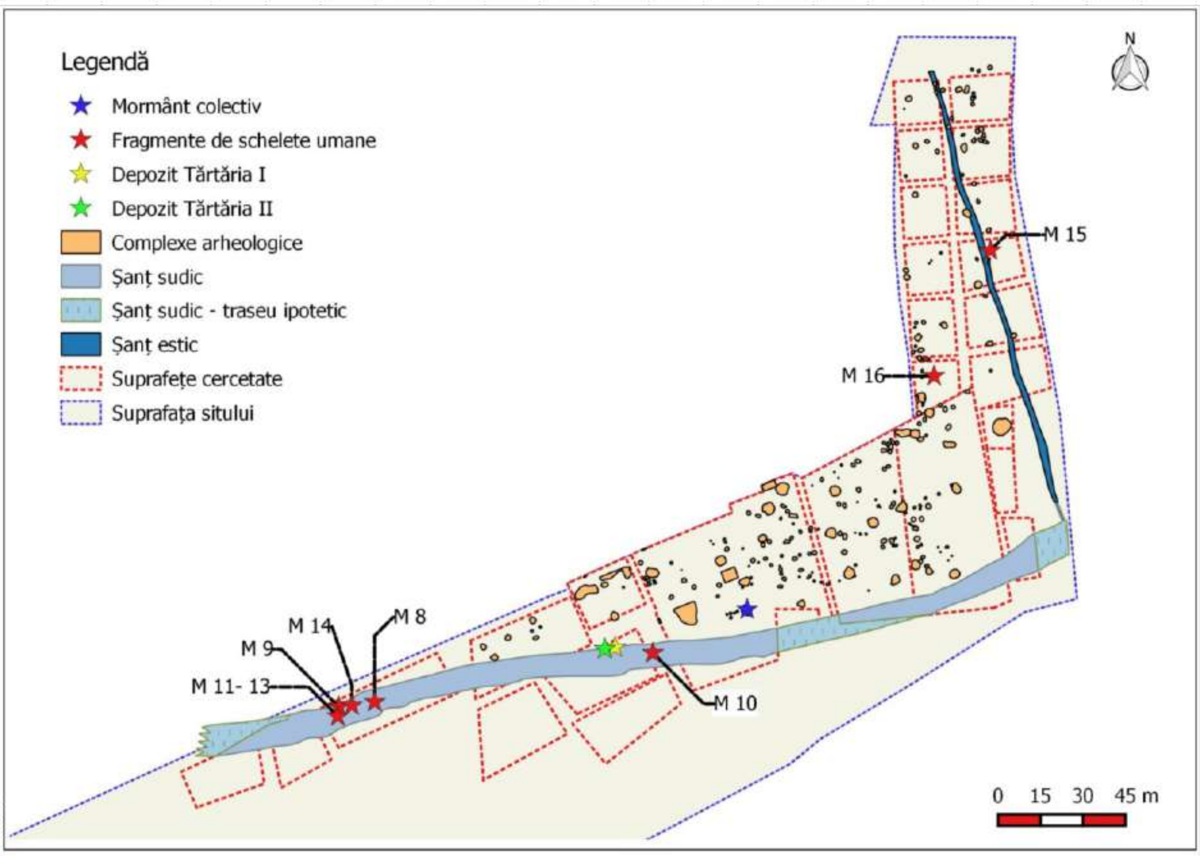

2

Localizarea zonei cercetate (II). **1.** Suport grafic Bing Aerial (2012); **2.** Suprafaţa cercetată arheologic în campania preventivă din anul 2012 şi principalele descoperiri arheologice

Pl. II

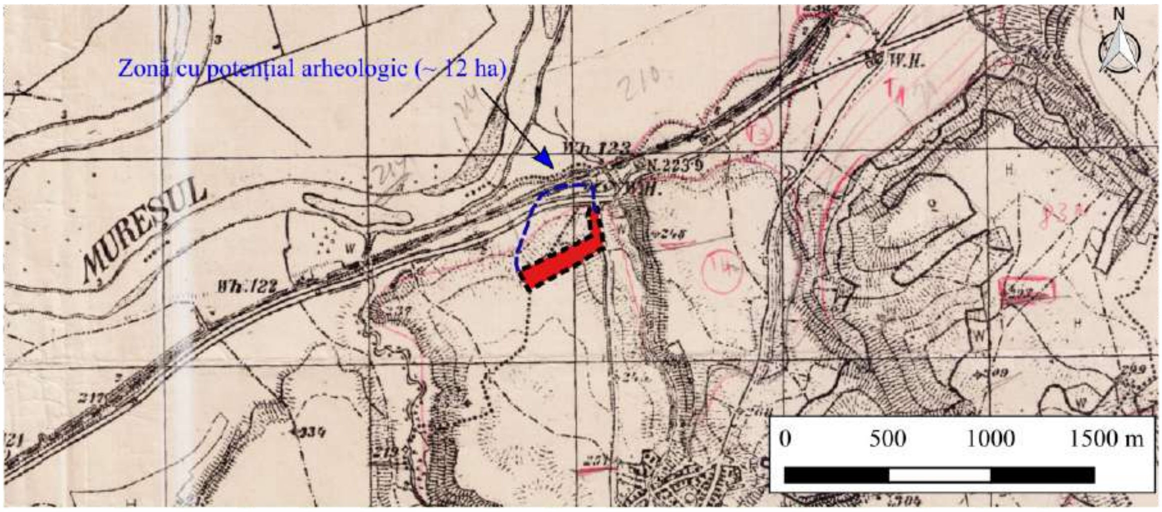

1

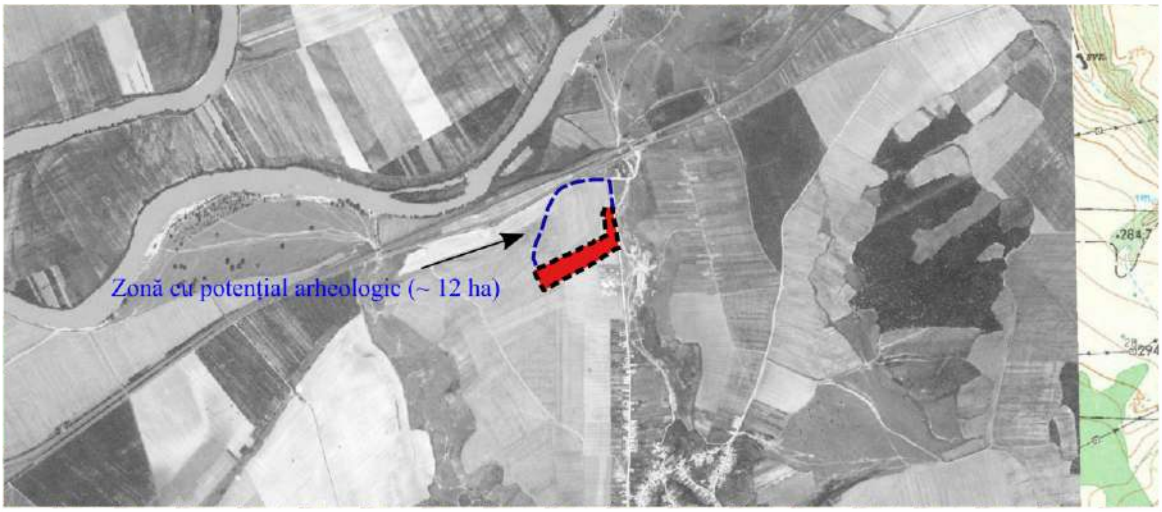

2

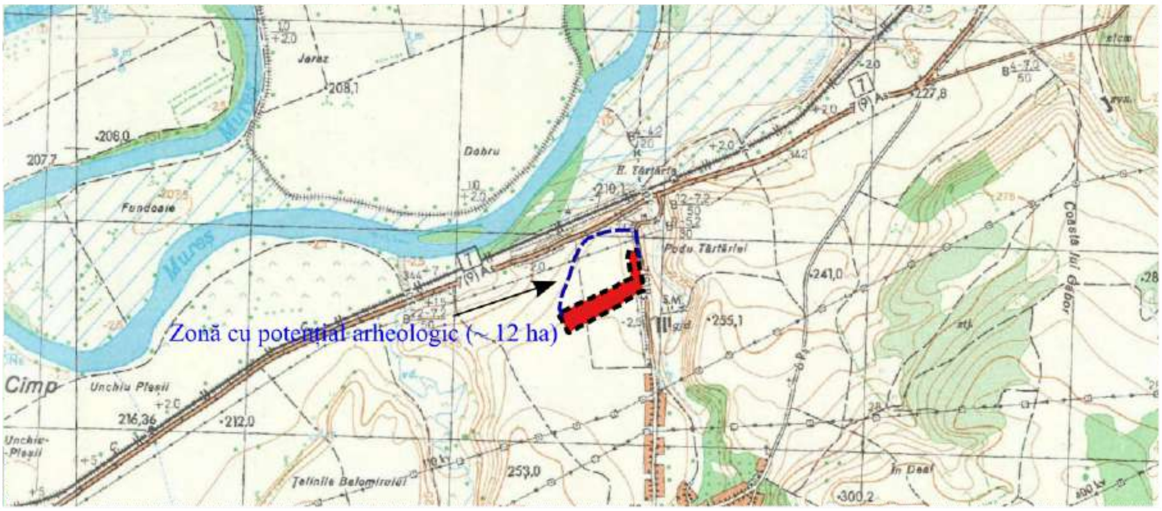

3

Localizarea zonei cercetate (III) – hărți și imagini de arhivă. **1.** Zona sitului arheologic pe "Planurile Directoare de Tragere", foaia 2860, reprodusă în anul 1924 de pe harta austriacă 1:25.000 (sursa: geo-spatial.org); **2.** Imagine satelitară efectuată de SUA în 17.08.1968 și declasificată la 01.01.1995 (sursa: http://earthexplorere.usgs.gov, cod DS1104-2155DA015); **3.** Extras din „Harta Topografică 1:25.000", foaia L-34-XXIV (anii '90)

Pl. III

Noi descoperiri arheologice în zona administrativă a localității Tărtăria (2012–2017)

Pl. IV

Modificarea cadrului natural și impactul asupra vestigiilor arheologice (imagine satelitară 2016 furnizată de platforma Google Earth). „Epicentrul” este reprezentat de „Borna 01” din cadrul sitului, stabilită în toamna anului 2016.

Pl. V

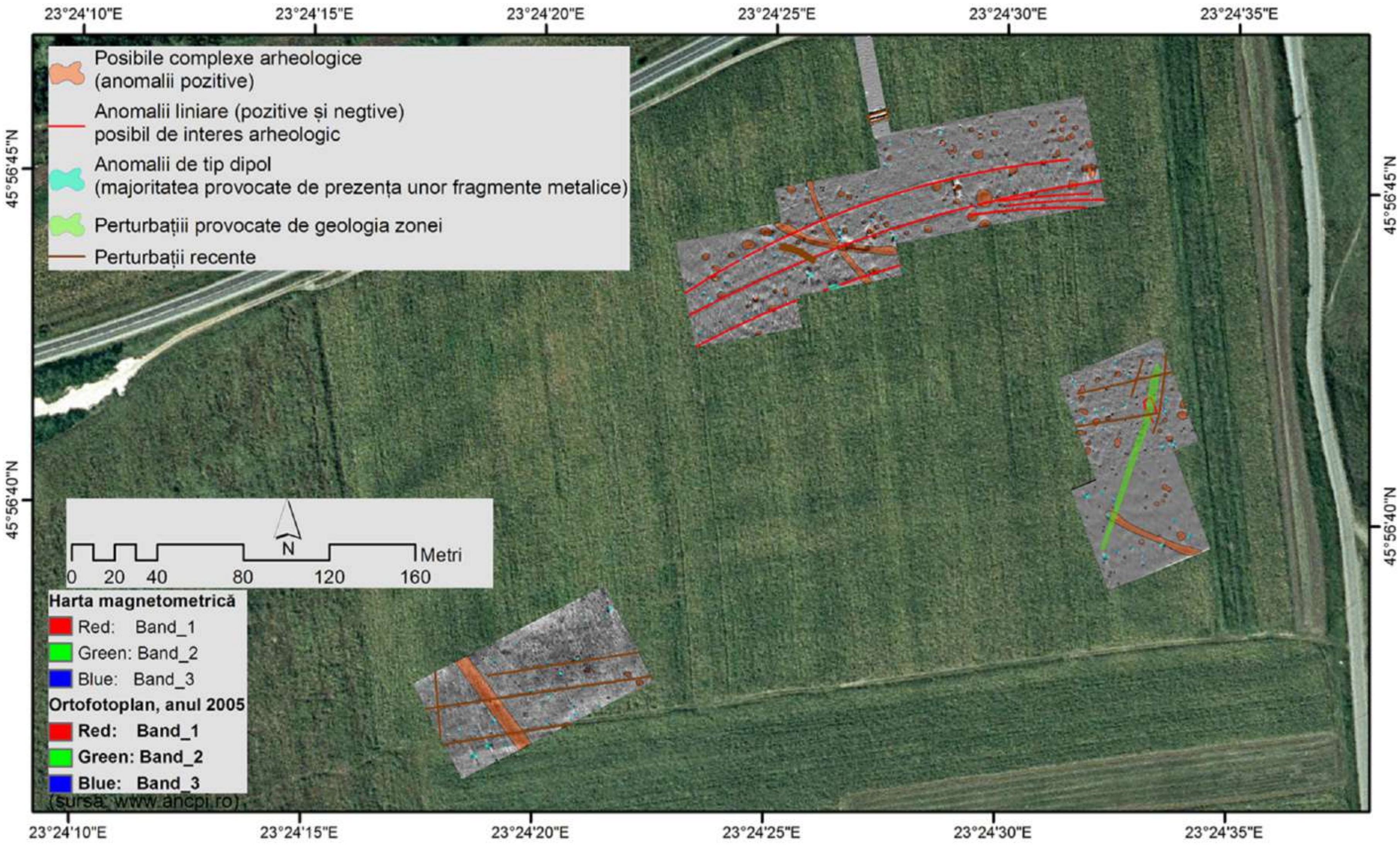

Interpretarea preliminară a prospectărilor geomagnetice din anul 2014

Pl. VI

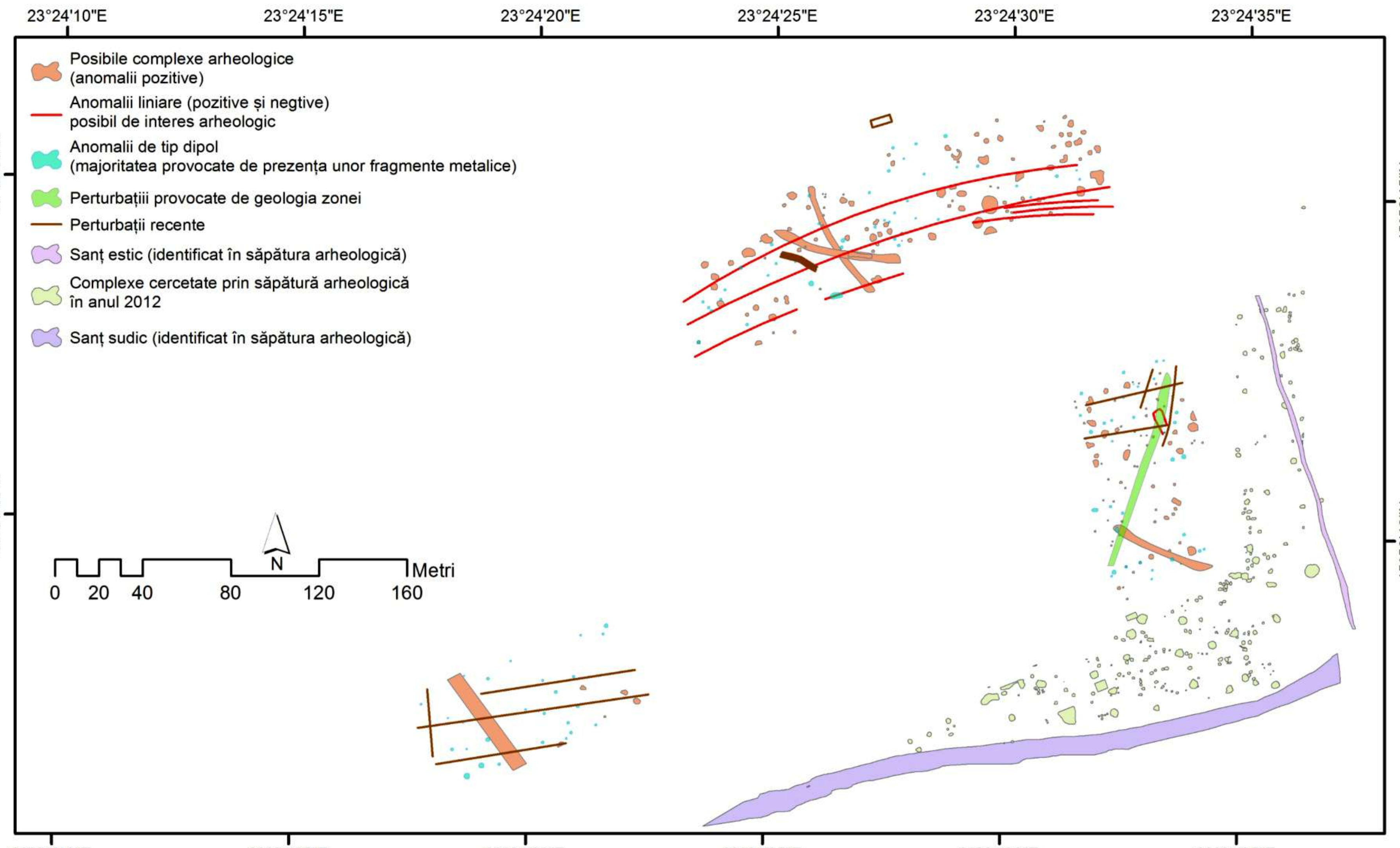

Corelarea preliminară a prospectărilor geomagnetice din anul 2014 cu rezultatele campaniei preventive din 2012

Pl. VII

Zona de est a sitului și elemente de infrastructură actuale. Imagini generale realizate din dronă la începutul lunii octombrie 2016

Pl. VIII

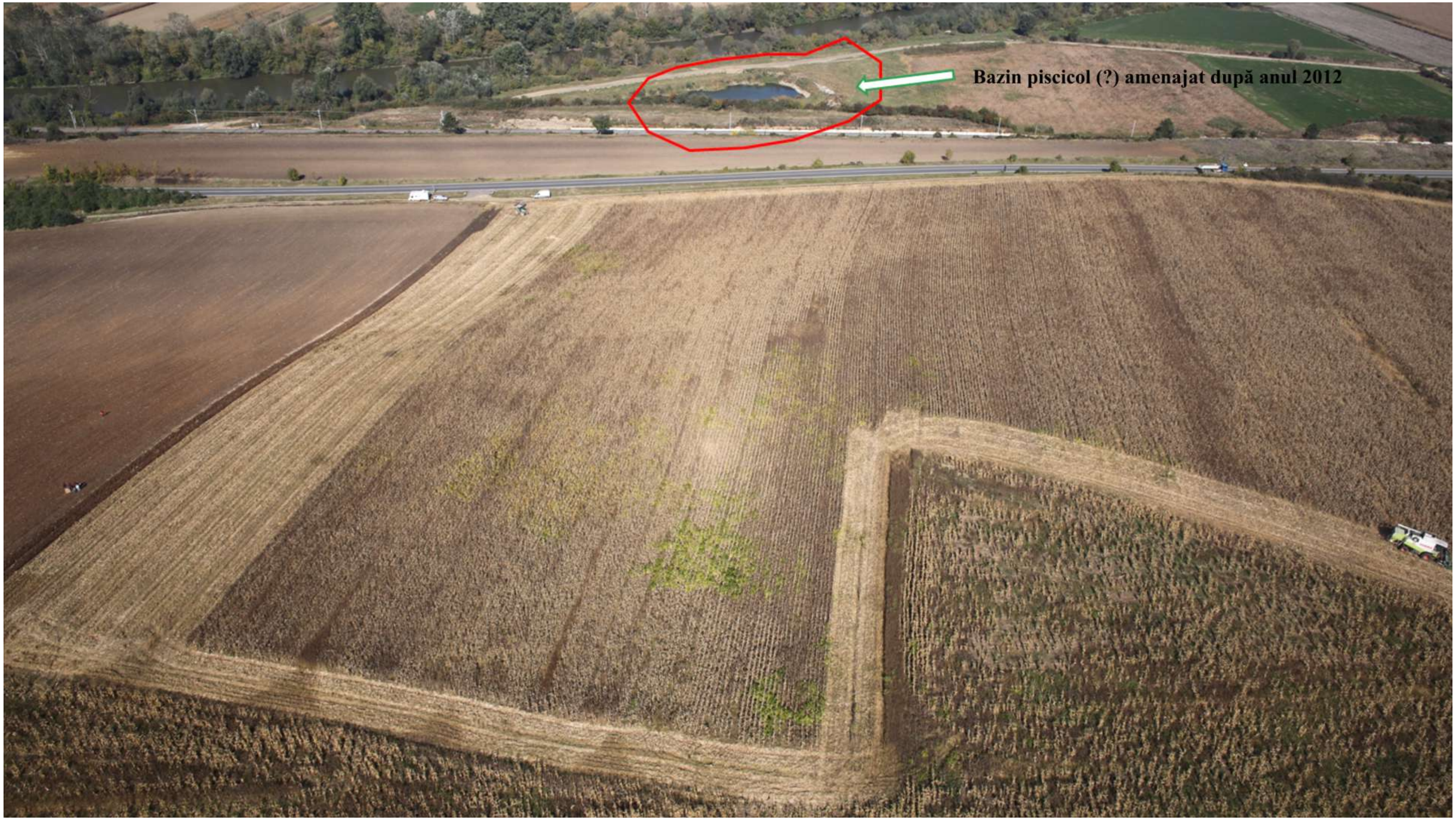

Zona de vest a sitului. Imagini generale efectuate din dronă la începutul lunii octombrie 2016

Pl. IX

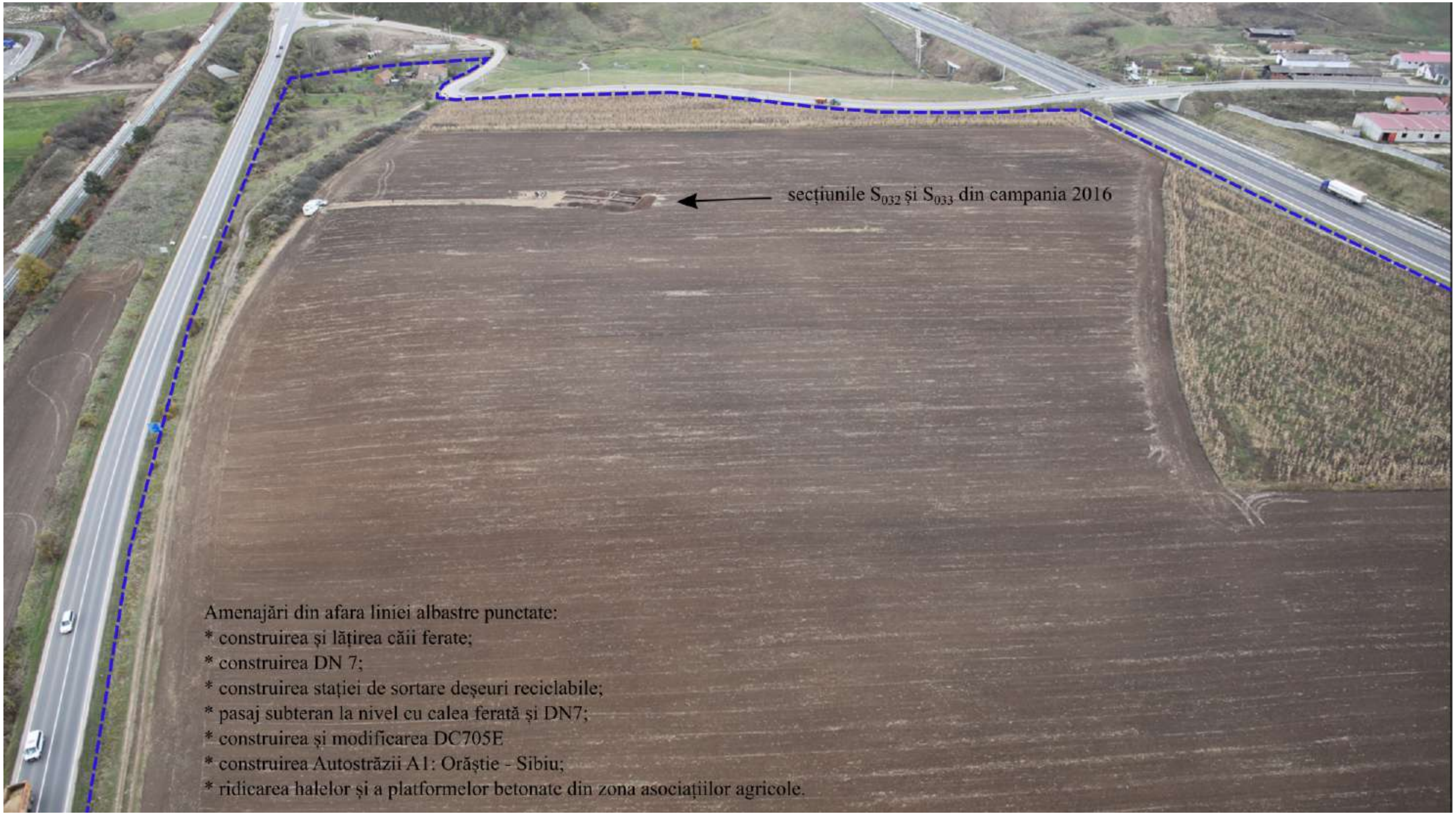

Amplasarea unităților de cercetare din campania 2016 (imagini generale capturate din dronă la finalul lunii octombrie. Arheologia peisajului (?) – zonă afectată și modificată ireversibil. Suprafața cuprinsă în interiorul liniei albastre punctate reprezintă în procent de 95% suprafața sitului arheologic Tărtăria – Podu Tărtăriei vest, cod RAN 7080.03. În ce măsură mai putem vorbi despre conservarea patrimoniului pentru generațiile următoare ?

Pl. X

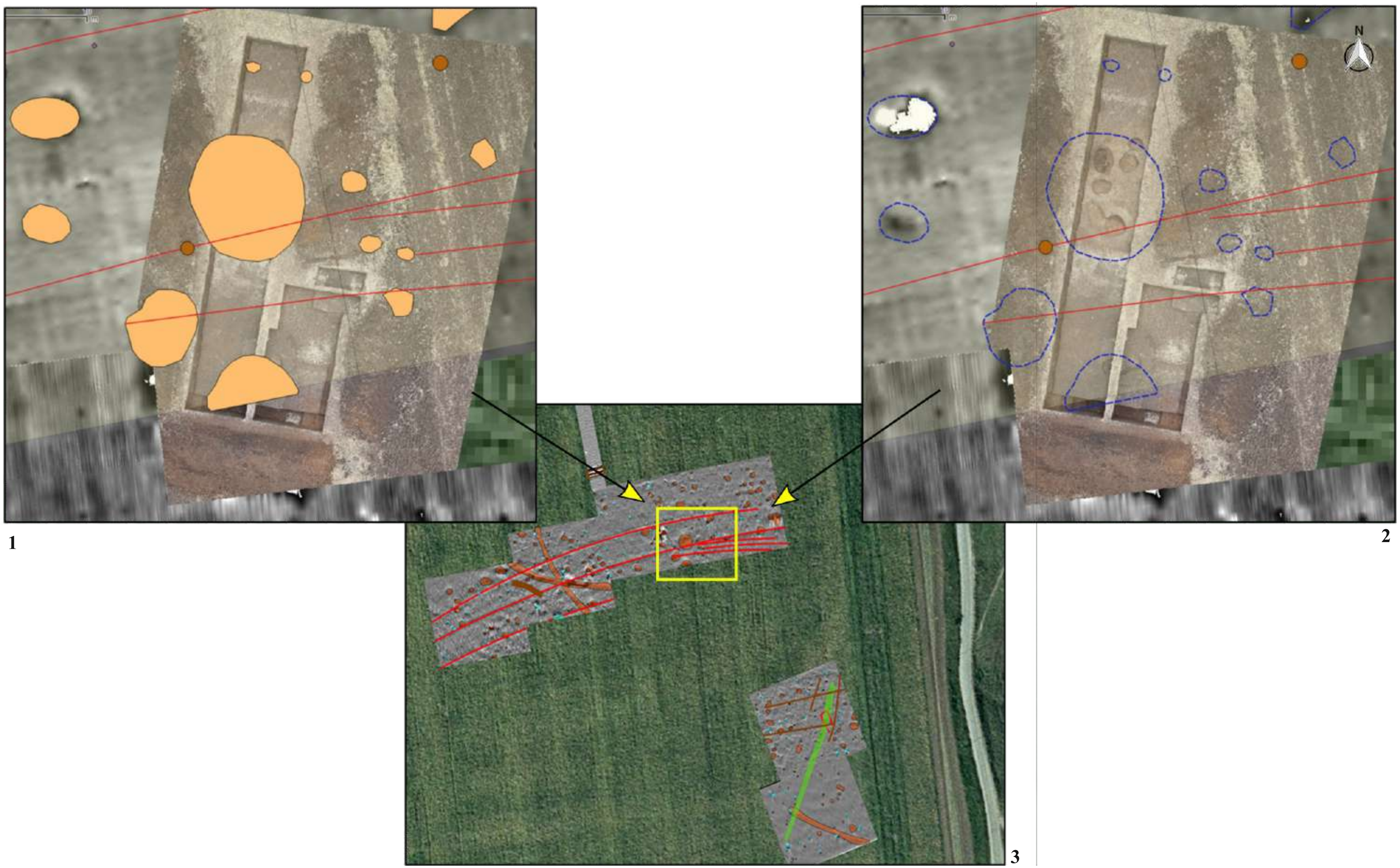

Amplasarea unităților de cercetare în funcție de rezultatele măsurătorilor magnetometrice: **1.** suprapunerea anomaliilor (2014) peste fotografia georeferențiată din dronă (toamna 2016); **2.** conturul anomaliilor (2014) și complexele arheologice cercetate în campania 2016; **3.** zona de interes, în raport cu celelalte zone prospectate magnetometric

Pl. XI

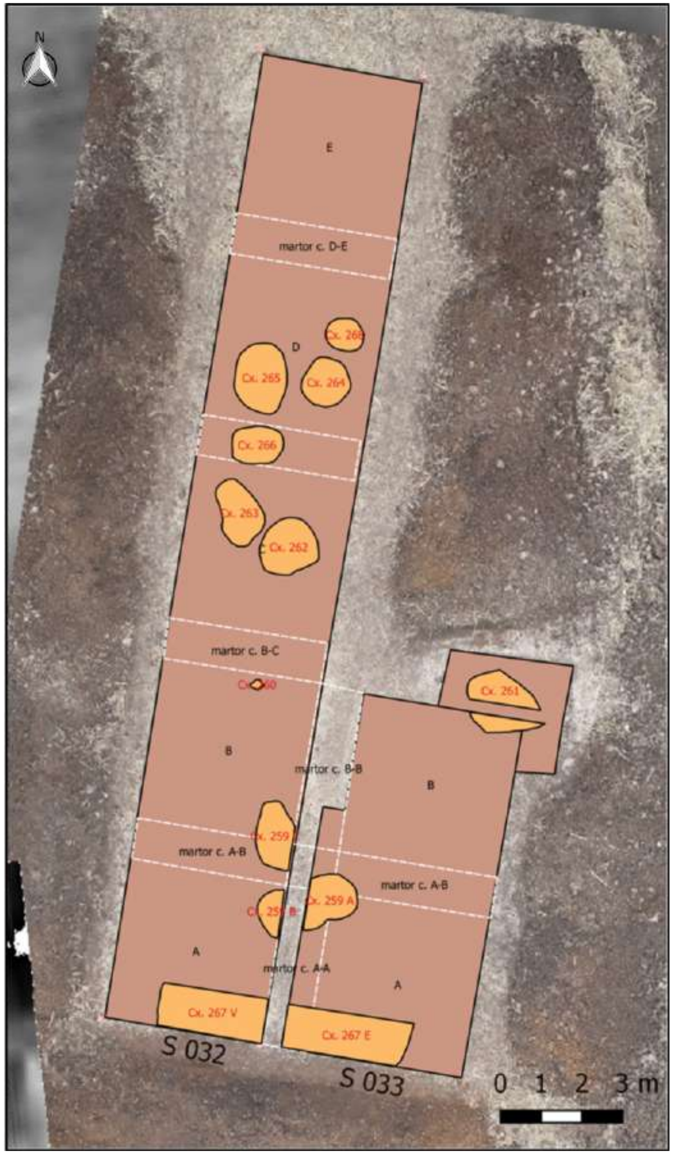

Unitățile de cercetare și complexele arheologice descoperite în campania 2016 (stânga – fotografie din dronă georeferențiată; dreapta – grundurile complexelor digitizate pe baza desenelor tehnice și a ridicărilor topografice)

Pl. XII

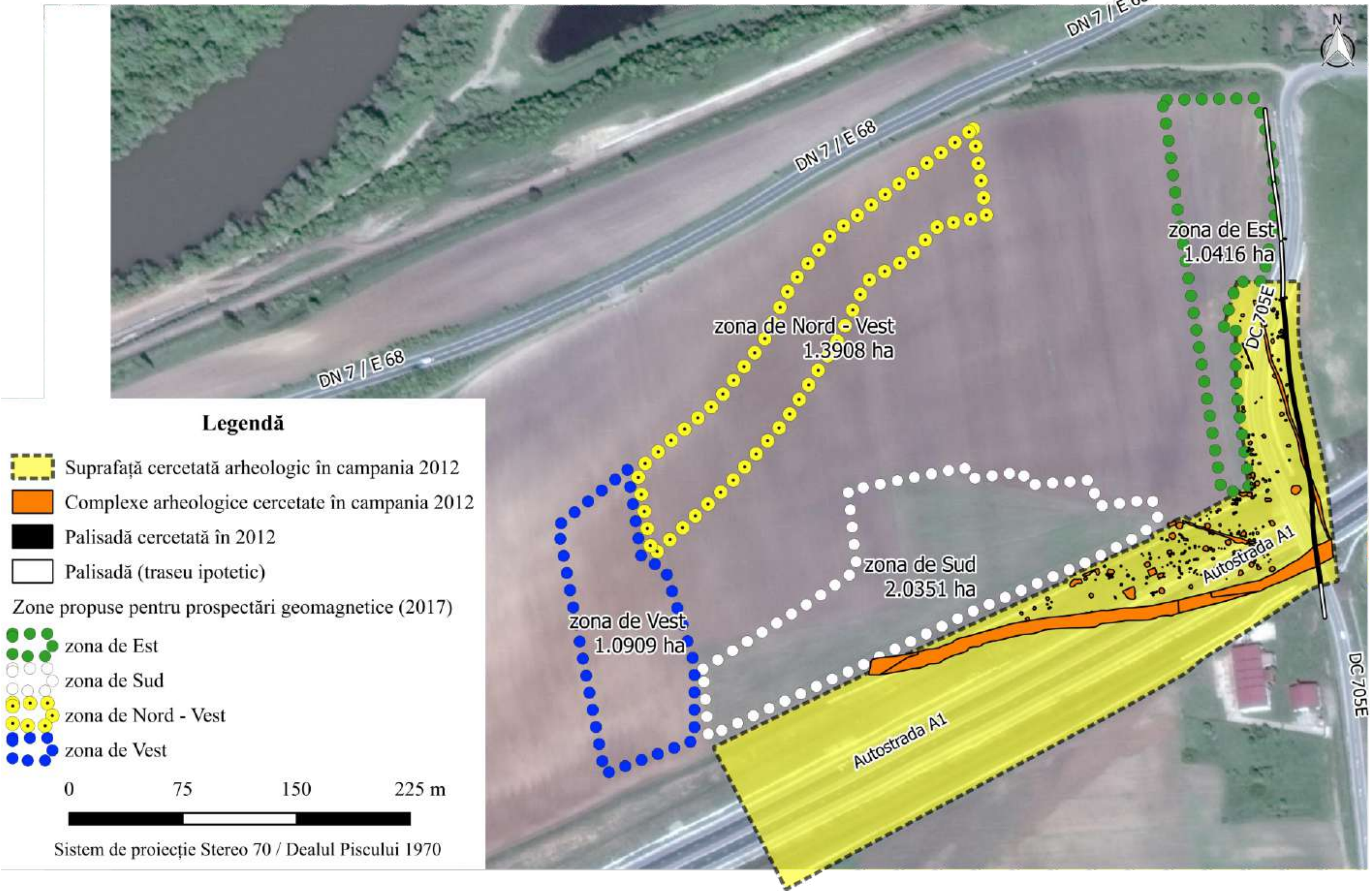

Zone propuse pentru realizarea de prospectări geomagnetice în campania 2017

Pl. XIII

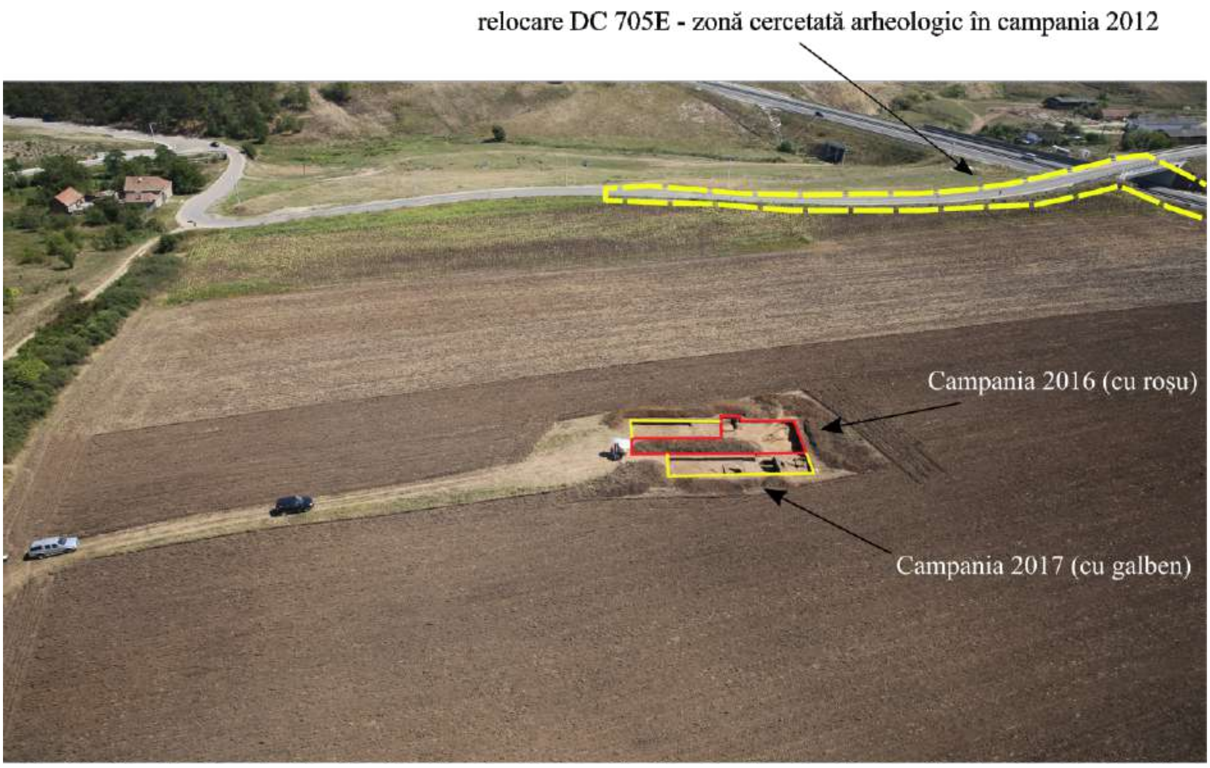

1

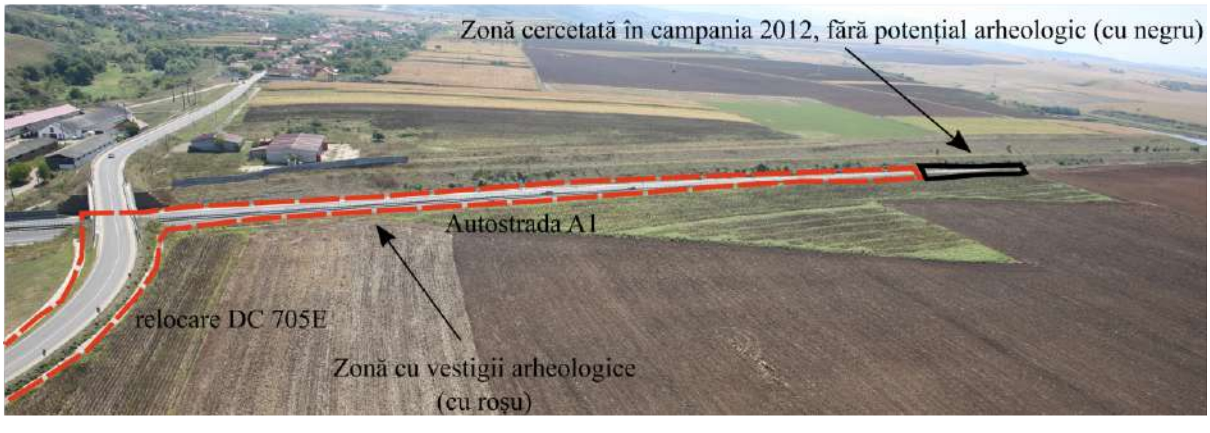

2

Imagini din dronă asupra zonei sitului – august 2017 (I). **1.** Vedere spre est; **2.** Vedere spre sud

Pl. XIV

Imagini din dronă asupra zonei sitului – august 2017 (II). Vedere spre nord-vest

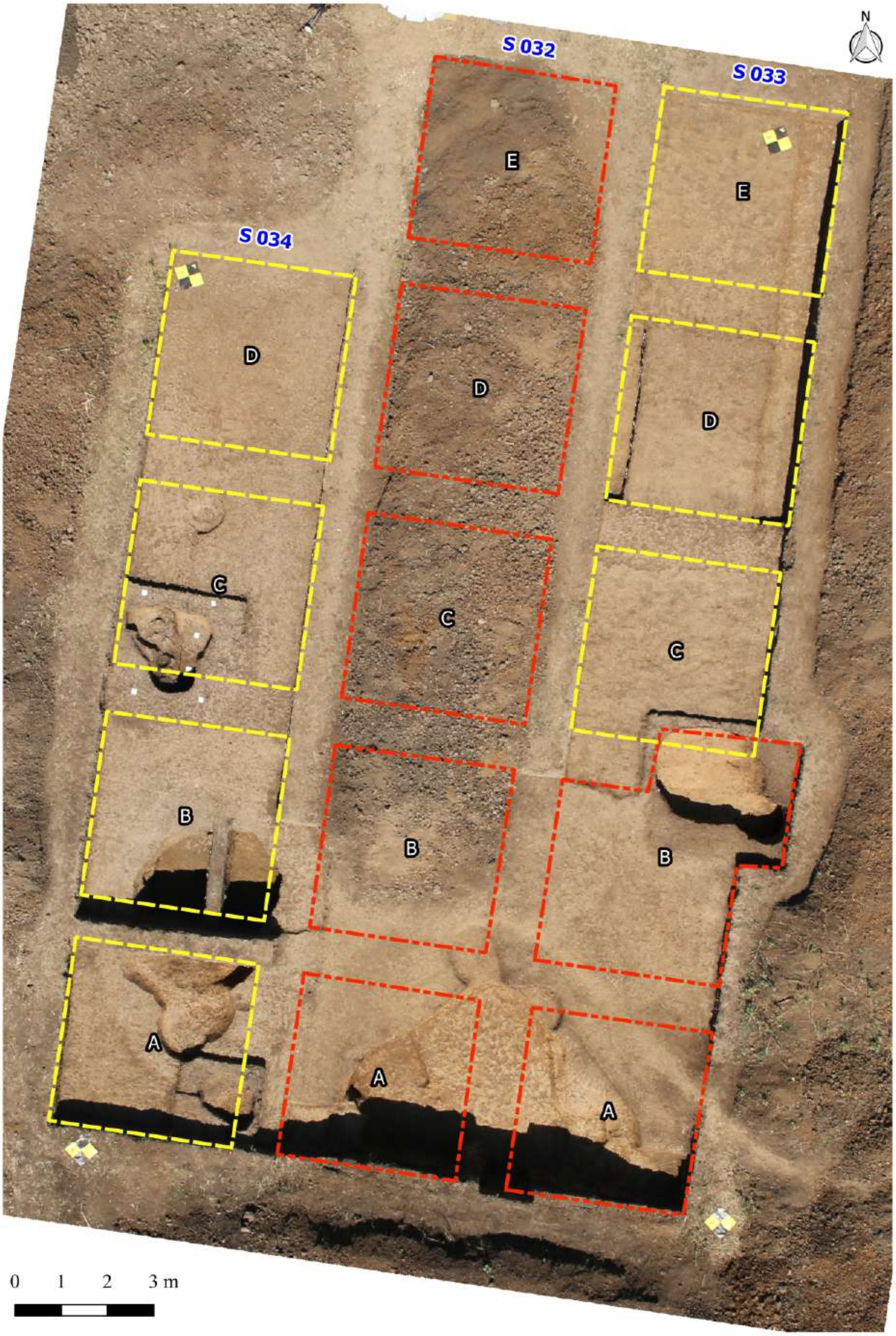

Amplasarea unităților de cercetare din campania 2016 (roșu) și campania 2017 (galben)

Pl. XVI

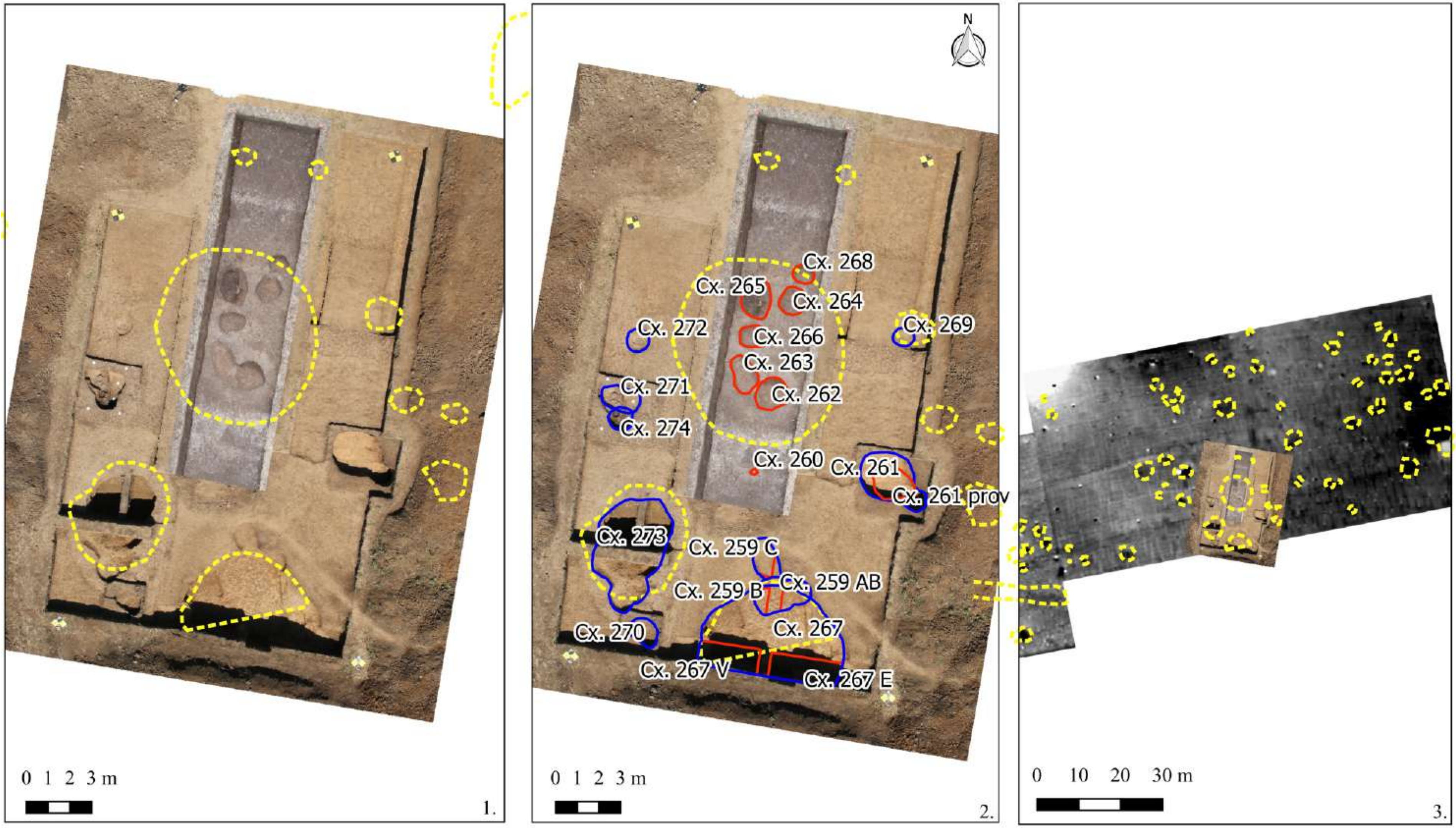

Amplasarea unităților de cercetare în funcție de rezultatele măsurătorilor magnetometrice: **1.** suprapunerea anomaliilor (2014) peste fotografii georeferențiate din dronă (2016 & 2017); **2.** conturul anomaliilor (2014) și complexele arheologice cercetate în campaniile 2016 (roșu) și 2017 (albastru); **3.** zona de interes, în raport cu celelalte zone prospectate magnetometric

Pl. XVII

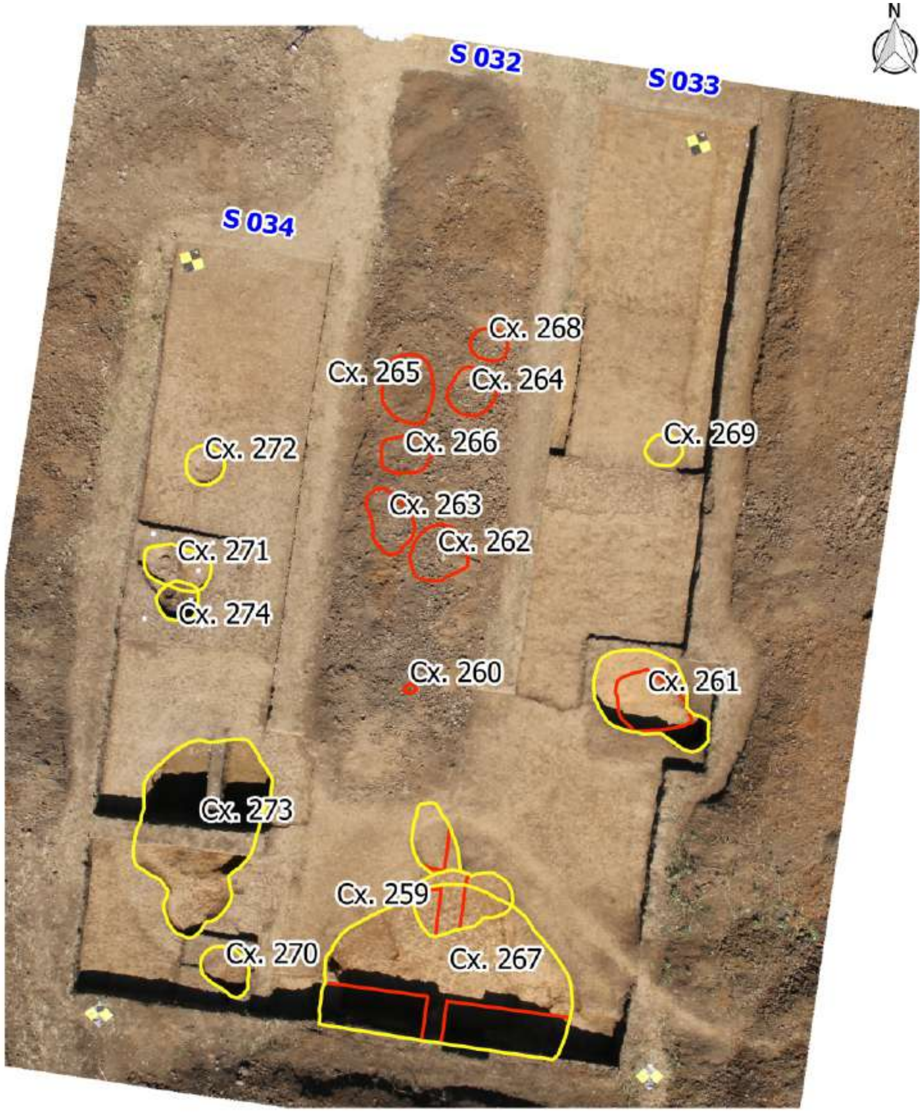

Unitățile de cercetare și complexele arheologice descoperite în campania 2017 (stânga – fotografie georeferențiată din dronă; dreapta – grundurile complexelor, digitizate pe baza desenelor tehnice și a ridicărilor topografice, roșu – campania 2016, galben – campania 2017)

Pl. XVIII

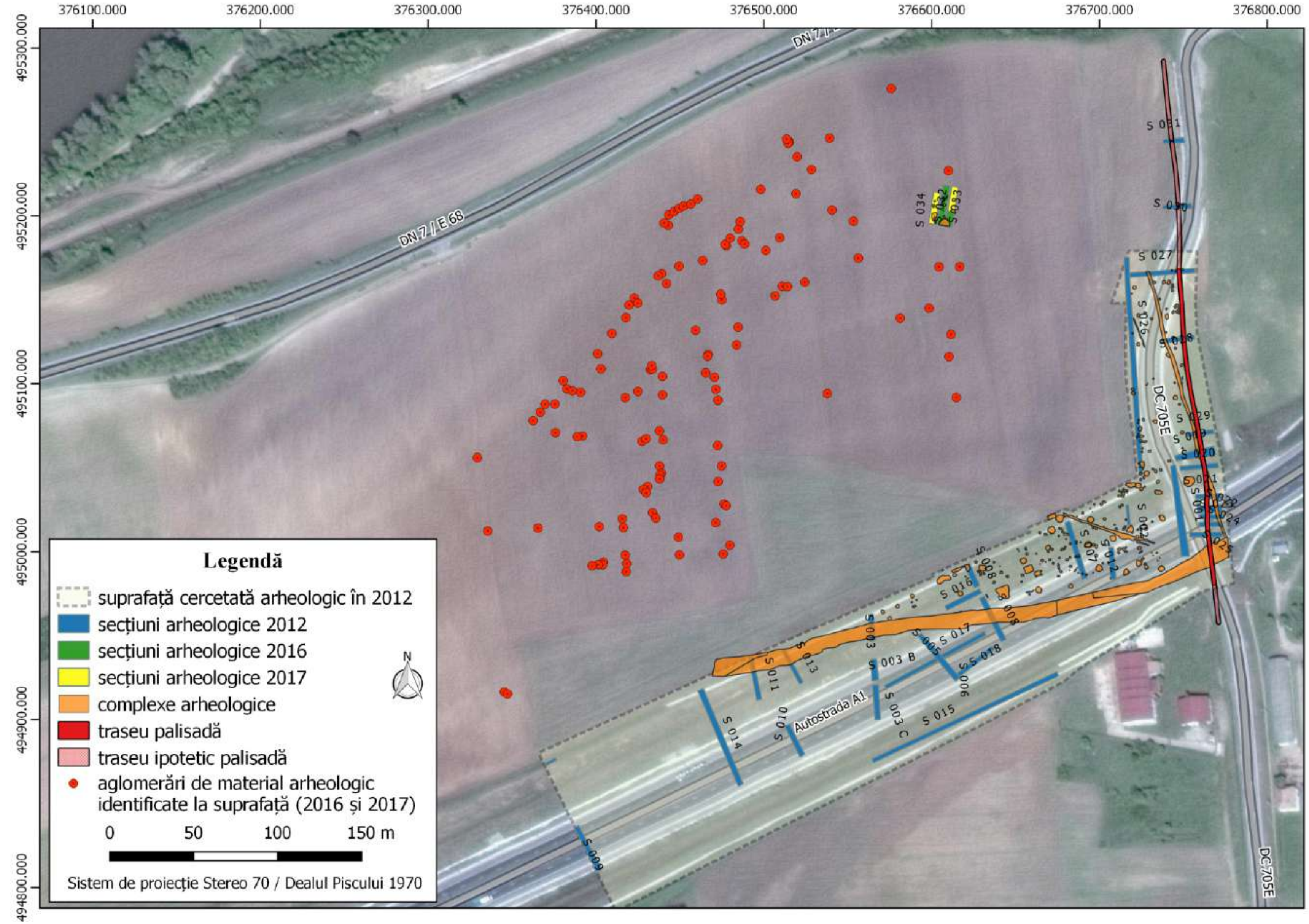

Zona săpăturii și puncte de aglomerare a materialului ceramic în arăturăobservate cu prilejul perieghezelor (2016 & 2017)

Pl. XIX

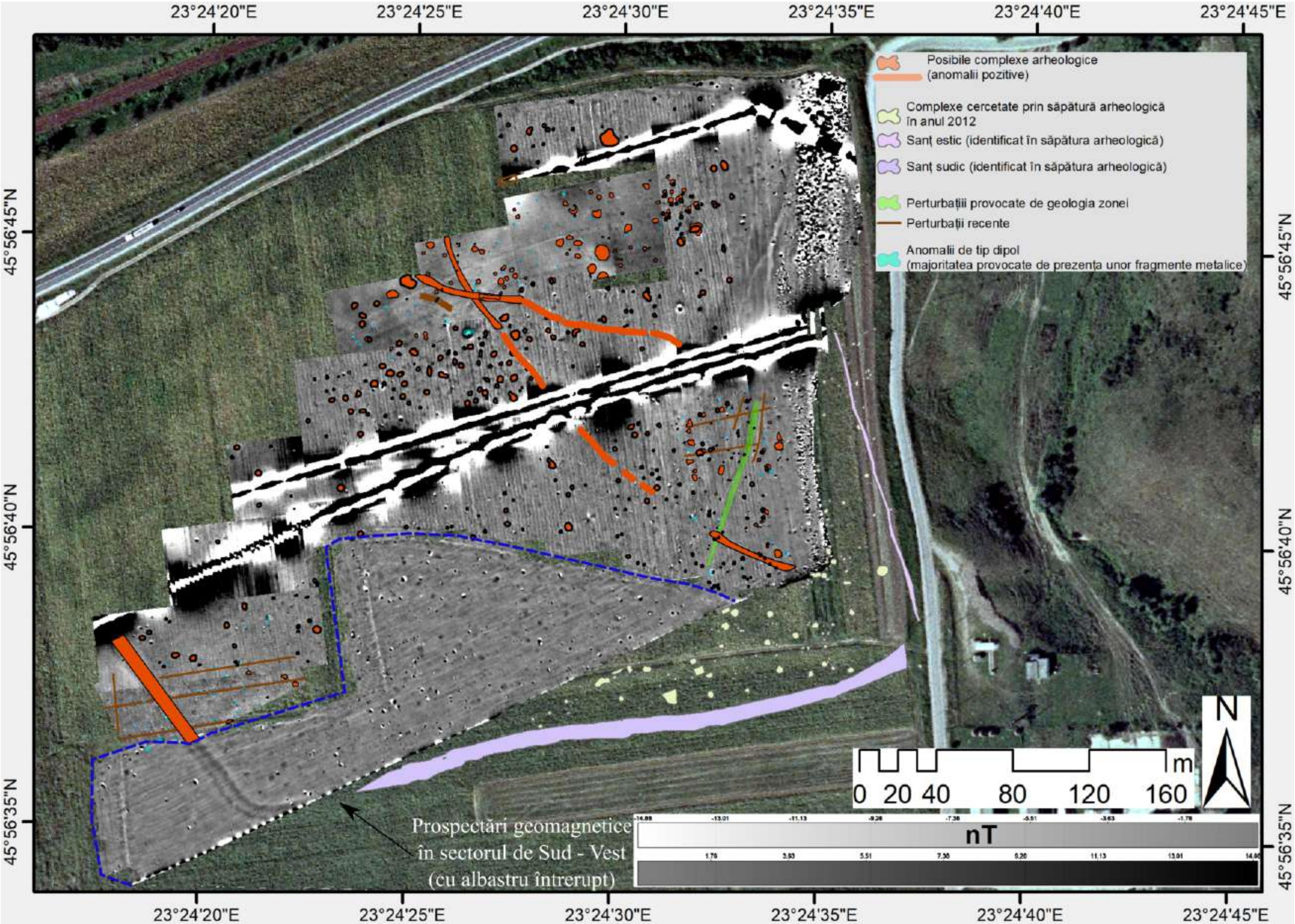

Prospectări geomagnetice preliminare (2014–2017)

Pl. XX

1

2

3

4

1–4. Aspecte din timpul cercetărilor (2017)

Pl. XXI

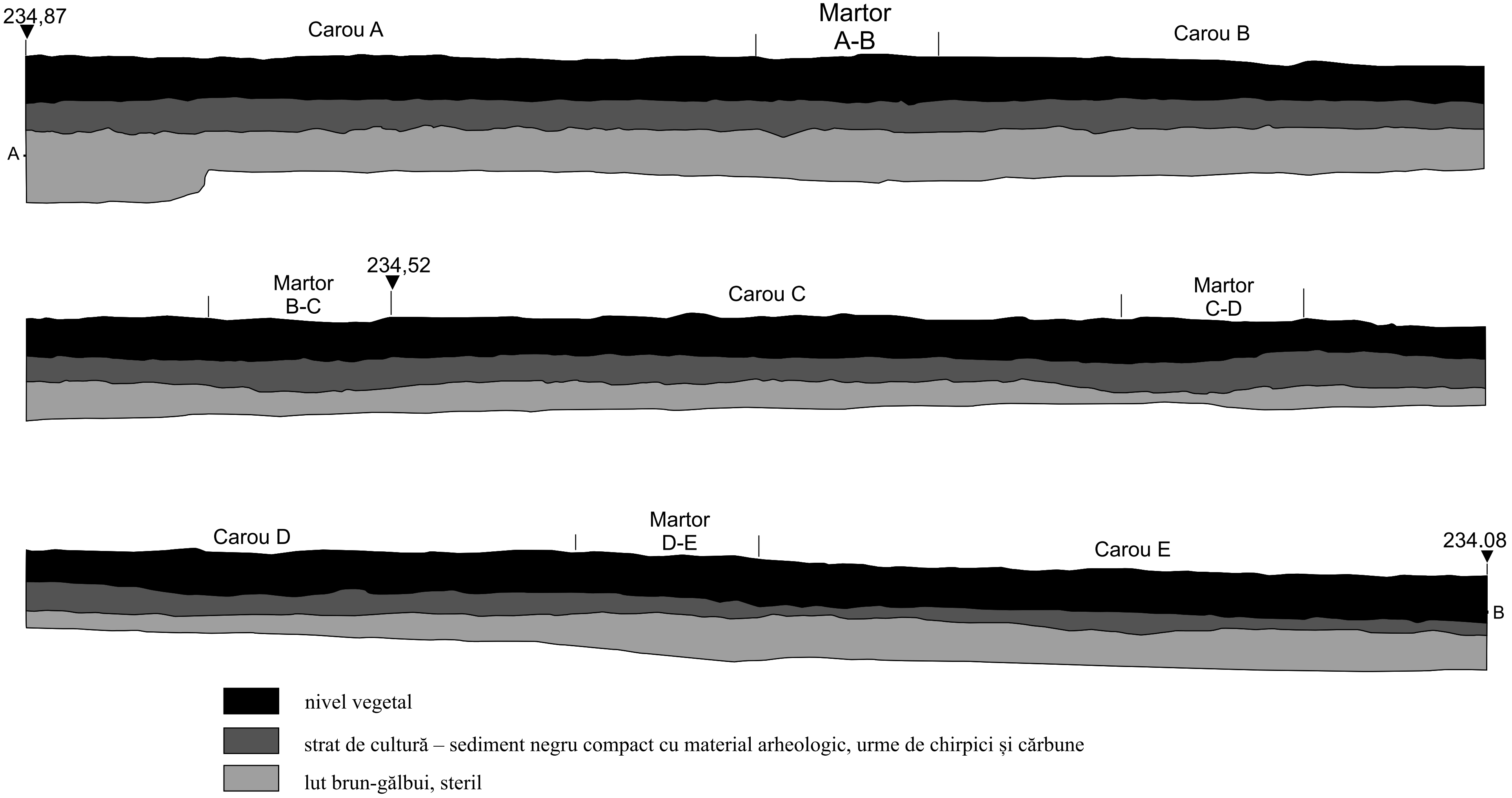

S032 – profil magistral de Vest

Pl. XXII

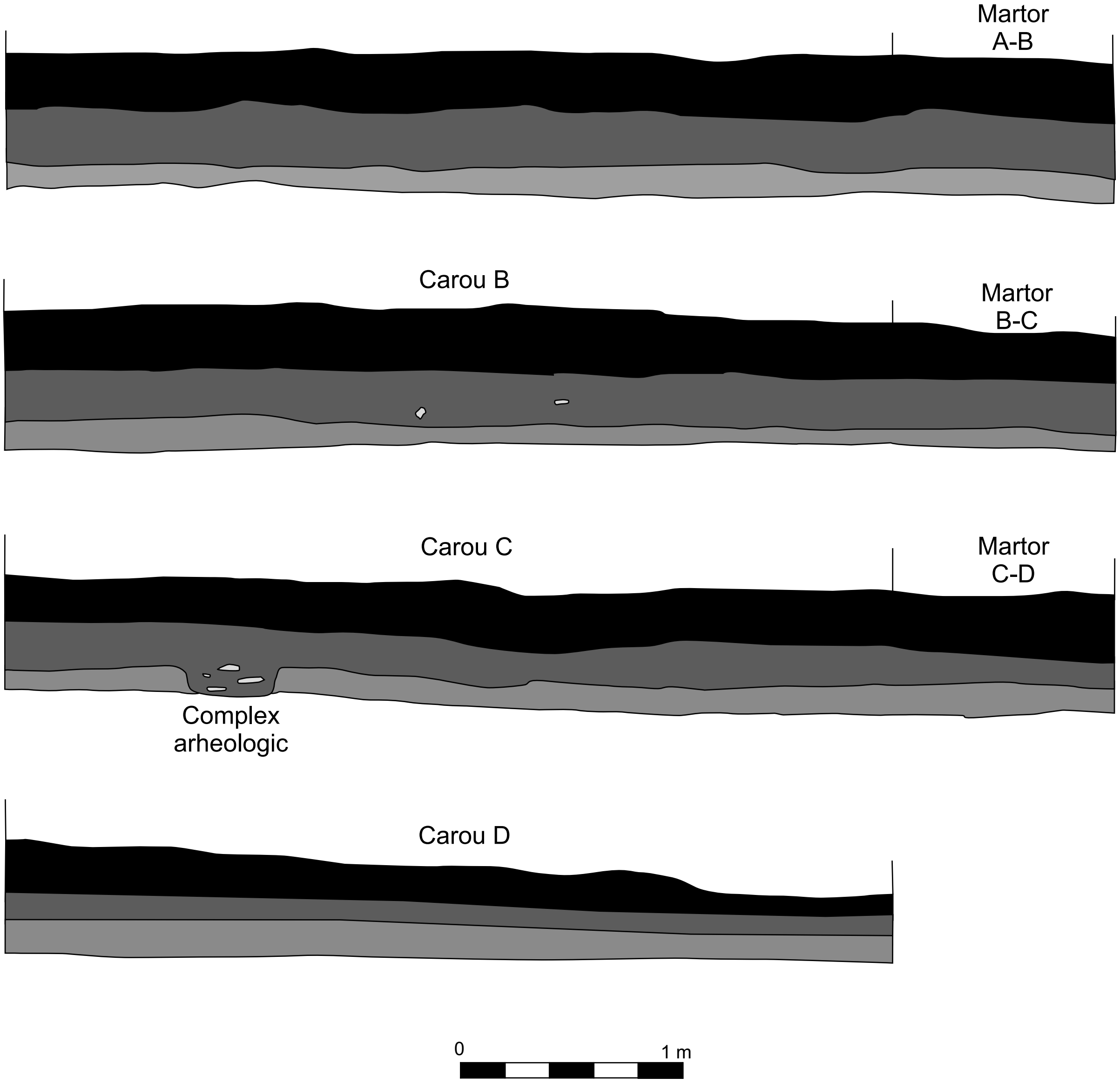

strat vegetal

strat de cultură - sediment negru compact cu material arheologic, urme de chirpici și cărbune

lut brun gălbui, steril

ceramică

Pl. XXIII

1

2

3

4

5

6

Cx. 259: **1–6.** Imagini din timpul cercetării complexului

Pl. XXIV

1

2

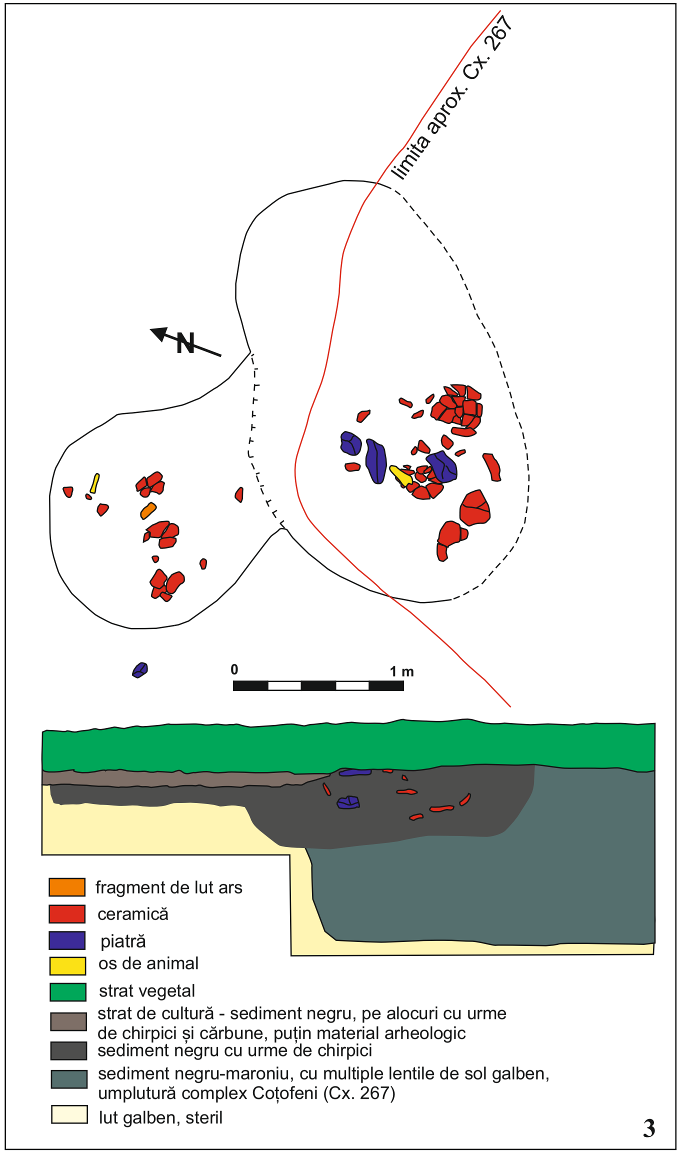

3

4

5

Cx. 259: **1–2, 4–5.** Imagini din timpul cercetării complexului (campania 2017); **3.** Grund și profil

Pl. XXV

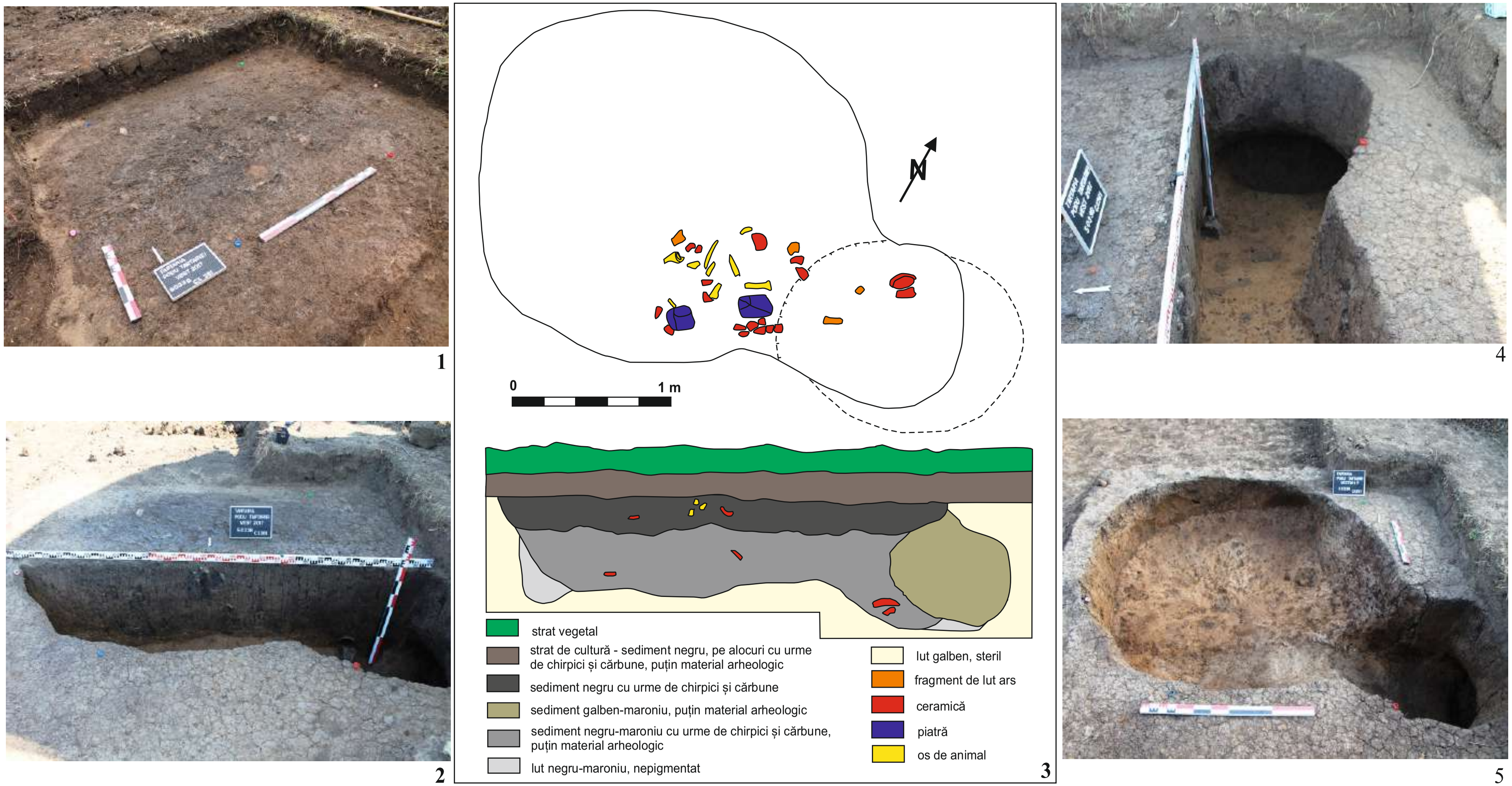

Cx. 261: **1–2, 4–5.** Imagini din timpul cercetării complexului; **3.** Grund și profil

Pl. XXVI

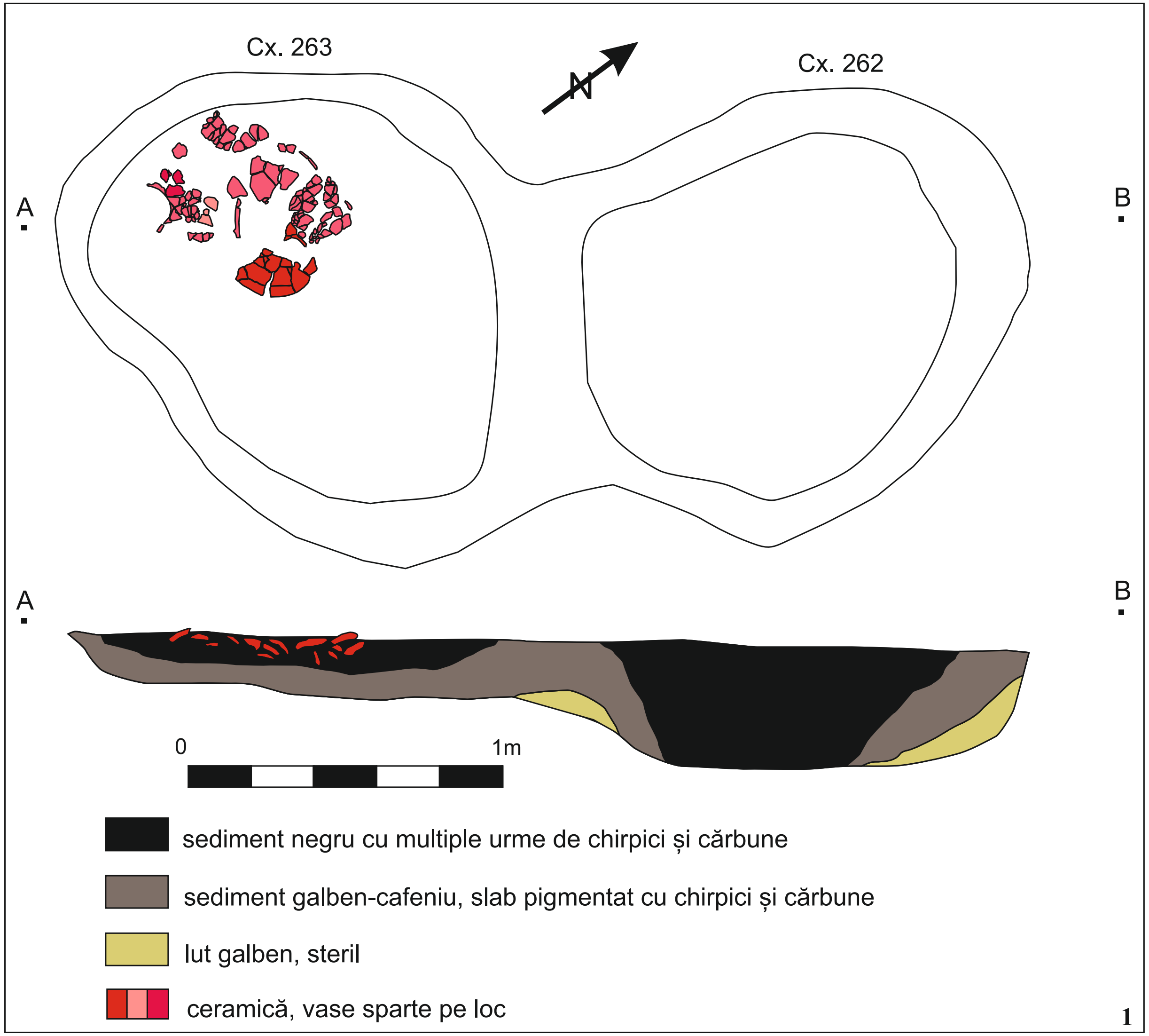

1

2

3

4

Cx. 262-263: **1.** Grund și profil; **2–4.** Imagini din timpul cercetării complexelor

Pl. XXVII

1

2

3

4

5

Cx. 263: **1–5.** Imagini din timpul cercetării complexului

Pl. XXVIII

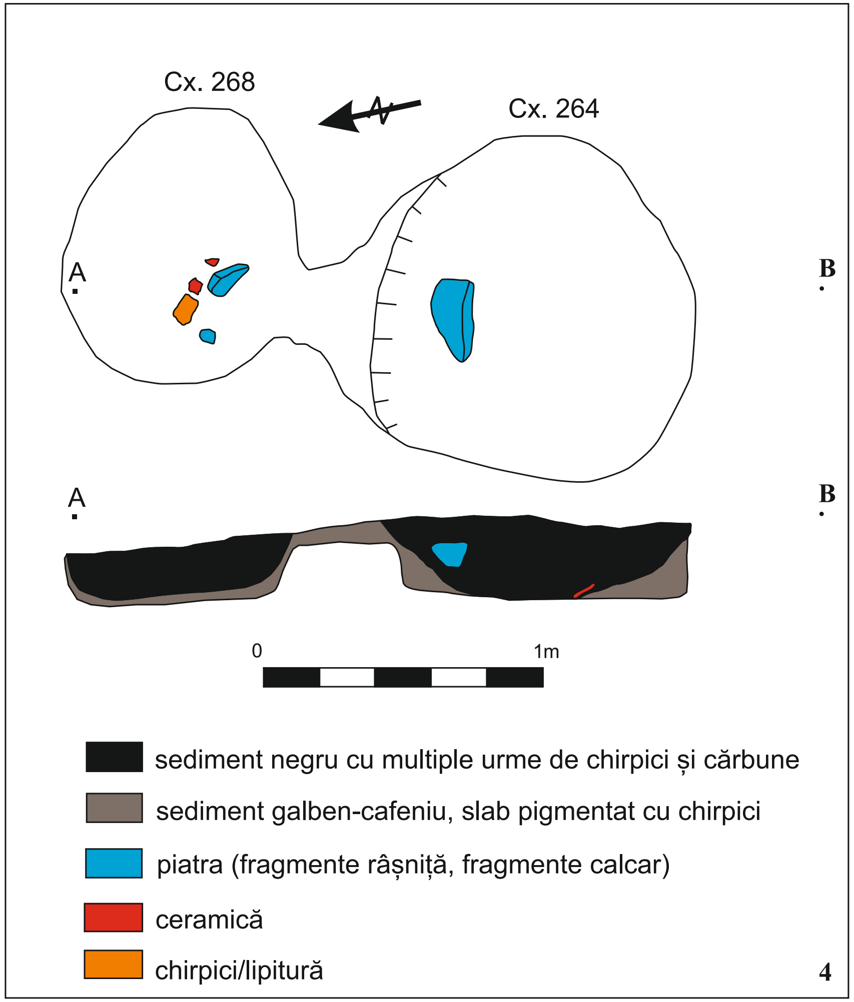

5

6

7

1-3. Cx. 268, imagini din timpul cercetării complexului; **4.** Cx. 264 (dreapta) și Cx. 268 (stânga), grund și profil;
5-6. Cx. 264, imagini din timpul cercetării complexului

Pl. XXIX

1

2

3

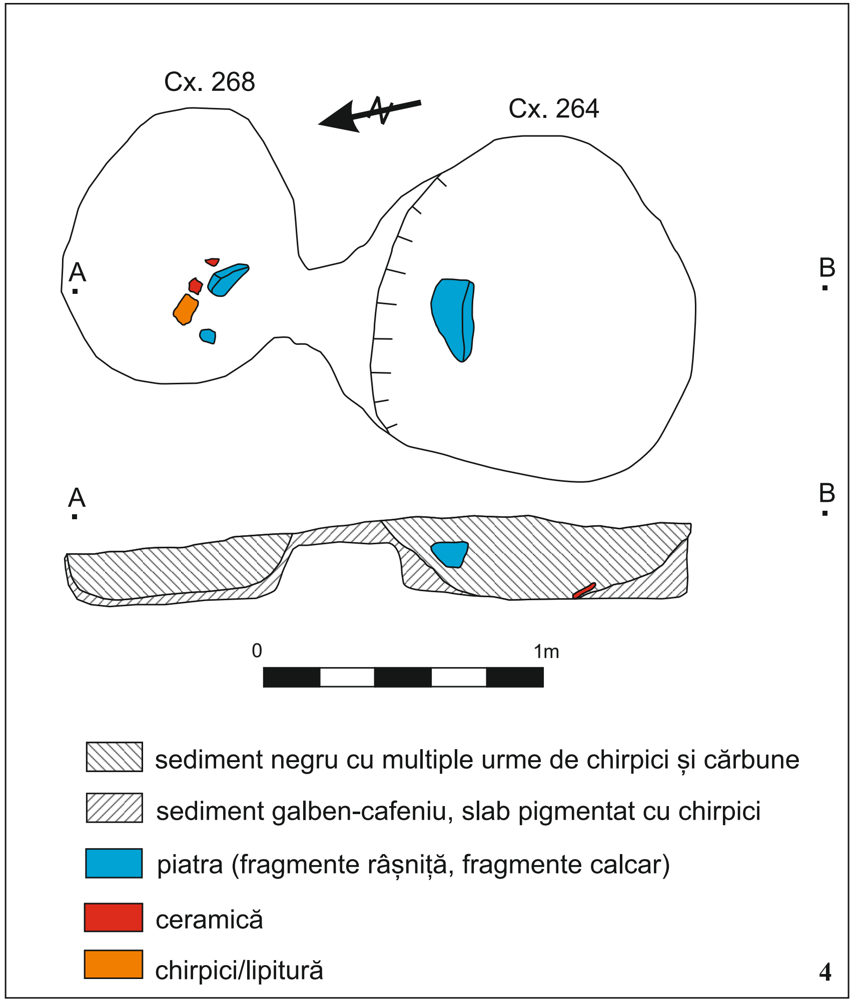

4

5

6

7

1-3. Cx. 268, imagini din timpul cercetării complexului; **4.** Cx. 264 (dreapta) și Cx. 268 (stânga), grund și profil;
5–6. Cx. 264, imagini din timpul cercetării complexului

Pl. XXX

1

2

3

4

5

6

7

8

1-3. Cx. 266, imagini din timpul cercetării complexului; **4.** Imagine de ansamblu Cx. 265 (dreapta)și Cx. 266 (stânga);
5-8. Cx. 265, imagini din timpul cercetării complexului

Pl. XXXI

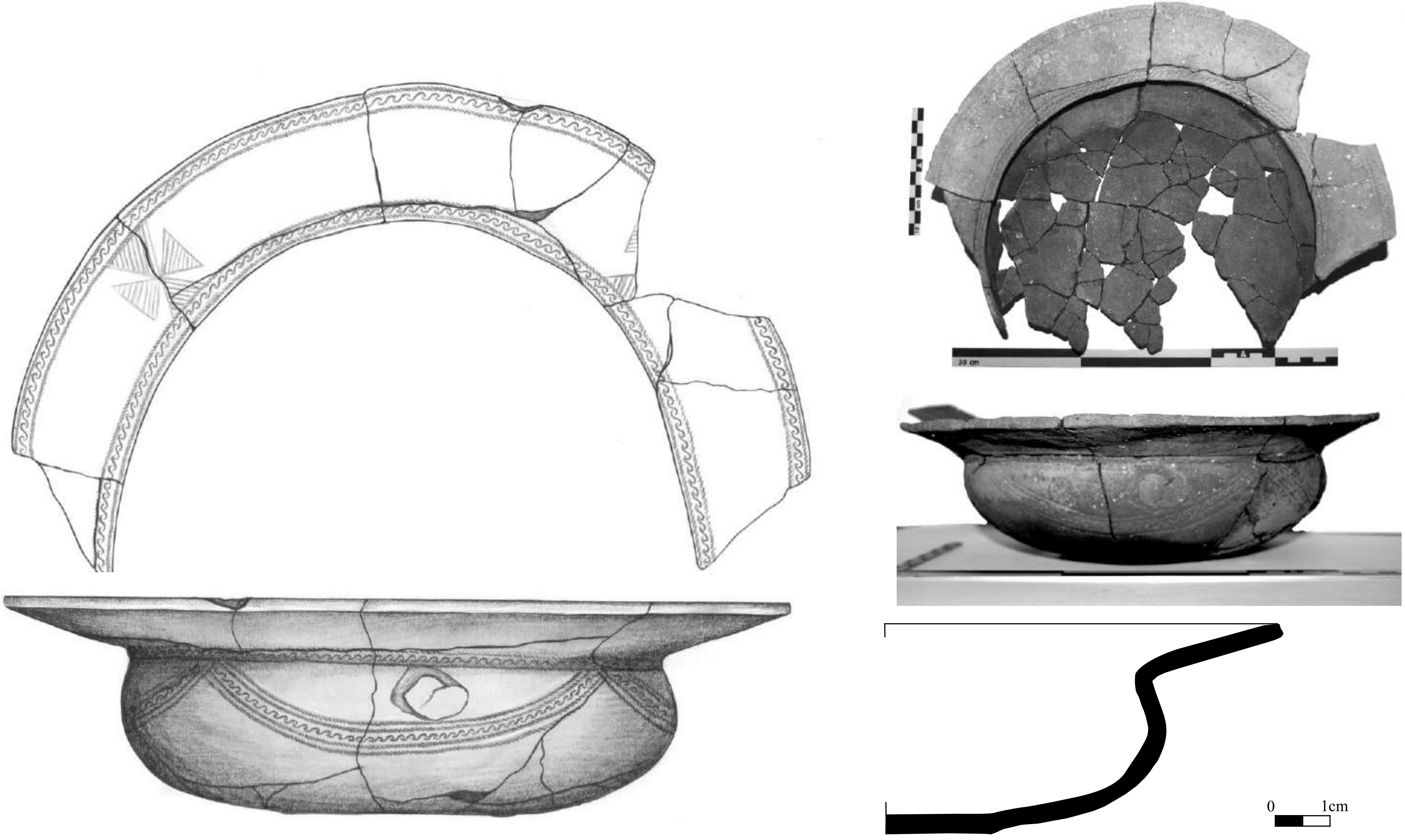

Cx. 263: strachină decorată în stil Basarabi, în curs de restaurare

Pl. XXXII

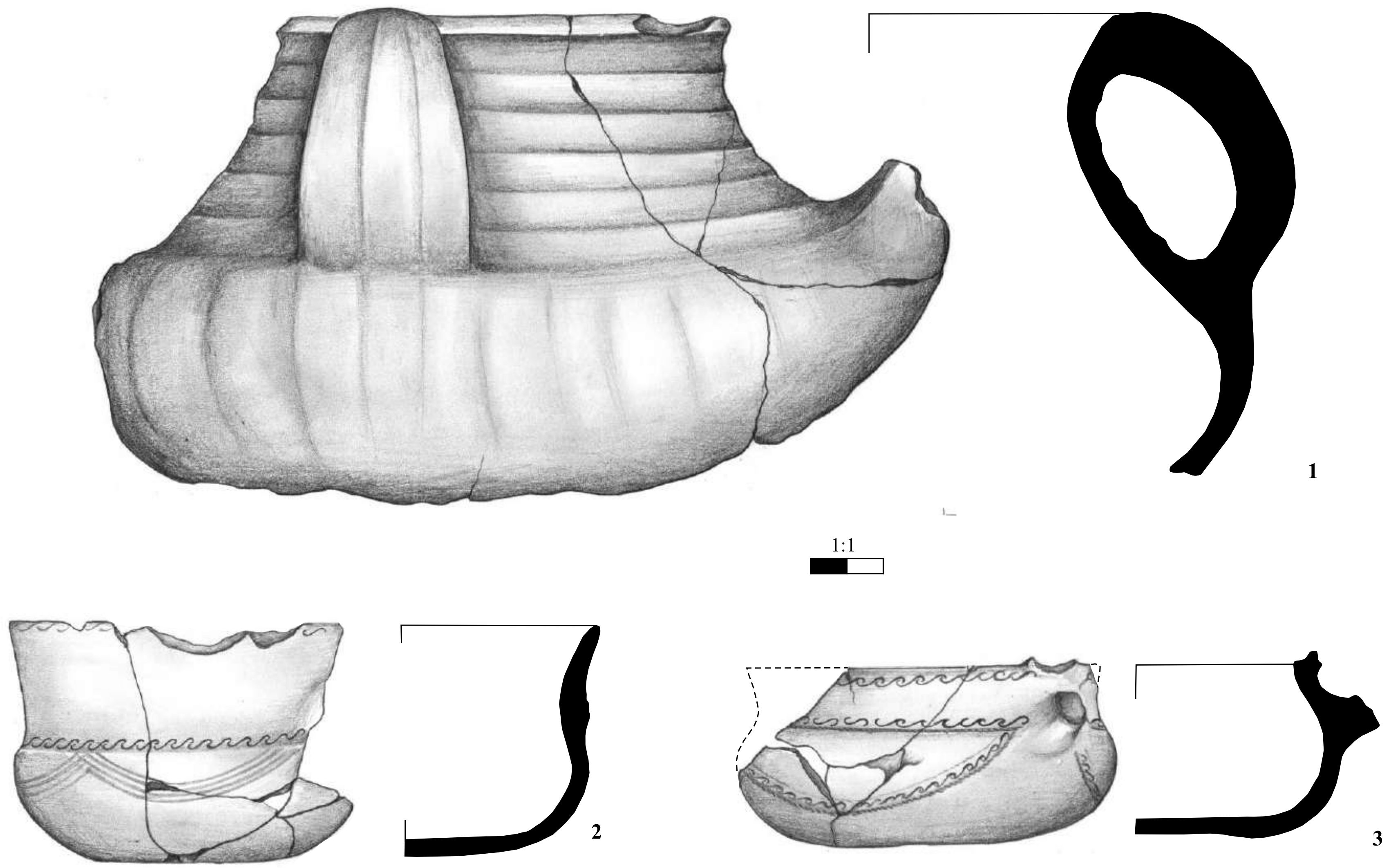

Vase în curs de restaurare: **1.** Cx. 266; **2.** Cx. 263; **3.** Cx. 260

Pl. XXXIII

1

2

3

4

5

6

1–3. Cx. 267: Fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni;
4-6. Cx. 265: Fragmente lipitură de perete impregnate cu fragmente ceramice decorate în stil Basarabi

Pl. XXXIV

1

2

3

1. Cx. 259 B: Lamă cuțit din Fe fragmentară; **2–3.** Cx. 266: Râșniță fragmentară

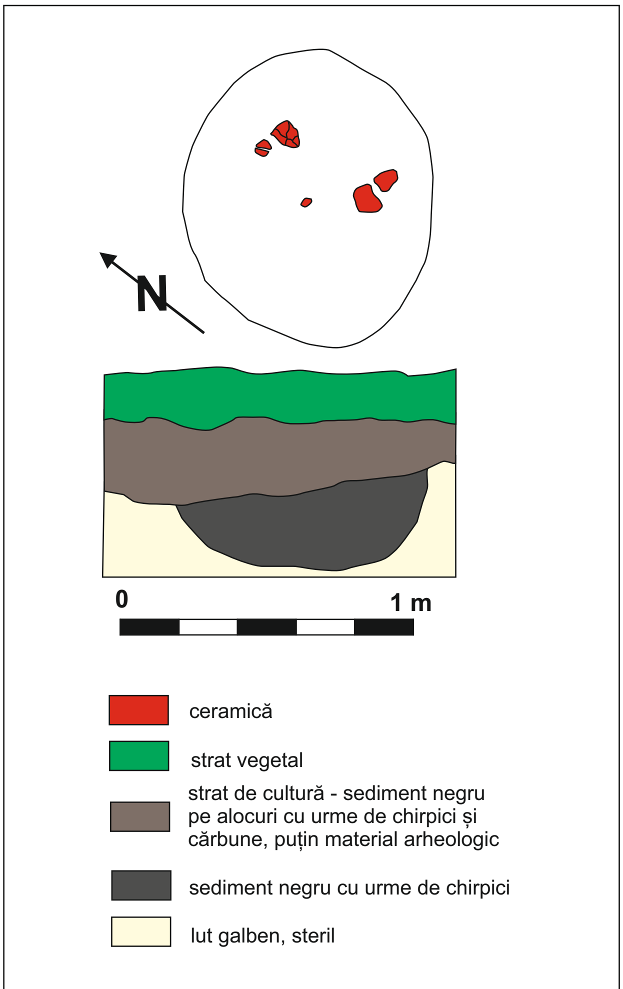

1

2

3

4

5

Cx. 269: **1.** Grund și profil; **2–4.** Imagini din timpul cercetării complexului;
5. Cx. 267: imagine din timpul cercetării complexului

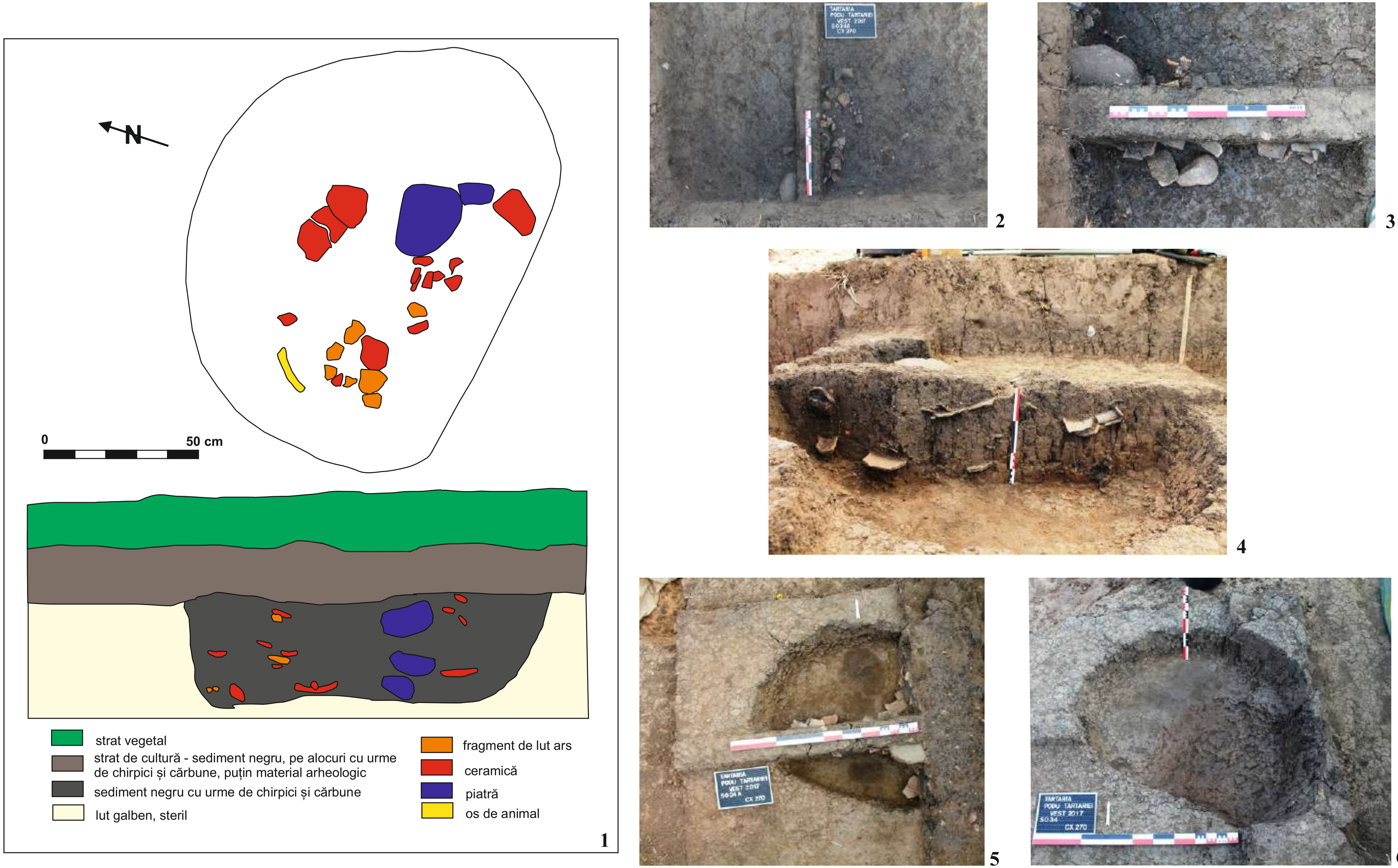

Cx. 270: **1.** Grund şi profil; **2-6.** Imagini din timpul cercetării complexului

Pl. XXXVII

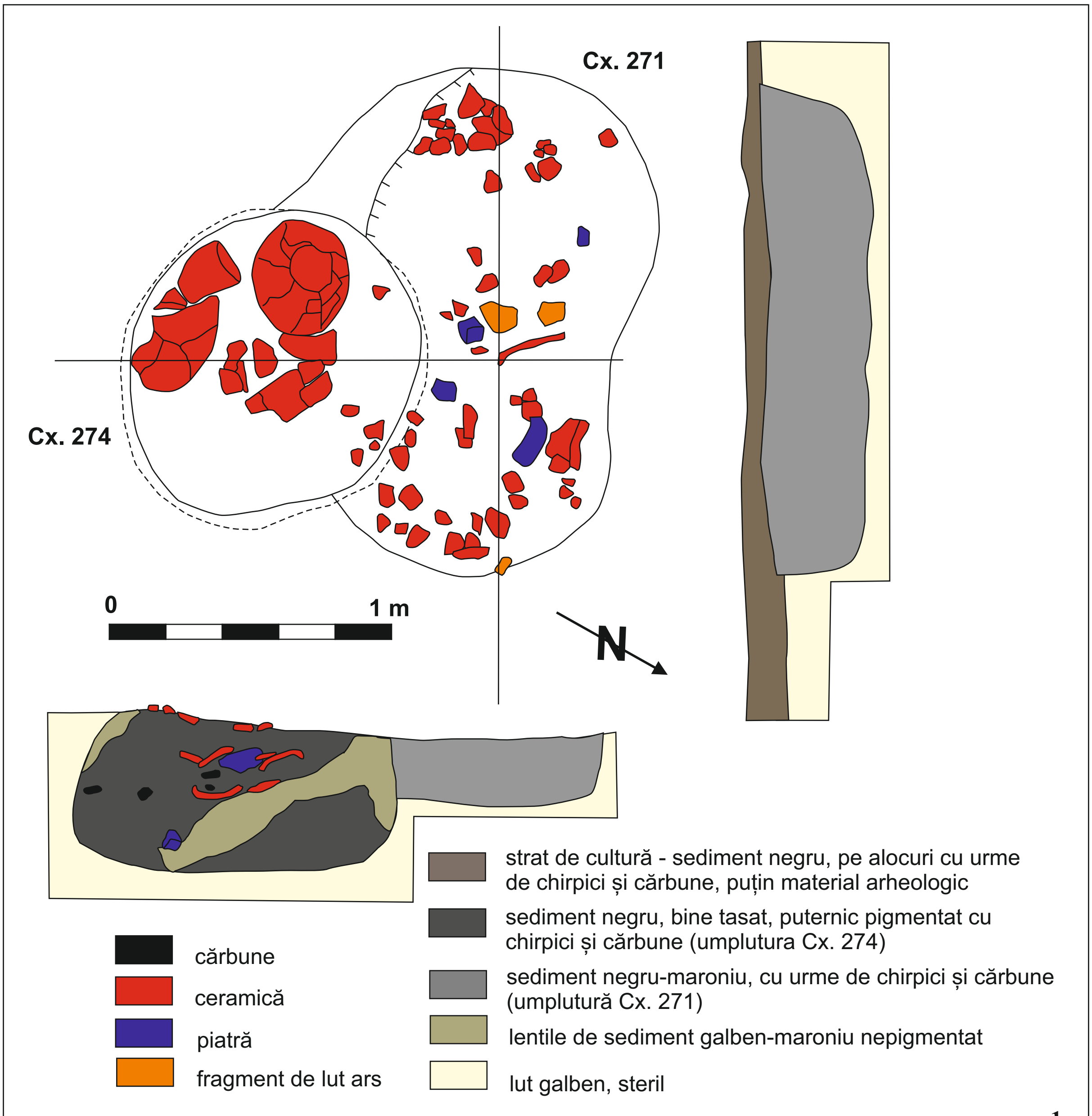

1

2

3

Cx. 271 și Cx. 274: **1.** Grund și profil; **2–3.** Imagini din timpul cercetării complexelor

1

2

3

4

5

6

7

Cx. 271 și Cx. 274: **1–7.** Imagini din timpul cercetării complexelor

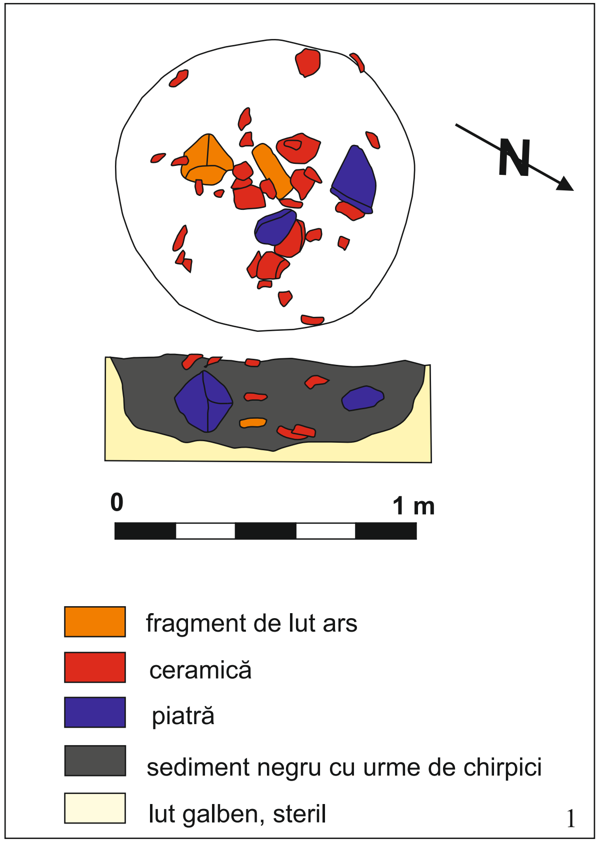

1

2

3

4

5

Cx. 272: **1.** Grund şi profil; **2–5.** Imagini din timpul cercetării complexului

Pl. XL

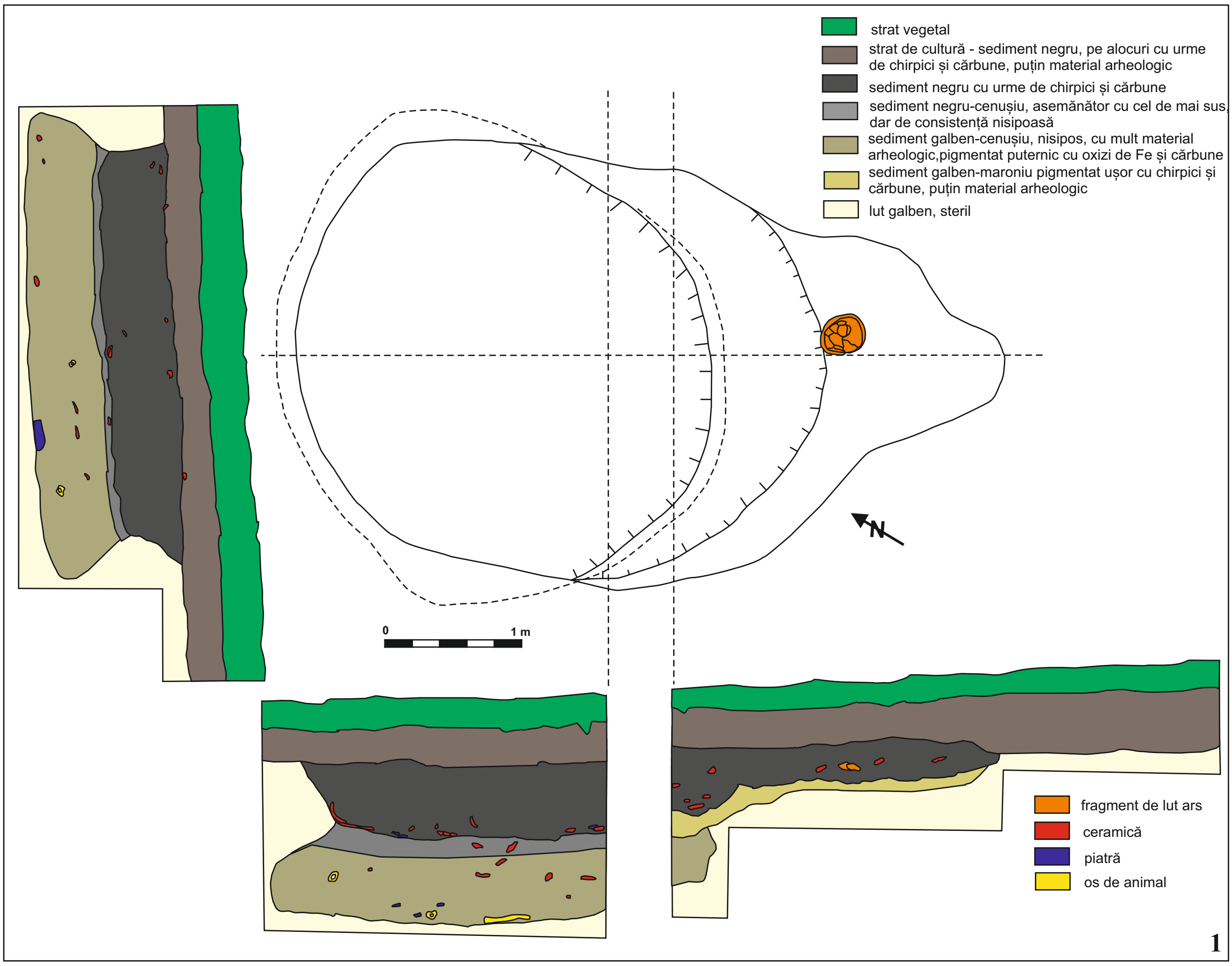

1

2

3

4

5

Cx. 273: **1.** Grund și profil; **2–5.** Imagini din timpul cercetării complexului;

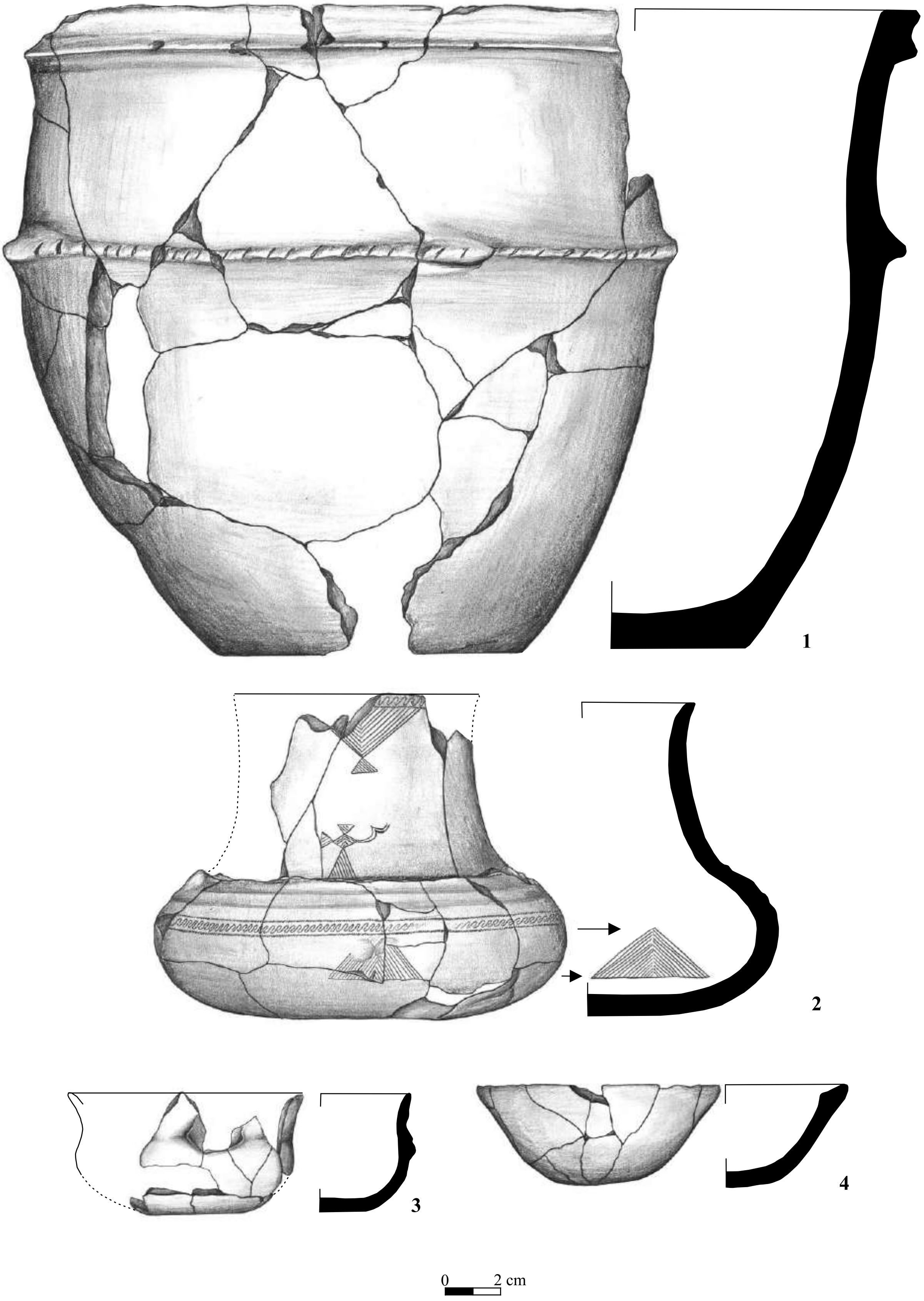

Vase întregibile (selectiv): **1–2.** Cx. 259; **3–4.** Cx. 272

Pl. XLII

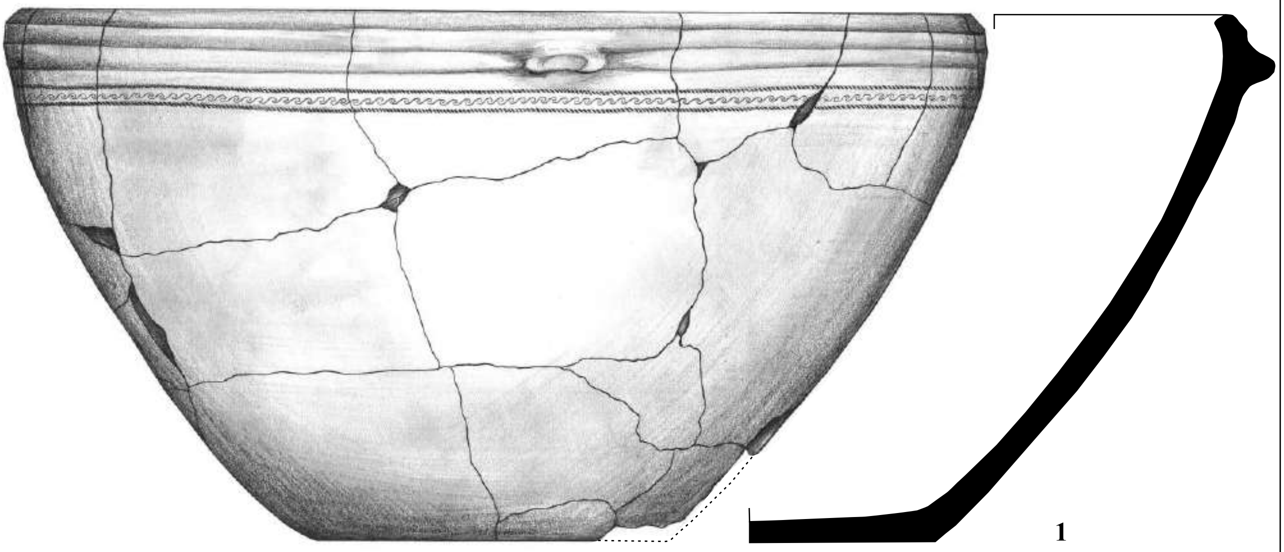

1

0 2 cm

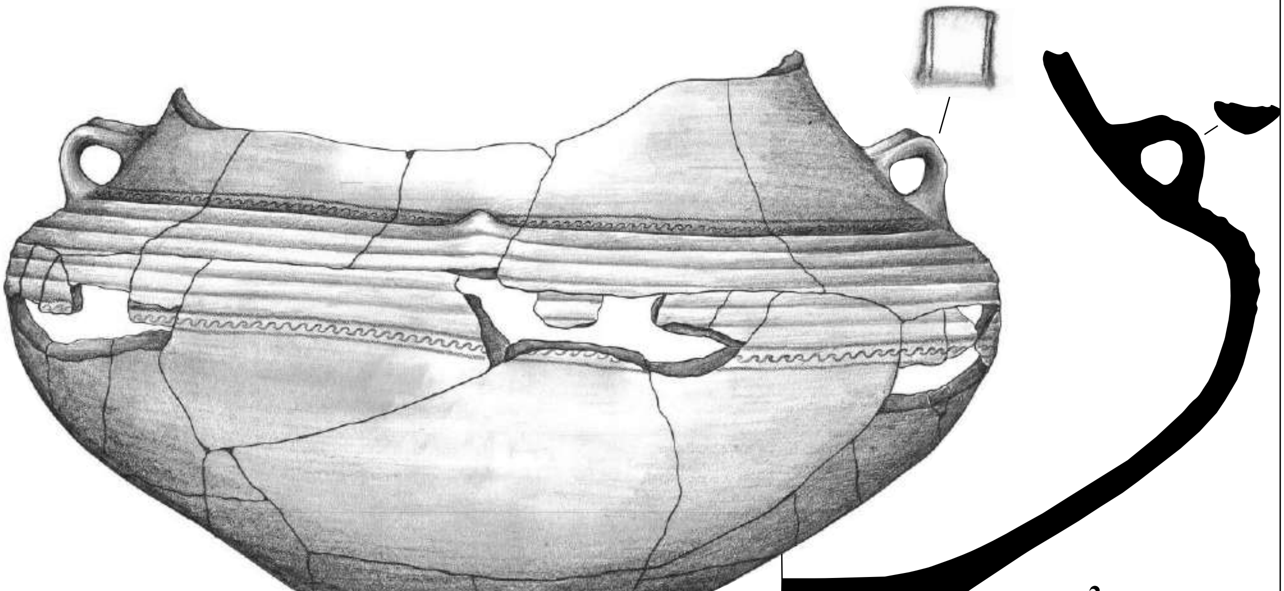

2

0 2 cm

Vase întregibile (selectiv): **1–2.** Cx. 274

Pl. XLIII

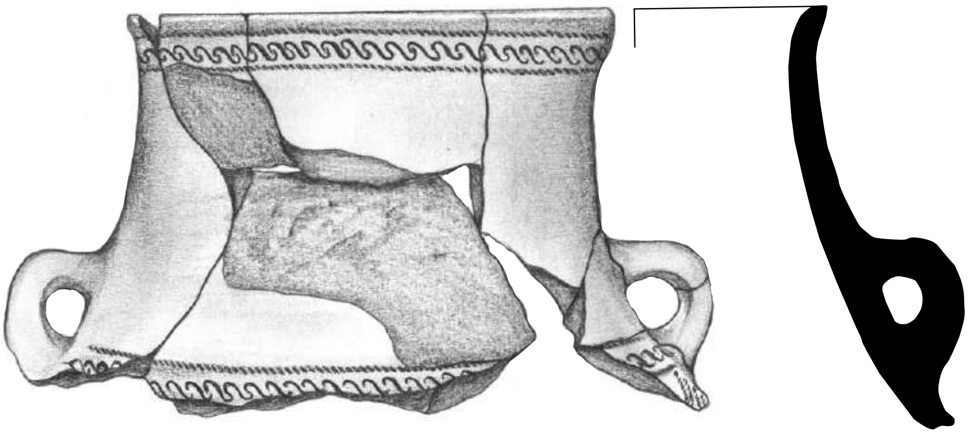
1

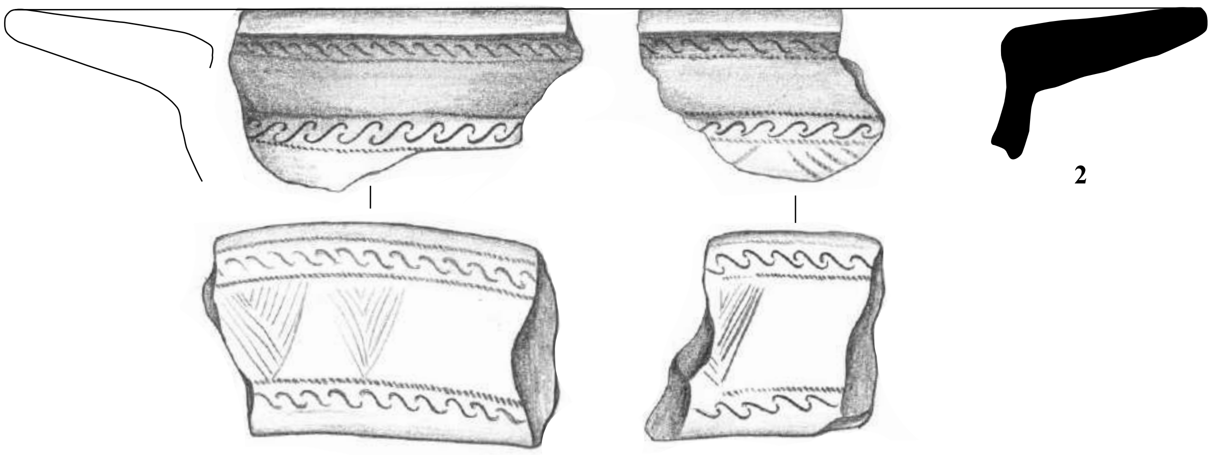
2

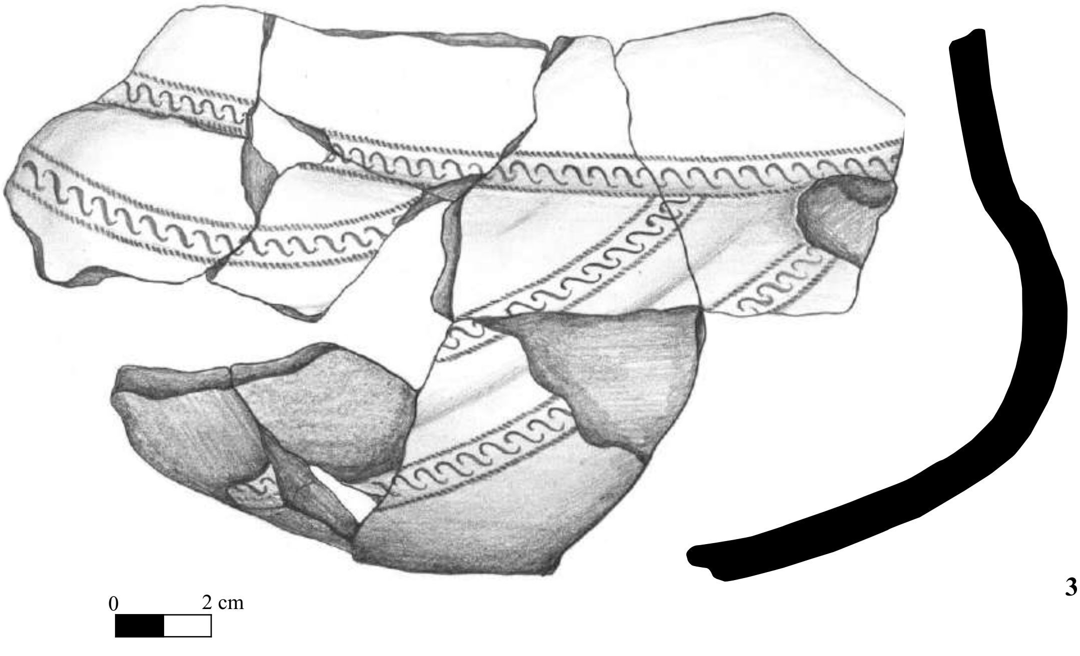
3

1–3. Fragmente ceramice cu decor tipic Basarabi descoperite în campania 2016

Pl. XLIV

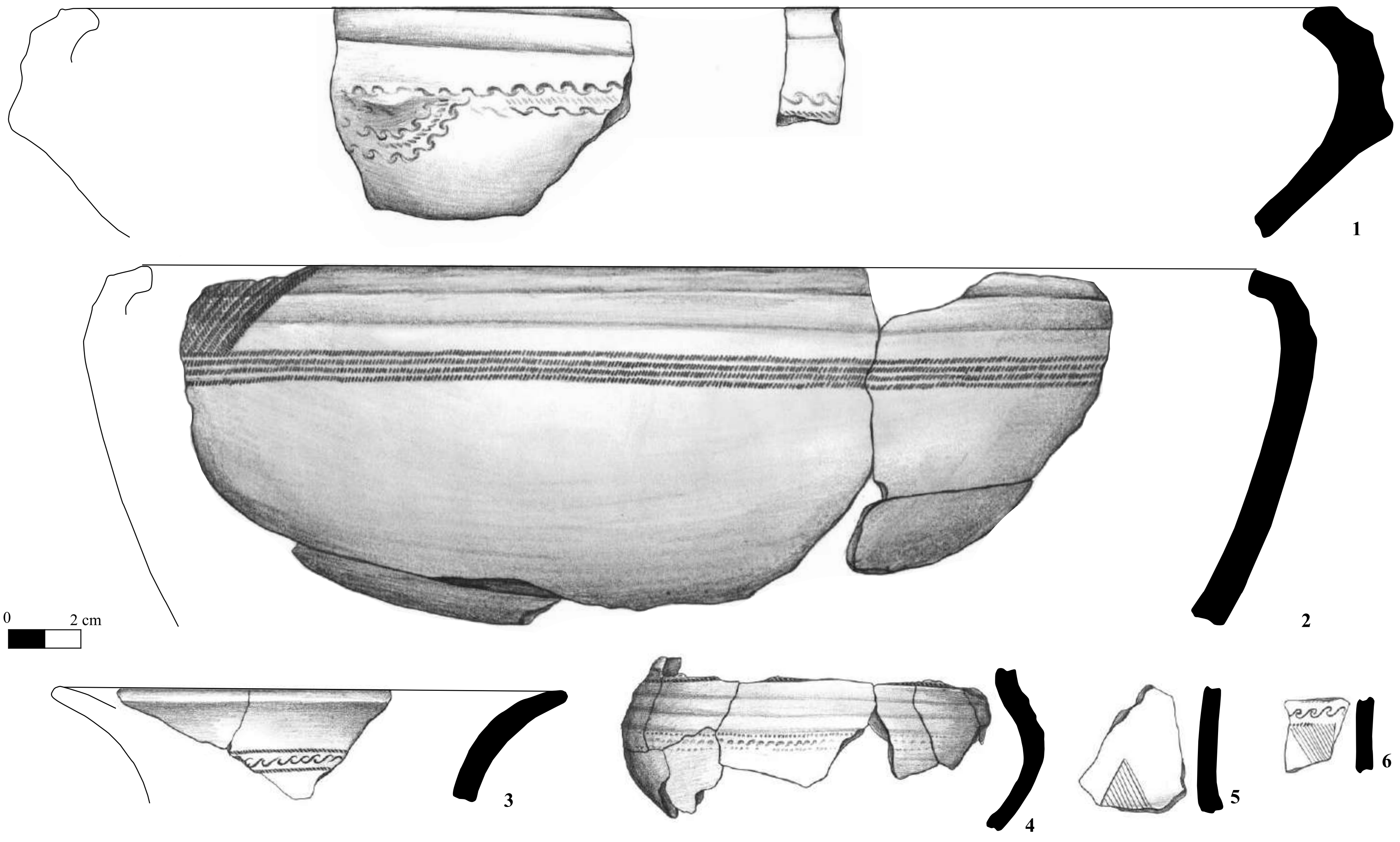

1–6. Fragmente ceramice cu decor tipic Basarabi descoperite în campania 2017

Pl. XLV

1

2

3

4

5

6

1-6. Material special (2017): 1. Lamă de fier (Cx. 259); 2. Topor miniatural din piatră reutilizat ca pandantiv (?) (Cx. 271); 3. Nucleu mic de obsidian (din stratul de cultură); 4. Vatră portabilă, imagine *in situ* înainte de prelevare (Cx. 273); 5. Fragment de brățată din bronz (din stratul de cultură); 6. Ac de păr din bronz cu capătul în formă de „8” (din stratul de cultură)

Pl. XLVI

1

2

3

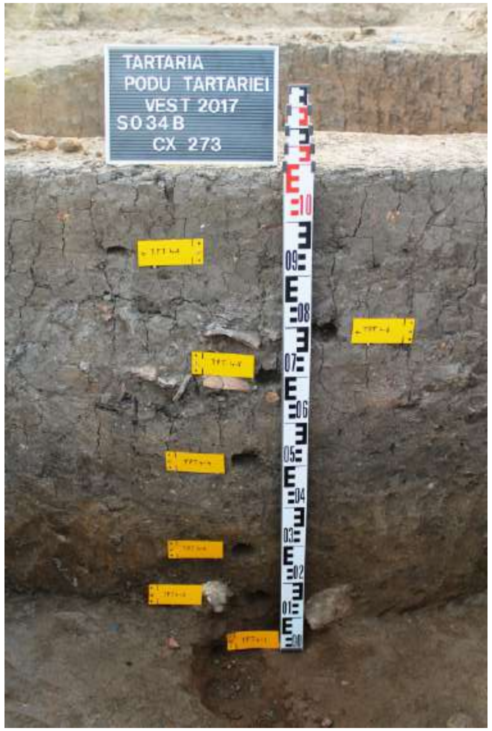

4

1-4. Imagini din timpul prelevării probelor pentru studiul de bioarheologie

Pl. XLVII

1

2

3

4

5

1–5. Material ceramic tipic stilului Basarabi (faza timpurie) - fotografii

Pl. XLVIII

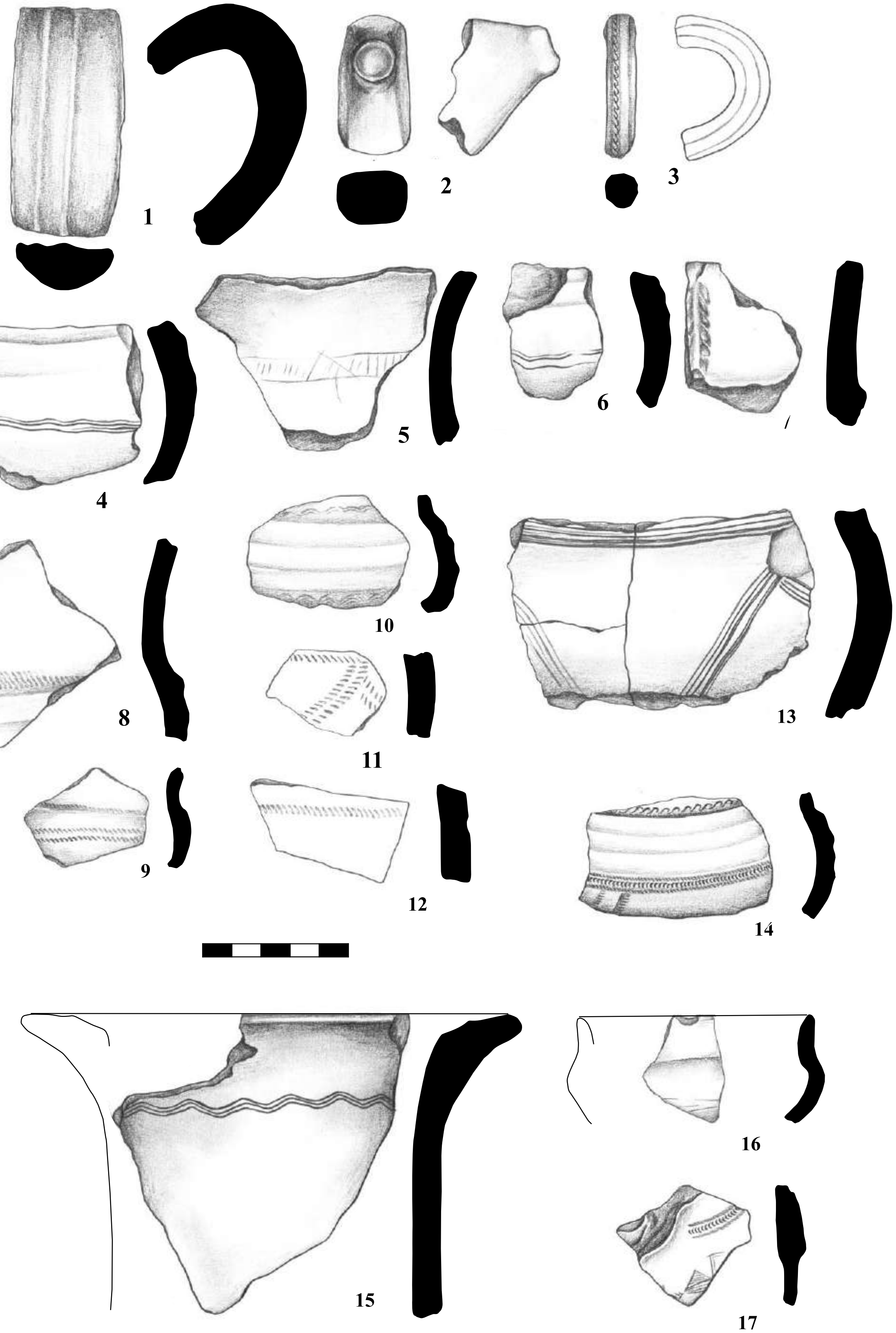

1–17. Material ceramic tipic stilului Basarabi (faza timpurie) – desene (1)

Pl. XLIX

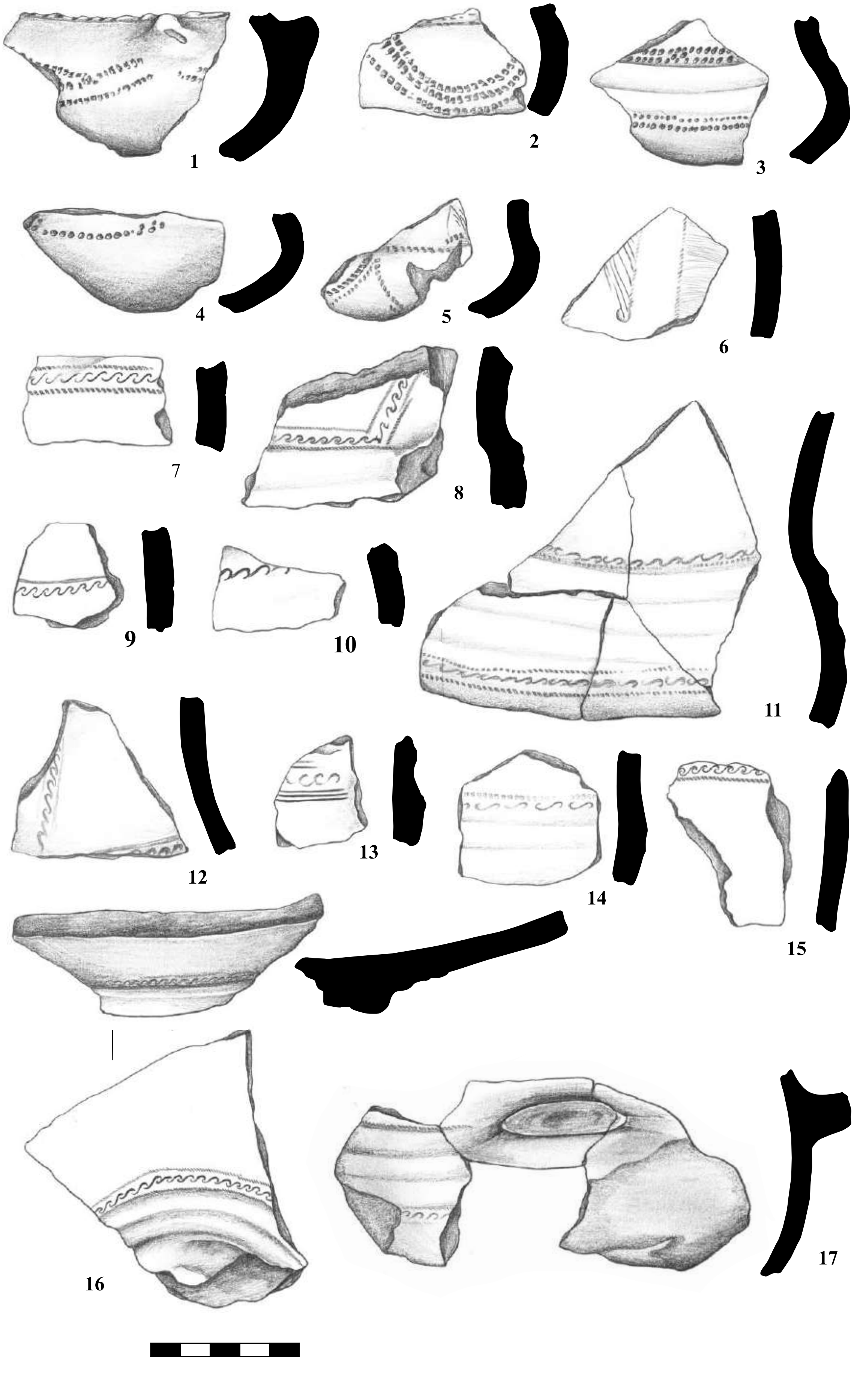

1–17. Material ceramic tipic stilului Basarabi (faza timpurie) - desene (2)

Pl. L

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE ROMAN FORT BĂNEASA IN THE SUMMER 2017

EUGEN S. TEODOR, EMIL DUMITRAȘCU, DAN ŞTEFAN

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE ÎN CASTRUL DE LA BĂNEASA ÎN VARA ANULUI 2017

După o primă scurtă campanie informativă în 2016, în anul următor ne-am concentrat eforturile la colţul de NE al castrului roman mare de la Băneasa. Săpătura a probat existenţa unui şanţ de apărare relativ mare, cu obstacol de lemn la ieşirea din şanţ. Berma este neobişnuit de lungă (10 m), făcând imposibilă vizibilitatea dinspre palisadă către mijlocul şanţului. Palisada este realizată din stâlpi de lemn, nu foarte adânc îngropaţi, nici foarte bine solidarizaţi, valul de sprijin fiind scund şi scurt. Baraca începe la doar doi metri de palisadă, fără a exista deci loc pentru un turn sau pentru un *intervallum* sau o *via sagularis*. Construcţia a fost realizată pe structură de lemn, cu pereţi integral din chirpici, iar acoperirea era vegetală. Ca urmare, baraca a fost mistuită de un foc violent dar foarte probabil scurt. Din structură nu au fost găsite nici măcar fragmente ale structurii de rezistenţă, fiindcă lemnul care nu a ars a fost recuperat.

Seria faptelor neobişnuite, din acest castru, continuă cu relativa absenţă a cuielor de construcţii, cât şi cu evidenta raritate a tegulelor, ceea ce ne-a atenţionat că problema combustibilului era una vitală, într-o zonă cu caracter semi-stepic, cu vegetație săracă.

Săpătura a traversat în diagonală capătul nordic al unei barăci. Inventarul recuperat este tipic, cu materiale aparţinând echipamentului militar. Datarea este asigurată de cele patru monede găsite în dărâmătura barăcii, toate din primul sfert al secolului al III-lea.

CUVINTE CHEIE: *limes*, castru, șanț apărare, baracă, materiale de construcţii.
KEY WORDS: *limes*, fort, defensive ditch, barrack, construction materials.

The large fort[1] from Băneasa (Salcia commune, Teleorman County) got our attention within the research project *Limes Transalutanus* (2014–2017), oriented mainly on landscape archaeology. The reasons to switch from a surface quest to systematic diggings were fully exposed in our previous report,[2] recalling here only the fact that at Băneasa stands the largest fort on the entire length of this frontier (over 400 km). Our first excavation campaign here (September 2016) was a short one, of only ten days, aiming only to fulfil an evaluation of the site's conservation status in the most endangered corner of it, the south-western one. The main conclusion was that although the palisade have been lost – due to erosion – the two Roman phases were still observable in the inner part of the fort, thus justifying a systematic digging.

GEOPHYSICAL INVESTIGATION

The 2017 summer excavation campaign targeted the opposite corner of the fort, the north-eastern one, hoping to get more data about the defensive system. Geophysical investigations performed in 2016 and 2017 by magnetic methods (magnetometry) had already revealed the fingerprint of the fort's defensive system (**FIG. 1**) while Electrical Resistivity Methods (ERT) performed in 2017 had evidenced the main features (structures) in the area (**FIG. 2**) prior to setting up the surface to be dug.[3]

[1] Which is not a 'large' fort (130 × 130 m), but it is anyway the largest on *Limes Transalutanus*, a frontier made late, in the beginning of the third century.
[2] Teodor 2016.
[3] Geophysical investigations carried out at the large Roman fort from Băneasa are to be published in a future study along with other geophysical and remote sensing investigations conducted in the area. We present here only the main conclusions.

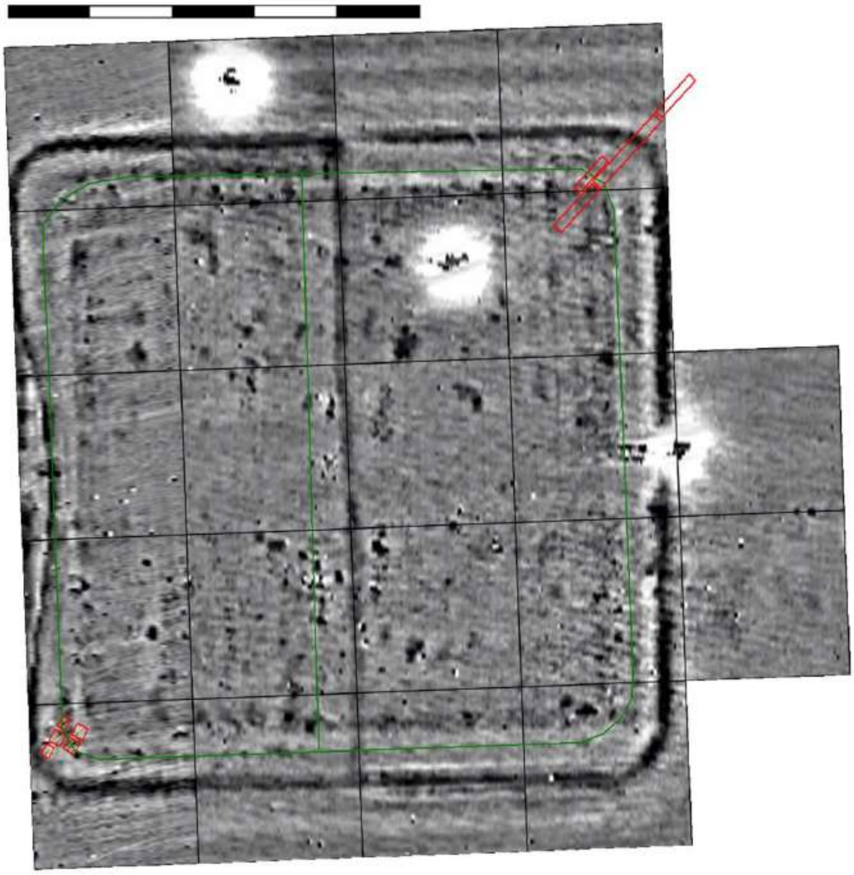

FIGURE 1: Magnetometry of the large fort from Băneasa, having marked the location of the excavations in 2016 (southwest) and 2017 (northeast). Plan heading north, Stereo 70 projection. Graphic scale for 50 m.

The main defensive structure visible after the interpretation of the magnetic map is the outer ditch, defending a palisade. The ditch appears as filled with magnetic matters (could be both burned and highly organic). The palisade did not leave a continuous mark, being visible here and there (darker shades along the green lines at the **FIG. 1**), suggesting that it had been burned (as proved by the 2016 digging), but not everywhere. Other tracks of magnetic matter are visible inside the fort, mostly immediately behind the palisade.[4]

The strongest and largest three circular magnetic anomalies were caused by the poles of an electric line crossing the site from southeast to northwest; unfortunately, one of them is standing just in front of the eastern gate. The gate is depicted in the oldest plan known for Băneasa,[5] but not at the half length of the side, being located then closer to the south-eastern corner. Therefore, we have now a problem with the orientation of the main fort (first phase). Another two gates are located – following both the old plan published by Grigore Tocilescu and the magnetometry made by us – on the northern and southern sides, symmetrical on the half way between the corners. Previously we thought that *porta praetoria* was looking south, towards the ravine named Rusca Fundaților,[6] but now we have three gates on the axes of symmetry.[7] A *porta praetoria* looking east would be yet the most natural solution, as long as the boundary barrier is to be found in that direction, at about 400 m. West of the most southern electric pole there is an intense magnetic structure, possibly a burned gate, although the elongated plan does not fit very well the chronology (early third century), as it is fully protruded in front of the palisade line.

[4] The palisade position at the FIG. 2 is suggested with green lines. Those lines were drawn guided by the topographical analysis, looking on top heights for each spot.

[5] Tocilescu 1900, 131, Fig. 74. The drawing is depicted in LT Breviary, s.v. Băneasa, Roman forts, FIG. 1.

[6] Teodor 2016, 108, FIG. 1.

[7] There is no gated westward, but the steep slope explains it well enough.

Another defensive ditch is visible – although less intense – cutting the fort in two halves. It represents a second phase of the fort, when the garrison was diminished, therefore the fort was shrunken. The line of the late palisade was known, following topographical data, but the location of the ditch was not obvious at all. Our older guess was that the ditch would be located west of the palisade (see again **FIG. 1**), due to the better proportions (139 × 76 m, ratio 1.83), but the magnetometry proved the contrary; therefore, the late fort, shrunken in the western part of the site, would had measured 139 × 62 m, with a not very usual ratio (2.24), especially for a place without physical constrains.

The north-eastern corner of the camp was further investigated using the Electrical Resistivity Tomography along a 60 m profile aligned with the diagonal of the camp. The electric model along the ERT profile (with altimetry) is shown in **FIG. 2**.

The interpretation of the ERT model revealed also the large defensive ditch previously known from the magnetic map. The ditch measures 6 m in width and it is located between meters 22 and 28. As a novelty, a small electrical anomaly was noticed between meters 16 and 18, being interpreted as a possible secondary ditch. The palisade is likely to be found around the meter 38, where the place is higher, expecting burned matters inside the fort (visible on the ground anyway).

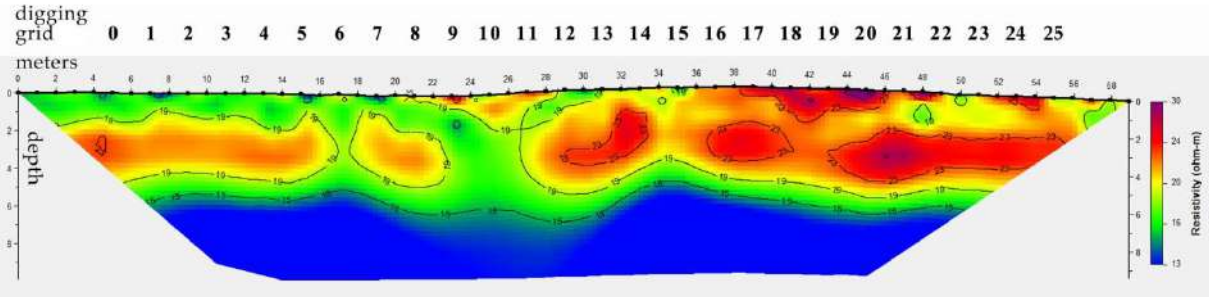

FIGURE 2. ERT along the archaeological trench, before excavation.
The digging grid (at 2 m) shows the correlation with the excavation. For the location of the trench, see the figures 1 and 3.

THE EXCAVATION

The outcome of the geophysical investigations carried out both by magnetometry and ERT made us decide to open a longer trench than initially intended.

The archaeological trench made in 2017 was marked from the outer position, far enough to catch the second defensive ditch, if any (**FIG. 3**), progressing up to the inner part of the fort, being 50 m long and 2.5 m wide[8]. The archaeological grid, made at 2 m, has the origin outside the fort, in order to be able to make extensions towards southwest, if necessary. Trying to keep the right balance between the available manpower (around 10 people) and the surface effectively worked at a certain time, in order to prevent excessive dehydration of the soil (because it turns too hard to be worked), the designed length of the trench was split in sections opened one by one: the central section was the first, from the palisade to the defensive ditch; came next the grids 1–7 from the north-eastern end, but only on 2 m wide, enough for a smaller ditch; afterwards was opened the surface from the inner part of the fort, and finally a supplementary surface of 10 × 2 m, as a secondary trench (not planned), in order to understand better things related to the palisade.

[8] As Romanian archaeologists know already, we have to tell it for the foreigners: the digging funds were as low as the equivalent of a little more than 5000 Euros, therefore the planned digging has to be as small as possible, or, in this case, the width of the trench.

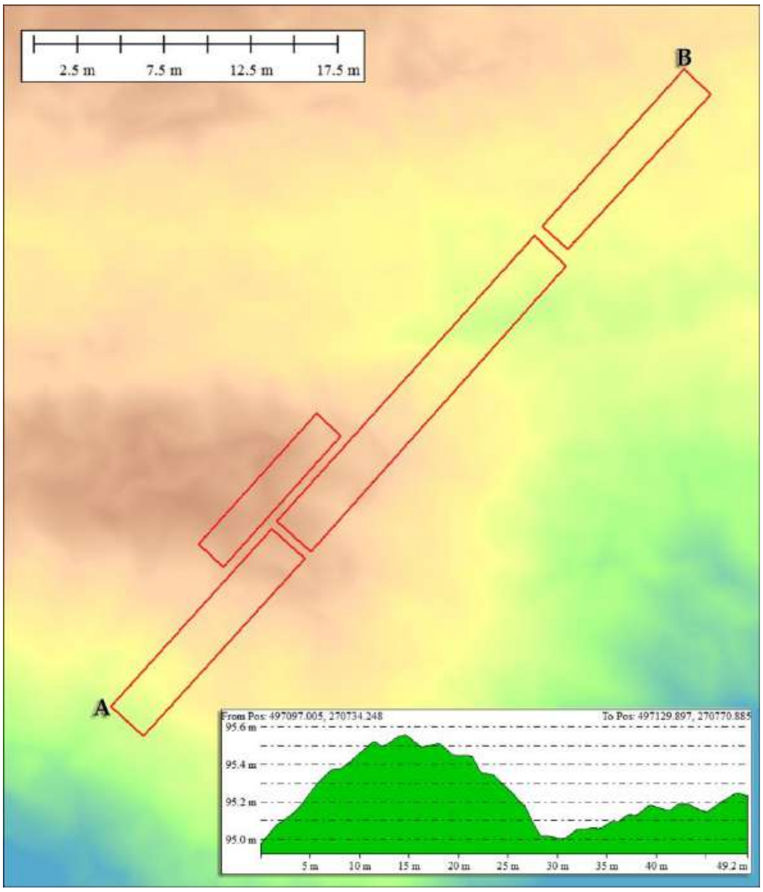

FIGURE 3:
Detail of the general plan of the fort, containing dug surfaces from 2017. Terrain model of high resolution (0.2 m). Altitudes within the frame between 94.5 m (blue) and 95.7 m (brown).

The defensive ditch has appeared where it was expected, including in its dimensions: an opening of approx. 6.25 m and a depth of 2.85 m (from the antique layer of digging; see **FIG. 4**). The profile is relatively symmetrical, slightly arched due to decay of the original work, mostly on the upper part, slid to the bottom. The lower part of the ditch – which preserves better the initial shape – has a 62° slope,[9] meaning that someone could jump in (breaking the legs), but could go out only climbing a ladder. It was then effective; but not for long. The tip of the ditch was filled firstly by the sides sliding down, then by the pluvial water and the hydrophilic vegetation, making an organic layer. This way the ditch lost almost one meter of its depth by neglecting maintenance, in only two or three decades.

The stratigraphy of the defensive ditch is completed, from bottom to top, by the next layers:

- a destruction layer, rolled over to the bottom of the ditch by pluvial water, 0.99 m in height, containing a homogenous mixture of soils, mainly clay (from the sides), broken bricks, pottery and diverse burned matters; here was collected one of the few tile sherds, but very poor burned (waste?);
- an abandon layer, 0.78 m in height, relatively organic, greyish-black, containing accidentally tiny artefacts; a special note worth a modern sealing ring, of a very modest condition (**FIG. 7/10**), suggesting the reoccupation of the area after many centuries;
- an older ploughing layer, with many burned matters (mainly clay), rolled by tilling from the upper land of the fort to the small depression of the ditch; the frequency of burned clay bits is higher near the escarp (c. 15% from the mass) than on the opposite side, where they appear only sporadically (under 5%);
- a recent ploughing layer, covering all the working area, 0.27 m thick over the ditch; the granulation of the burned matters is smaller than in the previous case, but the density is greater, looking reddish-grey.

[9] On the escarp, and 58° on counter-escarp.

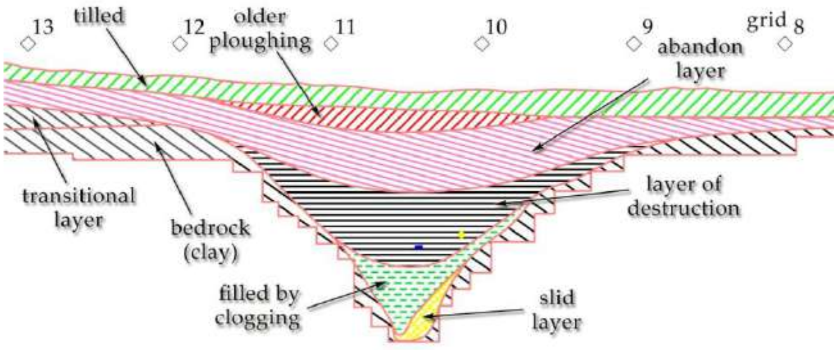

FIGURE 4:
North-western bank of the main trench, between grid units 9 and 13 (grid spacing at 2 m), depicting the section through the defensive ditch.

At the edge of the escarp, where the berm begins, have been collected relatively many chips of decayed wood, partly turned into charcoal, at a depth around 0.9 m contained by the transitional layer, where the artefacts are found only accidentally. The fact could not be documented stratigraphically, so the arrangement was either not continuous, either not preserved the same. About the functionality, we can only speculate that it as a 'threshold' between the berm and the escarp, a supplementary obstacle for the besiegers, as it could be some small, spiky bushes. As we shall see, the visibility from the palisade to the bottom of the ditch was null anyway, with or without those bushes (or else).

The second defensive ditch could not be found. The grids 1 to 7 have had the same stratigraphy, of four strata of no archaeological relevance. From top to the bottom they are the next:

- recent ploughing layer (0–0.2 m);
- dark grey sediment, organic, with just a few pigments of burned adobe, from –0.2 to –0.5 m; its lower limit is transitional, with no obvious border;
- light yellowish-grey sediment, with an organic compound related to the crop roots, as transition to the bedrock (–0.5 to –0.8 m);
- clayish sediment, pale-yellow, with small and rare bits of carbonates and artefacts only from infiltrations; bedrock (–0.8 to 1 m, the limit of the digging).

Looking back on the **FIG. 2** one can see that the relationship between the line of the palisade and the defensive ditch is not even, the distance being smaller on the northern side (7.7 m) and greater on the eastern side (9.8 m). The consequence of this asymmetry is that the turn of the ditch is not located along the diagonal of the fort, but east of it. The diagonal itself was calculated following the corners of the topographical deducted palisade, not looking at the corners of the ditch,[10] because we were interested mainly in the corner tower, if present. The archaeological trench proved later to fall west of the turn of the palisade, caught as a relatively straight line, on all the width of the digging (6.7 m, crossing both the main and the secondary trench, see **FIG. 5**).

The relationship between the line of the palisade and the inner constructions is not typical for a Roman fort from the early third century. The gap between the barrack and the palisade, along the northern side of the fort, is only 2 m, and along the eastern side couldn't be much larger.[11] Consequently, there is no corner tower, although the position is exposed, facing a flat plain along the both adjacent sides (north and east). Of course, there is no *via sagularis* either, as well as no *agger*. The sole level used by Romans inside the fort has an average tilt of 2.5°, decreasing towards southwest, but this is the natural slope, not an altered issue; the same tilt one can see for Hallstatt layer or for the clayish bedrock. The palisades poles have been buried relatively shallow, and then strengthen by a small rampart, measurable on 0.42 m in height, and no more than 0.6 m in a possible restitution. In the outer side this rampart is decayed and looks flattened, but in the inner side it was conserved by the barrack's debris, which covered it.

[10] At the time, the magnetometric job was not completely done (missing largely the central area) and a small shift in positioning the north-eastern geophysical grids (as in Teodor 2016, FIG. 2) was not noticed. As a result, although the intention was right, the error in location made the archaeological trench to slide 1 m westward.

[11] At the opposite corner of the fort, looking southwest, the same distance was estimated at 3.5 m, but the bottom line is the same: there was no room for a corner tower (Teodor 2016, 114).

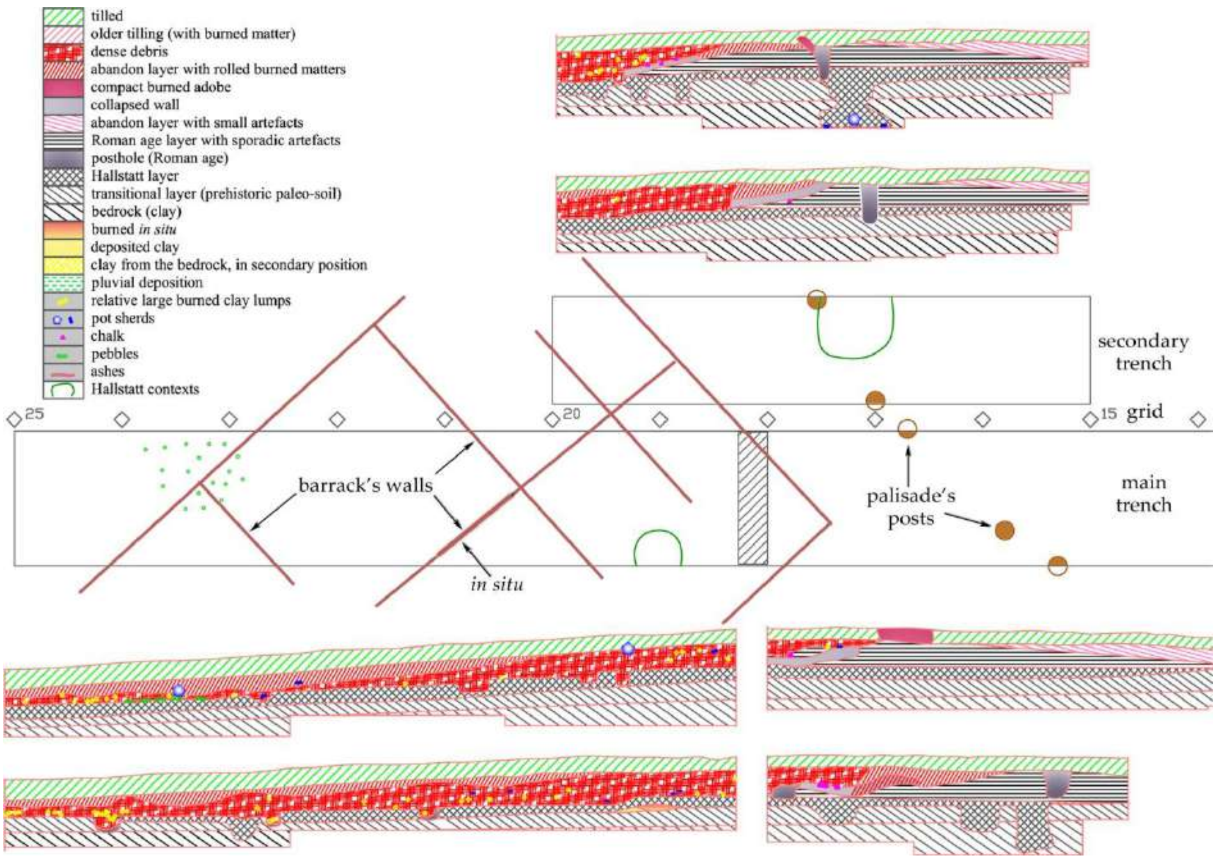

FIGURE 5: Plan and sections for the digging of the 2017 campaign, between the grid units 15–25 (spaced at 2 m). The brown lines represent the most likely restitution of the barracks' plan.

Interesting to note, this small "*agger*" (strengthening the palisade's poles) contains no clay, but vegetal soil removed from the upper layer of the defensive ditch. Where is then the matter removed from the ditch, at depths greater than 0.5 m? Apparently it was deposited elsewhere, in order to be used for other jobs, like building the barracks.[12]

Although our expectation was to see a strong burned palisade,[13] on the researched length of it (6.7 m) we were able to find only one post hole slightly burned, powdered with a reddish coat (**FIG. 6**). The tilled layer is suggesting than some of them could be burned also, affecting yet only their part above the ground. The alignment of the palisade was reconstituted only following the stratigraphy, attentively studied on trenches' sections. The shallow depth of the post holes made them difficult to spot, mainly because below the Roman formed layer is standing a Hallstatt layer, but also due to bioturbations, affecting large parts of the site.[14]

[12] The villagers from Băneasa are still aware about the fact that the slightly reddish and sandy clay, standing about one m below the foot level, is the best for building with adobe.

[13] As happened in the previous campaign (Teodor 2016, 113, FIG. 6), but also suggested by the reddish burned matters spread in the plough land.

[14] The stratigraphic rendition from the Fig. 5 is ignoring bioturbations, in order to keep it readable.

FIGURE 6: Snapshot against the south-eastern bank of the main archaeological trench, in the grid units 15–18. White arrows for the slightly burned edges of a palisade's pit pole; blue arrows – the inner side of the crumbled wall of the barrack; green arrows – the same for the outer face. The stakes have marks for each 15 cm.

The only Hallstatt contexts identified in digging are a hearth within the grid units 19–20 (cut by the south-eastern bank of the trench), and a relatively large pit, in the secondary trench (cut by the north-western bank of the excavation). The hearth was lying at the depth of 0.88 m, separated by the Roman layer by a thin abandon layer. It was built on clay levelling, was used multiple times, having a thick whitish crust, very tough. On the hearth or around no artefact was collected. The Hallstatt pottery came up from the large pit, although it is not a trash container, being more likely connected with a ritual. Its shape in plan is more or less round, seen at the depth of 1 m. Below –1.4 m it was strangely widening (more than usual), reaching a maximum diameter of 1.34 m. Its bottom (1.8 m below the foot level of our days, and 0.86 below the own level of excavation) has been covered with a relatively thick layer of ashes and charcoals, containing also some pot sherds. Interesting to note, the pit was not filled back after the ritual, staying opened for a while, parts of the pit sides falling on the bottom. All the filling process seems natural.

The stratigraphic analysis showed also other anomalies due to prehistoric activities in the area. Most of them could be seen on the north-western bank of the secondary trench (grid units 19–20) and on the south-eastern bank of the main trench (grid units 16–18), all proximal to the mentioned ritual pit. In these areas, although no artefacts have been seen, relatively many animal bones were collected (still not evaluated), at depths too low to be connected with the Roman fort.

It have been found also 5 flints, either cores or chopped splints, from two different sorts (beige and dark-red), on all the length of the excavation, but not at the expected depth, thus more likely in secondary positions (due to the rodents?).

Inside the palisade there is only one definite Roman occupation layer, strongly burned. Technically speaking, inside it could be seen an abandon layer, mostly from the grid unit 20 onwards. We have anyway only one obvious construction phase, ended in a big – but probably short – fire. This layer is thicker in the area next to the palisade, decreasing towards the centre of the fort. The layer of burned matters is thick up to the 0.52 m, made mainly from small bits of excessively heated adobe, having in average the size of a nut, larger pieces being rare, always near a wall. The general picture of the burned layer is suggesting a roof made of branches (covered with clay), burning quickly and falling on the floor. Interesting to note, there have been identified no traces of the structural pillars, which very likely were recovered for another use. The researched ruin is therefore fully disturbed, with artefacts mainly in secondary positions.

Drawing the plan of the barrack was a job far more difficult than expected. The construction system seen in the previous archaeological campaign (on pillars deep buried below surface)[15] was not found again, although the two barracks (from the opposite corners of the fort) are strictly contemporary, at least theoretically. The structural pillars are this time supported by horizontal boards serving as foundation, no deeper than 0.2 m (and only due to compaction), having an average width of 0.3 m (but reaching accidentally 0.45 m). The interval between two separation walls has been superficially levelled, each room having a different level of the floor, due to the natural slope. The only segment of a wall found more or less *in situ*, near the south-eastern bank of the excavation, in the grid unit 21, is no longer than 1 m (see **FIG. 5**); this is the result of the efforts made by Romans to recover the wood (or other goods) from the ruin, totally disrupting the old structure.

The Roman construction found is – with almost no doubt – a barrack, with two rows of rooms, but there are no solid hints to guess which is *arma* and which would be *papilio*. In order to understand which the facade of the building is, one need to see at least one pillar of the portico; which did not happened. We can presume that the portico was facing the eastern side of the palisade, favouring a very short time to defend the palisade. But the only hint is pointing the opposite solution: in the grid unit 24 and at the sole level of the time (0.7 m lower today) was found a shallow depression filled with pebbles, stretched on around two sq. m, divided in three parts by the walls of the barrack. The western part is suggesting an outer space (as the one under a portico), and the inner part could function as urine-pits (serving two *contubernia*), as recorded in mounted regiments' barracks. Without having any certainty about the interpretation of the context, we just mention it here in order to be further evaluated by later diggings, in other parts of the fort. Such pits have usually drains driving the urine outside, but drains in a clayish soil do not work for long; a pit filled with pebbles seems to us a more practical solution in order to avoid stepping on dirt.

Much more discreet traces of using pebbles were found at the northern end of the building, representing the last repaired floor, superposed directly by the fire's rubbish. Another place where pebbles were used as a construction raw material is located in the grid units 24–25, against the western bank of the digging, immediately below the vegetal layer, this being the unique sign of reusing the area, after the fire; in this case, very likely, it was a road driving at the shrunk fort, located westward.

Most of the artefacts were recovered from the antique sole level. The only area where archaeologic inventory was recorded, in larger numbers, from the upper part of the debris layer, is the northern area of the barrack, theoretically the centurion's place. For this area only one can presume a storage facility located much above the ground, being a rack either an attic. Note that the plan of the most northern pair of rooms allows us also imagine a staircase, not usual for a barrack.

There were just a few brick parts on the spot; about 30 small fragments have been found, giving a very low density distributed on about 50 sq. m (or about 35 cubic meters). No fragment preserved the width of the brick and there will be no typology, but the thickness is ranging from 40 to 55 mm, with frequent results around 45 mm. We saw only two tile sherds on the entire worked surface. Obviously, none of the two categories of building materials was not used properly, closing walls or covering roofs, but as improvised meanings for fixing broken things, along the period of using the barrack (maybe two decades).

A compact wall, undisturbed, has been discovered only north of the barrack, where it collapsed during the fire. Made of wood and adobe, still having 0.21 m in thickness (but surely compressed over time), it should have originally around 0.3 m (as the board prints mentioned earlier). The colour is whitish, suggesting that adobe was mixed (or covered) with a sort of lime-wash, not only with the usual organic ingredients. Local available sources of chalk are poor, although existing in geological strata below 2 m, richer at more depth (5–7 m), as limestone concretions (precipitated calcium carbonate), where could make up to 50% of the matter. In the same area were found pieces of white chalk, very fine and strikingly white, in fragments about 200 g (or more); they are natural, hard rocks of chalk, not worked for the white wash, but used instead in the raw estate, possibly stuck on the wall. As such chalk bulks were around 20, they could serve, at most, to make a decorative pattern on the outer face of the

[15] As rendered in Teodor 2016, 114, Fig. 7, south-eastern section.

barrack. The white chalk cannot be found in the plain, being very likely imported from beyond the Danube.

THE INVENTORY

The most relevant artefacts found in the ruin of the barrack were 4 coins. Two of them were lying in the upper part of the debris (overturned by the seekers of reusable objects), but the other two were recovered from the very floor of the barrack (no 4 and 5). Their state of conservation is different, but less depending on the length of the time they were in use, and more on how bad they were burned into the fire (nos. 2 and 5 are the most affected).[16] One could count here also the coin recovered in the previous year,[17] a *denarius* minted by Septimius Severus in AD 208, also found on the floor of a barrack. This numismatic evidence, although still short, recommends for the first phase of the Roman fort a date within the first quarter of the third century.

TABLE: Coins from the current campaign

no.	place	identity	issuer, type	picture
1	2008, stray find, County Museum Teleorman	fort surface	Antoninus Pius: Marcus Aurelius Caesar, sestertius, OR years 153–156	
2	grid 23, –45 cm	ID 60	Caracalla: Iulia Domna, denar fourré, AE, post 211	
3	grid 18, –30 cm	ID 06	Severus Alexander denarius, AR, y. 222	
4	grid 20, –76 cm	ID 76	Severus Alexander denarius, AR y. 223	
5	grid 23, –72 cm	ID 94	Severus Alexander denarius, billon, y. 222 or 223	

[16] All data about the coins are due to our cooperation with Dr Mihai Dima, from the National Bank of Romania. For no 2 we used in the table a photo taken in the intermediary process of restauration, better than that taken at the end. Cleaning the surface of residual products of the fire could damage the coin, as well illustrated by nº 5, although it was used just a couple of years.
[17] Teodor 2016, 123, FIG. 12.

For the large fort from Băneasa we know also previous discoveries of coins, such as those collected in a digging from 1869 by Cezar Bolliac, *denarii* from Antoninus Pius and Caracalla,[18] another mint of Antoninus being discovered several years ago on the surface of the fort (no 1 in the table from above). Obviously, the coins minted in the time of Antoninus Pius, blunt as it looks, cannot count for dating the fort.

Others important inventory items are illustrated at the **FIG. 7**. Except the modern ring (**FIG. 7/10**), recovered from the upper layer of the defensive ditch, all others belong to the crumbled barrack and are connected to the military equipment. Three of them are belt of scabbard fittings having only one rivet conserved,[19] corresponding to varying supports, as the thickness of the contained material is as different as 1.5 mm (**FIG. 7/1**), 2.5 mm (**FIG. 7/3**) and 5.5 mm (**FIG. 7/2**). For the first case we are supposing a thin leader (as the one for *balteus*), the second case could be a suspension loop (for the scabbard? it should have at least two rivets), but the third is suggesting more than a thick leader, but also a wooden support (the scabbard itself?).

FIGURE 7: Photographs at scale (1:2 for the frontal view) for the next: belt fitting (1), scabbard fitting (? 2), suspension loop (3), strap end (4), belt stubs (5–7), 'knee' fibula (8), key-ring (9), metal locking ribbon for the belt (? 10), modern ring (11). All bronze, possibly except 10.

All photographs were made soon after the discovery and before restauration.[20] As already mentioned, all artefacts from the inventory are more or less affected by the result of the fire. The strap end (**FIG. 7/4**) is the most decayed, the two sheets of bronze being completely merged together; most likely, after restauration it should be seemingly with the analogies from the **FIG. 8**. The front sheet is

[18] Cantacuzino 1945, 447. Those coins are lost.
[19] The artefacts are not sill restored and could make surprises.
[20] Which is far from ideal; unfortunately that process is sometime very long (and nobody can tell how long).

broken and its appearance is rather iron-like, although it should be bronze, due to the oxidant agents within the layer of deposition.

At the **FIG. 7** come next three similar artefacts (nos. 5–7), which are belt studs, used as one of the means to close the belt, probably very popular in the third century, but less known archaeologically, as their association with a buckle (elliptical or rectangular) is not obvious, mainly if a modest one, made out from an iron bar. I found very explicit descriptions about the way they were used,[21] but probably an image reconstructing this type of belt is the most intelligible (**FIG. 9**). We found good analogies, especially for the Western Europe, from the Lower Rhine or *Britannia*,[22] with morphological variations which seem just local fashion, still with an obvious common purpose (**FIG. 10**). At the Lower Rhine they are just two washers welded at the ends of a bronze bar. The samples from *Britannia* are fungiform, with a mushroom like end (to be seen outside the belt) and a washer-like at the opposite end; the two welded parts have similar diameters. In our case, at Băneasa, the studs have an inner washer with smaller diameter as the "mushroom" like end; the last has more sophisticated shapes, being either round in plan, either rectangular, some with the outer part decorated with large grooves. Interesting to note, none is identical (there is a fourth artefact of the kind, similar to **FIG. 7/7**, but with no concavity inside), therefore they come from four different belts, meaning that the model was quite popular at the Lower Olt River.

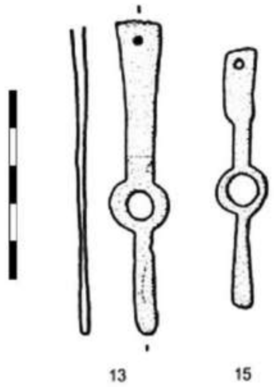

FIGURE 8:
Analogies for the strap belt from FIG. 10/5–7 (Bishop, Coulston 2006, 183, fig. 18).

We looked over the artefacts which possibly might be associated with the belt studs. One of them is depicted at **FIG. 7/10**. Similar belt fittings (with a generic shape of clepsydra) we found again in Britain,[23] fixed on the belt with two rivets and with no bent parts, suggesting for the belt a width of 3 cm. Similar belt appliques are to be found in Pleven (Northern Balkans)[24], with the same generic clepsydra like shape, but they are also flat and straight, fixed in four rivets, being also larger, suggesting a wider belt and surely a later one. The artefact from Băneasa has the particularity of having no rivets, but two bent ends instead. Although most of the restitutions proposed for a military belt show the end strap of the belt hanging freely, there are yet cases in which the belt, shorter, is caught in a clamp attached to the belt.[25] This could be the utility of our artefact from the **FIG. 7/10**. The advantage of such a free clamp, with no rivets, adjustable on the belt, is to fit any sizes of waist or to larger widths. Obviously, it seems to be removed from the belt before the fire. The internal length of the artefact is 28 mm, suggesting that this was the width of the belt.

The buckle for such a belt could be just a ring. We found two associated fragments from a sort or iron ring (deformed, from an oblong shape), with a cross section of 5 mm, the diameter being estimated at 33 mm, but not very safe, as more than of the half of the artefact is missing. The estimation fits a belt 28 mm wide.

[21] As '*the tapering belt-ends passed through the ring from behind, then back along the front, and held in place by a stud on each side*' (Bishop, Coulston 2006, 182).
[22] Just because the western artefacts are published in publications with better circulation.
[23] Bishop, Coulston 2006, 183, Fig. 118/13.
[24] Angelova Traykova 2017, 525, Plate 164/2.
[25] Angelova Traykova 2017, 525, Plate 164/1.

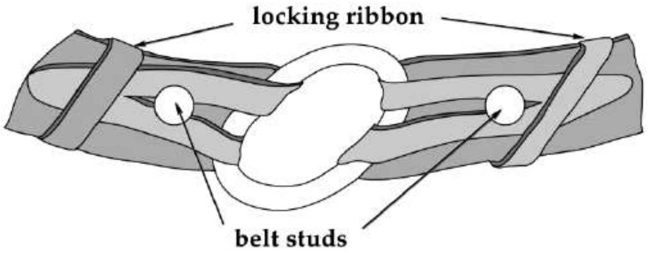

FIGURE 9:
Belt with studs, after Nicolay 2007, 35, fig. 2.10.

The most elaborate artefact found in this campaign is the "knee" fibula (**FIG. 7/8**), a nice and almost complete one (missing only the pin). It was recovered near the barrack, where we are supposing the portico (west of the barrack), on the floor level. The artefact is also corroded, mainly because it has stayed so much time in a burned layer. It joins the type 19, subtype a8f, in the classification proposed by Sorin Cociş,[26] but it has no exact match. The best analogy is the item known from *Potaissa* (idem, cat. 1167), with the difference that the one from Băneasa has also cogs on the foot disc. The morphology of the side wings is closer to the catalogue no 1175 (an older find from the fort from Răcari, Dolj County). The chronology proposed by the mentioned author is large, along the entire third century, but only due to the unclear conditions of discovery for the group of artefacts; in this case the context is crystal clear and can be safely dated in the first quarter of the same century, mostly to the end of this interval. Another interesting information offered by Sorin Cociş is the fact that this sub-type was made exclusively in the province Dacia, suggesting thus that the troops were equipped locally, somewhere at the lower Olt.

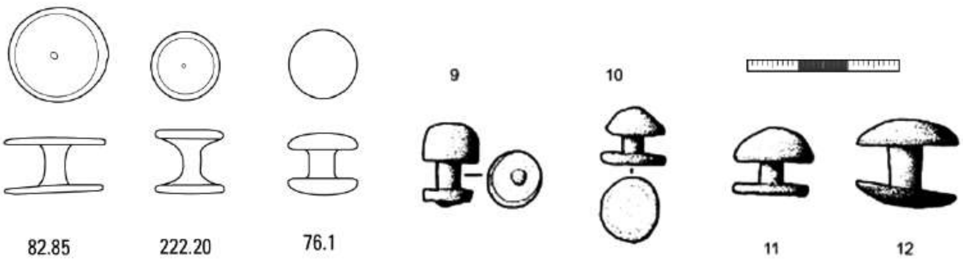

FIGURE 10:
Belt studs, analogies in Western Europe (first three after Nicolay 2007, plate 41; the last four after Bishop, Coulston 2006, 183, fig. 18, all at unique scale)

Also good looking, but also rare (at least in Dacia) is the key-ring (**FIG. 7/9**). The ring is not cast, as usual, being a flat and relatively thin sheet, with free ends (no marks of welding can be seen, but it is possibly broken). On one of the ends a cast key was welded; the key model is relatively sophisticated, contrasting with the very modest ring, therefore the last could be just a repair. Intended or not, the ring with free ends is a very good solution, as long the ring is still flexible, adjusting easily on very different finger sizes. If we are well informed, the key-rings are quite rare in Dacia.[27]

[26] Cociş 2004, 98, cat. 1159–1177.
[27] See yet Teodor, Nicolae 2013, 165, 170 (where the known analogies are mentioned), for a different type, evolved in a pure decorative (and symbolic) ring.

The last artefact illustrated in the **FIG. 7** is another ring, a late medieval (or early modern).[28] It is quite a poor piece, made out of hammering a sheet of copper. The bezel has 8 sides and it is decorated with concentric circles and vegetal motives. The deformation of the ring is old.

The only item of weaponry is a catapult bolt, 69 mm long, weighting 22.6 g, of pyramidal section with four edges and socket. It was found in the grid unit 25, at –0.82 m, being outside the barrack (on the porch), but on the sole level. It was standing horizontally, more likely to have been lost than shot against the garrison. At a closer inspection the bolt is missing the tip (at least 3 mm) and it is slightly bent (**FIG. 11**), which make it used ammunition.

Between not illustrated artefacts a very frequent category is made of 22 *caliga* nails, found each one separately, all over inside the palisade. Beyond the conservation status (which varies), they seem to join the same traits: made of iron, up to 14 mm high, with a pommel 10 mm wide, almost all being bent at 90° (or more), thus already used. The thickness of the sole, deducted from the place of the nail bent, is almost 10 mm. Notably, 18 out of 22 shoe nails were found using a metal detector, making clear the fact that such a tool is highly recommended for assisting an archaeological digging, mainly when comes to very small metallic items, as *caliga* nails are.[29] Speaking about the usefulness of metal detectors on the digging site, we mention further than 2 out of 4 coins were found the same way.[30]

FIGURE 11: Catapult bolt from Băneasa.

The pottery collected in this campaign is still in work when the dead-line is approaching. It is just similar to what we have reported for the previous campaign,[31] and probably it will be published separately, for the next three or four years of digging on the site, in order to provide a better statistical base.

[28] Note that the Romanian chronology of the Middle Age is quite different than the western one. “Late medieval” could mean as late as the 18th century, especially speaking about the territories located outside the Carpathian Mountains.

[29] The average weight is 0.73 g.

[30] We are truly grateful to our colleague from the County Museum Teleorman, Pavel Mirea, which has provided us assistance one day in every week of the campaign, driving 80 km for each, and using the Museum’s metal detector. Weird as it is, we have our own metal detector, bought several years ago, but the management of the National Museum (where we both are employed) prevent its use, imposing procedures beyond the possibility to comply. Add to this the Romanian legislation in the matter, more severe with the professional archaeologists than with the amateur “archaeologists”, and the authorisation procedure, lasting frequently two or three months (but nobody knows how many would be necessary in fact).

[31] Teodor 2016, 115–122.

CONCLUSIONS

We are concluding the digging report with some short comments. The archaeological campaign, targeting the north-eastern corner of the large fort from Băneasa, has proved the existence of only one, but relatively large defensive ditch. The berm is unusual long (10 m), making the visibility from the palisade to the bottom of the ditch impossible, which is only one of the many exceptions found on this site. There is no *intervallum*, no rampart (as known from many other military sites, 7 m in width and at least one metre high), and the palisade seems under-dimensioned. There is no room for a corner tower, but one can still suspect that the first section of the barrack could have a supplementary floor, possible taking the function of the tower (which is going to the list of weird things). Having the barracks so close to the palisade has obvious disadvantages (the risk of being easily put to fire, between others), but also an unexpected advantage: the fort becomes “larger”, housing without doubt at least a regular regiment.[32]

Another striking feature of the fort is the rarefied use of *tegulae*. Not only that the barracks’ walls are made of adobe, but the roofs themselves are improvised by plants at hand, as reed (in the previous campaign) or branches of the trees. One can add here the absence of the construction nails (three fragments in two campaigns!), all suggesting a great problem with the combustible needed for making both bricks or iron implements. The study of the natural conditions in the area proves that the woods were almost lacking in the area, although the need was great.[33]

An appealing fact is the culture developed in such an unusual environment, with difficult communication lines, relatively far from navigable streams, therefore with a low ratio of expected “imports”. Most likely the Roman garrisons were closely assisted by local population – recolonized in the plain after the Dacian wars – as suggested by the study of the pottery, which is a particular mix of Roman and local traditions, known in archaeology as Chilia-Militari culture.[34]

The Hallstatt settlement is stretching relatively far from the terrace (about 150 m), although the height of the layer containing prehistoric artefacts is smaller than recorded in 2016, near the terrace edge. This digging, from the last campaign, is less than 200 m south of the small tumulus, very likely of the same age.

The next proposed target is the eastern gate.

LITERATURE

Angelova Traykova 2017	L. Angelova Traykova, *The belt south of Lower Danube – end of the 3rd c., the beginning of the 7th c.*, Sofia, 2017
Bishop, Coulston 2006	M.C. Bishop, J.N.C. Coulston, *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the fall of Rome*, sec. ed., Oxbow Books, Oxford, 2006
Cociş 2004	S. Cociş, *Fibulele din Dacia romană (The brooches from Roman Dacia*, Cluj-Napoca, 2004
Nicolay 2007	J. Nicolay, *Armed Batavians. Use and significance of Weaponry and Horse Gear from non-military contexts in the Rhine Delta (50 BC to AD 450)*, Amsterdam University Press, 2007
Teodor 2016	E.S. Teodor, New Archaeological Researches at the Roman Fort from Băneasa (Teleorman County), *CA*, XXIII, 2016, p. 107–125
Teodor 2017	E.S. Teodor, Environmental impact in building a new Frontier, *Angustia*, 21, forthcoming
Teodor, Nicolae 2013	E.S. Teodor, C. Nicolae, Civilians in the fort. Răcari case, *AMN*, 50/1, 2013, p. 157–180

[32] A partly mount one is more difficult. The suggestion offered by the shallow pits filled with pebbles is just something to be kept in mind, in the future, not a “fact”.

[33] Teodor 2018, where the needs themselves are analysed (the frontier palisade, the fort palisade, cooking, warming in the harsh winter, military and civilian buildings’ structures, compulsory handicrafts, like pottery).

[34] Teodor 2017; Teodor, Ștefan, Bădescu 2017.

Teodor, Ştefan, Bădescu 2017 E.S. Teodor, M. Ştefan, Al. Bădescu, Systematic field survey on Limes Transalutanus, *Journal of Ancient History and Archaeology*, 4.2, 2017 51–76

Tocilescu 1900 G. Tocilescu, *Fouilles et recherches archaeologiques en Roumanie. Communications faités à l'Académie des Inscriptions et Belle Lettres de Paris, 1892–1899,* Bucharest: Imprimerie du Corps didactique, 1900

Online

Limes Transalutanus Breviary - http://breviary.limes-transalutanus.ro/

LISTA ILUSTRAȚIEI

FIGURA 1: Profil electrometric în lungul secțiunii arheologice, înainte de săpătură. Caroiajul (la doi metri) arată corelația cu unitățile de săpătură. Pentru localizarea secțiunii pe planul general vezi figurile 2 și 3.
FIGURA 2: Magnetometrie pe castrul mare de la Băneasa, cu marcarea pozițiilor de săpătură în 2016 (sud-vest) şi 2017 (nord-est). Orientare nord, proiecţie Stereo 70.
FIGURA 3: Detaliu al planului general al castrului mare, în zona cercetării din 2017. Model teren de mare rezoluţie (0,2 m). Altitudini (în cadru) între 94,5 m (albastru) şi 95,7 m (maro). Secţiunea altimetrică este de la A la B, dar caroiajul este făcut de la B spre A (50 m, 25 carouri).
FIGURA 4: Profilul de nord-vest a secţiunii arheologice principale, între carourile 9 şi 13, reprezentând traversarea şanţului de apărare.
FIGURA 5: Plan și secțiuni ale cercetării din 2017, între carourile 15–25 (spațiere la 2 m). Liniile maronii reprezintă reconstituirea cea mai plauzibilă a planului barăcii.
FIGURA 6: Fotografie spre malull de SE al secţiunii principale, între carourile 15 (stânga) şi 18. Săgeţile albe indică marginile uşor arse ale gropii stâlpului de palisadă; săgeţile albastre marchează marginea internă a peretelui prăbuşit al barăcii; săgeţile verzui – similar, pentru faţa externă. Jaloanele au marcaj la 15 cm.
FIGURA 7: Fotografii la scară (1:2 pentru vederile frontale) pentru următoarele: aplică de curea (1), aplică pentru teacă (? 2), inele de suspendare (3), terminaţie de curea (4), butoni de închidere a centurii (5–7), fibulă „cu genunchi" (8), inel-cheie (9), bandă metalică pentru asigurarea centurii (? 10), inel modern (11); toate de bronz, posibil cu excepţia nr. 10.
FIGURA 8: Analogii pentru butonilor de închidere a centurii de la FIG. 7/5–7 (Bishop, Coulston 2006, 183, fig. 18).
FIGURA 9: Utilizarea butonilor de închidere a centurii, după Nicolay 2007, 35, fig. 2.10.
FIGURA 10: Butoni de închidere a centurii, analogii vest-europene (primii trei după Nicolay 2017, planșa 41; ultimii patru după Bishop, Coulston 2006, 183, fig. 18, toate la scara 1:2).
FIGURA 11: Bolţ de catapultă.
ILUSTRAȚIE SUPLIMENTARĂ (pagina următoare): fotografie din avion, 29 iulie 2015, spre situl arheologic de la Băneasa; distanță – 2 km, înălțime 600 m, vedere oblică spre NE (zoom × 12, crop).

EUGEN S. TEODOR, EMIL DUMITRAȘCU
Muzeul Naţional de Istorie a României,
esteo60@yahoo.co.uk
emildumitrascuionut@yahoo.it
DAN ŞTEFAN
Muzeul Naţional al Carpaţilor Răsăriteni
danstefan00@gmail.com

Cercetări Arheologice, XXIV, MNIR, 2017, p. 101–134

OPAIȚELE ROMANE DE LA MICIA (I)

CĂTĂLINA-MIHAELA NEAGU, IONUȚ BOCAN

THE ROMAN LAMPS FROM MICIA (I)

The artefacts uncovered in the Roman settlement at Micia, numerous and well assorted, consist in pottery, metal artefacts, stone and glass artefacts. Among pottery finds, the lamps are of a particular interest from the artistic as well as from the quantitative points of view. Thus, in the collections of the National History Museum of Romania there are 41 lightning devices coming from the *Roman baths* at Micia: 40 lamps and one candlestick. In addition, it should be mentioned the fact that between those 41 analyzed pieces, only 24 are unpublished, the rest from17 being analyzed by Marieta Gheorghiță, in one study in 1975, in periodical Sargetia[1].

KEYWORDS: lamps, stamps, workshop, northern italic imports, local products.
CUVINTE CHEIE: opaițe, ștampile, atelier, importuri nord-italice, produse locale.

INTRODUCERE

Cercetările arheologice efectuate de-a lungul timpului în diferite puncte din așezarea civilă de la *Micia*[2], au scos la iveală o importantă cantitate de ceramică, păstrată în colecțiile a trei muzee din România (Muzeul Național de Istorie a României (MNIR), Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca (MNIT), Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva (MCDR). Astfel, în colecția MNIR se află un număr semnificativ de opaițe provenite de pe șantierul arheologic mai sus menționat, rămase până astăzi neprelucrate, cu excepția a 17 exemplare provenite din *thermae*-le de la *Micia*, care au fost publicate de către Marieta Gheorghiță, într-un studiu apărut în anul 1975, în revista Sargetia[3]. În contextul în care importanta colecție de instrumente antice de iluminat din castrul roman de la *Micia* a fost valorificată prin publicarea unui articol, ce a văzut lumina tiparului în anul 2015[4], se impune introducerea în circuitul științific și a opaițelor provenite din așezarea civilă. Studierea acestor lămpi completează cercetarea întreprinsă de noi asupra opaițelor din castru, stabilind în același timp noi aspecte ale iluminatului spațiilor închise (publice și private) din așezarea romană de la *Micia*. Astfel, am inclus în acest studiu 41 de opaițe provenite din cercetările arheologice realizate în două puncte din cadrul așezării civile, în perioada 1967–1984. Cea mai mare parte a opaițelor analizate în acest studiu (35 de exemplare) a fost descoperită în *thermae*, șapte dintre acestea fiind găsite în anul 1967, pe latura de est a *thermae*-lor. Această parte a edificiului în discuție a fost cercetată între anii 1967–1969 de către o echipă constituită din specialiști ai Muzeului Civilizației Dacice și Romane, Deva (MCDR) și ai Institutului de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca (IAIAC)[5]. Reluarea, în anul 1971, a cercetărilor în *thermae* de către Muzeul Național de Istorie a României, sub coordonarea Luciei Marinescu a condus la descoperirea unui abundent material arheologic. Astfel, din cele 35 de exemplare, 28 au fost descoperite în urma campaniilor arheologice întreprinse în *thermae*, între anii

[1] Gheorghiță 1974–1975, 51–56.
[2] Andrițoiu 2003, 188.
[3] Gheorghiță 1974–1975, 51–56.
[4] Bocan, Neagu 2015, 115–174.
[5] Marinescu, Mărghitan, Petolescu 1975, 217.

1971–1983[6] (**Pl. I/1–2**). De asemenea, am inclus în acest studiu cinci lămpi descoperite în campaniile arheologice efectuate între anii 1983 și 1984[7], sub coordonarea lui Crișan Mușețeanu în clădirea denumită convențional „Edificiul roman”, precum și un opaiț fără loc de descoperire cert, atribuit sitului arheologic de la *Micia*, achiziționat de către MNIR de la Florea Ileana, în anul 1974.

TIPOLOGIA OPAIȚELOR

Pentru o mai bună operare cu materialul studiat, a fost realizată încadrarea tipologică a acestuia, folosind clasificarea realizată de Sigfried Loeschcke în anul 1919[8], pentru lămpile de la *Vindonissa*. Astfel, cele 41 de piese analizate în acest studiu, pe baza criteriilor morfologice se pot încadra în cinci tipuri: Loeschcke V, Loeschcke VIII, Loeschcke IX, Loeschcke X, respectiv Loeschcke XIII. Se impune menționat faptul că, în cazul a cinci opaițe, cu o stare de fragmentaritate foarte ridicată nu s-a putut realiza încadrarea tipologică.

I. Lămpi cu volute și cioc rotunjit, încadrabile în tipul Loeschcke V (**Pl. II/1**)

Acest tip de opaițe se individualizează prin ciocul rotunjit, încadrat de două volute simplificate cu o singură terminație (în raport cu celelalte tipuri de lămpi cu volute), extinsă pe bordură. Discul rotund, predominant concav, cu un orificiu de alimentare în centru este delimitat printr-un cordon circular. Bordura este decorată cu motive vegetale. Rezervor circular. Bază dreaptă. În majoritatea cazurilor, exemplarele încadrabile în acest tip sunt prevăzute cu ansă. Din punct de vedere cronologic, sunt produse din ultimii ani de domnie ai împăratului Claudius până în primii ani ai secolului al II-lea p. Chr.[9], în Peninsula Italică. La *Vindobona*, Siegfrid Loeschcke le datează în al doilea și al treilea sfert al secolului I p. Chr.[10] În *Pannonia* perioada de producție a tipului în discuție este cuprinsă între a doua jumătate a secolului I – începutul secolului al II-lea p. Chr.[11]

În așezarea civilă de la *Micia* a fost descoperit un fragment dintr-un exemplar (nr. cat. 1), considerat de noi o variantă a tipului Loeschcke V. Piesa a fost descoperită în *thermae*, în anul 1971. Cea mai apropiată analogie a acestui opaiț o aflăm în *Pannonia*, la Györ[12]. În stadiul actual al cercetărilor, opaițul de la *Micia* este o descoperire singulară, negăsindu-și analogii în provinciile dacice. Similitudinile fragmentului nostru cu opaițul provenit de la Györ ne determină să atribuim acest opaiț unui atelier panonic, iar din punct de vedere cronologic, poate fi în încadrat în primii ani ai secolului al II-lea p. Chr.

II. Lămpi cu cioc rotund și rezervor circular, încadrabile în tipul Loeschcke VIII (**Pl. II/2–5**)

Lămpile încadrate în acest tip se disting prin următoarele caracteristici: discul ușor concav, de cele mai multe ori, ornamentat cu personaje mitologice, animale, rozete etc. Bordura este de asemenea, decorată cu linii incizate, motive vegetale, ove etc. Ciocul scurt, rotunjit delimitat de rezervor în diverse moduri. Rezervor circular. Bază dreaptă, delimitată printr-un cerc incizat sau de un inel circular, aplatizat. Opaițele din această categorie sunt prevăzute cu toartă lamelară sau inelară.

---

6 Marinescu, Mărghitan, Petolescu 1975, 217–229; Trohani, Păunescu, Petculescu 1975, 293; Marinescu *et alii* 1979, 105–110; Marinescu, Sion, Andrițoiu 1984, 121–127; Marinescu, Sion, Andrițoiu 1986, 53–58.
7 Mușețeanu 1986, 63–65.
8 Loeschcke 1919.
9 Bailey 1980, 184.
10 Loeschcke 1919, 231–232.
11 Iványi 1935, 12.
12 Iványi 1935, 85, kat. 711, Taf. XXV/7.

Astfel, sunt cunoscute diverse variante și subvariante ale acestui tip de lămpi, departajate prin modalitatea în care ciocul este delimitat de rezervor.

Opaițele incluse în acest tip, ce a cunoscut o largă răspândire în tot Imperiul Roman, apar în timpul dinastiei Iulia Claudia[13], fiind „la modă” în Peninsula Italică și în provinciile nord-vestice în a doua jumătate a secolului I p. Chr.[14] Astfel de lămpi au fost descoperite în castrul de la Hofheim, la Trier (*Germania Superior*), în două morminte de la *Brigantium (Raetia)*[15]. Conform Dorei Iványi acest tip devine popular în *Pannonia* la mijlocul secolului I p. Chr.[16], fiind foarte frecvent întâlnit în al doilea și al treilea sfert al acestui secol[17]. La *Poetovio* a fost descoperit un astfel de opaiț asociat cu monedă de la Vespasian[18]. Odată cu debutul secolului al II-lea p. Chr., în timp ce în provinciile nord-vestice sunt întâlnite din ce în ce mai rar[19], opaițele de tip Loeschcke VIII devin forma ce domină „piața” italică și pe cea din provinciile estice și sudice până la sfârșitul secolului al III-lea p. Chr.[20] În provinciile sud-estice ale Imperiului s-au dezvoltat importante centre de producție ce au influențat evoluția acestui tip de lămpi prin dezvoltarea unei producții cu o puternică amprentă locală (Cipru, Atena, centrele de producție egeene)[21]. Unele variante continuă să fie produse și în secolul al IV-lea p. Chr.[22] În provinciile dacice asemenea opaițe sunt întâlnite pe toată durata secolului al II-lea p. Chr.[23] Astfel, opaițe de tipul Loeschcke VIII au fost descoperite în *Dacia Superior*: Agnita[24], *Alburnus Maior*[25], *Apulum*[26], Baia de Arieș[27], Boroșneul Mare[28], Cinciș[29], Cristești[30], *Drobeta*[31] Gârla Mare[32], Mănărade[33], Orăștie[34], Pecica[35], Sântămăria de Piatră[36], Târgu Secuiesc[37], *Tibiscum*[38], *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*[39]; *Dacia Inferior*: *Cumidava* (Râșnov)[40], Drajna de Sus[41], *Romula*[42], Slăveni[43],

---

[13] Loeschcke 1919, 239, consideră că acest tip apare în timpul lui Nero.

[14] Eckardt 2002, 185, sugerează că acest tip de opaiț începe să fie confecționat în ultimii ani ai domniei împăratului Tiberius.

[15] Loeschcke 1919, 239.

[16] Iványi 1935, 13.

[17] Szentléleky 1969, 101.

[18] Iványi 1935, 88, kat. 746, Taf. XXVII/11.

[19] Eckardt 2002, 185.

[20] Chrzanovski, Zhuravlev 1998, 79.

[21] Chrzanovski, Zhuravlev 1998, 80.

[22] Broneer 1930, 85.

[23] Alicu 1994, 48–51.

[24] Băluță 1989, 240, nr. cat. 9, pl. I/5.

[25] Pescaru *et alii* 2003, 131, 140, fig. 8/2, exemplar ce provine din punctul Hăbad; *Alburnus Maior III*, 208, nr. cat 10, pl. 244/10, exemplar descoperit în necropola romană de la Tăul Corna. De asemenea, se impune menționat faptul că opaițe de tipul Loeschcke VIII au fost descoperite în necropola de la Tăul Secuilor/Pârâul Porcului. Piesele sunt inedite, aflându-se în depozitele MNIR.

[26] Băluță 1961, 193, nr. cat. II. 1, pl. I/1,3; Băluță 1965, 281–283, pl. I/3–8, 11–14, pl. II/1–3, 7–12, pl. III/1–3; Băluță 1983, 5–8, pl. V/1–3, 5–6, 12–13, 18,pl. VI/2–3, 7–10, 12, 15, pl. VII/1–3, 5–9, pl. IX/4, 7, 10, 16; Băluță 1989, 240–242, nr. cat. 5–7, 10, 15, 19–20, pl. I/6, 10, 12–13, pl. II/3–3 a, pl. IV/3, 6; DAU 2007, 60,72, nr. cat. 57, 74 (voce George Bounegru), 86–87, nr. cat 95–96 (voce Radu Ota); Ota, Bounegru 2009, 68–74, 76, 78, 83, nr. cat. 9, 15, 18, 25–26, 33–34, 42, 53, 71, 91, pl. II/9, pl. III/15, 18, pl. IV/25–26, pl. V/33–34, 38, pl. VI/40, 42.

[27] Băluță 1983, 7–8, pl. IX/15, pl. XI/2.

[28] Zăgreanu 2011, 170, nr. cat. 5, pl. 3/1 a–b.

[29] Băluță 1983, 5, 7, pl. V/11, IX/8; *Lychnus et Lampas* 2006, 55, 68, nr. cat. 90, 174, fig. 90, 174 (voce Adriana Isac).

[30] *Lychnus et Lampas* 2006, 57, nr. cat. 102, fig. 102 (voce Nicoleta Man).

[31] Bărcăcilă 1934, 465, fig. 40; *Lychnus et Lampas* 2006, 57–58, nr. cat. 107, fig. 107 (voci Răzvan Cristian Rus, Mihai Stângă).

[32] Stângă 2006, 192, 196, fig. 4/2–4.

[33] Băluță 1996, 109, nr. cat. 93, pl. X/1.

[34] Băluță 1983, 5, pl. V/8; Băluță 1989, 240, 243, nr. cat. 8, 23, pl. I/9, pl. IV/1.

[35] Băluță 1983, 5, 7, pl. V/14, pl. IX/13.

[36] *Lychnus et Lampas* 2006, 69, nr. cat. 181, fig. 181 (voce Adriana Isac).

[37] Zăgreanu 2011, 170, nr. cat. 6, pl. 3/2 a–b.

[38] Benea 1990, 155–157, nr. cat. 14–26, 31, fig. 2/14–15, 22, fig. 3/16, 18, fig. 4/31, fig. 12/18 a–b, fig. 13/20–25.

[39] Alicu 1976, 217, Kat. 91, Abb. 2/44, 5/4; Alicu 1994, 166–169, nr. cat. 367–414, fig. 5/372, 377, 381, 384, 394, 397, 404, pl. V/370, 378–379, 381–382, 384, 395, pl. VI/394, 397, 399–400; Alicu 2006, 96–105, Kat. 367–414, Taf. VI/370–371, 378–379, 381–382, 384, 388, 395, Taf. VII/397, 399–400.

[40] Oancea 1969, 600–601, nr. cat. XI, XIII–XIV, fig. 4/1–3.

[41] Topoleanu 2012, 106–107, 153–156, nr. cat. 45, 85–88, pl. VIII/45, pl. XI/85–88, pl. XX/45.

[42] Tudor 1937, 122–123, nr. cat. 325, 327–331, 339–340, fig. 56/h–e, fig. 57/a, c–h, fig. 59/4–5, fig. 60/3–5, 9–11, 18–19, 27, 33; *Lychnus et Lampas* 2006, 55, 69–70, nr. cat. 92, 180, 184–185, fig. 92, 180, 184–185 (voce George Mihai).

[43] *Lychnus et Lampas* 2006, 68, nr. cat. 171, fig. 171 (voce Dorel Bondoc).

Sucidava[44]; *Dacia Porolissensis*: *Arcobadara* (Ilișua)[45], Bologa[46], Buciumi[47], Gilău[48], *Napoca*[49], *Porolissum*[50], *Potaissa*[51], *Samum* (Cășei)[52].

Printre lămpile din colecțiile MNIR, provenite din așezarea de la *Micia*, se remarcă patru exemplare încadrate în tipul Loeschcke VIII (nr. cat. 2–5). Astfel de opaițe au fost descoperite de-a lungul timpului în diverse puncte de pe situl arheologic de la Vețel. În necropola de est, în campania arheologică din anul 1977, au ieșit la lumină două opaițe de tipul Loeschcke VIII, aflate în colecțiile MCDR[53]. De asemenea, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca (MNIT) este în posesia unei lămpi de tipul Loeschcke VIII, de la *Micia*, fără context arheologic cert[54]. Alte opt piese au fost descoperite în castrul roman de la *Micia*, aflându-se în colecțiile MNIR[55]. Piesele analizate de noi în acest studiu, în funcție de modul de confecționare se pot grupa în două variante:

II.a. Lămpi confecționate în tipar bivalv. Această variantă cuprinde trei piese fragmentare (nr. cat. 2–4)

Prima, descoperită în sectorul denumit convențional „Edificiul roman" în anul 1984, se remarcă prin ștampila imprimată pe bază: CAI, greu lizibilă **(Pl. II/2)**. Această marcă reprezintă, probabil inițialele unui producător, care purta *tria nomina*, fiind cetățean roman C(AIVS) A[....] I[....][56]. Nu excludem posibilitatea ca ștampila în discuție să reprezinte forma la genitiv a producătorului Caius [57]. Marca acestui producător, în formă CAI, este cunoscută numai în *Dacia Superior*, fiind repertoriate 15 exemplare la *Apulum*[58], *Alburnus Maior*[59], Cristeşti[60], Micăsasa[61], *Micia*[62], Sighișoara[63], *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*[64] și *Tibiscum*[65]. În urma observațiilor întreprinse asupra aspectului pastei, a modului neîngrijit de finisare a piesei și a imperfecțiunilor ștampilei, opaițul nostru poate fi atribuit unui atelier provincial (*Dacia Superior*). Desigur, acest fapt ne determină să presupunem existența unei mari *officina* în *Dacia Superior*, într-unul dintre marile centre meșteșugărești atestate prin cercetări arheologice (fie *Apulum*, fie *Ulpia Traiana Sarmisegetuza*)

---

[44] *Lychnus et Lampas* 2006, 69, nr. cat. 179, fig. 179 (voce George Mihai); Gherghe, Cojoc 2011, 35–39, 61–69, nr. cat. 6–38, pl. 1/7–8, pl. 2/9–10, pl. 3/12–15, pl. 4/16–18, pl. 5/21–23, pl. 6/25–28, pl. 7/30–32, pl. 8/33, 36–38, pl. 43/6, 11, pl. 44/19–20, 24, 29, pl. 45/34–35.

[45] Băluță 1983, 6, pl. VII/4; Gaiu 2010, 222, nr. cat. 8–13, pl. I/8, pl. II/9–13; *Lychnus et Lampas* 2006, 58, nr. cat. 108, fig. 108 (voce Adriana Isac).

[46] Gudea 1977, 185, nr. cat. 8. fig. 17/8.

[47] Gudea, Cosma 2003, 29, nr. cat. 45–49, pl. VI/45–49; Roman 2006, 103, 105, nr. cat. 64–65, 69, pl. 8/64–65, pl. 12/64–65, pl. 18/69.

[48] Roman 2006, 100–104, 106, nr. cat. 58–60, 62, 66 – 68, 74, pl. 8/58, 62, pl. 12/66–68, pl. 13/58, pl. 18/59, 60, 66–67.

[49] Oancea 1969, 598, nr. cat. III, fig. 2/1; Băluță 1983, 6–7, pl. VI/11, pl. IX/6; Băluță 1989, 241, nr. cat. 18, pl. I/4; *Lychnus et Lampas* 2006, 70, nr. cat. 183, fig. 183 (voce Adriana Isac).

[50] Băluță 1983, 5, 7, pl. V/17, pl. IX/12, pl. XI/1–1a; Roman 2006, 100, 102, 105–107, nr. cat. 56–57, 61, 70–73, 75–76, pl. 8/57, 70, 75–76, pl. 12/57,76, pl. 18/56, 61, 71–73.

[51] Băluță 1983, 5–6, pl. V/4, 7, pl. VI/16–17; Cătinaș 2002, 66–74, 209–224, nr. cat. 1–38, fig. 1–38; *Lychnus et Lampas* 2006, 55, 60, nr. cat. 91,122–123, fig. 91, 122–123 (voce Ana Cătinaș).

[52] Roman 2006, 99–100, 102–103, nr. cat. 55, 63, pl. 8/63, pl. 12/55, pl. 18/55.

[53] Marinescu *et alii* 1979, 115–116, fig. 7/6, fig. 8/12.

[54] Alicu 2005, 249, nr. cat. I/1, pl. I/1.

[55] Bocan, Neagu 2015, 117–118, 136–137, nr. cat. 2–9, pl. III/2–9.

[56] Gostar 1961, 193.

[57] Băluță 2003, 1.

[58] Băluță 1983, 53, pl. LVIII/2a–b, XCVI/25; IDR III/6, 369 b; Băluță 2003, 1–3, nr. cat. I/1–3.

[59] Bocan, Ursuțiu, Cociș 2007–2008, 204–205, 209–210, nr. cat. 5–7, 1/5, pl. 2/6–7; *Alburnus Maior III*, 76, 172, 183, nr. cat. 13, pl. 7/13, nr. cat. 1, pl. 167/1, nr. cat. 5, pl. 185/5; Bocan, Ursuțiu, Cociș 2008, 42, 47, nr. cat. 5–7, pl. 11/5, 12/6–7.

[60] Gostar 1961, 158, nr. 34, fig. 10; Băluță 1983, 53, pl. XCVI/23–24, 26; *Lychnus et Lampas* 2006, 82, nr. cat. 263, pl. 134/263 (voce Nicoleta Man).

[61] Alicu 1994, 17, 202, nota 97.

[62] Băluță 1977, 225, nr. cat. 93, pl. V/49a–b; Băluță 1983, 53, pl. LVIII/3 a–b, XCVII/2.

[63] Băluță 1983, 53, pl. XCVII/3.

[64] Băluță 1983, 53, pl. XCVII/1; Alicu 1985, 85, pl. II, V; Alicu 1994, 17, 172, 190, nr. cat. 490, 1109; Alicu 2006, 14, 118, 171, Kat 490, Taf. X/490, Kat. 1109; *Lychnus et Lampas* 2006, 71–72, nr. cat. 195, pl. 125/195 (voce Adriana Isac).

[65] Benea 1990, 147, 159, nr. 42, fig. 6/42; Benea 1996, 59, pl. 2/2; Hamat, Georgescu 2013, 227, pl. II/8.

probabil, cu mai multe filiale în alte centre din aceeași provincie (*Alburnus Maior, Tibiscum* etc.). Nu excludem posibilitatea ca această lampă să fi fost confecționată la *Apulum*.

Cea de-a doua piesă (nr. cat. 3), este un opaiț de mici dimensiuni, descoperit în *thermae*, în anul 1967 (**Pl. II/3**). Acesta se distinge prin motivele vegetale stilizate de pe bordură. Opaițe asemănătoare, atât din punct de vedere al decorului de pe bordură, cât și al dimensiunilor au fost descoperite la *Apulum*[66], *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*[67] și *Tibiscum*[68].

Cea de-a treia piesă (nr. cat. 4), descoperită în *thermae,* în anul 1972, din care se păstrează un fragment din capac, rezervor și ansă se individualizează prin ornamentația de pe bordură, incizii radiale (**Pl. II/4**). Cea mai apropiată analogie o aflăm în *retentura* castrului de la *Potaissa*[69]. În urma observațiilor întreprinse atât asupra pastei, cât și asupra detaliilor stilistice și a modalității de confecționare, am atribuit exemplarele în discuție unor ateliere locale (*Micia*).

II.b. Lămpi confecționate la roata olarului, imitații ale tipului Loeschcke VIII. Această variantă este reprezentată printr-un exemplar (nr. cat. 5, **Pl. II/5**). Detaliile stilistice (incizii radiale), precum și modalitatea de confecționare, ne determină să atribuim acest opaiț atelierelor de la *Micia*.

III. Opaițe de tip *Firmalampen* (**Pl. II/6–10; Pl. III/11–23; Pl. IV/24–35**)

Termenul de origine germană *Firmalampen* este folosit pentru a defini o categorie de lămpi cu o formă mult simplificată, care aveau marcat numele producătorului pe bază. Acestea au următoarele caracteristici: disc rotund, concav sau plan, uneori ornamentat, delimitat de bordură printr-un cordon. Bordura, prevăzută cu doi sau trei butoni este uneori decorată cu diverse motive. Ciocul alungit, rotunjit, cu unu sau mai multe orificii de ardere este străbătut longitudinal de un canal, adesea prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Rezervor tronconic. Baza dreaptă sau ușor concavă, delimitată de unul sau mai multe cercuri concentrice, incizate, caneluri fine sau profilaturi în unele cazuri, are înscrisă în centru ștampila producătorului. Uneori sunt prevăzute cu ansă inelară, lamelară sau în formă de *palmeta*. De-a lungul timpului, lămpile incluse în această categorie au fost divizate în numeroase subtipuri[70], cronologia lor suscitând încă numeroase discuții, în special cu privire la începuturile producției primelor exemplare și la răspândirea acestora din Peninsula Italică în aproape toate provinciile Imperiului Roman. Apariția opaițelor de tip *Firmalampen* este plasată între primele decenii ale secolului I a. Chr și primul sfert al secolului I p. Chr.[71], acestea continuând să circule până în secolul al IV-lea p. Chr.[72]

[66] Băluță 1983, 7, pl. IX/10.
[67] Băluță 1983, 7, pl. IX/9, 14; Alicu 1994, 369, nr. cat. 369; Alicu 2006, 97, Kat. 369; *Lychnus et Lampas* 2006, 61, nr. cat. 126–127, fig. 126–127 (voce Adriana Isac).
[68] Benea 1990, 156, no. 22, fig. 2/22, fig. 13/22.
[69] Cătinaș 2002, 214, nr. cat. 14, fig. 14.
[70] Loeschcke 1919, 255–298; Iványi 1935, 15–19; Menzel 1954, 60–71; Buchi 1975, XXIII–XXVIII; Leibundgut 1977, 41–49; Băluță 2003, XII–XV; Alicu 2006, 47–54.
[71] Leibundgut 1977, 42; Chrzanovski, Zhuravlev 1998, 72; Chrzanovski 2000, 52.
[72] Iványi 1935, 17–19.

III.a. Lămpi cu canal închis, de tipul Loeschcke IX (**Pl. II/6–7**)

În așezarea civilă de la *Micia* au fost descoperite două exemplare (nr. cat. 6–7) încadrabile în acest tip. Astfel, se disting două variante. Prima (nr. cat. 6), care se înscrie, în linii mari în descrierea generală a tipului, se individualizează însă, prin discul decorat cu rozetă, probabil cu opt lobi, motiv cunoscut în *Dacia Superior* pe același tip de opaițe la *Apulum*[73], în castrul de la *Micia*[74] și la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*[75], iar în *Dacia Porolissensis* la *Porolissum*[76]. Piesa în discuție își găsește cele mai apropiate analogii la *Apulum*[77] și în castrul roman de la *Micia*[78], fapt ce ne determină să o atribuim unui atelier provincial, cel mai probabil de la *Apulum*.

Cea de-a doua variantă (nr. cat. 7), se diferențiază prin canalul dintre disc și cioc, mult mai lat. Canalul dintre orificiul de ardere și disc (închis doar spre disc) ne-a determinat să o încadrăm în acest tip. Singura analogie a acestei lămpi o aflăm în castrul de la Micia[79]. Acest argument ne determină să atribuim piesa în discuție unui atelier din așezarea de la *Micia*.

III.b. Lămpi cu canal deschis, tipul Loeschcke X (**Pl. II/8–11; Pl. III/12–23; Pl. IV/24–35**)

Popularitatea acestei forme în lumea romană este ilustrată și prin descoperirile de la *Micia*. Astfel, ca și în castrul roman de la *Micia*[80], se poate observa faptul că acesta este cel mai frecvent tip de lămpi întâlnit și în așezarea de la *Micia,* unde au fost descoperite 28 de exemplare (nr. cat. 8–35), întregi sau fragmentare.

DECORURI

a. Decoruri pe bordură

Așa cum am menționat și în studiul realizat asupra opaițelor provenite din castrul roman de la *Micia*, în anul 2015 una dintre modalitățile de a identifica opaițele produse în cadrul unor ateliere locale sau provinciale este reprezentată de analiza stilistică (motivele ornamentale de pe bordură, disc și ansă). Astfel, în așezarea de la *Micia* au fost descoperite șapte opaițe cu bordura ornamentată (nr. cat. 8, 16–17, 20, 31–33). Decorurile sunt simple putând fi clasificate în patru tipuri: incizii dispuse radial, incizii radiale amplasate între cioc și butonii laterali și rețea de incizii pe restul bordurii, incizii radiale alternate cu grupuri de câte trei incizii scurte și spic de grâu incizat.

a.1. Incizii dispuse radial

Printre opaițele descoperite în așezarea de la *Micia*, aflate în colecțiile MNIR se găsesc și două opaițe ornamentate cu incizii radiale pe bordură (nr. cat. 8 și nr. cat. 16), realizate în tipar (**Pl. II/8; Pl. III/16**). În urma unei analize detaliate asupra celor două lămpi ne atrage atenția primul exemplar (nr. cat. 8), cu bordură ornamentată cu patru incizii dispuse radial și având imprimată pe bază ștampila CRESCE. În opinia noastră, piesa respectivă ilustrează tendința de perfecționare a olarilor locali în obținerea acestui tip de decor. Se impune menționat faptul că din situl de la Micia provin alte cinci opaițe cu bordura decorată cu incizii radiale: una dintre piese, descoperită la *Micia,* dar fără context arheologic clar se află în colecțiile MNIT[81]. Alte două opaițe (prima descoperită într-

[73] Băluță 2003, 16, nr. cat. VIII/2.
[74] Bocan, Neagu 2015, 121.
[75] Alicu 2006, 106, Kat. 417, Taf. VII/417.
[76] Matei *et alii* 2006, 84, nr. cat. 119, fig. 119.
[77] Băluță 2003, 15–16.
[78] Bocan, Neagu 2015, 138–139, nr. cat. 14–16, pl. III/14–16.
[79] Bocan, Neagu 2015, 139, nr. cat. 17, pl. III/17.
[80] Bocan, Neagu 2015, 121–134, 139–151, nr. cat. 18–72.
[81] Băluță 1996, 101, nr. cat. 46, pl. VI/7.

una dintre necropolele de la *Micia*, iar cea de-a doua din castru), se află în colecțiile MCDR[82]. De asemenea, în colecțiile MNIR se remarcă două opaițe ornamentate cu incizii radiale pe bordură, descoperite în castrul roman de la *Micia*[83]. Opaițe cu bordura decorată cu incizii radiale au fost descoperite în *Dacia Superior* la *Alburnus Maior*[84], *Ampelum*[85], *Apulum*[86], Cinciş[87], Cristeşti[88], Drajna de Sus[89], Miercurea Sibiului[90], Sîntamaria de Piatră[91] şi în *Dacia Porolissensis* la *Porolissum*[92] şi *Potaissa*[93]. De asemenea, din *Pannonia Inferior*, de la *Aquincum*, provine un opaiț de tipul Loeschcke IX, decorat pe bordură cu incizii radiale[94], realizate însă, într-o manieră diferită. Astfel, se constată faptul că, acest decor, asociat cu opaițele de tip Firmalampen, este unul specific provinciilor dacice.

a.2. Incizii radiale amplasate între cioc și butonii laterali și rețeaua de incizii pe restul bordurii (**Pl. IV/31**)

Printre opaițele descoperite în așezarea de la *Micia*, aflate în colecțiile MNIR se remarcă un exemplar cu bordura ornamentată cu incizii radiale amplasate între cioc și butonii laterali și cu rețea de incizii pe restul bordurii (nr. cat. 31). De asemenea, un alt exemplar cu decor identic a fost descoperit în castrul roman de la *Micia*[95].

Acest decor are o frecvență redusă, fiind, probabil specific provinciilor dacice, după cum am demonstrat într-un alt studiu[96]. Se poate observa faptul că ornamentația în discuție nu este utilizată în alte provincii ale Imperiului Roman. Astfel, opaițe cu bordura decorată cu rețea de incizii și linii incizate dispuse radial au fost descoperite în *Dacia Superior*, la *Alburnus Maior*[97] și *Apulum*[98], și în *Dacia Porolissensis*, la *Porolissum*[99].

a.3. Incizii radiale alternate cu grupuri de câte trei incizii scurte (**Pl. IV/33**)

În urma analizei lămpilor descoperite în așezarea civilă de la Micia se individualizează un exemplar decorat cu incizii radiale alternate cu grupuri de câte trei incizii scurte (nr. cat. 33). Din punct de vedere al ornamentației de pe bordură piesa în discuție reprezintă o descoperire singulară în cadrul motivelor stilistice, negăsindu-și analogii în restul Imperiului Roman.

a.4. Incizii radiale scurte, practicate pe aproximativ un sfert din bordură (**Pl. III/17**)

Printre opaițele descoperite în așezarea de la *Micia*, aflate în colecțiile MNIR se remarcă un exemplar cu asemenea ornamentație (nr. cat. 17). Datorită faptului că piesa în discuție este nefinisată (neterminată) din punct de vedere al ornamentației, aceasta reprezintă o descoperire singulară în cadrul motivelor stilistice, negăsindu-și analogii în restul Imperiului Roman. Se poate afirma faptul că

---

[82] Băluță 1977, 221, nr. cat. 39, 222, nr. cat. 61.
[83] Bocan, Neagu 2015, 122, 145, 150–151, nr. cat. 41, 68, pl. V/41, VI/68.
[84] Simion, Apostol, Vleja 2004, 65, nr. cat. 46, pl. 42/46; *Alburnus Maior* III, 84, nr. cat. 4, pl. 25/4, 95, nr. cat. 2, pl. 42/2, 96, nr. cat. 6, pl. 45/6, 102, nr. cat. 6, pl. 51/6, 110, nr. cat. 3, pl. 68/3, 114, nr. cat. 9, pl. 72/9, 162, nr. cat. 2, pl. 146/2, 168, nr. cat. 2, pl. 158/2, 221, nr. cat. 4, pl. 279/4, 239, nr. cat. 54, pl. 320/54.
[85] Lipovan 1982–1983, 228, nr. cat. 4, pl. II/1.
[86] Băluță 2003, 76, nr. cat. XXXII/1, fig. XXXII/1, 84. nr. cat. XXXII/69, fig. XXXII/69, 111, nr. cat. XL/5, pl. XL/5.
[87] Floca, Valea 1965, 177, fig. 11/4; Băluță 1977, 221, nr. cat. 42, pl. III/25.
[88] Băluță 1983, 72, pl. LXXII/2 a–b; Man 2011, 182, nr. cat. 14, pl. CXXII/14.
[89] Topoleanu 2010, 176, nr. cat. 8, pl. II/8.
[90] Băluță 1996, 109–110, nr. cat. 96, pl. X/2.
[91] Băluță 1977, 219, nr. cat. 19, pl. II/15.
[92] Roman 2006, 125, nr. cat. 129, pl. 21/129.
[93] Băluță 1996, 110, nr. cat. 101, pl. II/4; Cătinaș 1996, 68, nr. cat. 13, fig. 3/13; Cătinaș 1997, 184, fig. 9/2.
[94] Iványi 1935, 134, kat. 1449, pl. XLVIII/2.
[95] Bocan, Neagu 2015, 153, pl. VII/85.
[96] Bocan, Neagu 2016, 542.
[97] *Alburnus Maior* III, 117, nr. cat. 1, pl. 78/1, 124, nr. cat. 6, pl. 87/6, 137, nr. cat. 2, pl. 105/2, 143–144, nr. cat. 1, pl. 117/1, 166, nr. cat. 4, pl. 154/4, 176, nr. cat. 4, pl. 173/4.
[98] Băluță 1989, 251, nr. cat. 43, pl. VI/8; Băluță 2003, 82, nr. cat. XXXII/45, pl. XXXII/45.
[99] Roman 2006, 125–126, nr. cat. 130, pl. 21/130; Matei *et alii* 2006, 57, nr. cat. 52 (voce Emanoil Pripon).

reprezintă dovadă a încercărilor producătorilor locali, de la *Micia*, de a se perfecționa în obținerea decorului cu incizii dispuse radial.

a.5. Spic de grâu incizat (**Pl. III/20; Pl. IV/32**)

Printre opaițele din colecțiile MNIR, provenite din așezarea de la *Micia*, se remarcă două exemplare cu bordura ornamentată cu spic de grâu incizat, redat într-o manieră stilizată (nr. cat. 20, 32). Singura analogie o aflăm în necropola de est a așezării de la *Micia*[100]. Lampa în discuție a fost descoperită în campania arheologică din anul 1974, într-un mormânt din cărămidă. Acest decor asociat cu opaițele de tip *Firmalampen* are o frecvență foarte redusă, fiind, probabil specific atelierelor locale de la *Micia*.

REPERTORIUL ȘTAMPILELOR

În urma analizei instrumentelor antice de iluminat provenite din așezarea de la *Micia* se poate observa faptul că, un număr de nouă opaițe poartă pe bază ștampila unor producători: CRESCENS, CVSPI, FORTIS, LVCIVS, OCTAVI. De asemenea, patru exemplar (nr. cat. 14–17) nu au putut fi „citite" (ștampilă ilizibilă).

CRESCENS

Officina care producea opaițe cu ștampila CRESCENS semnate în diverse moduri (CRESCE/S, CRESCES, CRESCENS etc.) nu a fost localizată cu certitudine. De-a lungul timpului atelierul a fost localizat în *Gallia Cispadana*[101], apoi în nordul Italiei[102], și în cele din urmă în Gallia Meridională[103]. De asemenea, descoperirea unor tipare la Szombathely şi *Poetovio*[104] pare a certifica existența unei filiale a acestui producător în *Pannonia*. Nu trebuie exclusă însă nici posibilitatea ca tiparele respective să provină dintr-un atelier în care erau copiate opaițele acestui producător.

În provinciile dacice au fost repertoriate 14 exemplare ce au imprimată pe bază marca acestui producător în *Dacia Superior*: *Apulum*[105], Corpadea[106], *Tibiscum*[107], *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*[108] şi în *Dacia Porolissensis*: Gherla[109], *Potaissa*[110]. De asemenea, trebuie menționat și un exemplar fără loc de descoperire exact, informațiile reducându-se doar la mențiunea că provine din Transilvania[111].

În așezarea civilă de la *Micia* a fost descoperit un exemplar[112] (nr. cat. 8), de tipul Loeschcke X, imprimat cu ștampila în varianta CRESCE (**Pl. II/8**). Piesa a fost descoperită în *thermae*, în zona denumită convențional „aripa vestică", între anii 1971–1973. Litere inegale, neglijent conturate. Maniera de confecționare, grafia ștampilei, precum și cele mai apropiate analogii ne determină să considerăm exemplarul în discuție produs local (*Micia*). Absența unor mențiuni exacte ale contextului stratigrafic din care provine piesa îi conferă o datare largă, pe baza principalelor analogii, în secolul al II-lea p. Chr.

[100] Vîrtopeanu 1974–1975, 113, 115, fig. 6/b; Băluță 1977, 222, nr. cat. 62, pl. IV/33; Băluță 1983, 20, pl. XXX/9.
[101] CIL XV, 783.
[102] Loeschcke 1919, 296.
[103] Bailly 1962, 92, *apud* Buchi 1975, 33.
[104] Iványi 1935, 315–316, Kat. 4541–4547, Taf. LXXIV/4, XCIX/4.
[105] Gostar 1961, 160, nr. cat. 95–98; Băluță 1961, 197–198, nr. cat. XII/1–6, pl. III/6–10, pl. III/6–10; Băluță 2003, 41–42, nr. cat. XVIII/1–6.
[106] Gostar 1961, 160, nr. cat. 100; Băluță 1996, 95, nr. cat. 13, pl. II/3.
[107] Benea 1990, 161, nr. cat. 49.
[108] Gostar 1961, 160, nr. cat. 94; Alicu 1976, 208, kat. 13–14, Abb. 1/13–14, 3/4; Alicu 1994, 172, nr. cat. 493–494, fig. 13/493–494; Alicu 2006, 119, kat. 493–494, Taf. X/493.
[109] Băluță 1961, 198, nota 1; Russu 1962, 469.
[110] Gostar 1961, 160, nr. cat. 99; Russu 1962, 469; Băluță 1996, 95, nr. cat. 14, pl. XII/7; Cătinaș 1996, 67, nr. cat. 2–3, pl. fig. 1/2–3.
[111] CIL III, 8076, 10.
[112] Gheorghiță 1974–1975, 51, nr. cat. 2, pl. I/2

CVSPI

Officina lui *Cuspius* a fost localizată de către Ezio Buchi[113] în *Gallia Cisalpina*. Producția sa este documentată printr-o singură piesă descoperită la Aquileia[114]. Raritatea mărcii este demonstrată de numărul mic de descoperiri. Astfel, alte șase lămpi imprimate cu ștampila CVSPI provin din nordul Italiei[115]. În provinciile dacice nu era repertoriat niciun exemplar purtând marca acestui producător.

În așezarea civilă de la *Micia* a fost descoperit un exemplar (nr. cat. 9), de tipul Loeschcke X, imprimat cu ștampila CVSPI (**Pl. II/9**). Piesa a fost descoperită în *thermae* în zona denumită convențional „camera rombică”, în anul 1967. Litere simetrice, perfect conturate. Calitatea lutului, finisajele elaborate, acuratețea detaliilor ștampilei, coroborate cu raritatea mărcii, ne determină să considerăm lampa în discuție ca fiind un produs nord-italic.

Absența unor mențiuni exacte ale contextului stratigrafic din care provine piesa, îi conferă o datare largă, pe baza principalelor analogii, în secolul al II-lea p. Chr.

FORTIS

Este, probabil cel mai prolific, dar în același timp și cel mai cunoscut producător din Imperiul Roman. Astfel, lămpile sale sunt imitate în majoritatea provinciilor vreme de aproape trei secole (I–III p. Chr.), ceea ce presupune existența unor ateliere diferite în timp și spațiu. Numărul ridicat al descoperirilor ne determină să luăm în considerare ipoteza conform căreia ștampila lui *Fortis* reprezenta o marcă de fabricație care garanta calitatea. De asemenea, nu excludem posibilitatea ca FORTIS să fi reprezentat inițial patronimul unui olar, iar în timp să fi devenit numele unei „firme”, care vindea și închiria tipare micilor *officinae*.

În provinciile dacice sunt repertoriate 459 de exemplare semnate de acest producător. Opaițe cu ștampila FORTIS au fost descoperite în *Dacia Superior*: Abrud[116], *Alburnus Maior*[117], *Ampelum*[118], *Apulum*[119], Berghin[120], Berzovia[121], Bistrița[122], Boroșneul Mare[123], *Buridava*[124], Cincu Mare[125], Costești[126], Creaca[127], Cristești[128], Deva[129], Dumbrăveni[130] Ghirbom[131], Gornea[132], Grădiștea

[113] Buchi 1975, 44

[114] Buchi 1975, 44, no. 324

[115] CIL V, 8114, 33 a–b; CIL XI, 6699, 65; CIL XIII, 10001, 110 a–c.

[116] Băluță 1989, 251, nr. cat. 42, pl. III/7.

[117] Gostar 1961, 164, nr. cat. 223; Băluță 1983, 72, LXIX/4, CII/4; Băluță 1996, 100, nr. cat. 39, pl. III/2; Moga et *alii* 2003, 195 fig. 29/9, 202, 205, fig. 28/1; Simion, Apostol, Vleja 2004, 31, 57, nr. 47, pl. 42/47; Bocan, Ursuțiu, Ciciș 2007–2008, 210, nr. cat. 18–31, pl. 3–4/18–31; *Alburnus Maior* III, 106, nr. cat. 4, pl. 60/4; 114, nr. cat. 8, pl. 72/8; 161, nr. cat. 5, pl. 145/5; 168, nr. cat. 6, pl. 159/6; 184, nr. cat. 9, pl. 187/9; 185, nr. cat. 4, pl. 191/4; 199, nr. cat. 13–14, pl. 222/13–14; 205, nr. cat. 4–5, pl. 236/4–5; 206, nr. cat. 2, pl. 238/2; 207–208, nr. cat. 5, pl. 242/5; 211, nr. cat. 1, pl. 252/1; 225, nr. cat. 1, pl. 294/1; Bocan, Ursuțiu, Ciciș 2008, 47, nr. cat 18–31, pl. 13–15/18–31; Bocan *et alii* 2010, 76–77, pl. 11/8.

[118] CIL III, 1634, 7a; Gostar 1961, 164, nr. cat. 217–222; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Lipovan 1982–1983, 227–228, nr. cat. 1, 3, pl. I/1,1 a, 3,3 a; Lipovan 1983–1984, 304, pl. V/3; Lipovan 1988, 182–185, III, 1–6, pl. I/3–4, II/2; Băluță 1996, 100, nr. cat. 40–42, pl. III/4; VI/2, XIII/2; *Lychnus et Lampas* 2006, 80, 133, nr. cat. 252, fig. 252 (voce Adriana Isac).

[119] CIL III, 8076, 16, k și m; Cserni 1912, 276, 279–280, fig. 19; Băluță 1961, 202–207, nr. cat. XX 1–68, pl. V/ 4–9, VI /1–2, pl XII/1–3, 6; Pop 1970, 158–160, nr. cat 17, fig. 3/3; Protase 1974, 151, fig. 15/1–2; Băluță 1989, 249–251, nr. cat. 40–41, 43, 47, 50, pl. II/9, III/6, 9, IV/8, V/5, 7, VI/5; Băluță 2003, 74–91, nr. cat. 1–110; Egri 2005, 85, pl. 35/7–8, fig.2, fig. 2/7–8.

[120] CIL III, 8076, 16, l; Gostar 1961, 164, nr. cat. 244.

[121] Gostar 1961, 164, nr. cat 240; Băluță 1961, 202–203, nota 5.

[122] Băluță 1983, 72, nr. cat. 25, pl. CVII/25; Băluță 1996, 101, nr. cat. 53, pl. 13/4.

[123] Zăgreanu 2011, 169, nr. cat. 2, pl. 2/2.

[124] Tudor 1968, 530, nr. cat. 405.

[125] Gostar 1961, 164, nr. cat. 245; Băluță 1983, 72, pl. CV/24; Băluță 1996, 101, nr. cat. 51, pl. IV/7.

[126] Gostar 1961, 164, nr. cat. 248; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Băluță 1996, 101, nr. cat. 58.

[127] Băluță 1961, 202–203, nota 5; Băluță 1983, 72, pl CV/28; Băluță 1996, 101, nr. cat. 59.

[128] Gostar 1961, 164, nr. cat. 237–239; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Băluță 1983, 72, pl. LXXII/2; pl. LXXIII/4, pl. LXXIX/12, pl. LXXX/6, pl. LXXXII/4–5, pl. CII/19–20, CIII/9, pl. CV/21, pl. CVII/37, CVIII/4; Man 2011, 180, nr. cat. 1, pl. CXVIII/1, 181, nr. cat. 4, pl. CXIX/4, 182, nr. cat. 16, pl. CXXII/16, 187, nr. cat. 54, pl. CXXXIV/54.

[129] Băluță 1977, 220, nr. cat. 27; Băluță 1983, 72, pl. LXXIX/8 și CIII/13.

[130] Băluță 1961, 202–203, nota 5.

[131] Blăjan 1989, 296, nr. cat. 10.

[132] Gudea 1973, 586, nr. cat. 1, 4, fig. 14/1, 4, 17/7–9; Gudea 1977, 185, nr. cat. V, fig. XVII/5.

Muncelului[133], Lugoj[134], *Micia*[135], Odorhei[136], Orăştioara de Sus[137], Petroşani[138], Radna Nouă[139], Rucăr[140], Ruda Brad[141], *Salinae* (Uioara)[142], Sâmboteni[143], Sebeş[144], Sighişoara[145], Târnăveni[146], *Tibiscum*[147] şi *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*[148], în *Dacia Inferior*, la Drajna de Sus[149], *Drobeta*[150], *Romula*[151], *Rusidava*[152], Slăveni[153] şi *Sucidava*[154] şi în *Dacia Porolissensis*, la Bologa[155], Bucium[156], Gherla[157], Gilău[158], Ilişua[159], *Napoca*[160], *Porolissum*[161], *Potaissa*[162], Romita[163], *Samum*[164]. De

[133] CIL III, 8076, 16, g; Gostar 1961, 164, 202–203, nr. cat. 247, nota 5; Băluță 1996, 101, nr. cat. 57; *Lychnus et Lampas* 2006, 47, 101, nr. cat. 36–37, fig. 36–37 (voce Eugen Iaroslavschi).

[134] CIL III, 8076, 12; Gostar 1961, 165, nr. cat. 253; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Băluță 2003, 96, nota 55.

[135] CIL III 8076, 16, h; Gostar 1961, 164, nr. cat. 224–229; Băluță 1977, 219, nr. cat. 22; Băluță 1996, 101, nr. cat. 43–50, pl. I/7, II/7–9, VI/1, 4, 6, 7, XIII/3,6; Bocan, Neagu 2015, 141–142, nr. cat. 25–30, pl. IV/25–29, V/30, IX/fig. 9, X/fig. 10–14; Bocan, Neagu 2016, 543–544, nr. cat. 9–14, fig. 3,9–3,14.

[136] CIL III 8076, 16, f; Gostar 1961, 164, nr. cat. 243; Băluță 1961, 202–203, nota 5.

[137] Gostar 1961, 164, nr. cat. 242; Băluță 1996, 101, nr. cat. 60.

[138] Băluță 1961, 202–203, nota 5; Băluță 1996, 101, nr. cat. 61.

[139] Băluță 1996, 101, nr. cat. 52, pl. I/4.

[140] Bogdan-Cătăniciu 1974, 282, fig. 283/4; Negru 1996, 75, fig. 1/1.

[141] Băluță 2003, 75 nota 47.

[142] Gostar 1961, 164, nr. cat. 233–234; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Băluță 1983, 72, pl. LXIX/1, CII/1; Băluță 1989, 251, nr. cat. 49, pl. III/5.

[143] Gostar 1961, 165, 259; Băluță 1996, 101, nr. cat. 54, pl. XIII/10.

[144] Gostar 1961, 164, nr. 249; Băluță 1983, 72, pl. LXXXI/5, CIII/32, CVII/18.

[145] Gostar 1961, 164, nr. cat. 249, Băluță 1983, 72, pl. CVII/18.

[146] Gostar 1961, 164, nr. cat. 246; Băluţă 1983, 72, pl. LXXXI/1, CV/22; Băluță 1989, 251, nr. cat. 51, pl. III/4.

[147] Benea 1990, 148–149, 162, nr. cat. 54–73, fig. 7/15, 60, 62–67, 11/67, 73, 15/ 54–59, 61, /70 A–B, 71, 72 A–B.

[148] Alicu 1985, 85, pl. II, V; Alicu 1994, 169–174,181,183,190–192, nr. cat. 418–420, 424–427, 440–447, 462, 473–478, 480, 484, 500–536,777–781, 821–825, 1118–1157, 1244–1245, pl. 6/418, pl. 7/424,426,427, pl. 8/441–442, pl. 9/473, pl. 10/475–476, pl. 11/502, 504, 509, pl. 12/521–527, pl. 13/514, 520, 528–535, pl. 15/500, pl. 18/778–780, pl. 19/777, 781, pl. 20/822, pl. 29/1117–1118, 1121–1123, 1125–1127, 1131, 1133, 1135–1137, fig. 6/418–419, fig. 14/418–420, 424–425, 427, 441–442, 507, 510–513, 515, 526–527, 821, 825, 1125, 1137, fig. 15/443–445, 447, 462, 473,475–476, 478, 484,500–506, 508–509, 513–514, 516–525, 528, 530, fig./531–532, 534–536, 777–780, 824, 1118, 1121–1122, 1126–1127, 1133–1136, 1138–1143, 1145–1151, 1155, fig. 17/1154, fig. 19/1130; Alicu 2006, 106, 108, 110–113, 115–116, 120–129, 144–145, 149–151, 173–180, 188, Kat. 418–420,424–427, 440–447, 462,473–478, 480, 484, 500–536, 777–781, 821–825, 118–1157, 1244–1245, Taf. VII/418–420,424, VIII/426–427, 441–442, IX/473, 475–476, 478, 484, XI/500, 502, 504–505, 509, 514–516, 520–523, XII/524–535, 777–781, XVII/821–823, 825, XXIII/1118, 1121, XXIV/1122–1123, 1125–1127, 1133, 1135–1136, 1150, 1154–1157; *Lychnus et Lampas* 2006, 117–118, 125, nr. cat. 140–142, 149, 198, fig. 140–142 (voce Cristian Aurel Roman) 149, 198 (voce Adriana Isac); Höpken, Fiedler 2008, 148, pl. 111/11, 13 a–b.

[149] Gostar 1961, 165, nr. cat. 260; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Topoleanu 2010, 165, 176, nr. cat. 6, 8, pl. II/6, 8.

[150] CIL III 8076, 16.i; Bărcăcilă 1934, 466, fig. 41–42; Gostar 1961, 163, nr. cat. 208; Băluţă 1961, 202–203, nota 5; IDR II, 122; Cristescu 2004, 68.

[151] IDR II, 444; Tudor 1937, 121, nr. cat. 315, fig. 58 a; Gostar 1961, 163, nr. cat. 209; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Tudor 1978, 89, 91, fig. 23/8; Negru, Bădescu 2005, 254, no. 9, pl. 119/fig. 2/9; Negru, Bădescu, Avram 2008, 193, no. 12.

[152] Tudor 1968, 405; IDR II, 569.

[153] Bondoc 2012, 37, fig. 15.

[154] Tocilescu 1902, 373–374; IDR II, 294; Gostar 1961, 164, nr. cat. 230–232; Gherghe, Cojoc 2011, 76–77, nr. cat. 68–70, pl. 46/66–67.

[155] Gudea 1977, 185, nr. cat. 5, 9, fig. 17/5, fig. 17/9.

[156] Chirilă *et alii* 1972, 54–56, nr. cat. 3, 5, 10–11, 42, pl. XLII/1, 4, 8–9, XLVI/2; Băluță 1983, 72, pl. CIII/6, 28, CIV/6, CVIII/ 3; Matei *et alii* 2006, 61–63,65, nr. cat. 63, 66–67, 69, pl. 63–63b, 66–67, 73; Roman 2006, 107–108, nr. cat. 78–79, pl. 13/79; Gudea, Cosma 2008, 120–122, 124, nr. cat 4, 12–13, 18, 25, 33.

[157] Băluță 1961, 202–203, nota 5; Russu 1962, 469; Szentléleky 1969, 91, nr. cat 134; Băluță 1983, 72, 108, 110, nr. cat. 1–3, trei opaițe fără număr de catalog, pl. LXXXIV/1–3.

[158] Isac, Roman 2001, 374, nr. cat. 22, 29, 32–33, 36–38, pl. V/ 22, 29, 32–33, 36–38, pl. 22b, 29b, 32–33, 36–38; Roman 2006, 117, 130–133, nr. cat. 106, 144, 150, 153, 154, pl. 10/155, pl. 13/ 20, pl. 14/ 144, 150, 153, pl. 14/155, pl. 20–22/ 106, 144, 150, 153.

[159] CIL III 8076, 16, c; Gostar 1961, 164, nr. cat. 235–236; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Băluță 1983, 72, 75, nota 13; Băluță 1996, 101, nr. cat. 55; Gaiu 2010, 223–228, 223, nr. cat. 24, pl. IV/24; 224, nr. cat. 32, pl. V/32; 225, nr. cat. 34–35, pl. VI/34–35; 225, nr. cat. 39, pl. VI/39; 226, nr. cat. 48, pl. VII/48; 226–227, nr. cat. 50–51, pl. VII/50–51; 223 nr. cat. 57, pl. IV/57; 228, nr. cat. 60, pl. IV/60; nr. cat. 62, pl. IX/62; nr. cat. 67–69, pl. IX/67–69.

[160] Russu 1962, 469; Mitrofan 1964, 201, fig. 3/2.

[161] CIL III, 8076, 16, d; Gostar 1961, 164, nr. cat. 215–216; Băluță 1983, 72, pl. CIV/5, CVII/ 29;CVIII/9; Gudea 1989, 447, 449, 453, nr. cat. 1, 3, 6, 9, 24, două opaițe fără număr de catalog, pl. IX/1, 3, 6, X/9, XI/24; Băluță 1996, 102, nr. cat. 64; Roman 2006, 64–65, 116–118, 129–133, nr. cat. 77, 102, 104, 107–109, 142, 145–149, 151, 154, pl. 9/77, pl. 13/102,

asemenea, sunt menționate 10 exemplare: unele din Transilvania, fără loc de proveniență cert,[165] altele cu proveniență necunoscută[166]. Un alt exemplar aflat în patrimonial Muzeului Național Secuiesc, Sfântu Gheorghe provine, probabil, de la *Aquincum*[167].

În așezarea civilă de la *Micia* a fost descoperit un exemplar (nr. cat. 10), de tipul Loeschcke X, imprimat cu ștampila FORTIS (**Pl. II/10**). Piesa a fost descoperită în *thermae*, în anul 1967. Litere inegale, neglijent conturate, TIS în ligatură. În urma observațiilor întreprinse asupra aspectului pastei, a modului neîngrijit de finisare a piesei și a imperfecțiunilor ștampilei, această piesă poate fi atribuită unui atelier provincial (*Dacia Superior*). Absența unor mențiuni exacte ale contextului stratigrafic din care provine piesa, îi conferă o datare largă, pe baza principalelor analogii, în secolul al II-lea p. Chr.

LVCIVS

Officina producătorului *Lucius* a funcționat în nordul Peninsulei Italice[168]. La Aquincumi Múzeum din Budapesta se păstrează două valve inferioare ale unor tipare, cu marca redată în varianta grafică LVCIVS/F[169]. Deși Dóra Iványi nu le menționează locul de descoperire, acestea par a certifica existența unei filiale în *Pannonia*, sau a unui atelier în care erau copiate opaițele acestui producător, poate chiar la *Aquincum*.

Lucius și-a desfășurat activitatea probabil în a doua jumătate secolului al II-lea[170]. În *Dalmatia*, la Knin, opaițele acestui meșter sunt asociate cu monede Iulia Domna[171] și Caracalla[172]. La *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* o lucernă marcată LVCIVS/F a fost descoperită în *villa suburbana* împreună cu o monedă emisă în anul 164[173]. Se impune menționat faptul că reperele cronologice ale acestui meșter nu sunt întru totul lămurite. Descoperirea de la Emona[174], unde o lampă cu ștampila LVCIVS este asociată cu monedă Tiberius emisă între anii 23–27 pune un semn de întrebare asupra încadrării cronologice a perioadei de funcționare a atelierului în cea de-a doua jumătate a secolului al II-lea p. Chr. Cloșca Băluță datează piesele descoperite la *Apulum* într-un interval cronologic destul de larg, cuprins în perioada Traian – primii împărați din dinastia Severilor[175].

În provinciile dacice sunt repertoriate 25 de exemplare semnate de acest producător. Opaițe cu ștampila LVCIVS au fost descoperite în *Dacia Superior*: *Apulum*[176], Cristești[177], *Ulpia Traiana*

108, pl. 14/77, 104, 142, 145–149, 151, 154, pl. 18/77, pl. 20/104, 109, pl21/142, 146–149, 151; Matei *et alii* 2006, 57, 59–67, nr. cat. 52, 58, 60–62, 64, 67–72, 74–75, 77–78, pl. 52, 58, 61, 62a–b, 64, 68–72, 74–75, 77–78.

162 CIL III 1634, 7d; CIL III 8076, 16e; Neugebauer 1851, 204, nr. cat. 31; Ackner, Müller 1865, 148, nr. 698, 3; Gostar 1961, 163–164, nr. cat. 210–214; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Russu 1962, 469; Bajusz 1980, 372, 385–386, nr. cat. 122, 732,769; Băluță 1989, 251–252, nr. cat. 48, pl. VI/1; Bărbulescu 1994, 127, fig. 23/1; Cătinaș 1996, 68, nr. cat. 10–13, fig. 3/10–13; Băluță 1996, 102, nr. cat. 62–63; Cătinaș 2004, 87–89, fig. 11.

163 Matei *et alii* 2006, 67, pl. 76; Matei, Bajusz 1997, 233, pl. LXXIX/2.

164 Roman 2006, 115–117, 129, nr. cat. 101, 105, 140–141, pl. XIII/101, 105,140 pl. XIV/141, pl. XIX/101, pl. XXI/141; Isac 2003, 154, 261, pl. XXIII/5.

165 CIL III 1634, 7/b–c; CIL III, 8076, 16,1; Gostar 1961, 165, nr. cat. 253–258, 260; Băluță 1961, 202–203, nota 5; Băluță 1977, 220, nr. cat. 24; Băluță 1989, 251, nr. cat. 52, pl. VI/3.

166 Tocilescu 1902, 373–374; Topoleanu 2010, 176–177, nr. cat. 7, 9, pl. II/7, pl. III/9; Zăgreanu 2011, 170, nr. cat. 4, pl. 2/4.

167 Zăgreanu 2011, 169, nr. cat. 1, pl. 1/1.

168 Loeschcke 1919, 296; Gostar 1961, 184.

169 Iványi 1935, 316, kat. 4562–4563.

170 Loeschcke 1919, 296; Menzel 1954, 67; Gostar 1961, 184.

171 Loeschcke 1919, 296.

172 Gostar 1961, 184, Siegfrid Loeschcke menționează în mod eronat o monedă Marcus Aurelius. Este, de fapt monedă Caracalla.

173 Floca 1937, 36, 38 fig. 10 a; Gostar 1961, 184.

174 Plesničar-Gec 1972, 113, 243, *apud* Buchi 1975, 115.

175 Băluță 2003, 124.

176 Gostar 1961, 166–167, nr. cat. 295–307; Băluță 1961, 209–210, nr. cat. XXVI/1–11, pl. VII/3–7, 9; Russu 1962, 470, despre una dintre piesele publicate de către Cloșca Băluță (Băluță 1961, 209, nr. cat XXVI/7) ca fiind de la *Apulum*, Russu crede ca provine de la *Ampelum*; Băluță 1983, 84–85, LXXXVI 7 a–b, CX/9 LXXXVI 7 a–b, CX/9, LXXXVI 8 a–b, CX/5, LXXXVI 9 a–b, CX/11, LXXXVII 1 a–b, CX/16, LXXXVI 2 a–b, CX/13, LXXXVII 3 a–b, LXXXVII 4 a–b, CX/6, LXXXVII 5 a–b, CX/15; IDR III/6, 397; Băluță 1989, 252, nr. cat. 54–56, pl. II/7–8, pl. VII/2; Băluță 2003, 124–128, nr. cat 1-15.

177 Gostar 1961, 167, nr. cat. 308; Băluță 1983, 84, pl. CX 7.

Sarmizegetusa[178]; *Dacia Inferior*: Orlea[179], *Sucidava*[180]; *Dacia Porolissensis*: Buciumi[181], Gilău[182] și *Porolissum*[183]. De asemenea, trebuie menționat un opaiț cu ștampila LVCIVS, fără loc de proveniență aflat în colecția Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova[184]

În așezarea civilă de la *Micia* a fost descoperit un exemplar (nr. cat. 11), de tipul Loeschcke X, imprimat cu ștampila în varianta LVCIVS (**Pl. III/11**). Literele sunt simetrice, perfect conturate. Piesa a fost descoperită în sectorul denumit convențional „Edificiul roman", în anul 1984. Calitatea superioară a pastei, aspectul general îngrijit, deosebita atenție asupra detaliilor și grafia ștampilei sunt argumente care ne determină să atribuim acest opaiț unui atelier nord-italic. Pe baza contextului stratigrafic piesa este datată în cea de-a doua jumătate a secolului al II-lea.

OCTAVI

Officina producătorului *Octavius* a funcționat în nordul Peninsulei Italice[185]. Descoperirea valvei inferioară a unui tipar la Sisak[186] certifică existența unei filiale a acestui producător în *Pannonia*. Prezența pe exteriorul tiparului a unei inscripții cursive […]IASVS FORMAM FEIC poate reprezenta un argument care susține această supoziție. Dar, în egală măsură poate fi și o dovadă a existenței unui atelier în care erau copiate lămpile cu ștampila OCTAVI.

Lămpile semnate de *Octavius* sunt produse începând cu sfârșitul secolului I p. Chr.[187], atelierul acestuia având o activitate intensă în prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr.[188] Produsele sale sunt copiate în provincii până în secolul al III-lea p. Chr., la *Apulum* fiind datate cu monede de la Septimius Severus, Elagabalus, Severus Alexander, Gordianus III și Filip Arabul[189].

Octavius era un prolific producător, lămpile sale fiind răspândite în majoritatea provinciilor Imperiului roman. În provinciile dacice au fost repertoriate 74 de exemplare semnate de acest producător. Astfel de opaițe au fost descoperite în *Dacia Superior*: *Alburnus Maior*[190], Almașul Mare[191], *Ampelum*[192], *Apulum*[193], Cristești[194], *Drobeta*[195], Gârla Mare[196], Grădiștea Muncelului[197], Micăsasa[198], *Micia*[199], *Tibiscum*[200], *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*[201]; *Dacia Inferior*: Drajna de Sus[202],

[178] Floca 1937, 36, 38, fig. 10/a; Gostar 1961, 166, nr. cat. 294; Băluță 1983, 85, pl. LXXXI/6 și CX/10; Alicu 1994, 28-29, 174, nr. cat 539, 176, nr. cat 589, 192–193, nr. cat. 1171–1172, fig. 16/539, 1171–1172. Dorin Alicu consideră în mod eronat că ultimele două piese, nr. cat. 1171–1172, deși sunt marcate cu ștampila LVCIA, sunt produse de meșterul Lucius. Remarcăm, de asemenea și grafia diferite a celor două exemplare; Hopken, Fiedler 2008, 148.

[179] Tudor 1958, 432, nr. cat. 370; Tudor 1968, 541, nr. cat. 475; IDR II, 315; Tudor 1978, 91; Gherghe, Cojoc 2011, 78, nr. cat. 77, pl. 14/74.

[180] Tudor 1968, 518, nr. cat. 291; IDR II, 295; Tudor 1978, 91; Gherghe, Cojoc 2011, 78, nr. cat. 75–76, pl. 14/72, 47/73

[181] Gudea, Cosma 2003, 27, nr. cat. 26, pl. IV/26; Roman 2006, 66, 134, nr. cat 158, pl. 14/158; Gudea, Cosma 2008, 118, 123, nr. cat 26. pl. 93/26.

[182] Isac, Roman 2001, 374, nr. cat. 34, pl. V/34,VII/34; Roman 2006, 66, 133-134, nr. cat 157, pl. 14,22/157;

[183] Russu 1962,470; Băluță 1983, 85, pl CX/12.

[184] Topoleanu 2010, 177, nr. cat. 12, pl. III/12.

[185] Loeschcke 1919, 297; Alicu 1994, 30.

[186] Iványi 1935, 317, kat. 4565, Taf. XCIX.14.

[187] Buchi 1975, 127.

[188] Loeschcke 1919, 297; Čičikova 1974, 159, în opinia cercetătoarei din Bulgaria atelierul lui *Octavius* începe să producă în prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr.; Gostar 1961, 185, propune ca datare prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr.

[189] Băluță 1961, 212.

[190] Bolindeț *et alii* 2003, 396, nr. cat. 33, fig. 20/33; *Alburnus Maior III*, 94, M 66/2, pl. 41/1, 163–164, M 171/2, pl. 149/3; Bocan, Ursuțiu, Cociş 2008, 45, 48, nos. 35–36, pl. 15/35–36.

[191] Gostar 1961, 168, nr. cat. 344; Băluță 1961, 211, nota 3.

[192] Lipovan 1994, 181, nos. 1–3, fig. 1/4–6 a, b.

[193] Cserni 1912 279–280, fig. 19; Gostar 1961, 168, nr. 325–337; Băluță 1961, 211–212, tip XXXI, nr. 1–13, pl. VIII/4, 5, 7; Băluță 1983, 90, pl. LXXXIX/1–14, CXI/6–15; IDR III/6, 213–214, nr. 400; Băluță 2003, 138–140, nr. 1–14; Egri 2005, 85, pl. 35/fig. 3.2.

[194] Gostar 1961, 168, nr. 342; Băluță 1961, 211, nota 3; Man 2011, 187, nr. cat. 50, pl. CXXXIII/50.

[195] Tudor 1968, 493, nr. cat. 72 bis; IDR II, 125; Tudor 1978, 91.

[196] Stângă 2004, 44, pl. XLIX/2.

[197] CIL III, 8076, 19, citită invers; Băluță 2003, p. 137, nota 13.

[198] Băluță 2003, 137, nota 15; Mitrofan, Pop 1996, 20, nr. cat. 250.

[199] Băluță 1977, 215, 220, nr. cat. 33.

[200] Benea 1990, 164–165, nr. 79, 80, 80A, fig. 16/79–80; Regep-Vlascici 2007, 151–152, 155–156, nr. 5–7, fig. 6/a–c.

Orlea[203], Răcari[204], *Romula*[205], *Sucidava*[206] și *Dacia Porolissensis*: Buciumi[207], Gilău[208], Gherla[209], Ilișua[210], *Porolissum*[211], *Potaissa*[212].

În așezarea civilă de la *Micia* a fost descoperit un exemplar[213] (nr. cat. 12), de tipul Loeschcke X, imprimat cu ștampila OCTAVI **(Pl. III/12)**. Piesa a fost descoperită în *thermae* în zona denumită convențional „aripa vestică", în anul 1972. Literele sunt simetrice și bine conturate. Calitatea lutului precum și grafia ștampilei, ce pare mai apropiată de produsele panonice ne determină să considerăm piesa în discuție import panonic. Absența unor mențiuni exacte ale contextului stratigrafic din care provine piesa îi conferă o datare largă, pe baza principalelor analogii, în secolul al II-lea p. Chr.

ȘTAMPILE ILIZIBILE

În colecțiile MNIR se află patru opaițe (nr. cat. 13–16), provenite din *thermae*-le de la *Micia* cu ștampilă ilizibilă (**Pl. III/13–16**). În urma observațiilor întreprinse asupra aspectului pastei, a modului neîngrijit de finisare, trei dintre acestea (nr. cat. 13–15) pot fi atribuite unui atelier local, din așezarea de la *Micia*. Cea de-a patra (nr. cat. 16) a fost atribuită unui atelier provincial (*Dacia Superior*).

V. Lămpi de tip Loeschcke XIII/Suport pentru lumânare (**Pl. IV/36**)

Acest tip de lămpi are următoarele caracteristici: întreaga piesă este structurată în jurul orificiului de alimentare. Orificiul de alimentare larg. Corp bitronconic. Bază ușor convexă. Apucătoare orizontală, lamelară, perforată. Acest tip de instrumente antice de iluminat își găsește cele mai apropiate analogii în provinciile dacice: *Apulum*[214], Buciumi[215], Cristești[216], Ilișua[217], *Napoca*[218], *Porolissum*[219], Romita[220], *Samum*[221], *Tibiscum*[222], *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*[223]. În așezarea civilă de la *Micia* a fost descoperit un exemplar (nr. cat. 36), în zona *thermae*, în anul 1966 sau 1967.

201 CIL III, 8076, 19; Gostar 1961, 168, nr. 323–324; Băluță 1961, 211, nota 3; Alicu 2006, 130–131, 183–184, 189, kat. 545–550, 1173–1174, 1248, Taf XIII/545–548. 18, pl. 14; Höpken, Fiedler 2008, 148, pl. 110/8; 111/13 i.
202 Topoleanu 2010, 178, nr. cat. 14, pl. IV/14.
203 Gherghe, Cojoc 2011, 79, nr. cat. 79, pl. 15/75.
204 Gostar 1961, 168, nr. 343; Tudor 1968, 435; IDR II, nr. 171; Tudor 1978, 91; Bondoc, Gudea 2009, 203, nr. cat. 472, 474, pl. LXXXIX/474.
205 Gostar 1961, 168, nr. 338; IDR II, 447; Tudor 1978, 91; Negru, Bădescu 2005, 254, pl. 119/10–11.
206 Gostar 1961, 168, nr. 339; IDR II, 296.
207 Băluță 1961, 211, nota 3; Russu 1962, 470; Chirilă *et alii* 1972, 56, nr. 41; pl. XLVI/1; Matei *et alii* 2006, 72, 83, nr. cat. 92, 116, fig. 92, Roman 2006, 108, nr. 80, pl. 9/80, pl. 14/80; Gudea, Cosma 2008, 121, nr. 10, pl. 91/10.
208 Isac, Roman 2001, 373, nr. 28, pl. IV/28, pl. VII/28; Roman 2006, 134–135, nr. cat. 160, pl. 14/160, 22/160.
209 Protase, Gudea, Ardevan 2008, 109–110, nr. 1, 5, pl. LXXXV/1.
210 CIL III, 8076 25 a; Gostar 1961, 168, nr. 340–341; Băluță 1961, p. 211, nota 3; Băluță 1996, p. 104, nr. 72, pl. XIII/14; Gaiu 2010, 280, nr. cat. 86, pl. XI/86.
211 Matei *et alii* 2006, 71–73, nr. cat. 88–91, 93, fig. 88–91, 93; Roman 2006, 135, nr. cat. 161, 162, pl. 14/161–162, 22/161.
212 Russu 1962, 470; Bajusz 1980, 381, 384, nr. cat. 533, 677; Bărbulescu 1994, 127; Cătinaș 1996, 63.
213 Gheorghiță 1974–1975, 51, nr. cat. 1, pl. I/1.
214 Băluță 1965, 291, pl. VI/6; Băluță 1989, 260, nr. cat. 107–108, pl. X/2, 4; Regep-Vlascici 2008, 345, nr. cat. 10–12, pl. III/2–4.
215 Chirilă *et alii* 1972, pl. XLI/3; Gudea, Cosma 2003, 30, nr. cat.55, pl. VIII/55; Roman 2006, 143–144, nr. cat. 189, pl. 11/189; Gudea, Cosma 2008, 127, nr. cat. 55, pl. 97/55; Regep-Vlascici 2008, 345, nr. cat. 13, pl. III/5.
216 *Lychnus et Lampas* 2006, 48, nr. cat. 40, 42, fig. 40, 42 (voce Nicoleta Man); Regep-Vlascici 2008, 346, nr. cat. 15–16, pl. IV/1–2; Man 2011, 186, nr. cat 43, 45, pl. CXXXI/43, CXXXII/45.
217 *Lychnus et Lampas* 2006, 48, nr. cat. 41, fig. 41 (voce Adriana Isac); Regep-Vlascici 2008, 346, nr. cat. 17, pl. IV/3; Gaiu 2010, 230, nr. cat. 87, pl. XI/87.
218 *Lychnus et Lampas* 2006, 47, nr. cat. 39, fig. 39 (voce Sorin Cociș); Regep-Vlascici 2008, 346, nr. cat. 14, pl. III/6.
219 Gudea 1989, 452, nr. cat. 67, 69, pl. XVI/67, 69; Roman 2006, 143–144, nr. cat. 188, 190, 192, pl. 11/188, 190, pl. 23/192; Matei *et alii* 2006, 95–96, nr. cat. 151–154; Regep-Vlascici 2008, 344–345, nr. cat. 6–9, pl. II/3–5, pl. III/1.
220 Matei, Bajusz 1997, 233, pl. XXXIX/3; Matei *et alii* 2006, 96, nr. cat. 154; Regep-Vlascici 2008, 346, nr. cat. 19, pl. IV/5.
221 Roman 2006, 144, nr. cat. 191, pl. 11/191; Regep-Vlascici 2008, 346, nr. cat. 18, pl. IV/4.
222 Benea 1990, 166–167, nr. cat. 121–122, fig. 11/122, fig. 19/121 a–c; Regep-Vlascici 2008, 343–344, nr. cat. 1–4, pl. I/1–3, pl. II/1.
223 Alicu 2006, 167, kat. 1077; Regep-Vlascici 2008, 344, nr. cat. 5, pl. II/2.

Tehnica de confecționare, precum și calitatea lutului sunt argumente care ne determină să atribuim lampa în discuție unui atelier local, de la *Micia*. În ceea ce privește cronologia, în absența contextului stratigrafic, am datat această piesă pe baza principalelor analogii în secolul al II-lea p. Chr.

CONSIDERAȚII

În Muzeul Național de Istorie a României se păstrează o importantă colecție de instrumente antice de iluminat provenită din vechile cercetări arheologice efectuate în așezarea de la *Micia*, alcătuită din 41 opaițe. Această colecție de lămpi nu se evidențiază printr-o mare varietate tipologică. Astfel, se pot distinge cinci tipuri de lămpi: Loeschcke V (un exemplar: nr. cat. 1), Loeschcke VIII (patru exemplare: nr. cat. 2–5), Loeschcke IX (două exemplare: nr. cat. 6–7), Loeschcke X (28 de exemplare: nr. cat. 8–35) şi Loeschcke XIII (un exemplar: nr. cat. 36). De asemenea, cinci exemplare (nr. cat. 37–41) din care se păstrează fragmente de dimensiuni reduse şi neconcludente din punct de vedere morfologic sau doar ansele, nu au putut fi încadrate tipologic.

Printre cele 41 de lămpi analizate în acest studiu se individualizează un număr de 30 de opaițe, care aparțin tipului cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea de *Firmalampen*. În urma acestei analize s-a constatat faptul că un număr de 11 opaițe poartă ștampila unor producători: CRESCE (un exemplar: nr. cat. 8 – tip Loeschcke X); CVSPI (un exemplar, nr. cat. 9 – tip Loeschcke X); FORTIS (un exemplar: nr. cat. 10 – tip Loeschcke X); LVCIVS (un exemplar: nr. cat. 11 – tip Loeschcke X); OCTAVI (un exemplar: nr. cat. 12 – tip Loeschcke X). De asemenea, patru exemplare (nr. cat. 13–16) nu au putut fi citite, având ștampilă ilizibilă.

Printre lămpile din colecțiile MNIR, provenite din așezarea de la *Micia*, se remarcă un exemplar încadrate în tipul Loeschcke VIII, descoperit în sectorul denumit convențional „Edificiul roman”, în anul 1984, prin ștampila imprimată pe bază: CAI, greu lizibilă.

În ceea ce privește atribuirea unor ateliere a lămpilor analizate în acest studiu, aceasta se poate realiza în urma unor examinări vizuale ce au la bază calitatea grafiei ștampilei (în cazul opaițelor de tip *Firmalampen*), aspectul pastei, modalitatea de finisare, anumite tipuri de decor, unele imperfecțiuni sesizate în execuția pieselor și cele mai apropiate analogii. Astfel, pe baza acestor criterii, putem afirma faptul că instrumentele de iluminat analizate în acest studiu se pot grupa după cum urmează:

I. Importuri nord-italice (lămpi atribuite unor ateliere din nordul Peninsulei Italice – două exemplare: nr. cat. 9, 11);

II. Importuri panonice (lămpi atribuite unor ateliere din *Pannonia*: – trei exemplare: nr. cat. 1, 12, 34);

III. Produse provinciale (lămpi atribuite unor ateliere din provincia *Dacia Superior* (10 de exemplare nr. cat. 2, 6, 10, 16, 22, 30, 31, 37, 40, 41): *Ampelum* (un exemplar: nr. cat. 40), *Apulum* (două exemplare: nr. cat. 2, 6). Restul de șapte exemplare nu pot fi atribuite unui centru de producție.

IV. Produse locale (lămpi atribuite unor ateliere din cadrul așezării de la *Micia* – 26 de exemplare: nr. cat. 3–5, 7, 8, 13–15, 17–21, 23–29, 32–33, 35–36, 38–39).

După cum am remarcat și în studiile dedicate instrumentelor antice de iluminat din castru, se pot distinge anumite trăsături, caracteristice lămpilor de la *Micia*, în particular și a celor din *Dacia Superior*, în general. Astfel, opaițele confecționate în atelierele locale se disting prin trăsături care le individualizează ca un grup unitar: butonii, reminiscențe ale sistemului de suspendare a lămpilor din metal, uneori bifizi, alteori circulari sunt aplicați într-o manieră specifică (pornesc direct din cordon). De asemenea, anumite decoruri de pe bordură (spic de grâu incizat), aspectul pastei coroborat cu modalitatea particulară de confecționare, mai sus amintită, unele imperfecțiuni de fabricație, retușări neglijente, precum și maniera superficială de aplicare a firnisului, calitatea acestuia sunt elemente specifice producătorilor de opaițe de la *Micia*.

Din punct de vedere cronologic putem afirma că majoritatea celor 41 de piese analizate în acest studiu se datează pe parcursul secolului al II-lea p. Chr.

CATALOG[224]

LĂMPI DE TIP LOESCHCKE V

1. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE V (fragment din bordură, cu dimensiuni de 3,1 × 2,8 cm); Micia 1971, *Thermae*. Pastă fină (Munsell 10 YR 8/4, very pale brown)[225]. Firnis parțial păstrat (Munsell 7.5 YR 4/4, brown). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Bordură parțial păstrată, decorată cu granule dispuse pe șiruri. Canal cu un mic orificiu de ventilație, parțial păstrat. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Import panonic. Nr. inv.: 341732. Inedit. (**Pl. II/1**)

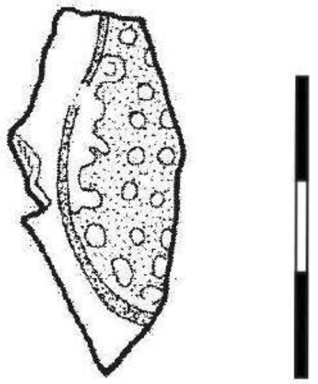

LĂMPI DE TIP LOESCHCKE VIII

2. OPAIȚ, PROBABIL DE TIP LOESCHCKE VIII (?) (fragmentar, se păstrează un fragment din ansă cu rezervor și bază și un fragment din bază). Micia 1984, E R, cas 1, –0,80 m; Lp[226] = 8 cm, lp = 5,4 cm, h = 4,8 cm. Pastă fină (Munsell 10YR 5/3 brown). Ardere primară incompletă. Ardere secundară pe bază. Tipar bivalv. Rezervor rotund. Bază concavă. Ștampila CAI, greu lizibilă. Este prevăzut cu o ansă în formă de *palmeta*, decorată cu incizii dispuse oblic. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial, probabil *Apulum* (?). Nr. inv.: 357576. Inedit. (**Pl. II/2**)

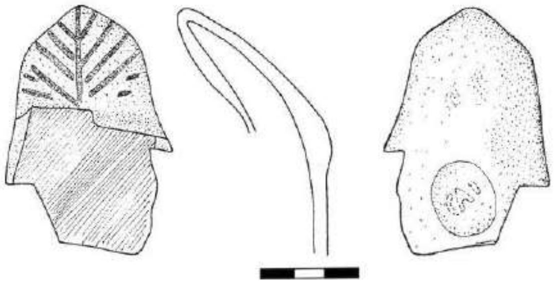

3. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE VIII (fragmentar, lipsă ansă); Micia 1967, *Thermae*; L = 5,4 cm; l = 4 cm; hestimativ = 3,2 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/8, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Ardere primară completă. Ardere secundară pe cioc datorată utilizării. Orificiu de alimentare delimitat de bordură printr-un cordon circular. Bordură lată, decorată cu motive vegetale stilizate. Ciocul scurt, cu un orificiu de ardere, care perforează bordura. Rezervor circular. Bază inelară. Ansă parțial păstrată, inelară. Sec. II p. Ch. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341731. Inedit. (**Pl. II/3**)

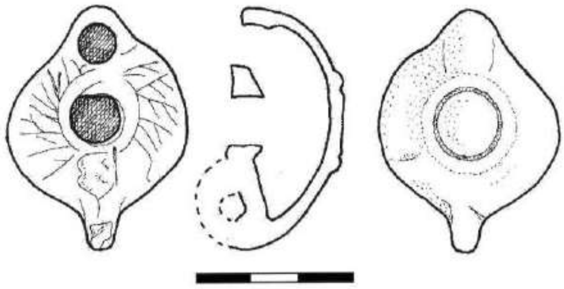

[224] Pentru alcătuirea acestui catalog a fost utilizat criteriul tipologic. Astfel, succesiunea opaițelor în cadrul catalogului a fost stabilită în funcție de încadrarea acestora în tipologia realizată de Sigfried Loeschcke, pentru lămpile de la *Vindonissa*, în anul 1919. Ordinea pieselor în cadrul tipurilor a fost stabilită în funcție de starea de fragmentaritate. Descrierea obiectelor a fost realizată urmărindu-se criteriile: denumire obiect; încadrare tipologică; starea de conservare; număr inventar MNIR; contextul arheologic din care provin (informațiile marcate pe ambalaje sau chiar pe piese); dimensiuni; descrirea materialului din care au fost confecționate, precum și a tehnicii de realizare a acestora; descrierea elementelor morfologice; datare; provincia, localitatea sau zona geografică în care au fost confecționate; referințe bibliografice; planșa/figura. Desenele și fotografiile obiectelor au fost realizate de către Georgiana Ducman, Simona Mateescu, respectiv George Nica, cărora le mulțumim pe această cale.

[225] Pentru deteminarea culorii pastelor și a firnisului a fost utilizat Munsell 1994.

[226] Abrevieri utilizate: S = unitate de cercetare (secțiune); L = lungime; Lp = lungime păstrată; l = lățime; lp = lățime păstrată; h = înălțime; hp = înălțime păstrată.

4. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE VIII **(?)** (fragment din capac, rezervor și ansă); Micia 1972 (?) *Thermae*; Lp = 4,1cm; lp = 3,3 cm; h = 2,8 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 7/6, reddish yellow). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon. Bordură îngustă, parțial păstrată, decorată cu incizii radiale. Rezervor circular. Toartă lamelară, bifidă atașată pe bordură și rezervor. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 64220. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. cat. 15, pl. III/7. (**Pl. II/4**)

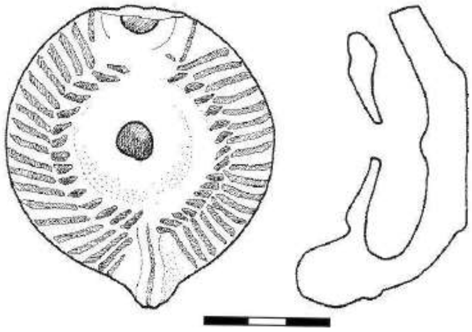

5. OPAIȚ LUCRAT LA ROATĂ, IMITAȚIE A TIPULUI LOESCHCKE VIII (fragmentar, lipsește o parte din cioc). Micia 1983, *passim*. Lp = 7,2 cm; l = 6,5 cm; h = 4,1 cm. Pastă fină (Munsell 7.5 YR 6/4, light brown). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Ardere primară completă. Ardere secundară pe cioc datorată utilizării. Roata olarului. Disc concav, rotund, cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un șir de incizii radiale, scurte, dispuse circular. Bordură lată, decorată cu un șir de incizii radiale. Ciocul scurt, cu un orificiu de ardere care perforează bordura este delimitat prin două incizii fine. Rezervor circular. Bază dreaptă, profilată. Toartă lamelară bifidă. Datare: secolele II–III p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 175286. Inedit. (**Pl. II/5**)

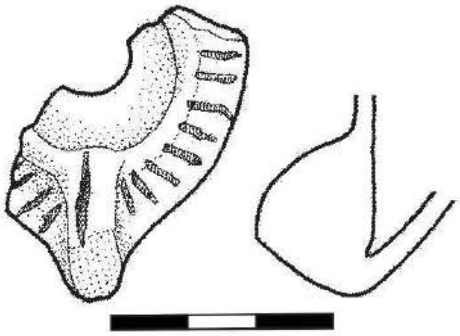

LĂMPI DE TIP LOESCHCKE IX

6. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE IX (fragment din capac); Micia, *Thermae*; Lp = 8 cm; Lp = 5,9 cm; hp = 0,9 cm; Pastă fină (Munsell 7.5 YR 7/4, pink). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Discul concav parțial păstrat, cu un mic orificiu de alimentare este decorat cu rozetă, probabil cu opt lobi și patru pistiluri, dispuse simetric. Din decor se păstrează patru lobi și două pistiluri. Bordura lată, păstrează un buton. Ciocul probabil alungit, bine delimitat de rezervor, parțial păstrat, este străbătut longitudinal de un canal. Pe canal un mic orificiu de ventilație. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial *Dacia Superior*, probabil *Apulum*. Nr. inv.: 83938. Inedit. (**Pl. II/6**)

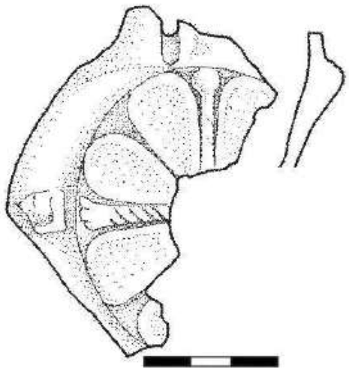

7. OPAIȚ, PROBABIL VARIANTĂ A TIPULUI LOESCHCKE IX (fragment, se păstrează capacul); Micia 1977, *Thermae,* încăperea K; L = 6,7 cm, l = 4,6 cm, hp = 1,4 cm. Pastă fină (Munsell 10 YR 7/6, yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Ardere primară completă. Ardere secundară pe cioc datorată utilizării. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, delimitat de bordură printr-o canelură și un cordon circular, prevăzut cu un orificiu de alimentare în centru. Bordură lată. Cioc alungit, rotunjit, cu un orificiu de ardere, delimitat de bordură printr-o profilatură transversală. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341730. Inedit. (**Pl. II/7**)

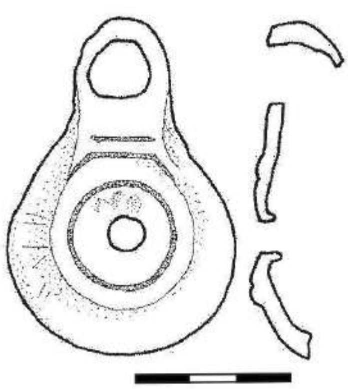

LĂMPI DE TIP LOESCHCKE X

8. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (întregit, lipsă disc și o parte din cioc); Micia 1971–1973 *Thermae*, aripa vestică; L = 9,5 cm; l = 6,7 cm; h = 3,4 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/6, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Tipar bivalv. Disc rotund, probabil cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon proeminent, care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal, prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordura îngustă cu trei butoni dispuși simetric este decorată cu patru incizii dispuse radial. Cioc alungit, cu un orificiu de ardere. Rezervor tronconic. Baza dreaptă, delimitată prin două incizii circulare concentrice, are înscrisă în centru ștampila CRESCE. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 64207. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 51, nr. cat. 2, pl. I/2. **(Pl. II/8)**

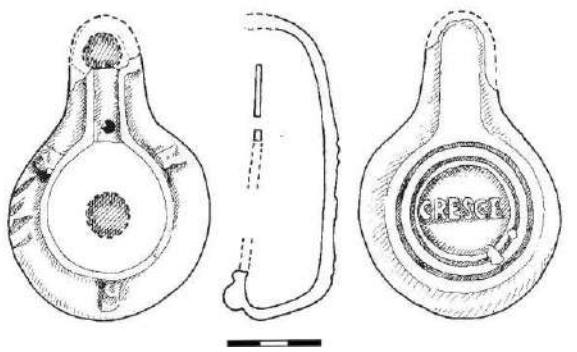

9. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragmentar, lipsă cioc și o parte din rezervor); Micia 1967, *Thermae*, camera rombică (?) Lp = 6,6 cm; l = 7,7 cm; h = 3 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/8, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 10 R 4/8, red). Tipar bivalv. Ardere primară completă. Urme de mortar pe disc și bordură. Disc neted, rotund, cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon proeminent, care se îndreaptă spre cioc și formează un canal, parțial păstrat, prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordură îngustă prevăzută cu doi butoni dispuși aproximativ simetric. Rezervor tronconic. Baza ușor concavă, delimitată prin două caneluri fine, circulare, concentrice, are înscrisă în centru ștampila CVSPI, în relief. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Import nord-italic. Nr. inv.: 341720. Inedit. **(Pl. II/9)**

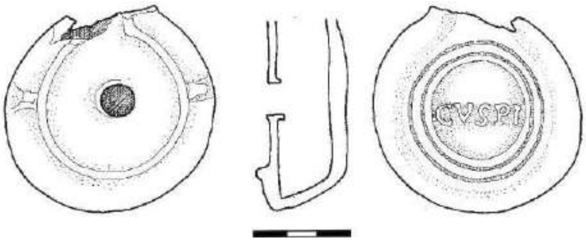

10. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (întreg, baza exfoliată); Micia 1967, *Thermae*; L = 9 cm; l = 6,1 cm; h = 3,4 cm. Pastă fină (Munsell 7.5 YR 7/4, pink). Firnis parțial păstrat (Munsell 7.5 YR 5/6, strong brown). Ardere primară completă. Ardere secundară pe cioc datorată utilizării. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon proeminent, care se îndreaptă spre cioc îl înconjoară și formează un canal, prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordură lată prevăzută cu trei butoni dispuși aproximativ simetric. Cioc alungit, rotunjit cu un orificiu de ardere în formă de vârf de săgeată arondat. Rezervor tronconic. Baza ușor concavă, delimitată prin două caneluri fine, circulare, concentrice, are înscrisă în centru ștampila FORTIS, greu lizibilă, în relief. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial *Dacia Superior*. Nr. inv.: 341721. Inedit. **(Pl. II/10)**

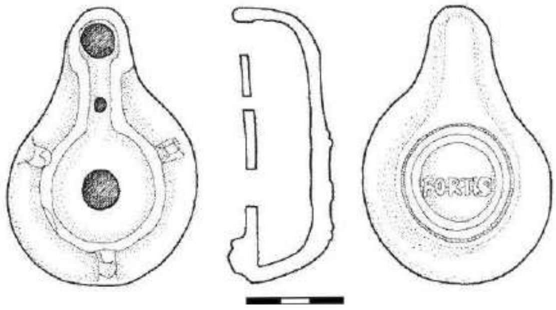

11. OPAIȚ LOESCHCKE X (întreg, lipsește o parte din disc); Micia 1984, E R, cas 1, –0,80 m, pe nivel; L = 8,5 cm; l = 5,8 cm; h = 3,3 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/8, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Ardere primară completă. Ardere secundară pe cioc, datorată utilizării. Ardere secundară pe bordură și rezervor. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, parțial păstrat, delimitat de bordură printr-un cordon proeminent, care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordură lată, prevăzută cu trei butoni dispuși aproximativ simetric. Cioc alungit, rotunjit cu un orificiu de ardere în formă de vârf de săgeată arondat. Rezervor tronconic. Baza delimitată prin două cercuri concentric incizate are înscrisă în centru ștampila LVCIVS, în relief. Datare: a doua jumătate a secolului al II-lea p. Chr. Import nord-italic. Nr. inv. 357574. Inedit. **(Pl. II/11)**

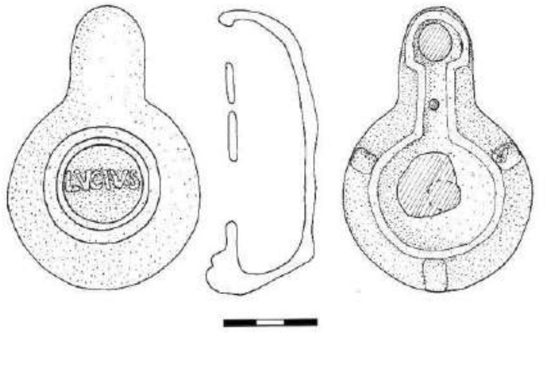

12. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (întregit, lipsă disc); Micia 1972, *Thermae*, aripa vestică; L = 9,5 cm; l = 6,5 cm; h = 3,1 cm. Pastă fină (Munsell 5YR 6/4, light reddish brown). Firnis parțial păstrat (Munsell 5YR 6/4, yellowish red). Puternic ars secundar. Tipar bivalv. Disc parțial păstrat, delimitat de bordură printr-un cordon proeminent, care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal, prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordură îngustă, prevăzută cu doi butoni dispuși aproximativ simetric. Cioc alungit, cu un orificiu de ardere în formă de vârf de săgeată arondat. Rezervor tronconic. Baza dreaptă, delimitată prin două incizii circulare concentrice, are înscrisă în centru ștampila OCTAVI, în relief. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Import panonic. Nr. inv.: 64206. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 51, nr. cat. 1, pl. I/1. **(Pl. III/12**)

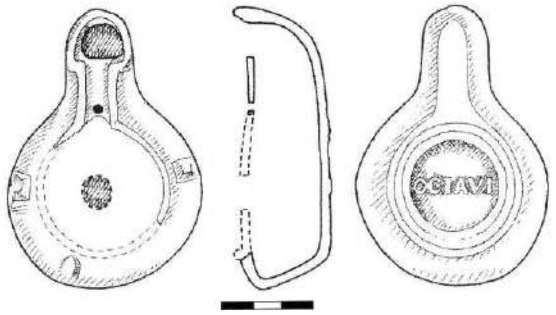

13. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (întreg, fisuri în partea inferioară a ciocului); Micia 1967, *Thermae*, camera trapezoidală, latura de sud – est; L = 7,8 cm; l = 5,5 cm; h = 3,2 cm. Pastă fină (Munsell 10 YR 7/4, very pale brown). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Ardere primară completă. Ardere secundară pe cioc datorată utilizării. O parte din firnis prezintă urme de ardere secundară. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, cu un orificiu de alimentare, delimitat de bordură printr-un cordon care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal. Bordură îngustă, prevăzută cu trei butoni dispuși simetric. Cioc alungit, rotunjit cu un orificiu de ardere în formă de vârf de săgeată arondat. Rezervor tronconic. Baza dreaptă, delimitată prin două caneluri fine, circulare, concentrice. Ștampilă ilizibilă. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341722. Inedit. **(Pl. III/13**)

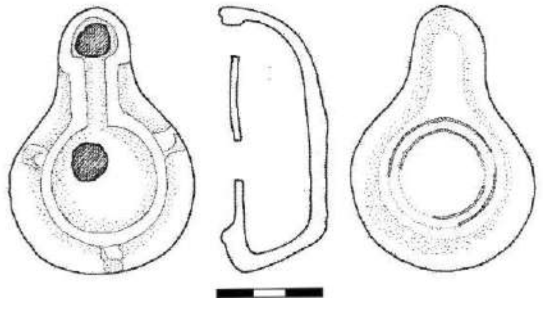

14. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (întregit, lipsă disc, bordură și partea inferioară a ciocului); Micia 1972, *Thermae*; L = 9,1 cm; l = 6,2 cm; h = 3,9 cm. Pastă fină (Munsell 2.5 YR 6/8, red). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 4/8, dark red). Ardere primară completă. Ardere secundară pe cioc datorită utilizării. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, parțial păstrat, probabil cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal. Bordură lată, cu trei butoni dispuși aproximativ simetric. Cioc alungit, rotunjit, cu un orificiu de ardere. Rezervor tronconic. Bază concavă. Ștampilă ilizibilă. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 64208. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 51, nr. cat. 6, pl. II/3. **(Pl. III/14**)

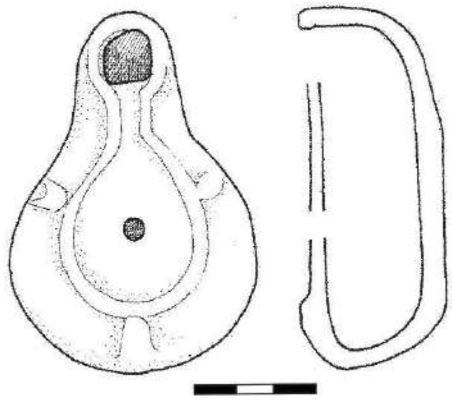

15. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragmentar, lipsă fragmente din disc); Micia 1967, *Thermae*, camera pentagonului; L = 7,7 cm; l = 5,2 cm; h = 2,9 cm. Pastă fină (Munsell 2.5 YR 6/8, red). Ardere primară completă. Ardere secundară pe cioc datorită utilizării. Tipar bivalv. Disc rotund, parțial păstrat, delimitat de bordură printr-un cordon, care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordură lată prevăzută cu trei butoni dispuși simetric. Cioc alungit, rotunjit cu un orificiu de ardere. Rezervor tronconic. Bază concavă. Ștampilă ilizibilă. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341723. Inedit. **(Pl. III/15**)

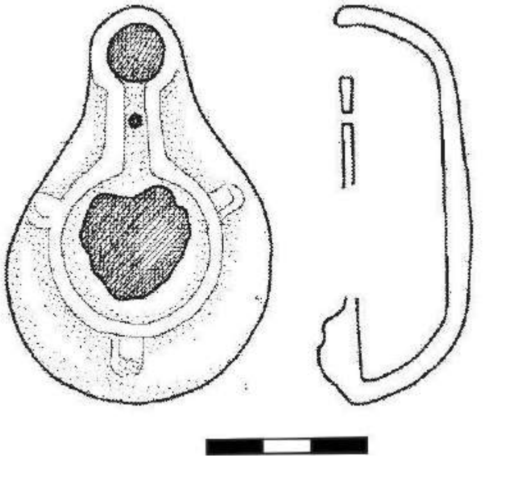

16. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (întregit, lipsă o parte din disc, canal, fragmente din cioc și rezervor); Micia 1972, *Thermae*; L = 6,7 cm; l = 4,3 cm; h = 2,6 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 7/4, pink). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/6, red). Ardere primară completă. Ardere secundară pe cioc datorată utilizării. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal. Bordura îngustă, cu doi butoni dispuși simetric, este decorată cu incizii radiale. Cioc alungit, rotunjit cu un orificiu de ardere. Rezervor tronconic. Bază ușor concavă. Ștampilă ilizibilă. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial *Dacia Superior*. Nr. inv.: 64211. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 51, nr. cat. 5, pl. II/4. **(Pl. III/16**)

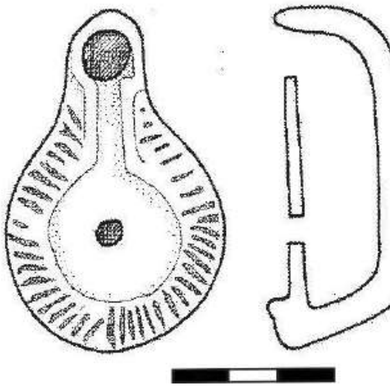

17. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (întreg). Micia, *passim*, achiziție Florea Ileana; L = 8,9 cm; l = 4,5 cm; h = 3,4 cm. Pastă fină (Munsell 7.5 YR 6/4, light brown). Piesa este deformată din fabricație. Retușări neglijente. Ardere primară incompletă. Ardere secundară pe cioc datorată utilizării. Ardere secundară pe o parte din rezervor și bază. Stropit cu substanță ignifugă. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, delimitat de bordură printr-un cordon, care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal. Bordura îngustă, prevăzută cu trei butoni în formă de frunză stilizată, dispuși aproximativ simetric este decorată cu un rând de incizii radiale, scurte, păstrate pe o parte. Butonii pornesc din cordon. Cioc alungit, rotunjit, cu un orificiu de ardere. Rezervor ușor tronconic. Bază dreaptă. Datare: secolele II–III p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 61725. Inedit. **(Pl. III/17**)

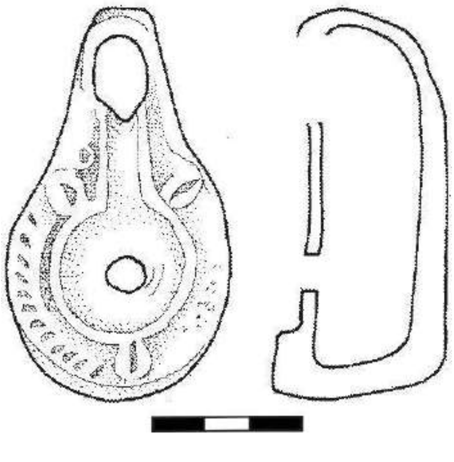

18. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (întregit, lipsă o parte din disc); Micia 1971, *Thermae*; L = 8,7 cm; l = 5,8 cm; h = 3,6 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/6, reddish yellow). Ardere secundară pe toată suprafața. Tipar bivalv. Disc parțial păstrat, neted, rotund, delimitat de bordură printr-un cordon, care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordură îngustă, prevăzută cu trei butoni dispuși aproximativ simetric. Cioc alungit, rotunjit, cu un orificiu de ardere. Rezervor tronconic. Bază dreaptă. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 64210. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 51, nr. cat. 4, pl. II/2. **(Pl. III/18**)

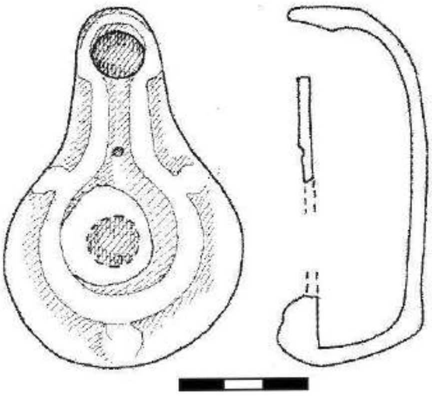

19. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (întregit, lipsă o parte din cioc); Micia 1971, *Thermae*, camera *praefurnium*, din nordul SI; L = 7,9 cm; l = 5,3 cm; h = 2,9 cm. Pastă fină (Munsell 5YR 6/6, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 10 R 4/8, red). Slabe urme de ardere secundară pe cioc. Urme de mortar pe bordură. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon proeminent, care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal, prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordura îngustă cu trei butoni dispuși aproximativ simetric. Cioc alungit, cu un orificiu de ardere. Rezervor tronconic. Baza dreaptă. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 64209. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 51, nr. cat. 3, pl. II/1. **(Pl. III/19**)

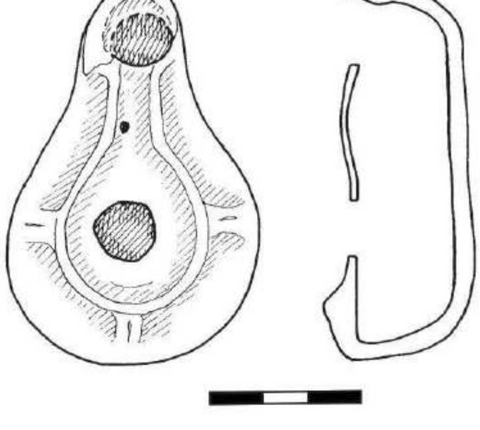

20. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragmentar, se păstrează capacul); Micia 1971–1973, *Thermae*; L = 11 cm; l = 7 cm; h = 2,4 cm. Pastă fină (Munsell 7.5 YR 7/6, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Ardere primară completă. Slabe urme de ardere secundară pe cioc datorate utilizării. Tipar bivalv. Disc ușor concav, rotund, cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon proeminent, care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal, prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordura lată cu trei butoni inelari, care pornesc din cordon, este decorată cu spic de grâu incizat. Cioc alungit, rotunjit cu un orificiu de ardere în formă de vârf de săgeată arondat. Rezervor tronconic (?) Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 64212. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 51–52, nr. cat. 7, pl. II/5. **(Pl. III/20**)

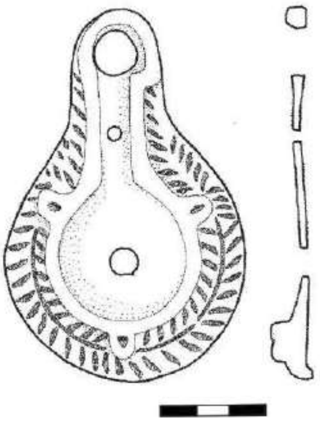

21. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac); Micia 1984, E. R., cas.1, –0,80 m, pe nivel; Lp= 8,2 cm, l = 6,3 cm, hp = 1,2cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/6, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Ardere primară completă. Urme de ardere secundară spre cioc, datorate utilizării. Defecte de fabricare la nivelul orificiului de ventilație. Tipar bivalv. Disc concav, oval, cu un orificiu de alimentare, delimitat de bordură printr-un cordon slab pronunțat, care se îndreaptă spre cioc și formează un canal, slab pronunțat, prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordură lată, prevăzută cu doi butoni dispuși asimetric. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 357575. Inedit. **(Pl. III/21**)

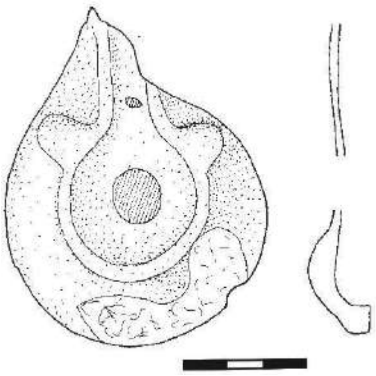

22. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragment capac, rezervor și bază); Micia 1972 (?) *Thermae*; Lp = 7,5 cm; lp = 2,5 cm; h = 3,3 cm. Pastă fină (Munsell 7.5 YR 6/4, light brown). Firnis de culoare (Munsell 10 R 4/8, red). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Disc neted, rotund, parțial păstrat, delimitat de bordură printr-un cordon. Bordura îngustă parțial păstrată, cu un buton. Cioc alungit, rotunjit, probabil cu un orificiu de ardere. Rezervor tronconic. Bază ușor concavă. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial *Dacia Superior*. Nr. inv.: 64218. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. cat. 11, pl. III/3. **(Pl. III/22**)

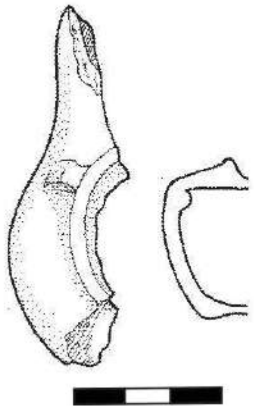

23. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac); Micia 1972 (?) *Thermae*; Lp = 7 cm; lp = 5,3 cm; hp = 7 cm; Pastă fină (Munsell 10 YR 6/4, light yellowish brown). Firnis parțial (Munsell 10 YR 3/2, very dark grayish brown). Ardere primară completă. Puternic ars secundar. Tipar bivalv. Disc ușor concav, rotund cu un orificiu de alimentare, delimitat de bordură printr-un cordon care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal prevăzut cu un orificiu de ventilație. Bordura parțial păstrată, cu un buton aplatizat. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 64216. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. cat. 9, pl. III/1. **(Pl. III/23**)

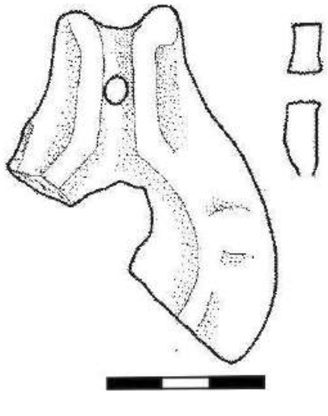

24. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac și rezervor); Micia 1975, *Thermae*, aripa de sud; Lp = 6,5 cm; lp = 5,2 cm; hp = 2,9 cm. Pastă fină (Munsell 7.5 YR 6/6 reddish yellow). Ardere primară completă. Tipar bival. Disc neted, rotund cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon. Bordura lată, păstrează doi butoni. Rezervor tronconic. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341724. Inedit. **(Pl. III/24)**

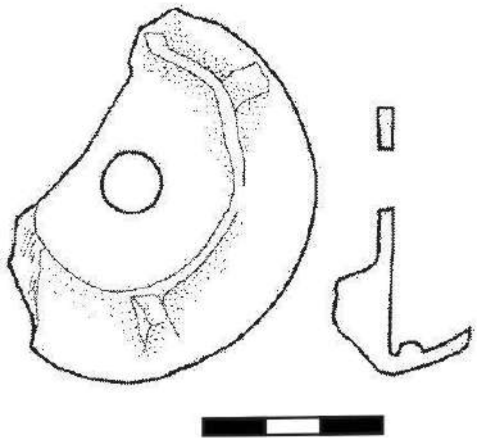

25. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac); Micia 1983, E R, SXIX a, –0,55 m; Lp= 6,3 cm, lp = 3,3 cm, hp = 1,6 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/6, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 5 YR, 5/6 yellowish red) Ardere primară completă. Depunere de mortar. Tipar bivalv. Disc neted (?) delimitat de bordură printr-un cordon proeminent, care se îndreaptă spre cioc și formează un canal. Bordura lată păstrează un buton bifid. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 357577. Inedit. **(Pl. IV/25)**

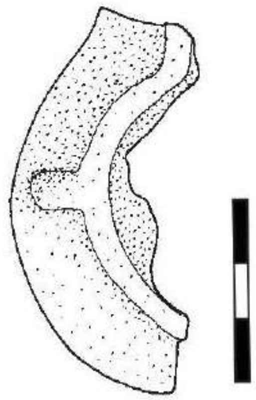

26. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac); Micia 1977, *Thermae*; Lp = 6 cm; lp = 4,5 cm; hp = 1,5 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 5/6, yellowish red). Ardere primară incompletă. Tipar bivalv. Disc concav, oval, cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon care se îndreaptă spre cioc și formează un canal (?), prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Bordura îngustă păstrează doi butoni bifizi care pornesc din cordon. Rezervor tronconic (?) Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341725. Inedit. **(Pl. IV/26)**

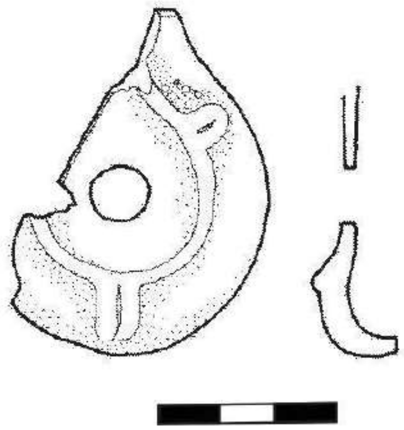

27. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac); Micia 1972 (?) *Thermae*; Lp = 5,3 cm; lp = 3 cm; hp = 0,9 cm. Pastă fină (Munsell 2.5 YR 6/8, red). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 3/4, dusky red). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Disc ușor concav, rotund parțial păstrat, delimitat de bordură printr-un cordon care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal. Bordura parțial păstrată, cu un buton. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 64217. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. cat. 10, pl. III/2. **(Pl. IV/27)**

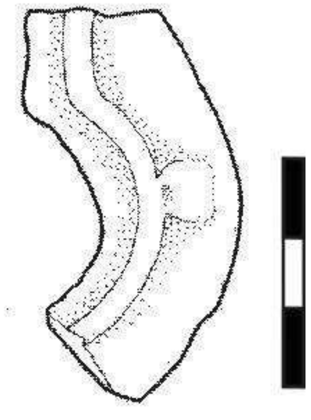

28. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X, (fragment din capac); Micia 1983, *Thermae*, S I a, –0,40 m; Lp = 4,6 cm; lp = 4,1 cm; hp = 1,4 cm. Pastă fină (Munsell 7.5 YR 7/6, reddish yellow). Ardere primară completă. Tipar bival. Ardere secundară pe cioc, datorată utilizării. Disc concav, parțial păstrat, cu un orificiu de alimentare, delimitat de bordură printr-un cordon, care se îndreaptă spre cioc, îl înconjoară și formează un canal, slab profilat, prevăzut cu un mic orificiu de ventilație. Cioc alungit, rotunjit cu un orificiu de ardere. Datare:

secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 175291. Inedit. **(Pl. IV/28**)

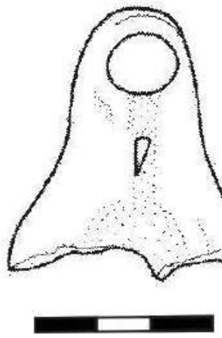

29. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE X (?) (fragment cioc); Micia 1972 (?) *Thermae*; Lp = 3,4 cm; lp = 3,4 cm; hp = 3 cm; Pastă fină (Munsell 5 YR 5/8, yellowish red). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 3/6, dark red). Ardere primară completă. Slabe urme de ardere secundară. Tipar bivalv. Canal prevăzut cu un mic orificiu de ventilație Cioc rotunjit, cu un orificiu de ardere. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local Micia. Nr. inv.: 64219. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. cat. 14, pl. III/6. **(Pl. IV/29**)

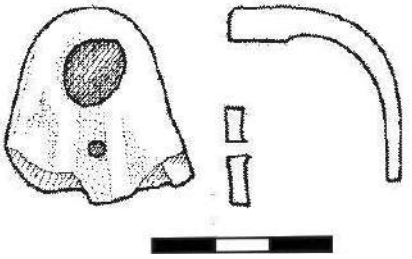

30. OPAIȚ, PROBABIL DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac); Micia 1972 (?) *Thermae*; Lp = 5,9 cm; lp = 3,5 cm; hp = 1 cm. Pastă fină (Munsell 10 YR 6/4, light yellowish brown). Firnis parțial păstrat (Munsell 5 YR 4/6, yellowish red). Ardere primară completă. Slabe urme de ardere secundară. Tipar bivalv. Disc neted, rotund cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon, dublat de o canelură exterioară. Bordură lată, parțial păstrată cu un buton perforat. Urme de ansă, probabil inelară, pe bordură. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial *Dacia Superior* (?). Nr. inv.: 64215. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. cat. 13, pl. III/5. **(Pl. IV/30**)

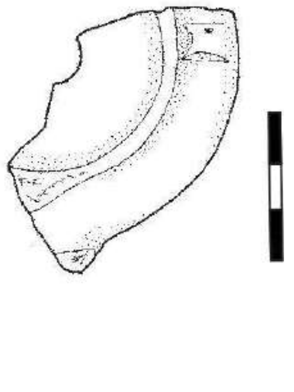

31. OPAIȚ, PROBABIL DE TIP LOESCHCKE X (fragmentar, se păstrează două fragmente); Micia 1972 (?) *Thermae*; Lp = 4,2 cm; lp = 4 cm; hp = 0,8 cm. Pastă fină (Munsell 10 YR 6/4, light yellowish brown). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 4/8, red). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Disc neted, rotund cu un orificiu de alimentare în centru, delimitat de bordură printr-un cordon. Bordura îngustă, parțial păstrată, prevăzută cu doi butoni este decorată atât cu incizii radiale cât și cu o rețea de incizii. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial *Dacia Superior*. Nr. inv.: 64214. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. 12, pl. III/4. **(Pl. IV/31**)

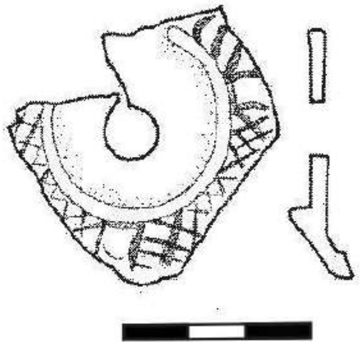

32. OPAIȚ, PROBABIL DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac); Micia 1971–1973, *Thermae*; Lp = 4,8 cm; lp = 2,6 cm; hp = 1,8 cm. Pastă fină (Munsell 2.5 YR 7/8, light red). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/6, red). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Disc ușor concav, rotund, delimitat de bordură printr-un cordon proeminent. Bordura lată, parțial păstrată, cu un buton inelar, care pornește din cordon, este decorată cu spic de grâu incizat. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 64213. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. cat. 8, pl. II/6. **(Pl. IV/32**)

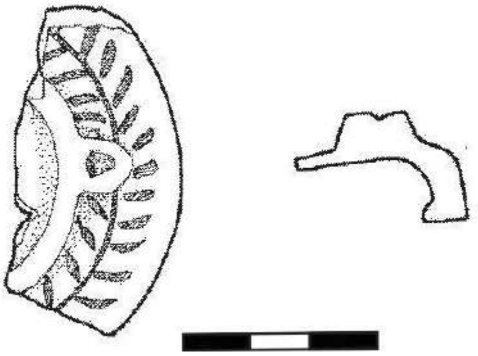

33. OPAIȚ, PROBABIL DE TIP LOESCHCKE X (fragment din bordură cu rezervor, cu dimensiuni de 5,4 × 1,6 cm); Micia, *Thermae*; hp = 2,7 cm. Pastă fină (Munsell 5YR 5/4, reddish brown). Firnis parțial păstrat (Munsell 5 YR 4/4, reddish

brown). Ardere primară incompletă. Tipar bivalv. Disc parțial păstrat delimitat de bordură printr-un cordon. Bordură lată, parțial păstrată, decorată cu incizii radiale și trei șiruri de incizii circulare punctate. Rezervor tronconic. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341727. Inedit. **(Pl. IV/33)**

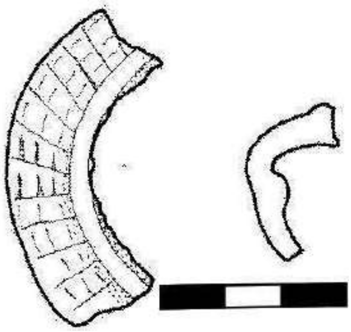

34. OPAIȚ, PROBABIL DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac, rezervor și ansă); Micia, *Thermae*; Lp = 6,7cm, lp = 5 cm, hp = 6,5 cm. Pastă fină (Munsell 7.5 YR 7/8, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 2/8, red). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Disc concav, rotund, parțial păstrat, delimitat de bordură printr-un cordon. Rezervor tronconic (?). Ansă parțial păstrată, cu decor zoomorf (coama unui cal, cu decor stilizat, realizat prin linii incizate). Datare: secolul al II-lea p. Chr. Import panonic Nr. inv.: 83939. Inedit. **(Pl. IV/34)**

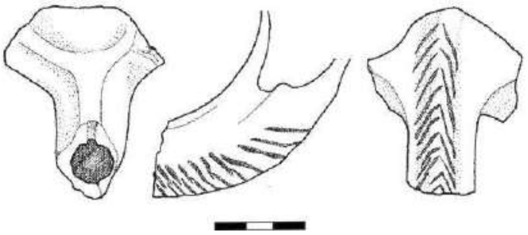

35. OPAIȚ, PROBABIL DE TIP LOESCHCKE X (fragment din capac); Micia 1966–1967. *Thermae*; Lp = 3,1 cm, lp = 4,6 cm, hp = 2,5 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/8, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Ardere primară completă. Urme de mortar. Tipar bivalv. Disc parțial păstrat, neted, rotund, cu un orificiu de alimentare, delimitat de bordură printr-un cordon proeminent. Bordură îngustă, parțial păstrată. Este prevăzut cu ansă lamelară, atașată pe bordură. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341726. Inedit. **(Pl. IV/35)**

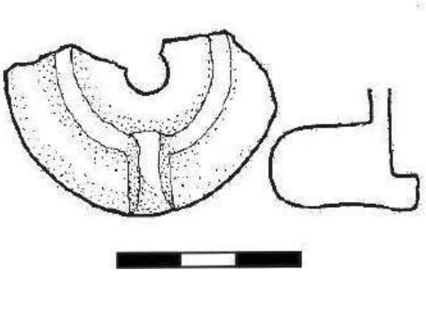

LĂMPI DE TIP LOESCHCKE XIII

36. OPAIȚ DE TIP LOESCHCKE XIII/SUPORT PENTRU LUMÂNARE (fragment din corp, bază și ansă); Micia 1966–1967. *Thermae*; Lp = 7,6 cm, lp = 6,8 cm, h = 3,1 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/6, reddish yellow). Ardere primară completă. Roata olarului. Corp bitronconic. Bază ușor convexă. Apucătoare orizontală, lamelară, perforată. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341733. Inedit. **(Pl. IV/36)**

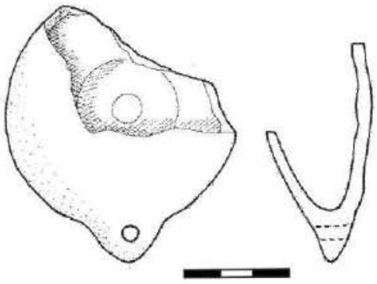

LĂMPI NEDETERMINABILE CA TIP

37. OPAIȚ NEDETERMINABIL CA TIP (fragment din rezervor și bază); Micia *Thermae* (?) Lp = 7,5 cm; lp = 7,2 cm; hp = 2,4 cm. Pastă fină (Munsell 2.5 YR 4/8, red). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Cioc alungit (?) cu un orificiu de ardere. Rezervor tronconic. Bază concavă, delimitată prin două profilaturi concentrice. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial *Dacia Superior*. Nr. inv.: 83937. Inedit. **(Pl. IV/37)**

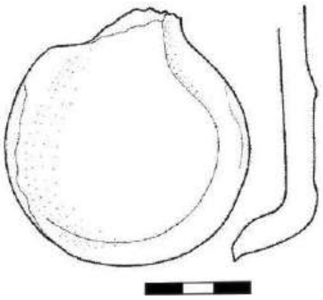

38. OPAIȚ NEDETERMINABIL CA TIP (fragment din bază cu rezervor, cu dimensiuni de 4 × 5,3 cm); Micia 1971, *Thermae*, S 2, *praefurnium*; hp = 3 cm. Pastă fină (Munsell 7.5 YR 7/6, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 5 YR 5/6, yellowish red). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Rezervor tronconic. Bază concavă, delimitată prin două caneluri circulare concentrice. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341729. Inedit. **(Pl. IV/38)**

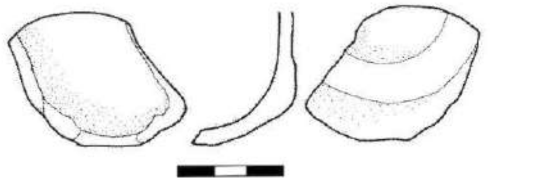

39. OPAIȚ, PROBABIL DE TIP LOESCHCKE X (?) (fragment din bază cu rezervor); Micia 1971–1972, *Thermae* și așezarea civilă; Lp = 5,5 cm; lp = 4,5 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 6/8, reddish yellow). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Rezervor tronconic (?). Bază concavă. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier local *Micia*. Nr. inv.: 341728. Inedit. **(Pl. IV/39**)

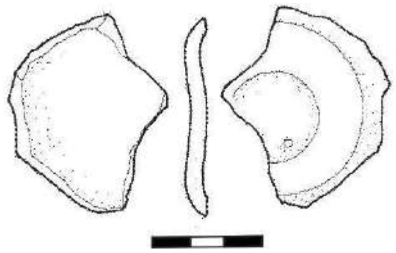

40. OPAIȚ NEDETERMINABIL CA TIP (fragmentar, se păstrează ansa); Micia 1972, *Thermae*; Lp = 6 cm; lp = 5,5 cm. Pastă fină (Munsell 2.5 YR 5/8, red). Glazură plumbiferă, (Munsell 2.5 Y 4/4, olive brown). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Ansă în formă de *palmeta* decorată cu șase lobi dispuși simetric de o parte și de alta a unei nervuri mediane, prevăzută cu apucătoare dorsală, lamelară, perforată. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial *Ampelum*. Nr. inv.: 64221. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. cat. 16, pl. III/8. **(Pl. IV/40**)

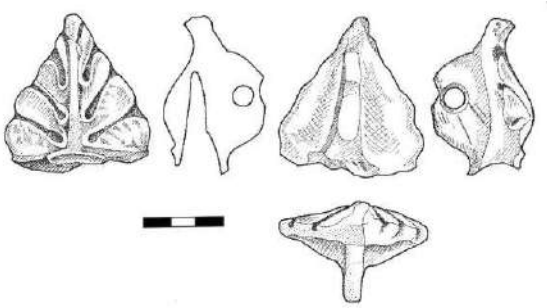

41. OPAIȚ NEDETERMINABIL CA TIP (fragmentar, se păstrează ansa); Micia 1972 (?) *Thermae*; Lp = 6 cm; lp = 5,2 cm. Pastă fină (Munsell 5 YR 7/8, reddish yellow). Firnis parțial păstrat (Munsell 2.5 YR 4/8, dark red). Ardere primară completă. Tipar bivalv. Ansă în formă de *palmeta*, decorată cu 22 de incizii dispuse simetric de o parte și de alta a unei nervurii mediane incizate, prevăzută cu apucătoare dorsală. Datare: secolul al II-lea p. Chr. Atelier provincial *Dacia Superior*. Nr. inv.: 64222. Bibliografie: Gheorghiță 1974–1975, 52, nr. cat. 17, pl. III/9. **(Pl. IV/41**)

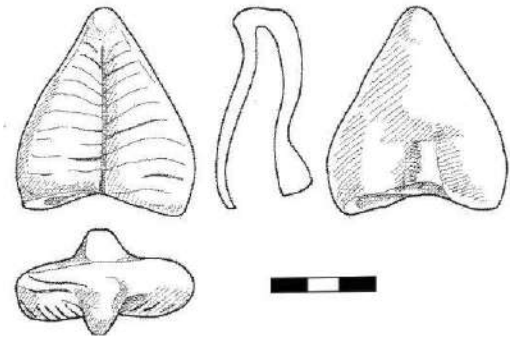

BIBLIOGRAFIE

Ackner, Müller 1865 — M. J. Ackner, F. Müller, *Die Römischen Inschriften in Dacien*, Viena, 1865

Alburnus Maior III — P. Damian (ed.), *Necropola romană de incinerație de la Tăul Corna*, Partea I, Cluj-Napoca, 2008

Alicu 1976 — D. Alicu, Die firmalampen von Ulpia Traiana Sarmizegetusa, *Dacia N.S*, XX, 1976, p. 205–220

Alicu 1985 — D. Alicu, Precizări privind cronologia unor lămpi ștampilate de la Sarmizegetusa. *Apulum*, XXII, 1985, p. 77–87

Alicu 1994 — D. Alicu, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa Opaițele romane/Die Römischen Lampen. Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, București, 1994

Alicu 2005 — D. Alicu, Lămpile romane de la Micia în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, *Tibiscum* XII, 2005, p. 243–259

Alicu 2006 — D. Alicu, *Die römichen Lampen von Sarmizegetusa. I. Die Funde der Jahre 1882–1876. 2 Ergänzte Ausgabe*. Bibliotheca Musei Porolissensis VI, Zalău, 2006

Andrițoiu 2003 — I. Andrițoiu, Istoricul cercetărilor privitoare la așezarea și fortificația romană de la Micia, *Sargetia*, XXXI, p. 181–202

Bailly 1962 — R. Bailly, Essai de classification des marques de potiers sur lampes en argile dans la Narbonnais, în *Cahiers Ligures de Préhistoire et d'archéologie*, 11, 1962, p. 79–127

Băluţă 1961 — C. L. Băluţă, Opaițele romane de la Apulum (I), *Apulum*, 4, 1961, p. 189–220

Băluţă 1965 — C. L. Băluţă, Opaiţele romane de la Apulum (II), *Apulum*, 5, 1965, p. 277–295

Băluţă 1977 — C. L. Băluţă, Lămpile romane din Muzeul Județean Hunedoara–Deva, *Sargetia*, 13, 1977, p. 209–228

Băluţă 1983 — C. L. Băluţă, *Lucernele romane din Dacia intracarpatică*, Cluj-Napoca, 1983 (teză de doctorat)

Băluţă 1989 — C. L. Băluţă, Lămpile antice de la Muzeul de Istorie Sibiu, *Apulum*, XXVI, 1989, p. 237–262

Băluţă 1996 — C. L. Băluţă, Lămpile romane din Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. *AMN*, 33/I, 1996, p. 89–113

Băluţă 2003 — C. L. Băluţă, *Lămpile antice de la Alba Iulia (Apulum). I Lămpile Epigrafice*. București, 2003

Bărcăcilă 1934 — Al. Bărcăcilă, Orașul și Castrul roman Drubeta, *Boabe de Grâu*, II, 1934, 10–11, p. 445–480

Bărbulescu 1994 — M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu Monografic*, Turda, 1994

Bailey 1980 — D. M. Bailey, *A catalogue of the lamps in British Museum 2. Roman lamps made in Italy*, London, 1980

Bajusz 1980 — I. Bajusz, Colecția de antichități a lui Téglas István din Turda, *AMP*, IV, 1980, p. 367–394

Benea 1990 — D. Benea, Lampes romaines de Tibiscum, *Dacia, N.S.*, XXXIV, 1990, p. 139–168

Benea 1996 — D. Benea, Lampenproduktion in Tibiscum, în S. Zabehlicky-Scheffengger (ed.), *Rei Cretariae Romanae Favtorvm. Acta*, 33. *Congressvs Vndevicesimvs Rei Cretariae Romanae Favtorvm in Dacia Habitvs. MCMXCIV*, Abingdon, 1996, p. 59–62

Blăjan 1989 — M. Blăjan, Contribuții la repertoriul arheologic al așezărilor rurale antice (secolele II–III e.n.) din Dacia romană, *Apulum*, XXVI, 1989, p. 283–333

Bocan, Ursuțiu, Cociș 2007–2008 — I. Bocan, A. Ursuțiu, S. Cociș, Opaițele ștampilate din necropola romană de incinerație de la Tăul Corna. Considerații preliminare, *CA*, XIV–XV, p. 203–221

Bocan, Ursuțiu, Cociș 2008 — I. Bocan, A. Ursuțiu, S. Cociș, Stamped clay oil lamps from the Roman cremation necropolis of Tăul Cornei. Preliminary considerations, în: C. A. Roman, N. Gudea (ed), *Lychnological Acts 2, Trade and local production lamps from the Prehistory until the Middle Age. Acts of 2nd Internationl Congress on Ancient and Middle Age Lighting Devices. Zalău–Cluj-Napoca 13th–18th 2006*, Cluj-Napoca, 2008, p. 41–52

Bocan *et alii* 2010 — I. Bocan, C. M. Neagu, E. Dumitraşcu, G. Bălan, Considerații preliminare asupra unei incinte funerare din necropola romană de incinerație de la Tăul Găuri-Hop, *CA*, XVII, 2010, p. 71–104

Bocan, Neagu 2015 — I. Bocan, C. M. Neagu, Opaițele romane din castrul de la Micia, din colecțiile Muzeului Național de Istorie a României, *CA*, XXII, p. 115–174

Bocan, Neagu 2016 — I. Bocan, C. M. Neagu, Roman lamps discovered in the fort at Micia (Vețel, Hunedoara County) from the National History Museum of Romania collections. Considerations concerning the stamped lamps, S. Biegert (ed.), *Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta*, 44, Bonn, 2016, p. 537–545

Bogdan-Cătăniciu 1974 — I. Bogdan-Cătăniciu, Cercetări în *Castellum* de la Rucăr, *SCIVA*, 25/1, 1974, p. 277–288

Bolindeț *et alii* 2003 — Viorica-Rusu Bolindeț, C. Roman, E. Bota, Adriana Isac, Adela Paki, F. Marcu, Monica Bodea, Forme de habitat în punctul Balea, în P. Damian (ed.), *Alburnus Maior I*, 2003, p. 387–431

Bondoc, Gudea 2009 — D Bondoc, N. Gudea, *Castru roman de la Răcari. Încercare de monografie,* Cluj-Napoca, 2009

Bondoc 2012 — D. Bondoc, Firmalampen found in the roman fort of Slăveni, Olt County, Romania, in L. Chrzanovski (ed.), *Le luminaire antique Lychnological Acts 3, Actes du 3e Congrès Internationl d'études de l'ILA. Université d'Heildelberg 21–26 IX 2009*, Montagnac, 2012, p. 37–41

Broneer 1930 — O. Broneer, *Corinth IV,2. Terracotta lamps*, Cambridge, 1930

Buchi 1975	E. Buchi, *Lucerne del Museo di Aquileia, vol. I, Lucerne romane con marchio di fabrica,* Associatione Nazionale per Aquileia, Aquileia, 1975
Cătinaş 1996	A. Cătinaş, Lampes à estampille de Potaissa, în S. Zabehlicky-Scheffengger (ed), *Rei Cretariae Romanae Favtorvm. Acta*, 33. *Congressvs Vndevicesimvs Rei Cretariae Romanae Favtorvm in Dacia Habitvs. MCMXCIV*, Abingdon, 1996, p. 63–69
Cătinaş 1996	A. Cătinaş, Opaițe din colecția Teglas, în M. Bărbulescu (ed.), Civilizația romană în Dacia, Cluj-Napoca, 1997, p. 172–214
Cătinaş 2002	A. Cătinaş, *Opaițele romane din Potaissa*, Cluj-Napoca, 2002 (teză de doctorat)
Cătinaş 2004	A. Cătinaş, Les importations céramiques de l'Ouest de L'Empire Romain a Potaissa et leur influence sur les ateliers locaux, în M. Crînguși, S. Regep-Vlascici, A Ștefănescu (ed.), *Studia Historica et Archeologica in Honorem Magistrae Doina Benea*, Timișoara 2004, p. 83–97
Chirilă *et alii* 1972	E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Castrul roman de la Bucium. Contribuții la Cercetare Limesului Daciei Porolissensis*, Cluj-Napoca, 1972
Chrzanovski, Zhuravlev 1998	L. Chrzanovski, D. Zhuravlev, *Lamps from Chersones in the State Historical Museum–Moscow,* Roma, 1998
Chrzanovski 2000	L. Chrzanovski, *Lumieres antiques. Les lampes à huile du Musée Romain de Nyon*, Milano, 2000
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*, 17 vol., Berlin, 1863 sqq.
Čičikova 1974	M. Čičikova, «Firmalampen» du limes danubien en Bulgarie, în D.M. Pippidi (ed.), Actes du IX e *Congrès international d'etudes sur le frontier romanies. Mamaïa, 6–13 septembre 1972,* p. 155–165
Cristescu 2004	V. Cristescu, *Viața economică a Daciei Romane*, București, 2004
Cserni 1912	B. Cserni, Jelentés a Colonia Apulensis területén végzett ásatásokról, *Múzeumi és Könyvtári Értesítő,* Nr. 15/4, p. 257–283
DAU	Descoperă arheologia urbană! Apulum 2007. Catalog de expoziție. Alba-Iulia 2008
Eckardt 2002	H. Eckardt, *Illuminating Roman Britain*, Montangnac, 2002
Egri 2005	M. Egri, Roman lamps from *Liber Pater* Sanctuary (Alba-Iulia, Romana), în: L. Chrzanovski (ed.), *Lychnological Acts 1. Actes du 1er Congrès international d'etudes sur le luminaire antique (Nyon–Genève, 29.IX–4.X. 2003)*, p. 85–87
Floca 1937	O. Floca, O nouă *villa suburban* în hotarul Samizegetusei, *Sargetia*, I, 1937, p. 25–43
Floca, Valea 1965	O. Floca, M. Valea, „Villa rustica" şi necropola daco-romană de la Cinciş, *AMN*, 2, 1965, p. 163–192
Gaiu 2010	C. Gaiu, Opaițele ceramice de la Arcobadara, *Revista Bistriței*, XXIV, 2010, p. 217–243
Gostar 1961	N. Gostar, Inscripțiile de pe lucernele din Dacia romană, *ArhMold*, I, 1961, p. 149–209
Gudea 1973	N. Gudea, O locuință rustică din epoca romană la Gornea, *AMN*, X, 1973, p. 569–593
Gudea 1977	N. Gudea, Materiale arheologice din castrul roman de la Bologa, *Apulum*, XV, 1977, p. 169–215
Gudea 1989	N. Gudea, Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului roman, I, *AMP*, XIII, 1989
Gudea, Cosma 2003	N. Cosma, C. Cosma, Opaițele din castrul roman de la Buciumi (Dacia Porolissensis), în C. Firea, C. Opreanu, *Studii în onoarea lui Marius Porumb*, Cluj-Napoca, 2003, p. 21–38
Gudea, Cosma 2008	N. Cosma, C. Cosma, Die lampen aus demRömerkastell von Buciumi (Dacia Porolissensis), în C. A. Roman, N. Gudea (ed.), *Lychnological Acts 2, Trade and local production lamps from the Prehistory until the Middle Age. Acts of 2ndInternationl Congress on Ancient and Middle Age Lighting Devices, Zalău–Cluj-Napoca 13th–18th 2006*, Cluj-Napoca, 2008, p. 117–128
Gheorghiță 1974–1975	M. Gheorghiță, Opaițele romane de la Micia, *Sargetia*, XI–XII, 1974–1975, p. 51–56
Gherghe, Cojoc 2011	P. Gherghe, M. Cojoc, *Opaițele romane și romano-bizantine descoperite în teritoriul Sucidavei*, Craiova, 2011

Hamat, Georgescu 2013	A. C. Hamat, V. Șt. Georgescu, Considerații privind producția locală de opaițe de lut la Tibiscum, *Tibiscum, S.N.*, III, 2013, p. 223–244
Höpken, Fiedler 2008	C. Höpken, M. Fiedler, Römischen lampen aus dem Domnus und Domna-Heiligtum in Ulpia Traiana Samizegetusa/Dacia, în C. A. Roman, N. Gudea (ed.), *Lychnological Acts 2, Trade and local production lamps from the Prehistory until the Middle Age. Acts of 2nd Internationl Congress on Ancient and Middle Age Lighting Devices, Zalău–Cluj-Napoca 13th–18th 2006*, Cluj-Napoca 2008, p. 145–151
IDR II	*Inscriptiones Daciae Romanae*, I. I. Russu (red.), Inscripțiile Daciei Romane II, București, 1975
IDR III/6	*Inscripţiile Daciei Romane. Instrumentus domesticum* (C. L. Băluţă), București, III/6, 1999
Isac 2003	D. Isac, *Castrul roman de la Samum–Cășeiu*, Cluj-Napoca, 2003
Isac, Roman 2001	D. Isac, C. A. Roman, Lucernele din castrul de Gilău, în C. Cosma, D. Tamba. A. Rustoiu (ed.), *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea dicata. Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani 2001*, p. 367–395
Ivány 1935	D. Ivány, *Die pannonischen Lampen. Eine Typologisch Chronologische Übersicht.* Dissertationes Pannonicae, Series. 2, no. 2, Budapest, 1935
Leibundgut 1977	A. Leibundgut, *Die Römischen lampen in der Schweiz*, Bern, 1977
Lipovan 1982–1983	I. T. Lipovan, Opaițe romane din *Ampelum* (I), *Sargetia,* XVI–XVII, 1982–1983, p. 227–232
Lipovan 1983–1984	I. T Lipovan, *Officina* ceramistului *Gaius Iulius Proclus* la Ampelum, *AIIA* XXVI, 1983–1984, p. 301–317
Lipovan 1988	I. T Lipovan, Opaițe romane din *Ampelum* (II), *Tibiscum*, VII, 1988, p. 181–188
Lipovan 1994	I. T Lipovan, Opaițe romane de la *Ampelum* (III), *SCIVA*, 45, 2, 1994, p. 179–184
Loeschcke 1919	S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrage zur Geschichtevon Vindonissa und des antiken Beleuchtungswesens*. Zürich, 1919
Lychnus et Lampas	*Lychnus et Lampas. Exhibition Catalogue*, în: A. Isac, C. A. Roman *Lychnus et Lampas. Exhibition Catalogue*, Cluj-Napoca 2006.
Man 2011	N. Man, *Așezarea romană de la Cristești*, Cluj-Napoca, 2011
Marinescu, Mărghitan, Petolescu 1975	L. Marinescu, L. Mărghitan, C.C. Petolescu, Thermele romane de la Micia. Raport asupra săpăturilor din anii 1971–1974, *CA*, I, 1975, p. 217–229
Marinescu *et alii* 1979	L. Marinescu, A. Sion, L. Petculescu, I. Andrițoiu, E. Ionescu Rusu, M. Bărileanu, Șantierul arheologic Micia (Vețel, jud. Hunedoara), *CA*, III, 1979, p. 105–126
Marinescu, Sion, Andrițoiu 1984	L. Marinescu, A. Sion, I. Andrițoiu, Cercetările arheologice din thermele romane de la Micia (Vețel), jud. Hunedoara, *CA*, VII, 1984, p. 121–127
Marinescu, Sion, Andrițoiu 1986	L. Marinescu, A. Sion, I. Andrițoiu, Raport asupra campaniei de săpături arheologice din anul 1983 de la Micia (com. Vețel, jud. Hunedoara), sector therme, *CA*, VIII, 1986, p. 53–58
Matei, Bajusz 1997	A. V. Matei, I Matei, Bajusz, *Das Römergrenzkastell von Romita-Certiae*, Zalău, 1997
Matei *et alii* 2006	A. V. Matei, H. Pop, E. Muscă, E. Pripon, I. Bejinariu, *Instrumente de iluminat din nord-vestul României, Catalog expoziție*, Zalău, 2006
Menzel 1954	H. Menzel, *Antike lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz*, Mainz, 1954
Mitrofan 1964	I. Mitrofan, Contribuții la cunoașterea orașului Napoca, *AMN* 1964, I, p. 197–213
Mitrofan, Pop 1996	I. Mitrofan, C. Pop, *Marele centru ceramic roman de la Micăsasa. Îndeletniciri Artă Credințe*, Expoziție, Cluj-Napoca, 1996
Moga *et alii* 2003	V. Moga, C. Inel, A. Gligor, A. Dragotă, Necropola de incinerațiedin punctul Hop, în P. Damian (ed.), *Alburnus Maior*, I, 2003, p. 193–251
Munsell 1994	A. H. Munsell, *Soil color charts*, 1994
Mușețeanu 1986	C. Mușețeanu, Raport preliminar asupra campaniei arheologice de la Micia, punctul Edificiul Roman, din anul 1983, *CA*, VIII, 1986, p. 63–65

Negru 1996	M. Negru, Some aspects of the lamps discoverd in the roman forts of Muntenia, în S. Zabehlicky-Scheffengger (ed), *Rei Cretariae Romanae Favtorvm. Acta*, 33. *Congressvs Vndevicesimvs Rei Cretariae Romanae Favtorvm in Dacia Habitvs. MCMXCIV*, Abingdon 1996, p. 75–80
Negru, Bădescu 2005	M. Negru, Al. Bădescu, Roman lamps discovered in Romula, în: L. Chrzanovski (ed.), *Lychnological Acts 1. Actes du 1er Congrès international d'etudes sur le luminaire antique (Nyon–Genève, 29.IX–4.X. 2003)*, p. 253–255
Negru, Bădescu, Avram 2008	M. Negru, Al. Bădescu, R. Avram, Roman lamps discovered in Romula, în: C. A. Roman, N. Gudea (ed), *Lychnological Acts 2, Trade and local production lamps from the Prehistory until the Middle Age. Acts of 2ndInternationl Congress on Ancient and Middle Age Lighting Devices. Zalău–Cluj-Napoca 13th–18th 2006*, Cluj-Napoca, 2008, p. 191–195
Neigebauer 1851	J. F. Neigebaur, *Dacien. Aus den Üeberresten des klassischen Alterthums mit besonderem Rücksicht auf Siebenbürgen*. Kronstadt, 1851
Oancea 1969	A. Oancea, Colecția de lucerne greco-romane din Muzeul județean Brașov, *Cumidava*, Muzeul de Istorie, Brașov, III, 1969, p. 597–609
Ota, Bounegru 2009	R. Ota, G. Bounegru, Opaițele din lut descoperite în așezarea de tip canabae de la Apulum, în Doina Benea (ed.), *Studii privind istoria economică a Daciei Romane* (II), Timișoara 2009, p. 65–107
Pescaru *et alii* 2003	A. Pescaru, V. Rădeanu, R. Pavel, N. C. Rișcuță, D. Țuțuianu, A. Bălos, M. Egri, Forme de habitat în punctul Hăbad, în P. Damian (ed.), *Alburnus Maior*, I, 2003, p. 123–148
Plesničar-Gec 1972	L. Plesničar-Gec, Severno Emonsko grobišče (The Northern necropolis of Emona), Ljubljana, 1972
Pop 1970	C. Pop, Reprezentări bacchice romane în Transilvania, *AMN*, VII, 1970, p. 151–161
Protase 1974	D. Protase, Necropola orașului Apulum. Săpăturile din anii 1970–1971, *Apulum*, XII, 1974, p. 134–159
Protase, Gudea, Ardevan 2008	D. Protase, N. Gudea, R. Ardevan, *Din istoria militară a Daciei Romane. Castrul Roman de Interior de la Gherla*, Timișoara, 2008
Regep-Vlascici 2007	S. Regep-Vlascici, Noi descoperiri de opaițe de tipul Firmalampen la Tibiscum. Considerații privind relațiile interprovinciale, *Drobeta*, XVII, 2007, p. 146–170
Regep-Vlascici 2008	S. Regep-Vlascici. Opaițele de seu din Dacia romană. Producție locală, în Doina Benea (ed.), Dacia in sistemul socio-economic roman. Cu privire la atelierele meșteșugărești locale, Timișoara 2008, p. 341–352
Roman 2006	C.A. Roman, *Lamps from Dacia Porolissensis. The roman forts from Porolissum–Moigrad, Buciumi, Gilău, Samum-Cășei*, Zalău, 2006
Russu 1962	I. I. Russu (recenzie) N. Gostar, Inscripțiile de pe lucernele din Dacia romană. *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 467–471
Simion, Apostol, Vleja 2004	M. Simion, V. Apostol, D. Vleja, *Monumentul funerar circular*, Alburnus Maior II, București, 2004
Stângă 2004	I. Stângă, *„Vila rustica" de la Gârla Marea, jud. Mehedinți, Studiu monografic*, Craiova, 2004
Stângă 2006	I. Stângă, Lampes à huile et moules port lampes à huile découverts dans la Villa Rustica de Gîrla Mare, dep. De Mehedinţi (II–III siècles ap. J. Chr.), *Drobeta*, XVI, 2006, p. 192–197
Szentléleky 1969	T. Szentléleky, *Ancient Lamps*, Budapest, 1969
Tocilescu 1902	Gr. G. Tocilescu, *Monumentele epigrafice și sculpturali ale Museului Național de Antichități din Bucuresci*, București, 1902
Topoleanu 2010	F. Topoleanu, Opaițele de tip „Firmalampen" din colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova, *ArhMold*, XXXIII, 2010, p. 151–188
Topoleanu 2012	F. Topoleanu, *Lămpile antice din colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova – Ploiești*, Ploiești, 2012
Trohani, Păunescu, Petculescu 1975	G. Trohani, A. Păunescu, L. Petculescu, Săpăturile arheologice efectuate de Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, *MN*, I, 1975, p. 289–294

Tudor 1937	D. Tudor, Monumente inedite din Romula, *Buletinul Comisei Monumentelor Istorice*, XXX, 1937, p. 110–124
Tudor 1958	D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția a II-a, București, 1958
Tudor 1968	D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția a III-a, București, 1968
Tudor 1978	D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția a IV-a, București, 1978
Vîrtopeanu 1974–1975	M. Vîrtopeanu, Două morminte romane descoperite la Micia, *Sargetia*, XI–XII, 1974–1975, p. 111–116
Zăgreanu 2011	R. I. Zăgreanu, Roman lamps in the collection of Székely National Museum, *Acta Siculica*, 2011, p. 169–176

LISTA ILUSTRAȚIEI

Pl. I. 1. Plan general al termelor romane de la *Micia* (*apud* Marinescu *et alii* 1979); **2.** Termele romane de la *Micia*, localizarea (detalii Google Earth)
Pl. II. Așezarea civilă de la *Micia*. **1-10.** Opaițe romane (fotografii).
Pl. III. Așezarea civilă de la *Micia*. **11–23.** Opaițe romane (fotografii).
Pl. IV. Așezarea civilă de la *Micia*. **24–41.** Opaițe romane (fotografii).

LIST OF ILLUSTRATION

Pl I. 1. General plan of the Roman bath at Micia (*apud* Marinescu *et alii* 1979); **2.** Roman bath at *Micia*. Geographic location (details from Google Earth).
Pl II. Roman civil settlement at *Micia*. **1–10.** Roman lamps (photos).
Pl. III. Roman civil settlement at *Micia*. **11–23.** Roman lamps (photos).
Pl. IV. Roman civil settlement at *Micia*. **24-41.** Roman lamps (photos).

CĂTĂLINA-MIHAELA NEAGU, IONUȚ BOCAN,
Muzeul Național de Istorie a României,
catalina_mihaela_n@yahoo.com
ionutzbocan@gmail.com

Apud Marinescu *et alii* 1979

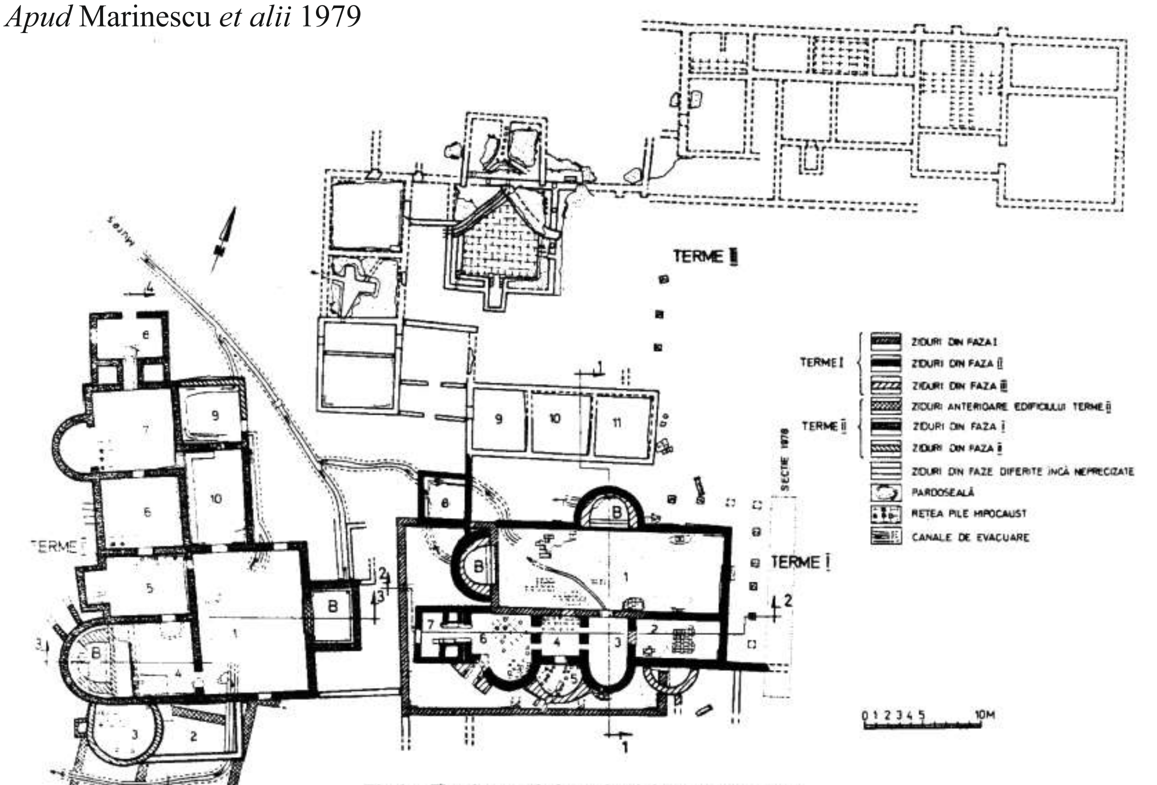

Fig.1.- Planul general al complexului termal de la Micia.

1

2

Pl. I

1

2

5

3

4

6

7

8

9

10

Pl. II

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

Pl. III

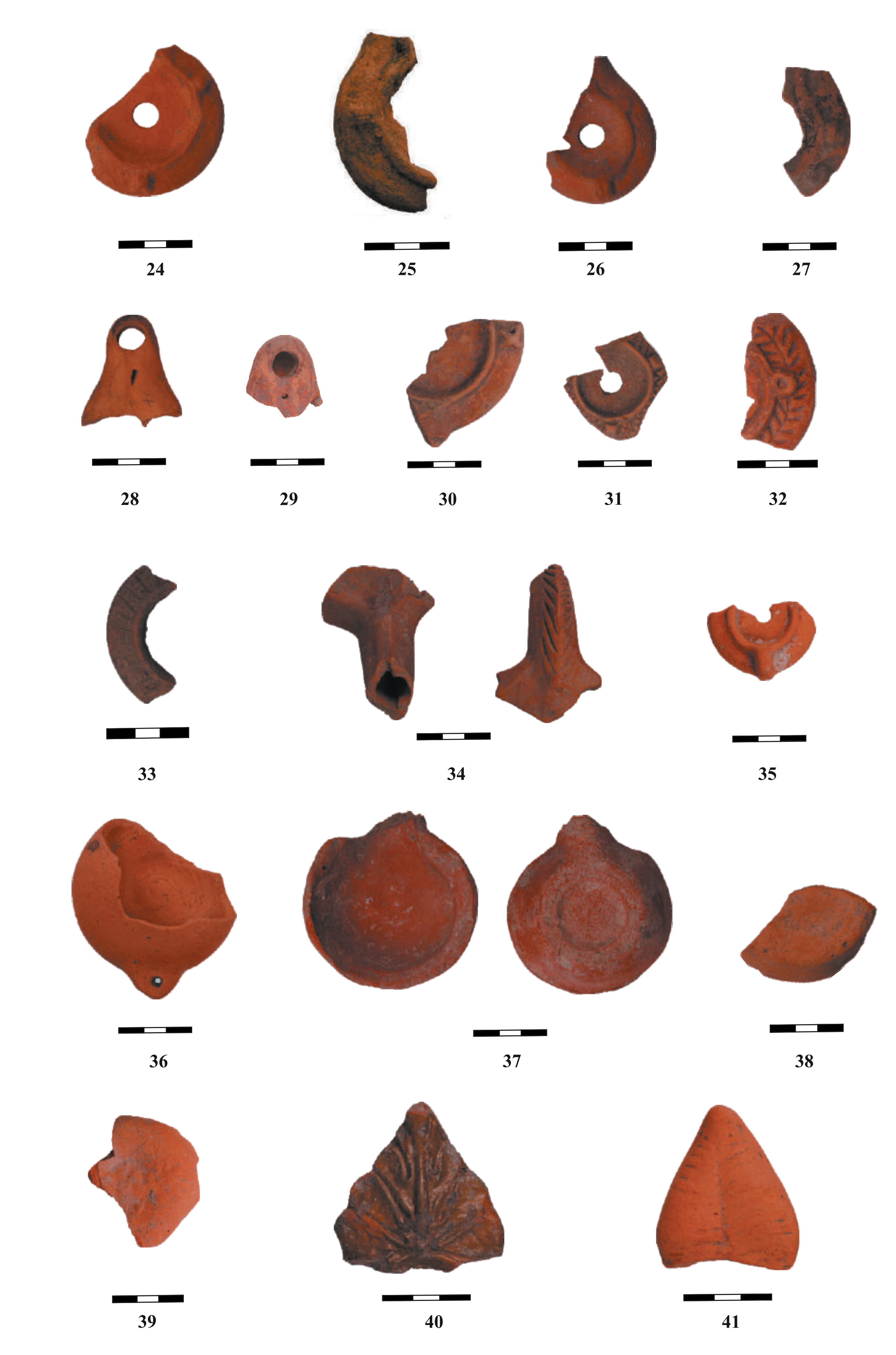

Pl. IV

Cercetări Arheologice, XXIV, MNIR, 2017, p. 135–141

CASTRUL ȘI BĂILE ROMANE DE LA HOGHIZ – REZULTATELE RECENTE ALE PROSPECȚIUNILOR GEOFIZICE*

OVIDIU ȚENTEA, ALEXANDRU POPA

THE ROMAN FORT AND THE BATH AT HOGHIZ - RESULTS OF RECENT GEOPHYSICAL PROSPECTIONS

This study presents the results of the geophysical surveys undertaken in the Roman fort and the civil settlement at Hoghiz, the largest auxiliary fort in the eastern part of Dacia. It played an important role in defending the mountain pass between the Dacia Inferior and Dacia Superior, garrisoning over time several military units.

Within the LIMES National Program framework, we repeatedly surveyed the site in several campaigns of field-walking, during which we were able to observe significant traces of masonry dislocated by plows, as well as numerous portions where the adobe wall alignments of the barracks are still visible.

The results of the surveys inside the fort brought some insights into the dimensions, the fortification system and the orientation of some buildings. For the research of the structure and the inner compartmentation of the fortification, other research also considered methods should be tried.

During the exploration of the civil settlement, three larger buildings were identified, of which the most clear is a circular bath, located about 120 meters northwest of the western corner of the fort.

The dwelling is very intense in the western and northern areas of the fort. In the course of further research, we will expand the surveys so that the civilian settlement plan becomes coherent, thus providing relevant information and explanations.

Keywords: *Dacia,* fort, bath, auxiliary units, geophysical survey
Cuvinte cheie: *Dacia*, castru, baie, trupe auxiliare, prospecțiuni geofizice

INTRODUCERE

Castru auxiliar de la Hoghiz este cel mai mare castru auxiliar din zona estică a Daciei. Acesta avea un rol important în apărarea trecerii dintre *Dacia inferior* şi *Dacia superior*, adăpostind de-a lungul timpului mai multe trupe[1]: *ala Asturum*[2], *cohors III Gallorum*[3] şi *numerus Illyricorum*[4].

Fortificația a fost construită pe o terasă înaltă, din stânga Oltului, situată în apropierea zonei de confluență a Homoroadelor cu Oltul, în punctul numit *Cetate*. Situl este localizat la aproximativ 2 km vest de satul actual.

Castrul se distinge sub forma unui val de pământ patrulater, urmele cele mai vizibile ale acestuia putând fi observate pe laturile de sud şi est.

Cercetări arheologice (efectuate de colective conduse de Kurt Horedt în anul 1949, Dumitru Protase 1965–1967; 1975–1979[5] (**FIG. 2**), respectiv de Liviu Petculescu în anul 1989[6]) au evidențiat două faze de construcţie ale fortificaţiei. Castrul de lemn şi pământ avea plan dreptunghiular de dimensiuni neprecizate, palisada fiind realizată din două paramente[7]. Acest castru începe să funcționeze din prima jumătate a secolului al II-lea, fără a se putea preciza dacă a fost construit în timpul lui Traian sau a lui Hadrian. Materialul tegular este marcat cu ștampila legiunii *XIII Gemina,* ceea ce, în actualul stadiu al cercetărilor, atestă fie prezența unei vexilații, fie transportul acestuia de la *Apulum*. O inscripție

* Acest studiu a fost realizat în cadrul Programului Național LIMES, finanțat de Ministerul Culturii și Identității Naționale.
[1] Matei-Popescu 2014, 207, 209, 211,214.
[2] CIL III 8074, 1b = IDR III/4, 242
[3] Printr-o dedicație împăraților Marcus Aurelius și Commodus (IDR III/4, 231 = AÉ 1944, 42 - datare177–180); inscripția funerară a unui *praefectus cohortis* (CIL III 955 = CIL III 7721 = IDR III/4, 235 - *D(is) M(anibus) / Honora(tus) / praef(ectus) coh(ortis) III G[allorum] / D*) sau o dedicație de tip *D(eo) M(ithrae)*?)
[4] Material tegular – AÉ 1977, 711)
[5] Horedt *et alii* 1950, 123–124; Horedt 1953, 785–798; Protase 1977a, 303–320 = Protase 1977a, 191–202; Vlădescu 1983, 116, nr. 24; Gudea 1997, 66-67, nr. 43; Marcu 2009, 207–212, nr. 54.
[6] Informație amabilă dr. Liviu Petculescu.
[7] Protase 1977b, 197. Pentru analogii, Jones 1975, 79 fig. 16 1,2.

onorifică de construcție este pusă în onoarea procuratorului *Ti. Claudius Constans*[8]. Rămâne deschisă discuția dacă această inscripție aparține primei faze de funcționare a castrului sau celei de-a doua. Castrul a fost reconstruit din piatră după un plan dreptunghiular cu colțurile rotunjite, având laturile de 220 × 165 metri. Așa-numitul zid-dublu al incintei este reprezentat de paramente dispuse la o distanță aproximativ 1 metru[9]. În cursul cercetărilor arheologice au fost săpate porţile de pe laturile de sud şi est, cu o deschidere de 5,50 m şi cu turnuri dreptunghiulare (5,50 × 7 m), uşor ieşite în afară; interior: urme ale clădirii comandamentului (*principia*), *praetorium* şi ale barăcilor de lemn. Arhitectura porţilor din această fază se poate data în a doua jumătate a secolului al II-lea.

CERCETĂRI DE TEREN ÎN CADRUL PROGRAMULUI NAȚIONAL LIMES

În cadrul Programului Național LIMES am efectuat mai multe periegheze și prospecțiuni geofizice la fața locului, ocazii cu care am putut observa urme semnificative de zidărie dislocate de plug, precum și numeroase porțiuni în care, tot în arătură, se disting aliniamente de chirpici (**FIG. 4/b**) provenind de la pereții barăcilor.

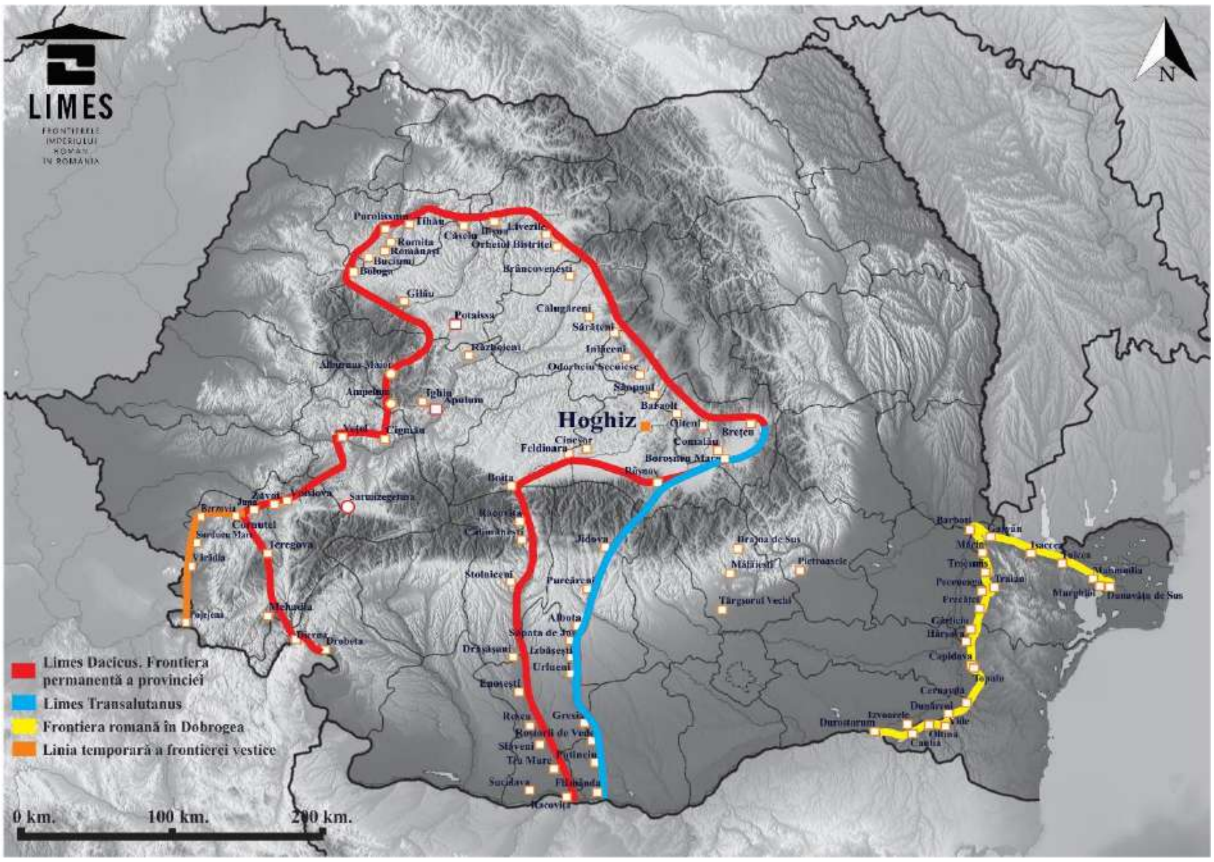

FIGURA 1: Harta frontierelor romane din România, cuprinzând localizarea castrului de la Hoghiz (Programul Național LIMES – https://limesromania.ro/ro/articole/despre-proiect)

Într-o porțiune din interiorul castrului, situată în imediata vecinătate a drumului agricol care traversează zona de la est la vest, am observat și măsurat traseul unui zid, gros de aproximativ 80 cm, construit din piatră de râu și mortar (vezi **FIG. 4/b**). Acesta aparține laturii lungi a unei clădiri rectangulare, cu orientare NE–SV, amplasată în *latera praetorii*. În zona centrală a castrului în care a fost săpată parțial clădirea comandamentului (*principia*), zidurile nu au mai putut fi identificate pentru

[8] IDR III/4, 230; ILD 431; Piso 2000, 235; AÉ 2000, 1258 – […] *vexil(latio) leg(ionis)] XIII G(eminae) sub Tib(erio) Cl(audio)/ [Valeriano |(centurione) leg(ionis) eiusd(em) cura]g(ente) Antonin[i]an[o] C*

[9] Dumitru Protase făcea observația că incinta realizată din cele două paramente de piatră suprapunea traseul incintei de lemn (Protase 1977b, 197).

a fi măsurate. De asemenea, pe latura nordică, a putut fi identificată o porțiune de zid realizată în tehnica *opus quadratum*, care corespunde zonei în care a fost cercetată incinta.

În acest fel, suprafață totală măsurată cu magnetometrul la Hoghiz a fost de circa 10 ha, cuprinzând atât interiorul fortificației, cât și așezarea civilă (**FIG. 5**). Rețeaua de măsură a fost parcursă prin profile paralele, pe direcții determinate de orientarea în teren a perimetrelor. Distanța dintre profilele de măsură a fost de 0,5 m. Echipamentul a fost programat să achiziționeze 20 de măsurători pe metru în lungul fiecărui profil.

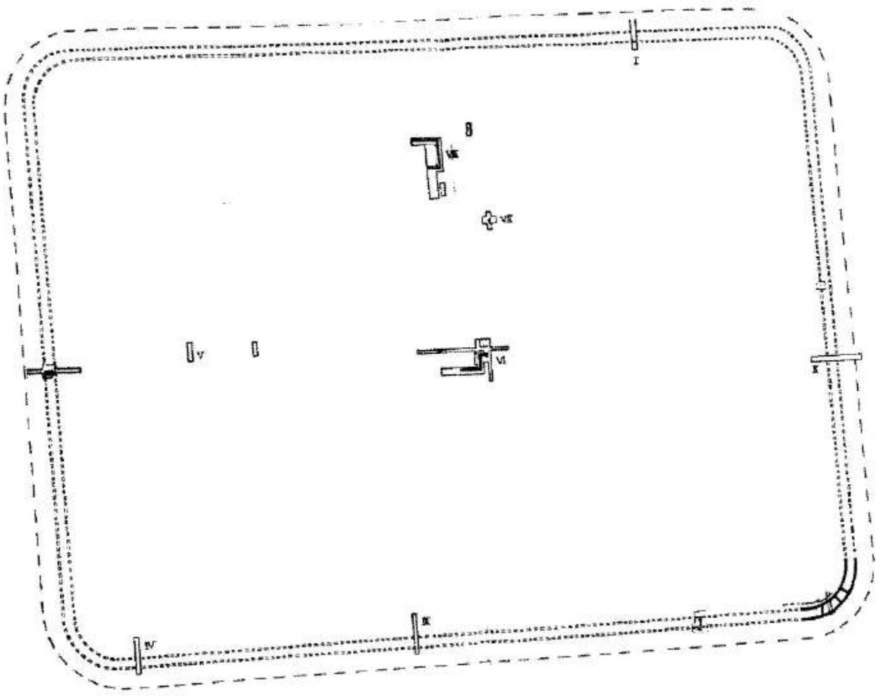

FIGURA 2. Planul castrului de la Hoghiz în urma cercetărilor arheologice (după Horedt *et alii* 1950).

Vizualizarea datelor achiziționate cu magnetometrul a fost realizată prin interpolare. S-a folosit algoritmul interpolării bi-liniare, cu o scalare lineară a culorilor şi cu reprezentarea prin nuanțe de gri a valorilor interpolate: culoarea neagră corespunde valorilor înalte pozitive, iar culoarea albă corespunde valorilor negative. Inițial harta magnetică a fost realizată pe baza unui sistem de coordonate locale. În urma georeferențierii hărților magnetice procesate pe baza fiecărui perimetru măsurat, a fost posibilă integrarea acestora într-un plan coerent. Acest plan al prospecțiunilor (**FIG. 3**) a fost suprapus măsurătorilor topografice și planului săpăturilor (**FIG. 4/a**).

REZULTATE CERCETĂRILOR NON-INVAZIVE

Amprenta magnetică a șanțului care înconjura incinta de piatră a fortificației se distinge cu claritate datorită cantității mai mari de dărâmătură provenită din zidul de incintă. Al doilea șanț, cel exterior, se identifică doar pe câteva segmente, cu precădere în partea de vest a zonei cercetate. Anomalia magnetică cu aspect de linie dublă care delimitează arealul castrului este așa-numitul „zid dublu” al incintei castrului de la Hoghiz, situație regăsită și în cursul cercetărilor arheologice[10].

[10] Horedt *et alii* 1950, 125, preluat de Protase în argumentația sa privind castrele cu incinte duble din Dacia – Protase 1977b, 196, fig. 4. Pentru cercetarea colțului estic, vezi Horedt 1953, 789, fig. 3.

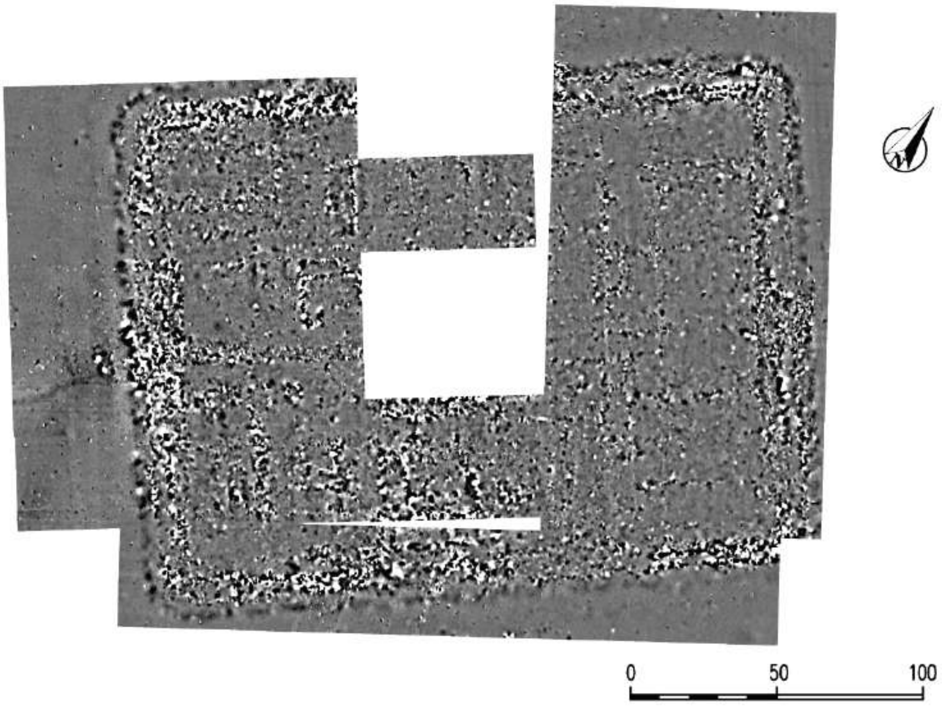

FIGURA 3. Planul prospecțiunilor geofizice din castrul de la Hoghiz – 2016.

Concentrarea anomalii se poate distinge în mijlocul laturilor sud-vestice, respective nord-estice, zone care corespund porților. Poarta de nord-vest a fost cercetată arheologic, elementele componente au fost identificate pe teren și integrate în plan prin măsurători topografice. Pe anomaliile de la nord de aceasta se poate observa pământului de aruncătura rezultat în urma săpăturile arheologice din zona porții de nord-vestice a castrului (posibil *porta principalis sinistra?*).

În interior se distinge împărțirea castrului în cele trei registre, corespunzătoare *praetentura, latera praetorii* și *retentura,* neputând însă identifica orientarea acestora, respectiv amplasarea proților aferente: *porta praetoria,* respectiv *porta decumana.* Pentru cercetarea structurii şi compartimentării interioare a fortificației vor trebui încercate şi alte metode de cercetare. Prin prospecțiunile geofizice au putut fi marcate câteva anomalii de formă aproximativ rectangulară, dintre care cele mai multe elemente, deși insuficiente) pot fi corelate pentru clădirea amplasata la sud de *principia.* După cum aminteam mai sus, în acest areal am identificat și cartat o porțiune semnificativă de zidărie făcând parte dintr-un aliniament dispus SV–NE (**FIG. 4/b.**).

Cele mai interesante rezultate au fost înregistrate în cursul prospecțiunilor efectuate în așezarea civilă. La circa 120 metri nord-vest de colțul vestic al fortificației, la marginea unei terase care are un nivel cu 2 metri mai scăzut decât cea pe care este amplasat castrul, a fost identificată o clădire aproximativ rectangulară cu dimensiunile de 50 × 50 metri. Această clădire a fost o baie de tip circular, conținând numeroase compartimentări[11]. În partea nord-vestică se distinge cu claritate o absidă. În partea vestică, de-a lungul laturii lungi a unei încăperi de dimensiuni mari se distinge o camera pătrată, care corespunde unui bazin de apă rece corespunzător unui *frigidarium.* O altă proeminență, posibil circulară, se conturează în zona colțului nordic al acestei camera (**FIG. 5**).

La aproximativ 30 metri vest de această clădire se distinge o clădire de dimensiuni mari, identificată parțial. Se observă o latură a acestei clădiri, de aproximativ 30 metri, pe care se disting 4 sau 5 camere.

[11] Pentru o scurtă trecere în revistă a stadiului documentării băilor din Dacia, respectiv pentru cele din zonele de frontieră, vezi Țentea 2010, 455–458.

În dreptul porții de sud-vest, la aproximativ 75 metri vest, se distinge amprenta unei alte clădiri rectangulare, de dimensiuni mari, care este însă suprapusă de traiectul unei dungi înguste care atinge zona porții amintite și care la o primă evaluare ar putea fi interpretată ca drum antic.

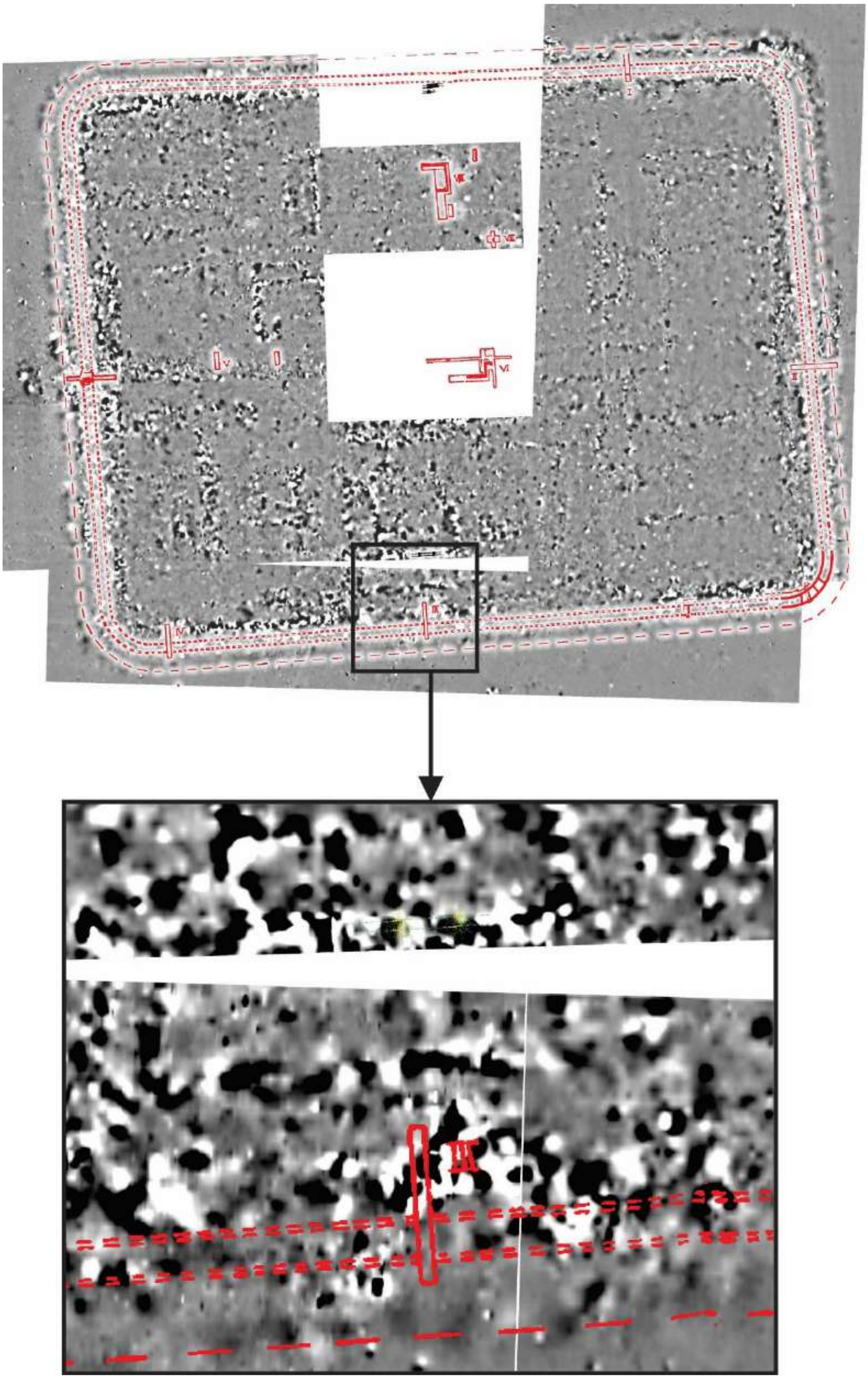

FIGURA 4: a. Corelarea planului cercetărilor arheologice publicate din castrul de la Hoghiz cu rezultatele prospecțiunilor geofizice din anul 2016; **b.** Detaliu privind localizarea unei construcții din *latera paraetorii* și marcarea unui zid vizibil la suprafața solului

ÎN LOC DE CONCLUZII

Pentru cercetarea detaliată a castrului vor trebui utilizate și alte metode de prospectare pentru identificarea în detaliu a planimetriei interne.

Zona cu cel mai mare potențial de cercetare este așezarea civilă, unde a fost semnalată o densitatea mare a locuirii. Investigațiile geofizice vor trebui să fie extinse astfel încât planul așezării civile să devină coerent, putând oferi astfel informații și explicații relevante.

FIGURA 5. Planul prospecțiunilor geofizice din castrul și așezarea civilă a castrului (prospecțiuni efectuate la vest și nord-vest de castru în anii 2016 și 2017.

BIBLIOGRAFIE

AÉ	*L'Année Épigraphique*. Revue des publications épigraphiques relatives à l'antiquité romaine, Paris, 1888–
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*, 17 vol., Berlin, 1863 sqq.
Gudea 1997	N. Gudea, Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum, Mainz,* 44, p. 1–113
Horedt *et alii* 1950	K. Horedt, Șt. Ferenczi, N. Liu, V. Mirea, M. Rusu, Pătrunderea şi aşezarea slavilor în Transilvania, *SCIV*, 1/1, 1950, p. 123–130
Horedt 1953	K. Horedt, Cercetări arheologice din regiunile Hoghiz, Ugra şi Teiuş, *MCA* 1, 1953, p. 785–815
IDR III/4	I.I. Russu, *Inscripțiile Daciei romane*, 4. *Zona răsăriteană*, Bucureşti, 1988
ILD	C.C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia*, Bucureşti, 2005

Jones 1975	M. J. Jones, *Roman Fort-Defences to A.D. 117, with special reference to Britain*, BAR. IS 21, Oxford, 1975
Marcu 2009	F. Marcu, *Organizarea internă a castrelor romane*, Cluj-Napoca, 2009
Matei-Popescu 2014	F. Matei-Popescu, Trupele auxiliare pe limesul estic al Daciei. Stadiul problemei, *Angustia. Studii și cercetări de arheologie*, 17–18, 2014, p. 205–216
Piso 2000	I. Piso, Ti. Claudius Constans, procurateur de Dacie Inférieure et de Maurétanie Césarienne, *AMN*, 37, 1, p. 231–242
Protase 1977a	D. Protase, *Römische Lager mit doppelten Umfassungsmauern in Dakien*, Akten des XI. Internationalen Limeskongresses Székesfehérvár 1976, Budapest 1977, p. 303–320.
Protase 1977b	D. Protase, Castre romane cu dublu zid de incintă descoperite în Dacia, *Sargetia*, 13, p. 191–202
Țentea 2010	O. Țentea, Balnea in Dacia, în H. Pop, I. Bejinariu, Sanda Băcueţ-Crişan, D. Băcueţ-Crişan (eds.), *Identităţi culturale locale şi regionale în context european. Studii de arheologie şi antropologie istorică. In memoriam Alexandri V. Matei*, Cluj-Napoca, 2010, p. 455–458
Vlădescu 1983	C. M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, București, 1983

LIST OF ILLUSTRATIONS

FIGURE 1. Map of the Roman Frontiers in Romania, with the localization of Hoghiz roman fort (LIMES National Program - https://limesromania.ro/ro/articole/despre-proiect)
FIGURE 2. The plan of the Hoghiz fort, after archaeological research (after Horedt *et alii* 1950, 125)
FIGURE 3. The plan of the geophysics surveys from the Hoghiz fort – 2016.
FIGURE 4: a. The correlation between the published archeological research from Hoghiz and the geophysics surveys from 2016; **b.** Detail concerning a building from *latera praetorii* and the underline of a wall visible at the ground level.
FIGURE 5: The plan of the geophysics surveys from the fort and its civil settlement (surveys undertaken westward and north-westward from the fort in 2016 and 2017).

OVIDIU ȚENTEA
Muzeul Național de Istorie a României
ovidiu.tentea@gmail.com
ALEXANDRU POPA
Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
alex.popa@live.de

Cercetări Arheologice, XXIV, MNIR, 2017, p. 143–150

UN NOU FORT ROMAN LA *CUMIDAVA*-RÂŞNOV*

OVIDIU ȚENTEA, ALEXANDRU POPA, LIVIU PETCULESCU

A NEW ROMAN FORTLET AT *CUMIDAVA*-RÂŞNOV

This study presents the most relevant results of the geophysical surveys carried out in the framework of the LIMES National Program within the Râșnov - *Cumidava* fort and civil settlement.

The Râșnov Roman Fort was considered in its first phase, namely between 101–118 AD, as a component part of the northern frontier of the province of *Moesia Inferior*, which would have been extended at that time also in the south-east of Transylvania. The strategic role of the fort would have been to defend the access point in the province from the north through The Bran Pass. After 118/119 AD it would have become a fortification of Dacia Inferior.

The most important result of the magnetometric research is the discovery of a fortlet (with the dimensions of 73 by 50 m). It had two entrances on the West and East sides. Inside, you can see the prints of some building complexes, arranged along a road that connects the two entrances.

The archaeological verification of the result of the geophysical survey was done by excavating in 2017 a section where the third (outer) ditch of the larger fort and the ditch of the small fortification was discovered. The best known analogy for the small fortification at Râșnov is the Castleshaw fortlet.

This new fortlet is the earliest Roman fortification known in Râșnov, and can be connected with the functioning of the small fortification in Rucăr (dated between 102–118 AD). Through this discovery, we obtained a new archaeological argument on the link between the legionary camp at Novae and the southeast of Transylvania on the *Transalutanus* line dating from the reign of Emperor Trajan.

KEYWORDS: Dacia, frontiers, limes, fortlet, geophysical survey.
CUVINTE CHEIE: Dacia, frontiere, limes, fort, prospecțiuni geofizice.

INTRODUCERE

Cu toate că arhitectura militară romană pare la o primă vedere foarte standardizată, pe măsură ce castrele sunt cercetate mai detaliat se disting structurile particularizate, care se deosebesc de schema general acceptată. Un exemplu elocvent în acest sens ne oferă castrul din preajma oraşului Râşnov, identificat cu numele antic de *Cvmidava*. Din punct de vedere strategic, importanța acestui castru ține de amplasarea sa specială în teritoriu, acesta fiind corespondența în sud-estul Transilvaniei, a fortificației de la Rucăr[1], ambele având rolul de a supraveghea accesul prin pasul Bran–Rucăr.

Fortificația este situată pe un grind, dispus între cursurile râurilor Bârsa (sud-vest) şi Ghimbăşel (nord-est), la aproximativ 500 m de cursul actual al Bârsei. Situl se află la aproximativ 3 km nord-vest de localitatea modernă Râşnov, la nord-est de drumul modern care asigură comunicarea între Cristian şi Vulcan. Locul pe care a fost ridicat castrul, este cunoscut de populația locală drept „Grădiște" sau „Erdenburg". Astăzi, în teren se distinge traseul patrulater al fortificaţiei, precum și intervențiile săpăturilor arheologice efectuate de-a lungul timpului. Amprentele vechilor săpături nu se mai observă decât pe alocuri și cu o oarecare dificultate. În exteriorul incintei, cu precădere către nord și vest, sunt vizibile la suprafaţa solului urme ale unor presupuse ruine și fragmente ceramice, aparţinând probabil aşezării civile din preajma castrului.

Primele informații despre existența castrului roman de la Râșnov au apărut în a doua jumătate a secolului XIX-lea. Primele cercetări sistematice din castru au fost conduse de Mihail Macrea abia în anul 1939[2]. Cu ocazia acestor intervenţii, au fost dezvelite cele patru porţi, precum şi turnurile de colţ. În paralel s-au mai efectuat două secţiuni diagonale, devenite tradiţionale pentru cercetările acelei epoci. Prin intermediul acelor secţiuni lungi, dar foarte înguste, au fost semnalate mai multe clădiri din

* Acest studiu a fost realizat în cadrul Programului Național LIMES, finanțat de Ministerul Culturii și Identității Naționale.
[1] Bogdan Cătăniciu 1974, 277–288.
[2] M. Macrea a publicat o inscripție descoperită în castru, ocazie cu care a furnizat şi unele informații referitoare la structura castrului: Macrea 1944, 234–261. Alte detalii la Macrea 1969, 227, 228, 232.

interiorul fortificaţiei. Ulterior, în perioada anilor 1969–1974, săpăturile au fost continuate, fiind cercetate elemente ale incintei pe toate cele patru laturi, precum şi cele patru porţi şi turnurile de colţ. Au mai fost dezvelite părţi din clădirile A–E la fel ca şi clădirea comandamentului. Cercetările din anii 1969–1970 au fost publicate în formă monografică[3], restul fiind prezentate prin rapoarte de săpătură[4].

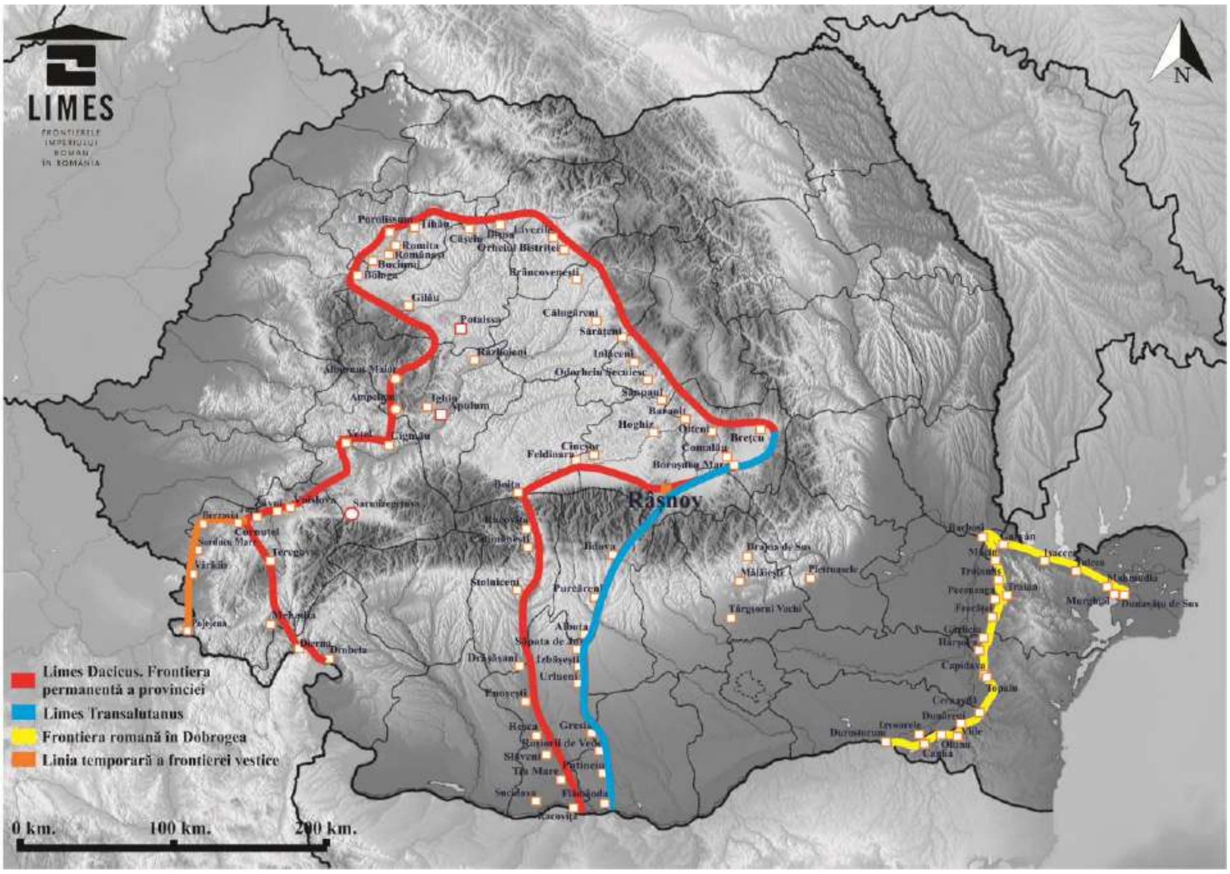

FIGURA 1: Harta frontierelor romane din România, cuprinzând localizarea castrului de la Râșnov (Programul Național LIMES – https://limesromania.ro/ro/articole/despre-proiect).

Potrivit autorilor cercetărilor, acest castru ar fi avut două faze principale de existenţă. În prima fază, castrul era apărat de un val de pământ (114 × 110 m), dublat de un şanţ de apărare. În cea de-a doua fază a fost construită o incintă din zid de piatră (124 × 118 m), plan dreptunghiular; orientat cu colţurile spre punctele cardinale principale. Porta praetoria se afla pe latura de nord-est, fiind orientată spre pasul Bran[5].

Pe baza datării unor artefacte și pe unele observații asupra arhitecturii porţilor, castrul a fost datat în perioada târzie a domniei lui Hadrian sau la începutul domniei lui Antoninus Pius. Trupa atestată aici este *VI nova Cumidavensium Alexandriana Severiana? / Vindelicorum p. f. Cumidavensis Alexandrianae*. Porţile și alte clădiri din interior au fost reconstruite sau reparate după domnia lui Severus Alexander[6].

[3] Gudea, Pop 1971.

[4] Gudea, Pop 1973, 13–24; Gudea, Pop 1974–1975, 55–78; Gudea, Pop 1975, 56–72; Petculescu *et alii* 2014, 175; Petculescu *et alii* 2015, 113–114; Petculescu *et alii* 2016, 62–63; Petculescu *et alii* 2017, 68–69; Petculescu *et alii* 2017, 111–112; Petculescu *et alii* 2018.

[5] Pentru prezentarea și interpretarea detaliată a clădirilor din interiorul castrului, vezi Marcu 2009, 222–229. Vezi de asemenea și Vlădescu 1983, 124–125; Gudea 1997, 65–66, nr. 42.

[6] IDR III/4, 221; Piso 1993, 192–196, nr. 5.

Castrul de la Râşnov a fost considerat, în prima sa fază, adică între anii 101–118, drept parte componentă a frontierei nordice a provinciei Moesia Inferior, care ar fi fost extinsă în acea perioadă şi în sud-estul Transilvaniei. Rolul strategic al castrului l-ar fi constituit apărarea intrării în provincie dinspre nord, prin pasul Bran. După anii 118/119 ar fi devenit o fortificaţie a provinciei Dacia Inferior[7].

FIGURA 2: Castrul și așezarea de la Râșnov, detaliu din ortofotoplan – Daniel Costea – 2016, ©MNIR

CERCETĂRI DE TEREN ÎN CADRUL PROGRAMULUI NAȚIONAL LIMES

Cu ocazia desfăşurării Programului Naţional LIMES, accentul cercetărilor de teren s-a pus pe înregistrarea topografică a datelor vizibile pe teren şi pe măsurători geofizice. Deoarece în trecut, în jurul fortificaţiei au fost identificate mai multe puncte cu descoperiri de ceramică, care ar atesta existenţa unui vicus militar, s-a decis desfăşurarea unor investigaţii extinse mai ales în exteriorul zidurilor fortificaţiei de la Râşnov.

Din punct de vedere tehnic cea mai adecvată metodă de cercetare a fost considerată magnetometria, care se bazează pe interpretarea contrastului valorilor câmpului magnetic al suprafeţei solului într-un punct anumit şi al câmpului magnetic natural al pământului. Această diferență permite evidențierea de anomalii magnetice care indică existenţa unor structuri subterane de origine naturală sau umană. Utilizată împreună cu alte metode de cercetare, magnetometria permite o recunoaștere

[7] Țentea, Matei-Popescu 2015, 115–118.

mult mai eficientă a urmelor arheologice subterane. Spre deosebire de multe alte metode de cercetare arheologică, magnetometrie posedă particularități deosebite: rezultatele ei nu depind considerabil de timpul zilei, anotimp, condiții climaterice, culturi agricole sau starea suprafeţei solului. În afara de aceasta, metoda oferă posibilitatea de a desluşi structuri arheologice aflate complet sub pământ, până la o adâncime de cca 2 m.

Pentru studierea geomagnetică a suprafeţelor de la Râşnov s-au folosit sonde de tip Fluxgate. Cartarea magnetometrică s-a efectuat în perimetre rectangulare. Vizualizarea datelor achiziționate a fost realizată prin interpolare, folosindu-se algoritmul interpolării bi-liniare şi o scalare lineară a nuanțelor de gri a valorilor interpolate: culoarea neagră corespunde valorilor înalte pozitive, iar culoarea albă corespunde valorilor negative. Iniţial harta magnetică a fost realizată pe baza unui sistem de coordonate locale. În urma georeferențierii hărților magnetice procesate pe baza fiecărui perimetru măsurat, a fost posibilă îmbinarea acestora într-o singură imagine şi apoi combinarea acesteia cu alte categorii de date spaţiale. Astfel, pentru integrarea rezultatelor obţinute prin măsurări magnetometrice din interiorul castrului, planul rezultat în urma măsurătorilor magnetometrice a fost suprapus cu planul săpăturilor contemporane[8], precum şi cu planului rezultat în urma săpăturilor arheologice din anii 1969–1974[9].

În total, cu ocazia lucrărilor din cadrul Programului Naţional Limes, s-a cercetat magnetometric o suprafaţa totală de aproximativ 6 ha.

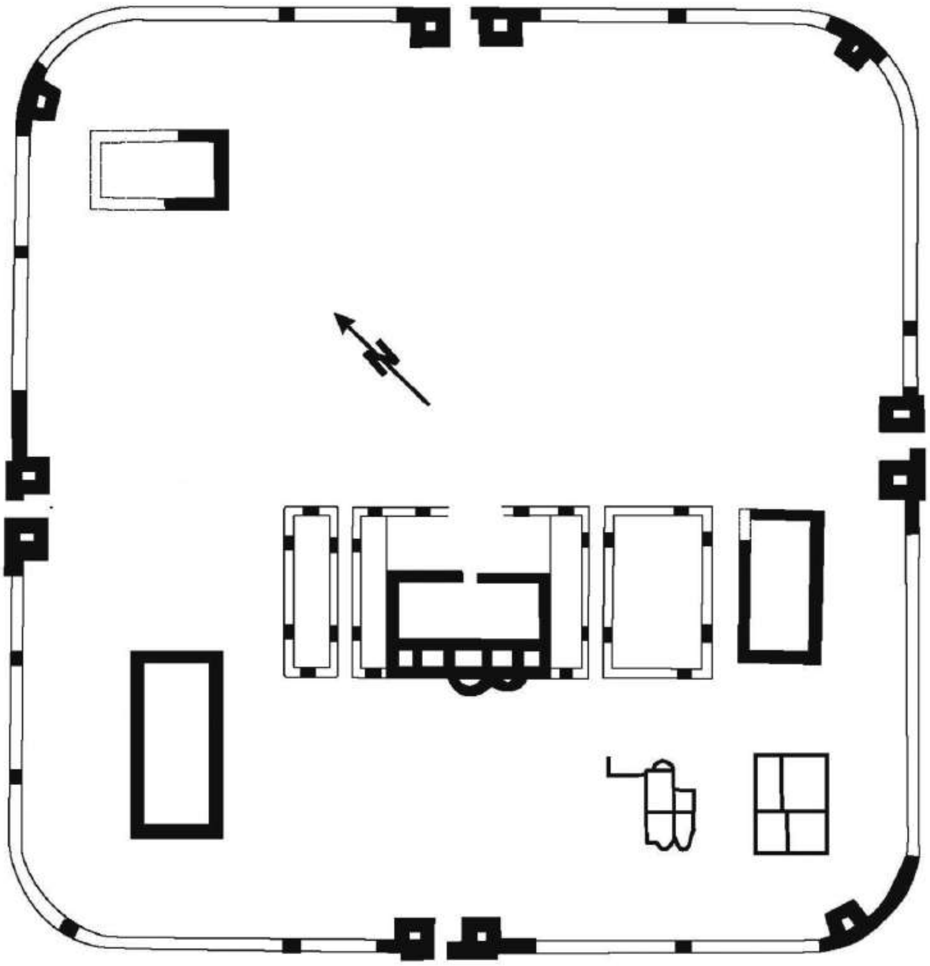

FIGURA 3: Planul castrului de la Râșnov în urma cercetărilor arheologice (după Marcu 2009, 298, pl. 30)

[8] Planul a fost preluat din versiunea online a Repertoriului Arheologic Național: http://ran.cimec.ro/sel.asp?lang=EN&imgid=41328.
[9] Gudea, Pop 1974–1975, 55–78.

REZULTATE CERCETĂRILOR NON-INVAZIVE

În interiorul castrului, harta magnetometrică procesată în condițiile descrise mai sus, conţine o serie de anomalii, dintre care amintim în primul rând cele de formă alungită şi valoare magnetică negativă (culoare deschisă). Coroborând forma şi orientarea acestor anomalii constatăm că ele sunt aproximativ congruente cu secţiunile de săpătură de până la 1974, inclusiv secţiunea dispusă diagonal, care străbătea tot interiorul castrului pe direcţia dintre turnurile/colţurile de nord-est şi sud-vest. Anomaliile cu valoarea magnetică pozitivă ridicată, indică surse de magnetism, care se datorează unor resturi de construcţii. Imposibilitatea de a reconstitui formele acestor construcţii se datorează probabil faptului că castrul a avut mai multe faze de construcții.

FIGURA 4: Corelarea planului cercetărilor arheologice publicate din castrul de la Râşnov cu rezultatele prospecțiunilor geofizice din anul 2016.

În așezarea civilă au fost identificate câteva elemente semnificative, pe care le vom descrie succinct în cele ce urmează. Se remarcă în primul rând, anomalii de formă alungită şi dimensiuni mari pe lungime, surprinse mai ales la limita zidul de vest al castrului. După părerea noastră acestea reprezintă urmele celor trei șanțuri ale castrului din faza lui „de piatră”. Fiecare dintre acestea au lățimea la suprafaţa actuală a solului de aproximativ 3 metri. Interpretarea celor două traiecte, care

apar la distanțe variabile de laturile de est sau de nord, nu o vom putea clarifica până la o eventuală extindere a investigațiilor.

În partea de Nord a suprafeţei cercetate, la aproximativ 50 metri de colțul nordic al castrului, se remarcă amprentele unor contururi rectangulare, care marchează existența unor clădiri care au funcționat în cadrul așezării civile.

În partea de sud–sud-est al suprafeţei cercetate magnetometric, semnalăm o anomalie de formă rectangulară cu dimensiunile de circa 11 × 6 m şi o anomalie circulară în partea centrală. Spre nord de aceasta, s-a identificat o altă anomalie, care reprezintă după toate probabilităţile urmele unui cuptor.

Pe de altă parte, cea mai importantă semnalare a cercetării magnetometrice este structura rectangulară cu colțurile rotunjite, care acoperă o suprafaţă de aproximativ 73 × 50 m. Vizual se disting două intrări, cu deschiderea de circa 6–6,5 pe laturile de Vest, respectiv pe cea de Est. În interior se pot observa amprentele unor complexe, dispuse de-a lungul unui drum, care uneşte cele două intrări. Amplasarea porților pe laturile lungi ale fortificației este destul de atipică pentru exemplele cunoscute în lumea romană[10].

Pentru verificarea arheologică a rezultatului prospecțiunilor geofizice, în anul 2017 a fost trasată o secţiune cu dimensiunile de 15 × 1 m (**FIG. 4**). În cadrul săpăturilor au fost descoperite două şanţuri: cel de-al treilea șanț al castrului mare şi, respectiv, șanțul fortificației mici, identificate prin prospecțiuni geofizice. *Agger*-ul micii fortificații pare să fi fost nivelat aproape total, pământul din structura sa fiind dislocat peste șanțul corespunzător[11].

Cea mai bună analogie cunoscută pentru fortificația mică de la Râşnov este fortlet-ul de la *Castleshaw*[12]. În timpul campaniei lui Agricola din anul 79, acolo apare un castru destinat unei trupe de auxiliari care a fost abandonată în jurul anilor 90. Ulterior, zona pare să fi fost reocupată în jurul anului 105, prin intermediul unui fortlet, care constituie de fapt analogia cu fortificația de la Râșnov.

Una dintre ipotezele plauzibile de interpretare a structurii rectangulare de la Râşnov ar fi o fortificație în care putea staționa o garnizoană de circa 60 de oameni, adică o *centuria*. Distincția terminologică dintre *fortlet* și *small fort* a fost făcută prin lipsa clădirilor administrative din interiorul primei[13].

ÎN LOC DE CONCLUZII

Cercetările non-invazive efectuate la Râşnov, realizate cu ocazia documentaţiei prin Programul Naţional Limes, indică o locuire intensă nu doar pe interiorul fortificaţiei romane, ci şi în afara ei. Acest fapt indică nevoia imperioasă a extinderii prospecțiunilor din acest areal. Pentru o mai bună organizare a managementului acestui sit arheologic, care urmează să devină parte componentă a sitului UNESCO „Frontiera Imperiului Roman în Europa", se impune delimitarea clară a sitului.

În stadiu actual al cercetării este foarte greu să avansăm concluzii despre rolul şi rostul fortificaţiei de dimensiuni mici, descoperită prin metode non-invazive şi confirmată prin săpături la Râşnov. Cu toate acestea, *fortlet* este cea mai timpurie fortificaţie romană de la Râşnov care, pe baza analogiilor, poate fi datată în primii ani de după cucerirea Daciei. Această fortificaţie timpurie poate fi pusă în conexiune cu funcționarea fortificaţiei de mici dimensiuni de la Rucăr. Prin această descoperire am obţinut un nou argument arheologic privind legătura dintre castrul legionar de la *Novae* și sud-estul Transilvaniei pe linia transalutană încă din perioada împăratului Traian.

[10] Fleer 2004, 80–81.
[11] Petculescu *et alii* 2018.
[12] Walker 1989, 23–25; Symonds 2015, 87, Fig. 6.2.
[13] Symonds 2009, 955–956.

BIBLIOGRAFIE

Bogdan-Cătăniciu 1974	I. Bogdan Cătăniciu 1974 – I. Bogdan Cătăniciu, Cercetări în castellum de la Rucăr, *SCIVA*, 25, 2, p. 277-288
Gudea 1997	N. Gudea, Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseum, Mainz*, 44, p. 1–113
Gudea, Pop 1971	N. Gudea, I. Pop, *Castrul roman de la Râşnov-Cumidava. Contribuţii la cercetarea limesului de sud-est al Daciei romane*, Braşov, 1971; varianta germană: *Das Römerlager von Râşnov (Rosenau). Cumidava. Beiträge zu den Limesuntersuchungen im Südosten des römischen Dazien*, Braşov, 1971
Gudea, Pop 1973	N. Gudea, I. Pop, Castrul roman de la Râşnov. Săpăturile din anul 1971, *Cumidava*, 7, 1973, p. 13–24
Gudea, Pop 1974–1975	N. Gudea, I. Pop, Cercetări arheologice în castrul roman de la Râşnov, *Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militara*, 7–8, 1974–1975, p. 55–78
Gudea, Pop 1975	N. Gudea, I. Pop, Castrul roman de la Râşnov. Săpăturile arheologice din anii 1973–1974. Raport preliminar, *Cumidava*, 8, 1974–1975, p. 56–72
Fleer 2004	Ch. Fleer, *Typisierung und Funktion der Kleinbauten am Limes*, în E. Schallmayer (Hrsg.), *Limes Imperii Romani.* Beiträge zum Fachkolloquium „Weltkulturerbe Limes“ November 2001 in Lich-Arnsburg (= Saalburg-Schriften. 6), Bad Homburg v. d. H., 2004, p. 75–92
IDR III/4	I.I. Russu, Inscripțiile Daciei romane, 4. Zona răsăriteană, București, 1988
Macrea 1944	M. Macrea, Cumidava, *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, 4, 1941–1943 (1944), p. 234–261
Macrea 1969	M. Macrea, *Viaţa în Dacia romană,* Bucureşti, 1969
Marcu 2009	F. Marcu, *Organizarea internă a castrelor romane*, Cluj-Napoca, 2009
Petculescu *et alii* 2013	L. Petculescu, S. Coşuleţ, R. Ştefănescu, I. Bauman, C. Mitar, D. Poltorak, Râşnov, jud. Braşov [Cumidava] Punct: Grădişte, Erdenburg, *CCA*, 2013, p. 175
Petculescu *et alii* 2014	L. Petculescu, S. Coşuleţ, R. Ştefănescu, I. Bauman, C. Mitar, D. Poltorak, Râşnov, jud. Braşov [Cumidava] Punct: Grădişte, Erdenburg, *CCA*, 2014, p. 113–114
Petculescu *et alii* 2015	L. Petculescu, S. Coşuleţ, C. Mitar, D. Poltorak, Râşnov, jud. Braşov [Cumidava] Punct: Grădişte, Erdenburg, *CCA*, 2015, p. 62–63
Petculescu *et alii* 2016	L. Petculescu, S. Coşuleţ, C. Mitar, A. Gonciar, D. Poltorak, T. Dumbrăveanu, Râşnov, jud. Braşov [Cumidava] Punct: Grădişte, Erdenburg, *CCA*, 2016, p. 68–69
Petculescu *et alii* 2017	L. Petculescu, S. Coşuleţ, C. Mitar, J. Miller, I. Dumitrescu, T. Dumbrăveanu, Râşnov, jud. Braşov [Cumidava] Punct: Grădişte, Erdenburg, *CCA*, 2017, p. 111–112
Petculescu *et alii* 2018	L. Petculescu, S. Coşuleţ, C. Mitar, T. Dumbrăveanu, Râşnov, jud. Braşov [Cumidava]. Punct: Grădişte, Erdenburg, *CCA*, 2018 (în curs de apariție).
Piso 1993	I. Piso, *Fasti provinciae Daciae I. Die senatorischen Amtsträger*, Bonn, 1993
Symonds 2009	M.F.A. Symonds, *Fortlets and their adaptation for artificial frontiers*, în A. Morillo, N. Hanel, E. Martín, Madrid Á. Morrillo (eds), Limes XX: Estudios sobre la Frontera Romana. Roman Frontier Studies, vol. II, Anejo de Gladius 13, León, Spain, September 2006, p. 955–963
Symonds 2015	M.F.A. Symonds, *The curious incidence of fortlets in the Pennines*, in D.J. Breeze, R.H. Jones, and I.A. Oltean (eds), Understanding Roman frontiers: papers offered to Professor Bill Hanson on the occasion of his retirement John Donald, Edinburgh, p. 82–100
Țentea, Matei-Popescu 2015	O. Țentea, Fl. Matei-Popescu, Why there? The preliminaries of constructing the Roman Frontier in South-East Dacia, *AMN*, 2015, p. 109–130
Vlădescu 1983	C. M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, București, 1983
Walker 1989	L. Walker, *Castleshaw: The Archaeology of a Roman Fortlet*, Greater Manchester Archaeological Unit, 1989, p. 23–25

LIST OF ILLUSTRATIONS

FIGURE 1: I. Map of the Roman Frontiers in Romania, with the localization of Râşnov roman fort (LIMES National Program - https://limesromania.ro/ro/articole/despre-proiect)
FIGURE 2: The fort and civil settlement from Râşnov, detail from orthophotoplan (Daniel Costea – 2016 - ©MNIR)
FIGURE 3. The plan of the Râşnov Fort, after archaeological research (after Marcu 2009, 298, pl. 30)
FIGURE 4: The correlation between the published archaeological research from Râşnov and the geophysics surveys from 2016.

OVIDIU ȚENTEA
Muzeul Național de Istorie a României
ovidiu.tentea@gmail.com
ALEXANDRU POPA
Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
alex.popa@live.de
LIVIU PETCULESCU
Muzeul Național de Istorie a României
liviu pliviu2011@gmail.com

TERACOTE DIN AȘEZAREA CIVILĂ ROMANĂ DE LA OSTROV (*DUROSTORUM*), JUDEȚUL CONSTANȚA (III)

ADELA BÂLTÂC, CHRISTINA ȘTIRBULESCU

THE TERRACOTTAS OF THE ROMAN CIVIL SETTLEMENT AT OSTROV (*DUROSTORUM*), CONSTANȚA COUNTY (III)

The present paper is the third one about an important group of material unearthed during the archaeological diggings of the Roman settlement at Ostrov (*Durostorum*), Constanța County, "Ferma 4" site. The first two papers presented 103 items discovered during the 1998–2007 campaigns. Subsequently the studying over 520 terracottas found during the 2008–2016 campaigns, could be achieved a better division of the terracottas on categories, as it follows: human statuettes, animal statuettes, constitutive elements of complexed objects and *incerta*. In the present study are displayed 79 items from the human statuettes category, comprising the individual statuettes and the statuary groups. In the current paper have been identified 14 pieces representing deities, 22 pieces representing private male statuettes, 18 female statuettes and 25 fragments representing parts of human statuettes (9 body fragments, 10 arms fragments and 6 feet fragments). Among the presented pieces, a specific debate concerns the Thracian Horseman (cat. no. 1). The clay representations of the local god are scarce, despite the thousands stone representations in the Thracian milieu. Also, are displayed new items representing *Venus*, a well-known deity to the coroplastic art of Ostrov. Is further individualized one female statuettes (cat. no. 35) who can be remarked through the fashion of garment and the hands position. Due to the support of the archaeological context, the items can be dated to the mid-second century – mid-third century AD.

KEYWORDS: archaeological diggings, terracottas, the Thracian Horseman, *Venus*, Roman era.
CUVINTE CHEIE: cercetări arheologice, teracote, Eroul Cavaler, *Venus*, epoca romană.

INTRODUCERE

Studiul de față este cel de-al treilea[1] dedicat unei categorii importante de material rezultat în urma cercetărilor arheologice sistematice asupra așezării romane de la Ostrov (*Durostorum*), jud. Constanța, punctul Ferma 4. Primele două articole au prezentat piesele descoperite în campaniile 1998–2007 și au încercat, pe cât posibil, o catalogare a celor 103 piese, acestea fiind împărțite în două grupe majore[2] – teracote destinate statuariei minore și teracote folosite la decorarea pieselor ceramice. Cercetările desfășurate în perioada 2008–2016 au condus la descoperirea unui număr impresionant de teracote, chiar dacă fragmentare, ceea ce ne-a permis abordarea sub o altă formă a modului de publicare a acestora[3]. Datorită numărului mare de piese studiate (cca 520) s-a putut realiza o mai eficientă clasificare a teracotelor, față de primul studiu[4], după cum urmează: statuete umane, statuete reprezentând animale și elemente constitutive ale unor obiecte complexe. Din cauza fragmentarității, o serie de piese nu au putut fi catalogate, urmând să fie introduse în categoria *incerta*.

În prima categorie, statuete umane, se constată două tipuri, statuete individuale și grupurile statuare. Pentru studiul de față am selectat 79 de piese care se încadrează în categoria statuetelor umane, cuprinzând atât statuete individuale, cât și grupuri statuare. Din această din urmă categorie a fost selectată doar perechea zeilor *Venus–Eros*, deoarece aceștia sunt redați și împreună și separat, în arta coroplastică de la Ostrov, urmând ca grupul divinităților pereche, foarte bine reprezentat în plastica durostoreană, să fie abordat într-un studiu viitor.

[1] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008; Bâltâc, Știrbulescu 2010.
[2] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, 168.
[3] Primul studiu a fost dedicat statuariei minore, iar cel de-al doilea a completat această categorie cu câteva piese, dar a cuprins și piesele descoperite în campaniile din perioada 1998–2007, care se încadrează în cea de-a doua categorie stabilită.
[4] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, 169.

CARACTERISTICILE PIESELOR

Teracotele au fost descoperite pe toată suprafața cercetată în perioada 2008–2016[5], unele provenind din gropile identificate la est și nord de edificiul termal, altele din complexe anterioare construirii edificiului nr. 3[6], ceea ce oferă elemente pentru datarea unora dintre obiecte.

Piesele sunt confecționate din pastă fină, în cele mai multe cazuri arsă oxidant, chiar dacă uneori (14 cazuri) neuniformă, 8,97% fiind arse reducător, ceea ce păstrează caracteristicile sesizate anterior. Pasta este, în general, bine omogenizată, rar se întâlnesc granule de calcar sau ceramică pisată. Doar în două cazuri pasta este caolinoasă, ceea ce ridică numărul teracotelor confecționate din această pastă la doar cinci[7], în așezarea de aici. La o singură piesă (nr. cat. 29) se constată arderea până la vitrifiere, fenomen întâlnit la alte patru piese deja publicate[8]. Doar la opt piese s-au constatat urme de vopsea sau firnis (nr. cat. 1și 2, 12, 17, 22, 44 și 45, 73) și doar o piesă (nr. cat. 30) păstrează în proporție de 90% firnisul care o acoperă.

Cea mai mare parte a pieselor (70) sunt modelate în tipar, fiind sesizate retușuri în pasta crudă la exterior (cu un obiect ascuțit pentru îndepărtarea surplusului), iar la interior se observă surplus de material la unirea dintre valve sau urme de amprente digitale. În nouă cazuri (nr. cat. 65–71, 73 și 74) se observă modelarea cu mâna a pieselor, fiind vorba despre mâini și picioare de la statuete. În cazul multor statuete, mai ales la cele la care se păstrează fața, se constată că trăsăturile sunt foarte șterse, ceea ce indică o folosire îndelungată a tiparelor.

Cele 79 de piese selectate, pentru studiul de față, reprezintă statuete umane, păstrate fragmentar, și se pot diviza în statuete care înfățișează divinități, personaje masculine, personaje feminine, precum și fragmente ale unor statuete umane.

DIVINITĂȚI

Dintre piesele studiate, în cazul a 14 au fost identificate elemente certe care indică faptul că teracotele înfățișează divinități, și anume: Eroul Cavaler, *Dionysos*, *Venus* și *Eros*.

Eroul Cavaler este reprezentat pe o placă de formă dreptunghiulară (nr. cat. 1), din care se păstrează doar un mic fragment din călăreț și cal, respectiv picioarele. Deși cultul acestui personaj este foarte răspândit în mediul tracic și de influență tracică[9], fiind foarte bine reliefat în variate monumente din piatră, reprezentările în lut sunt extrem de rare, ele reducându-se, din investigațiile noastre, la 11 piese[10], dintre care doar șase[11] sunt publicate până în prezent[12]. Pentru trei dintre piese (*Histria*[13] și *Capidava*[14]) se poate postula o datare în epoca elenistică, ceea ce reduce piesele din epoca romană la trei, respectiv la cele de la *Heraclea Sintica* (Rupite, oblast Blagoevgrad, Bulgaria). Acestea din urmă sunt tot plăci de formă dreptunghiulară, care păstrează numeroase elemente cunoscute în reprezentările

[5] Despre cercetările arheologice din punctul Ferma 4, vezi CCA 2017, 103–104, nr. 55, nota 73.

[6] CCA 2015, 109, nota 85.

[7] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, nr. cat. 30; Bâltâc, Știrbulescu 2010, nr. cat. 13, 23.

[8] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, nr. cat. 39, 40, 69.

[9] CCET I , CCET II/1, CCET II/2, CCET IV.

[10] Este vorba despre piese de la *Capidava* (una), Madara (una), Plovdiv (una), *Histria* (cinci) și *Heraclea Sintica* (trei).

[11] *Capidava* (Scorpan 1967, nr. 22), *Histria* (Coja 1974, 283), *Heraclea Sintica* (Milčev 1959, 69, fig. 50; Cholakov 2008, 72–73, nr. 42 și 43).

[12] Piesele de la Madara și Plovdiv sunt inedite. Mulțumim domnului dr. Ivo Cholakov pentru informațiile privind piesele din Bulgaria. În cercetările recente din sectorul Poarta Mare – Turnul Mare de la *Histria*, au fost descoperite și trei teracote cu reprezentarea Eroului. Mulțumim dl. dr. Paul Damian, responsabilul științific al sectorului, pentru că ne-a permis folosirea acestei informații.

[13] Una dintre teracote provine din cercetări arheologice anterioare celui de-al doilea război mondial, contextul arheologic este foarte neclar (Coja 1974, 284: „*De toute façon, il est plus que probable, vu les superficies fouillées jusqu'à la veille de la deuxième guerre mondiale, qu'il provienne de la zone fortifiée de la cité hellénistique*”), iar cea de-a doua este descoperită într-un context arheologic databil în epoca elenistică (Coja 1974, 284). Ambele piese sunt datate de autoare în secolul al III-lea – prima parte a secolului al II-lea a. Chr.

[14] Piesa este publicată ca provenind de la *Capidava* „*descoperire întâmplătoare*” (Scorpan 1967, 50), însă în registrul inventar al Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța este menționată localitatea Techirghiol (mulțumim domnului Dan Vasilescu, MINAC, pentru amabilitatea de a verifica informațiile în registrul inventar). Detaliile stilistice ale piesei, mai ales coafura călărețului, indică similitudini cu piesele de la *Histria*, ceea ne determină să ne îndoim atât în ceea ce privește locul de descoperire (*Capidava*), cât și asupra datării oferite de autor (sec. II–III p. Chr.).

din piatră ale Eroului și sunt produse în atelierul de la *Heraclea Sintica*, care funcționează de la mijlocul secolului al III-lea până la sfârșitul secolul al III-lea p. Chr[15]. Piesa de la Ostrov este fragmentară și păstrează foarte puține elemente astfel încât este dificil de încadrat în vreuna dintre tipologiile propuse pentru reprezentările Eroului Cavaler[16], însă este foarte diferită de reprezentările de la *Heracleea Sintica*. Astfel, considerăm că piesa este un produs local al atelierelor de la *Durostorum*, iar pe baza contextului arheologic al descoperirii[17], propunem o datare în secolul al II-lea – mijlocul secolului al III-lea p. Chr.

Zeul *Dionysos* este reprezentat pe o aplică (nr. cat. 2) care se adaugă celorlalte trei aplice dionisiace deja cunoscute din așezare[18] însă, spre deosebire de celelalte, pe suprafața celei de față se regăsesc elemente care să-l identifice sigur pe zeu. Ca și celelalte piese de acest gen de la Ostrov, și aceasta este o aplică pentru vas. Numărul mare de astfel de aplice indică faptul că acest cult este foarte răspândit în zona anticului *Durostorum*, fără îndoială strâns legat de cultivarea viței-de-vie. Maniera de redare a bărbii și contextul arheologic al descoperirii pledează pentru o datare în epoca antoniniană.

Zeului *Eros* i se adaugă trei noi reprezentări (nr. cat. 3–5) celor trei deja cunoscute anterior din așezare[19]. Și acum avem de-a face cu două tipuri de redări: cel de copil aflat la o vârstă fragedă – *putto* (nr. cat. 4) și cel de copil/adolescent (nr. cat. 3, 5), reprezentat alături de mama sa. Probabil și datorită acestei asocieri, reprezentările lui *Eros* sunt printre cele mai des întâlnite în statuaria de la Ostrov.

Se poate constata că zeița *Venus* este cea mai populară divinitate în coroplastica de la Ostrov. Piesele provenite din atelierele de aici sunt numeroase[20], iar noile descoperiri din așezare vin să confirme aceste date. Nouă astfel de reprezentări se adaugă celor opt deja cunoscute[21]. Din fericire, una dintre piese (nr. cat. 5) este aproape întreagă și ne poate oferi indicii pentru celelalte fragmente. Piesa reprezintă grupul statuar *Venus–Eros* copil, redat pe un soclu decorat cu un căluț de mare[22] stilizat. Astfel, se dovedesc corecte identificările noastre precedente ale unor fragmente cu acest grup statuar. Ne referim la un soclu decorat cu *hippocampus*[23], la un fragment pe care este reprezentat cuplul *Venus–Eros*[24], publicate anterior, la care se adaugă sigur nr. cat. 3 din prezentul catalog, eventual și piesele de la nr. cat. 7–9. Dintre multiplele valențe pe care zeița *Venus* ajunge să le reprezinte, asocierea cu *Eros*, face sigur trimitere spre latura amoroasă, fiind strâns legată de iubire, căsnicie și fertilitate.

Celelalte piese care o reprezintă pe *Venus* (atât cele din prezentul catalog, cât și cele publicate anterior) din cauza fragmentarității lor, nu pot fi introduse în vreuna dintre categoriile tipologice cunoscute[25]. Excepție face piesa nr. cat. 8 care păstrează detalii care o pot încadra cert în tipul *Venus pudica*. De asemenea, este posibil ca această piesă să fi avut valva posterioară asemănătoare piesei nr. cat. 13, deoarece ambele au o siluetă mai îngustă; cele două fragmente nu au elemente de legătură, chiar dacă din punct de vedere anatomic se potrivesc, dar este posibil ca valvele folosite să fie de la același ansamblu. Frecvența reprezentărilor zeiței *Venus* în această zonă poate fi legată, evident, și de mediul militar, însă suntem de părere că avea un rol important și în practicarea cultului imperial, dat fiind faptul că zeița este frecvent asociată acestor manifestări.

---

[15] Cholakov 2008, 55.

[16] Tipul A: Cavalerul la dreapta, la pas sau în repaus. Tipul B: Cavalerul la dreapta, cele mai multe reprezentări îl redau în galop, cu lance în mână. Tipul C: Cavalerul în galop, cu prada de la vânătoare în mâini, întorcându-se de la vânătoare. În general, tipologia propusă în CCET I (p. X–XI), este unanim acceptată și folosită de exegeți, chiar dacă uneori suferă minore modificări ale descrierilor din fiecare tip în parte.

[17] Piesa provine dintr-un complex arheologic anterior construirii edificiului nr. 3, datat la sfârșitul secolului al III-lea–începutul secolului al IV-lea p. Chr.

[18] Bâltâc, Știrbulescu 2010, nr. cat. 10–12.

[19] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, nr. cat. 5, 11, 60.

[20] Mușețeanu, Elefterescu 1985, 187–190.

[21] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, nr. cat. 1–5, 11, 60; Bâltâc, Știrbulescu 2010, nr. cat. 2.

[22] Pentru redarea lui *hippocampus* în reprezentările asociate zeiței *Venus*, vezi LIMC VIII/1, 218, nr. 301, tipul XIV.

[23] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, nr. cat. 60. Din cauza reprezentării foarte schematice am identificat animalul ca fiind un delfin, având în vedere exemplarul de față considerăm că și pe suprafața soclului publicat anterior trebuie identificat *hippocampus*.

[24] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, nr. cat. 11.

[25] LIMC VIII/1, 195–227.

STATUETE MASCULINE

Un număr de 21 de piese (nr. cat. 14–34), datorită detaliilor păstrate pe fragmente, au fost catalogate ca aparținând unor statuete masculine. Detaliile reliefate pe două piese par a reprezenta tineri, un cap cu trăsături adolescentine (nr. cat. 14) și un fragment din torsul unui personaj, reprezentat nud sau seminud (nr. cat. 15), ale cărui detalii anatomice par a reda un corp de tânăr. Nu este exclus ca acest fragment să aparțină unei statuete care-l reprezintă pe *Eros* adolescent. Detaliile păstrate pe trei fragmente (nr. cat. 16–18), indică faptul că acestea provin de la teracote reprezentând busturi umane pe soclu (de formă circulară). Astfel de imagini sunt des reprezentate în piatră, însă cel mai adesea redau împărați sau personalități. Piesele de față, păstrează pe valvele anterioare detaliile mantiilor cu care sunt înveşmântate personajele, la una dintre acestea fiind redată și o fibulă circulară cu care este prinsă pe umăr. Suntem de părere că aceste teracote reprezintă personaje particulare, cel mai probabil de pus în legătură cu cultul strămoșilor. În lumea romană, cultul strămoșilor este strâns legat de cultul privat, care se oficia în fiecare cămin, imaginile strămoșilor defuncți, transformați în eroi/zei, fiind venerați ca atare[26].

Șapte fragmente reprezintă personaje înveșmântate (nr. cat. 19–25), însă nu se pot distinge caracteristici unitare care să permită o eventuală catalogare a acestora, fiecare piesă individualizându-se. Dintre acestea, două piese par a reda elemente care amintesc de veșmintele militare, nr. cat. 20 (prin impresiunile de pe corp, dar mai ales prin redarea centurii) și nr. cat. 21 (prin modalitatea de redare a veșmântului pe umăr și sugerarea centurii). Interesantă este piesa nr. cat. 19, care prezintă un orificiu pentru aplicarea unui obiect din piatră sau metal, ceea ce ar putea aduce în discuție o posibilă reprezentare a unei divinități, decât a unei persoane particulare. Piesa nr. cat. 22 ar putea proveni de la un bust pe soclu, însă este dificil de catalogat în lipsa unor elemente certe.

Doar pentru piesele nr. cat. 23–26 se constată o caracteristică comună, și anume redarea brațelor îndoite, aproximativ într-un unghi drept, spre piept, însă fiecare statuetă are elementele de veșminte individualizate. În lipsa unor analogii certe este dificil de stabilit ce anume reprezintă această caracteristică.

Alte șase piese (nr. cat. 27–31) par a reprezenta personaje masculine, însă la acestea nu se disting elemente de veșminte, dar au o caracteristică comună, mâinile sunt redate îndoite și îndreptate spre gât. Piesele se caracterizează prin redarea schematică a mâinilor, iar trupul este redat compact, fără detalii anatomice. Alte două piese de la Ostrov publicate anterior[27], aveau aceleași caracteristici, iar analogiile cele mai apropiate se regăsesc la o teracotă de la Butovo[28], unde piesa este considerată a reprezenta un războinic, chiar dacă nu are elemente tipice militare (arme, elemente de echipament etc.). Analogia se reduce doar la maniera de redare a mâinilor, astfel încât nu avem alte argumente pentru a considera că piesele de la Ostrov reprezintă războinici. Modul de redare a mâinilor ar indica mai degrabă o atitudine pioasă, de rugăciune, astfel încât înclinăm să credem că poate fi vorba mai degrabă despre niște oranți.

Ultimele trei piese din această categorie (nr. cat. 32–34) reprezentând statuete masculine și nu prezintă caracteristici particulare care să facă posibilă detalierea lor.

STATUETE FEMININE

Statuetele feminine sunt reprezentate prin 18 piese (nr. cat. 35–52) și, cu o singură excepție (nr. cat. 35), este vorba despre capete. Au fost constatate caracteristici care ne-au permis împărțirea în trei subgrupe: personaje cu văl, personaje cu „turban" pe cap și personaje cu capul descoperit.

Pentru șase statuete (nr. cat. 36–41) se constată că au părul acoperit cu un văl, coafurile sunt diferite, la fel și modalitatea de redare a vălului, ceea ce indică faptul că avem de-a face cu tipare diferite. Doar într-un singur caz piesa este completată de un decor. La două statuete (nr. cat. 42–43) se constată că părul este ascuns sub un acoperământ de formă conică, redat prin muluri paralele, asemănătoare unui „turban". Astfel de acoperăminte sunt întâlnite pe reprezentările monumentelor din

---

[26] DA III/2, p. 937; DA IV/1, p. 376. LIMC, VI?1, *s.v. Lar*, *Lares*, 205.
[27] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, nr. cat. 39–40, unde opinam că piesele pot reprezenta statuete de copii.
[28] Sultov 1976, 92.

piatră[29]. Nouă piese (nr. cat. 44–52) sunt figurate cu capul descoperit, fie că este vorba de valva anterioară, fie de cea posterioară, pe majoritatea este redată coafura sau doar buclele. Acestea sunt figurate fie prin incizii paralele, oblice sau vălurite, fie prin impresiuni. Toate exemplarele de statuete feminine indică folosirea unor tipare diferite, iar pe baza datelor oferite de fragmentele păstrate nu se poate preciza de la ce anume provin fragmentele (statuete de divinități sau persoane particulare).

Piesa nr. cat. 35 este aproape întreagă (lipsă doar capul) și se evidențiază nu doar prin maniera de redare a veșmântului (incizii oblice, paralele etc.), ci și prin poziționarea mâinilor, una pe abdomen și alta îndoită și îndreptată spre gât. Cea mai apropiată analogie o întâlnim la Barboși (jud. Galați), unde editorul o datează în a doua jumătate a secolului al II-lea – prima jumătate a secolului al III-lea p. Chr. și identifică personajul cu zeița Demetra. În lipsa unor atribute specifice, este dificil de asociat statueta de aici cu zeița în cauză. Maniera de redare a veșmântului, foarte schematică și simplă, amintește de reprezentările de pe monumentele din piatră și pare specifică mai degrabă unei persoane particulare[30], posibil tot într-o poziție de penitență sau adorare. Contextul arheologic al piesei de la Ostrov permite o datare asemănătoare cu cea de la Barboși, eventual până la mijlocul secolului al III-lea p. Chr.

STATUETE UMANE (*VARIA*)

Un număr mare de fragmente (25) reprezintă părți din statuete umane: nouă fragmente din corp, 10 fragmente din brațe și șase din picioare, și care, din cauza fragmentarității, nu pot fi încadrate unei categorii stabilite anterior. În primul studiu dedicat teracotelor de la Ostrov[31], detaliile anatomice și alte caracteristici păstrate pe fragmentele în cauză, ne-au permis catalogarea acestora printre statuetele feminine sau masculine. Pentru fragmentele de față, este dificil de făcut această împărțire, pentru moment.

Dintre fragmentele de corp, trei (nr. cat. 53–55) reprezintă torsuri înveșmântate și șase (nr. cat. 56—61) posibile nuduri, doar pentru nr. cat. 56–59 se poate presupune că ar putea proveni din statuete care o reprezintă pe zeița *Venus*. Dintre cele 10 fragmente de brațe (nr. cat. 62–72), doar șapte păstrează palma și cu excepția unei singure piese (nr. cat. 62) se constată ca acestea nu au redate degetele cu excepția lui *pollex*, care în toate cele șase cazuri este redat cu vârful retezat. Acest detaliu poate indica faptul că în palma statuetelor era aplicat un accesoriu, fapt întărit și de modalitatea de redare a brațului – îndoit. Într-un singur caz (nr. cat. 68) obiectul este și păstrat (o bucată de lut de formă semicirculară), însă este dificil de specificat ce reprezintă. Un singur fragment (nr. cat. 72) reprezintă un braț detașabil dintr-un ansamblu, având un orificiu de prindere în zona umărului. Detașabil este și un picior (nr. cat. 78) păstrat aproape întreg, însă nu putem afirma dacă ele aparțin aceleiași statuete.

Celelalte cinci fragmente de picioare (nr. cat. 73–78) păstrează suprafața plantară, uneori și o porțiune din gambă. În patru cazuri personajele sunt redate desculțe (nr. cat. 73–76), fiind reprezentate degetele, și ar putea proveni de la statuete masculine sau reprezentând copii. Doar într-un singur caz (nr. cat. 77) se disting elemente certe ale unei încălțăminte înalte, redată doar în partea de sus, prin trei muluri. Tot la această statuetă, pe gamba din spate, se păstrează un fragment, care poate proveni de la un accesoriu, dar nu putem să nu ne gândim și la o posibilă redare a unei aripioare, ceea ce ar face posibilă identificarea cu un atribut al zeului *Mercurius*.

DATARE

Așa cum am mai menționat, piesele provin din toată așezarea, fie din pământul adus pentru nivelare în vederea construirii edificiului nr. 3, fie din complexe (gropi) de sub același edificiu, ceea ce ne îndreptățește să propunem intervalul dintre mijlocul secolul al II-lea – mijlocul al III-lea pentru datarea pieselor din prezentul catalog.

[29] Bâltâc *et alii* 2015, 200, nr. 203.
[30] Țeposu-Marinescu 1982, 221–222, nr. AE 107, pl. 41; Man 2011, 222, nr. 1, pl. 161/1 (registrul inferior); Bâltâc *et alii* 2015, 162–163, nr. 157 (registrul inferior).
[31] Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008.

CATALOG[31]

1. PLACĂ (fragmentară). **Pl. I/1**. Dr. 2009/43, C18 (profil vestic), –1,49 m. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare[32] Munsell 7.5YR8/4, cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar dese. Urme de firnis pe piciorul personajului. Modelare în tipar (mici incizii cu un obiect ascuțit în pasta crudă pe față; surplus de material pe față și spate; urme de amprente digitale pe spate). Lut ars. Lp = 7,35 cm, lp = 4,68 cm, Gr = 0,91 cm. Se păstrează partea inferioară a unei plăci, de formă dreptunghiulară, cu reprezentarea Eroului Cavaler, în galop spre stânga. Se observă o parte din pieptul, umărul și antebrațul calului, precum și piciorul călărețului. Nu sunt redate detalii ale vreunei încălțări. Nr. inv. pr. 104. **Analogii**: Heraclea Sintica, plăci (din lut): Milčev 1959, p. 69, fig. 50; Cholakov 2008, p. 72–73, nr. 42–43.

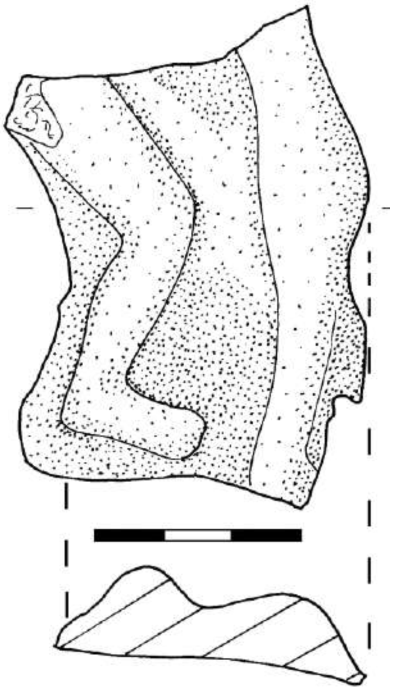

2. APLICĂ (fragmentară). **Pl. I/2**. Se păstrează un fragment din valvă (monovalv). Dr. 2016/364, C22, caroul 6. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 2.5YR7/8, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule calcar rare. Urme de vopsea de culoare Munsell 10R6/8 la exterior. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 8,73, cm, lp = 5,45 cm, Gr = 1,74 cm. Se păstrează capul zeului *Dionysos*. Trăsăturile zeului sunt cele ale unui bărbat matur. Ochii bine conturați, au pupila marcată. Nasul ușor proeminent. Gura are buzele ușor întredeschise. Coafura și barba bogată acoperă cea mai mare parte a feței. Mustața face corp comun cu restul bărbii (despărțită în două părți pe mijlocul bărbiei), șuvițele au aspectul unor mici spirale. Pe frunte are o panglică, redată prin două benzi. Pe creștetul capului pare a fi redat un bucraniu din care pornesc vrejuri și frunze de viță-de-vie care cad în părțile laterale, amestecându-se cu buclele de păr. Nr. inv. pr. 105.

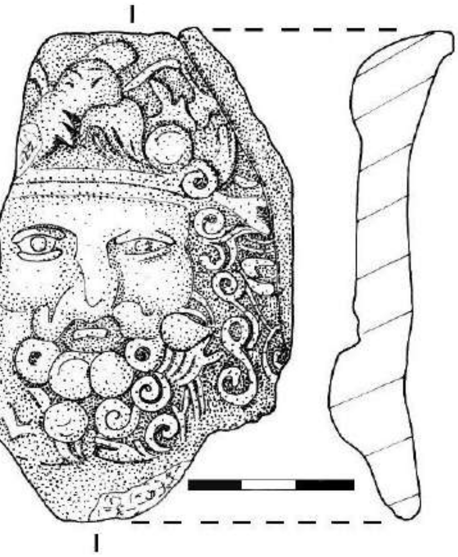

3. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. I/3**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2012/76, C21, caroul 14d, –1,67 m. Pastă semifină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/8 cu particule de mică, oxizi deși, uneori sub formă de granule cu dimensiuni până la 4 mm și pietricele cu dimensiuni până la 4 mm. Modelare în tipar, cu surplus de material pe interior (mici incizii cu un obiect ascuțit în pasta crudă pe față). Lut ars. Lp = 6,20 cm, l = 3,50 cm, Gr = 0,75 cm. Se păstrează o parte din jumătatea superioară a unei statuete reprezentându-l pe zeul *Eros*. Părul buclat cade pe ambele părți ale tâmplei. Capul spart în partea superioară. Trăsăturile feței foarte șterse, brațele adunate la nivelul bazinului și împreunate. Se păstrează un fragment din aripă pe umărul drept. Ombilicul marcat. Cel mai probabil piesa făcea parte dintr-un grup statuar împreună cu zeița Venus. Nr. inv. pr. 106. **Analogii**: Ostrov, grup statuar (din lut): Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, 174, nr. 11, pl. 5/11; nr. 5 (din prezentul catalog).

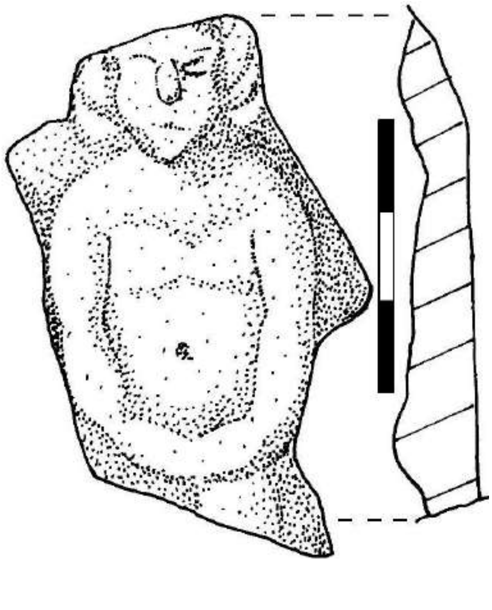

[31] Abrevierile folosite în prezentul catalog sunt: C = casetă, Dr. = *Durostorum*, L = lungime, l = lățime, Gr = grosime, p = păstrată.
[32] Pentru redarea culorii s-a folosit catalogul Munsell 2013.

4. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. I/4**. Se păstrează un fragment din valva anterioară și o mică porțiune din cea anterioară. Dr. 2008/381, C18, carouri 2a–d, –1,35–1,40 m. Pastă fină (arsă oxidant, dar neuniform) de culoare Munsell 2.5YR6/8, cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 3 cm, lp = 3,09 cm, Gr = 0,37 cm. Un fragment din capul unui personaj masculin (*Eros*), se păstrează doar ochiul drept redat alungit și pupila marcată. Coafura este redată prin incizii radiale, o parte fiind ruptă din vechime. Nr. inv. pr. 107. **Analogii**: Ostrov, statuetă (din lut): Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, nr. 5, pl. 3/5.

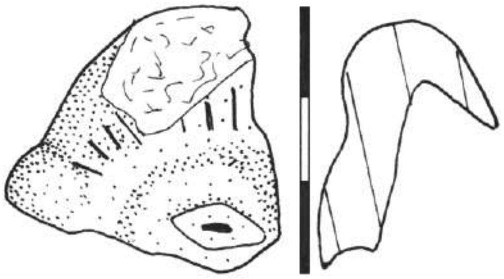

5. GRUP STATUAR (aproape întreg). **Pl. II** (*infra* p. 176). Se păstrează ambele valve. Dr. 2014/66, C18, caroul 1d, –2,15 m. Pastă fină (arsă reducător), de culoare Munsell 5YR7/6, cu particule de mică, oxizi, particule de calcar (uneori sub formă de granule de până la 3–4 mm; mici fisuri în pastă, depuneri calcaroase pe toată suprafața). Modelare în tipar (mici incizii cu un obiect ascuțit în pasta cruda pe față; mici incizii secundare). Lut ars. Lp = 18,64 cm, l max. = 8,75 cm, Gr = 8,80 cm. Se păstrează cca 90% din teracotă, lipsă capul zeiței *Venus* și o parte a brațului stâng. Grupul statuar o reprezintă pe *Venus* și *Eros* pe un soclu. Soclul este de formă paralelipipedic cu colțuri rotunjite, pe partea frontală este decorat un *hippocampus*, schematizat și cu trăsăturile foarte șterse. Decorul este delimitat de un chenar, mai pronunțat în partea de sus. Zeița, seminudă, stă în picioare, are piciorul stâng ușor flexat și dezgolit, piciorul drept probabil acoperit de veșmânt, care cade într-un fald de sub pubis până la călcâi, acoperind zona dintre picioare. Brațul drept este așezat pe capul lui *Eros*. Brațul stâng era ridicat în sus, probabil orientat spre cap. În partea dreaptă a zeiței se află redat zeul *Eros* în ipostaza de copil. Trăsăturile feței slab conturate. Mâinile lui sunt împreunate la nivelul bazinului și țin un obiect, neidentificat. Este redată doar aripa dreaptă a zeului. Pe spate nu sunt redate detalii anatomice. Nr. inv. pr. 108. **Analogii**: Ostrov, grup statuar (din lut): Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, nr. 60, pl. 14/60.

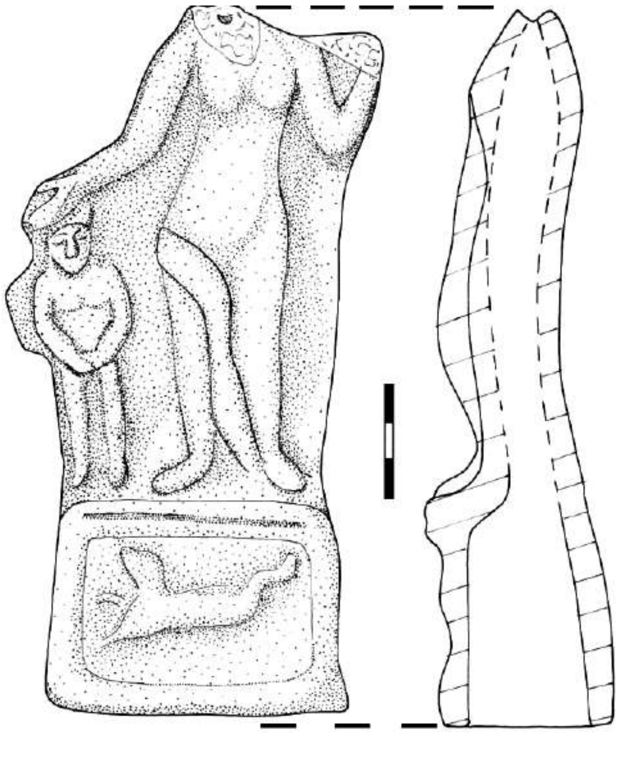

6. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. I/6**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/123, C18, caroul 1a, –0,99 m. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare Munsell 7.5YR8/6, cu particule de mică, oxizi, rare particule de calcar; mici fisuri în pastă, depuneri calcaroase pe toată suprafața. Modelare în tipar, pe spate urme de la prelucrarea cu un obiect. Lut ars. Lp = 7,70 cm, l = 4,60 cm, Gr = 0,6 cm. Se păstrează o parte din jumătatea inferioară a unei statuete reprezentând-o pe zeița *Venus*. Piciorul stâng ușor flexat și dezgolit, piciorul drept acoperit de veșmânt, realizat din muluri oblice, paralele, faldurile formând o buclă sub pubis. În partea stângă este redată cealaltă parte a mantiei prin muluri verticale. Nr. inv. pr. 109.

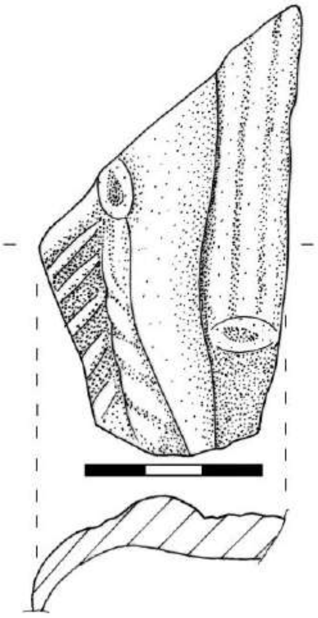

7. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. I/7**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2012/102, C21, caroul 17c, –1,83 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/6 cu particule de mică, oxizi și particule milimetrice de fragmente ceramice; pietricele cu dimensiuni de până la 5 mm. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 5,20 cm, l = 4,15 cm, Gr = 1,25 cm. Se păstrează o parte din jumătatea inferioară a unei statuete reprezentând-o pe zeița *Venus*. Piciorul stâng este ușor flexat și dezgolit, piciorul drept acoperit de veșmânt, care este redat căzând în falduri. Nr. inv. pr. 110.

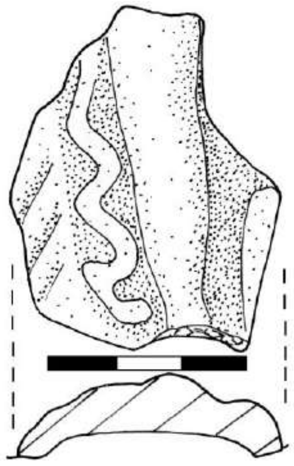

8. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. III/8**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2016/232a, C23, carouri 10–12a–c, –1,88 m. Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 5YR6/6 cu particule de mică, oxizi deși, particule calcar rare. Modelare în tipar (urme de la prelucrarea cu un obiect pe interior). Lut ars. Lp = 4,78 cm, l = 2,84 cm, Gr = 0,84 cm. Se păstrează o parte din corpul unei statuete reprezentând-o pe zeița *Venus*. O parte a antebrațului stâng, care este așezat pe draperie, iar cu degetele ține o parte a acesteia. La încheietura mâinii are o brățară lată. Nr. inv. pr. 111.

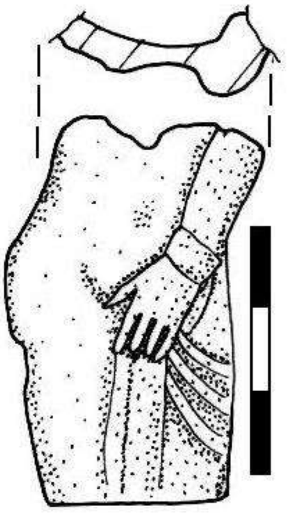

9. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. III/9**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/127, C17, carouri 1–8e–f, –1,11 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR6/8, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule calcar rare. Angobă de culoare Munsell 10YR7/3. Modelare în tipar; urme de amprente digitale la interior. Lut ars. Lp = 4,27 cm, lp = 3,14 cm, Gr = 0,79 cm. Se păstrează o porțiune din partea inferioară a unei statuete. Se observă un picior ușor flexat, acoperit de himation. Cel mai probabil statueta o reprezenta pe zeița *Venus*. Nr. inv. pr. 112.

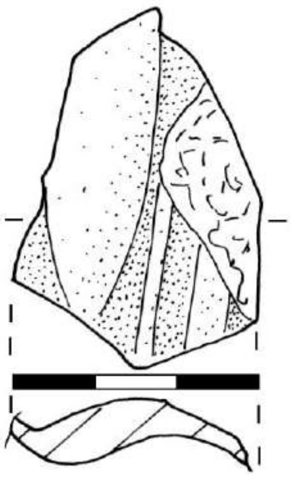

10. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. III/10**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2009/173, C18, caroul 2a, –1,44 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR6/6, cu particule de mică, oxizi relativ deși, particule calcar dese. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 3,68 cm, lp = 3,42 cm, Gr = 1,02 cm. Se distinge coapsa unui personaj feminin și faldurile veșmântului, cel mai probabil este reprezentată zeița *Venus*. Nr. inv. pr. 113.

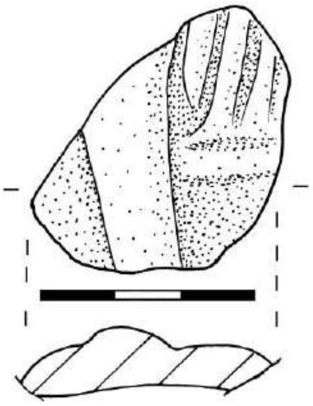

11. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. III/11**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/299, C18, carouri 3b–d, G23, –2,54 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 7.5YR8/3, cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rar.

Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 4,96 cm, lp = 3,58 cm, Gr = 0,98 cm. Se păstrează o porțiune din coapsa dreaptă a unei statuete feminine, sub pubis este redată o buclă a draperiei. Nr. inv. pr. 114.

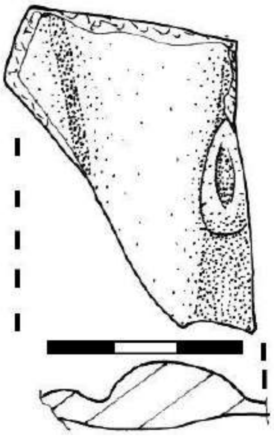

Analogii nr. 6–11: Ostrov, statuetă (lut): Mușețeanu, Elefterescu 1985b, pl. II/3; *Nicopolis ad Istrum*, statuete (lut): Vladkova 2012, fig. 1/1, 2a–b, 3a–b.

12. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. III/12**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/48a, C18, carouri 3a–b,–2,05 m. Pastă fină (arsă reducător) de culoare Munsell 7.5YR6/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule calcar rare. Urme de firnis de culoare Munsell 10R5/8. Modelare în tipar, mici incizii în pasta crudă cu un obiect ascuțit. Lut ars. Lp = 7,41 cm, lp = 3,78 cm, Gr = 0,86 cm. Se păstrează o porțiune din abdomenul inferior și coapsa dreaptă a unei statuete feminine. Este redat ombilicul. Cel mai probabil este o statuetă care o reprezintă pe zeița *Venus*. Nr. inv. pr. 115.

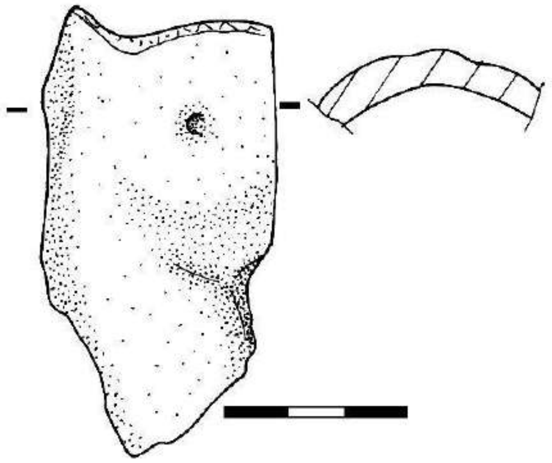

13. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. III/13**. Se păstrează un fragment din valva posterioară. Dr. 2016/218, C23, caroul 11f, –1,88 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/8 cu particule de mică, oxizi rar, particule calcar rare. Modelare în tipar, urme de la retușarea cu un obiect pe o latură a piesei. Lut ars. Lp = 5,69 cm, l = 3,03 cm, Gr = 0,46 cm. Se păstrează o parte din corpul unei statuete reprezentând-o pe zeița *Venus*, respectiv o porțiune din spate, fesele și o parte din picioare, acoperite de fald. Nr. inv. pr. 116. **Analogii**: Ostrov, statuetă (lut): Mușețeanu, Elefterescu 1985b, pl. II, fig. 6–7.

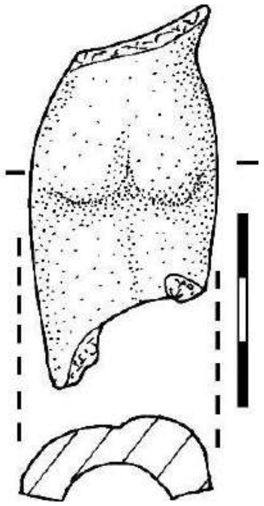

14. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IV/14**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/344, C13–14, carouri 12–13 (demontare martor). Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR5/6, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule calcar rare. Urme ardere secundară pe suprafața interioară. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 3,70 cm, lp = 2,58 cm, Gr = 0,50 cm. Se păstrează fața unei statuete masculine cu trăsături tinerești. Părul pieptănat pe spate, redat prin șuvițe paralele, cu ajutorul inciziilor lungi de la frunte spre spate. Fruntea îngustă, ochii bine conturați, alungiți, mari, au pupila marcată, pomeții proeminenți, nasul lat la bază, gura întredeschisă cu buzele groase, bărbia ascuțită, gât tubular, urechi mari, redate neanatomic. Nr. inv. pr. 117.

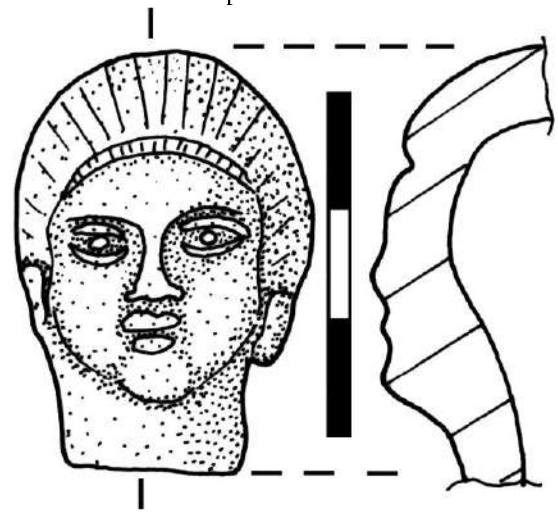

15. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IV/15**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2011/189, C17, carouri 5–6e–f, –2,10 m. Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 5YR7/8 cu particule

de mică, oxizi deși, particule calcar rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 4,75 cm, l = 4,15 cm, Gr = 0,45 cm. Se păstrează un fragment din torsul și umărul drept ale unei statuete masculine. Sunt redați mușchii abdominali și ombilicul. Nr. inv. pr. 118.

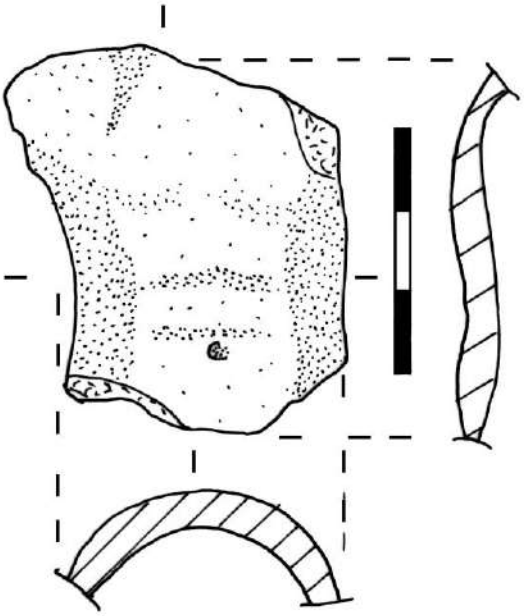

16. STATUETĂ (fragmentar). **Pl. IV/16**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/48b, C18, carouri 3a–b, –2,05 m. Pastă fină (arsă reducător) de culoare Munsell 7.5YR6/4, cu particule de mică, oxizi deși, particule calcar rare. Modelare în tipar (surplus de material de la prelucrare, la interior). Lut ars. Lp = 6,78 cm, l = 4,92 cm, Gr = 0,67 cm. Se păstrează un fragment din bustul unei statuete masculine. Acesta este înveșmântat în mantie care este prinsă pe umărul drept cu un accesoriu de formă circulară. Mantia lasă să se întrevadă o parte a mamelonului drept. Bustul este așezat pe un soclu, dublu profilat, de formă circulară. Nr. inv. pr. 119.

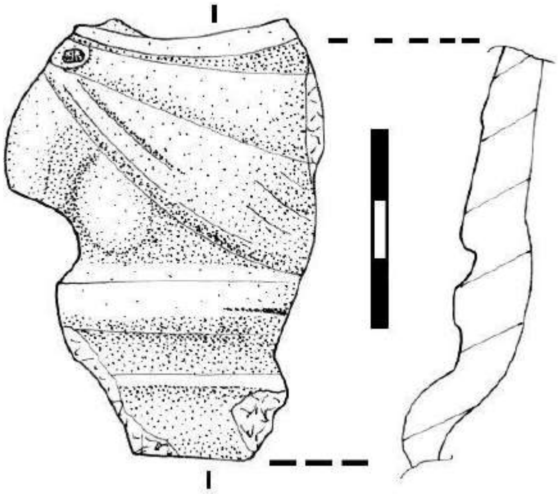

17. STATUETĂ (fragmentar). **Pl. IV/17**. Se păstrează un fragment din valva anterioară și cea posterioară. Dr. 2016/189b, C23, caroul 9c. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/4 cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare. Urme vopsea roșie? Modelare în tipar (surplus de material de la unirea celor două valve în interiorul piesei; urme de la retușarea cu un obiect la îmbinarea celor două valve pe exterior). Lut ars. Lp = 7,94 cm, l = 3,43 cm, Gr = 0,52 cm. Se păstrează fragmentul din partea stângă a bustului unei statuete masculine. Acesta este înveșmântat într-o mantie care formează falduri, redate prin incizii oblice, paralele. Spatele bustului este nedecorat. Bustul era așezat pe un soclu dublu profilat, de formă circulară, din care se păstrează doar un mic fragment. Nr. inv. pr. 120.

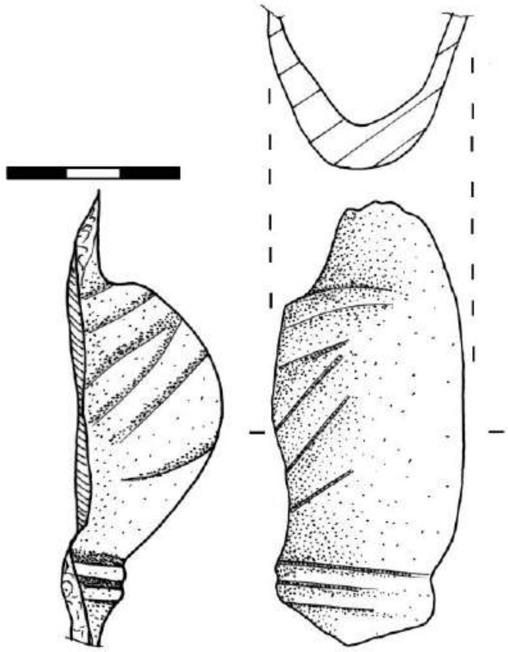

18. STATUETĂ (fragmentar). **Pl. IV/18**. Se păstrează un fragment din valva posterioară. Dr. 2008/415, C18, carouri 2a–d, –1,26 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 7.5YR8/6, cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 6,25 cm, l = 4,66 cm, Gr = 0,63 cm. Se păstrează un fragment din spatele unui bust (nedecorat) și parte din soclu, de formă circulară, delimitat în partea superioară printr-o mulură. Nr. inv. pr. 121.

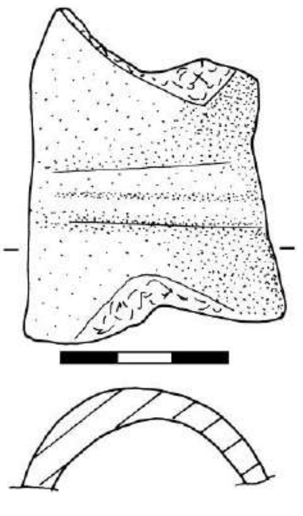

19. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IV/19**. Se păstrează un fragment din valva posterioară. Dr. 2009/260, C17, caroul 3f, –1,64 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR8/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, dar uneori sub formă de granule (2–3 mm), particule calcar rare, dar uneori sub formă de granule (1 mm). Modelare în tipar, urme de amprente digitale pe interior. Lut ars. Lp = 2,91 cm, lp = 4,95 cm, Gr = 0,55 cm. Se păstrează partea de sus a torsului unui personaj înveșmântat, ale cărui falduri sunt redate prin striații verticale, paralele, ușor oblic. În partea superioară se află un orificiu (1 × 0,50 cm) realizat în pasta crudă, probabil pentru introducerea unui obiect din piatră sau metal. Nr. inv. pr. 122.

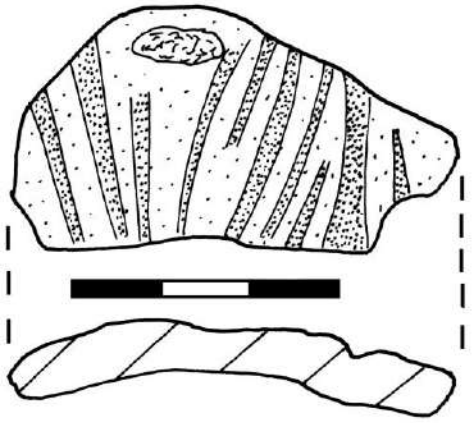

20. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IV/20**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2016/277, C23, caroul 13f, –1,74 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 7.5YR8/4 cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare; mici goluri. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 4,6 cm, l = 4,25 cm, Gr = 0,76 cm. Se păstrează un fragment din torsul unei statuete masculine. Acesta este înveșmântat în tunică, prinsă de o centură subțire. Tunica este redată prin mici împunsături pe verticală, una sub alta, deasupra centurii și prin incizii verticale sub centură. Centura este decorată cu trei mici butoane circulare. O mică spărtură sub centură în partea stângă, din vechime. Nr. inv. pr. 123.

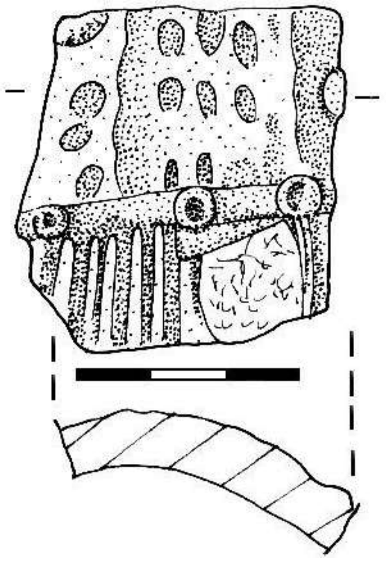

21. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IV/21**. Se păstrează un fragment din valva posterioară și un mic fragment din cea anterioară. Dr. 2016/393, C23, caroul 12b. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 7.5YR8/4, cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare, dar uneori sub formă de granule (până la 6 mm). Urme de depuneri la exterior. Modelare în tipar (surplus de material în partea interioară de la lipirea valvelor). Lut ars. Lp = 4,95 cm, lp = 4,22 cm, Gr = 0,74 cm. Se păstrează o porțiune din spatele unei statuete masculine și o mică parte a brațului stâng. Veșmântul este decorat prin striații paralele, oblice, mai bine conturate pe braț. În talie veșmântul este redat ca și cum ar fi strâns, fără a se observa și o centură sau cordon. Nr. inv. pr. 124.

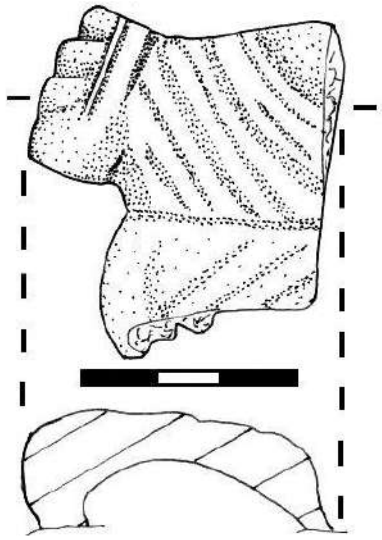

22. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IV/22**. Se păstrează un fragment din valva posterioară și un mic fragment din cea anterioară. Dr. 2014/79b, C18, carouri 3b–d, G23, –2,20 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR8/3, cu particule de mică, oxizi relativ deși, particule de calcar rare, mici goluri și fisuri; urme de vopsea? Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 4,53 cm, lp = 3,65 cm, Gr = 0,64–1,19 cm. Se păstrează un fragment din spatele unei statuete masculine, decorată cu linii paralele, ușor oblice, redând cutele mantiei. Nr. inv. pr. 125.

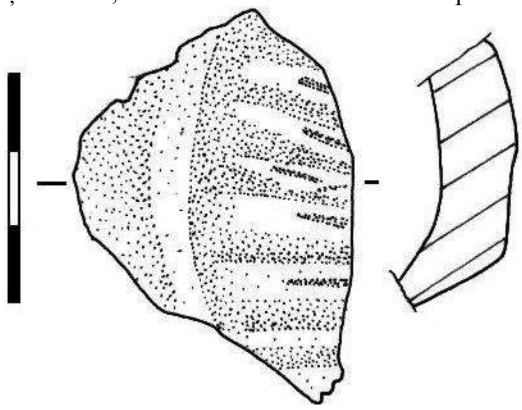

23. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. V/23**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2016/207, C23, caroul 11d, –1,88 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR8/3, cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare. Lp = 4,13 cm, lp = 3,27 cm, Gr = 4,6 cm. Lut ars. Modelare în tipar. Se păstrează partea de sus a torsului unui personaj masculin înveșmântat în tunică, ale cărei falduri formează un guler sub forma literei „V”. Brațul drept este îndoit și așezat pe piept, mâna ajungând la nivelul gulerului. Nr. inv. pr. 126.

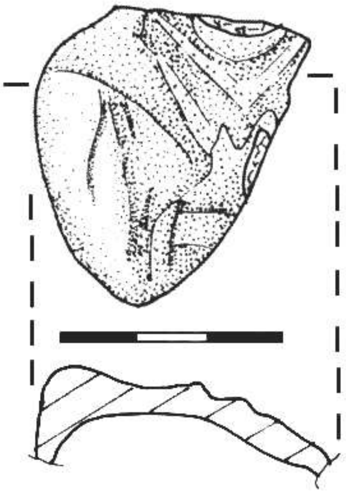

24. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. V/24**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/79a, C18, carouri 3b–d, G23, –2,20 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 2.5YR7/8 cu particule de mică, oxizi deși, particule calcar rare. Lut ars. Modelare în tipar. Lp = 6,15 cm, l = 5,60 cm, Gr = 0,62–1,14 cm. Se păstrează un fragment din torsul unei statuete masculine. Antebrațul drept este îndoit și așezat pe torace. Mâna nu are degetele redate. Veșmântul, pe torace, este redat prin niște striații verticale, paralele, iar în zona gâtului este redat un guler? printr-o bandă lată. Nr. inv. pr. 127.

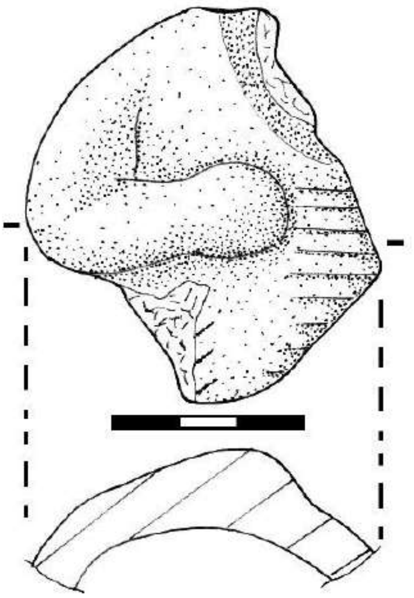

25. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. V/25**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/268, C18, carouri 1 a–d, –1,26 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/6, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule calcar rare. Modelare în tipar (surplus de material în interior de la lipirea valvelor). Lut ars. Lp = 5,36 cm, lp = 4,26 cm, Gr = 0,85 cm. Un fragment dintr-o statuetă reprezentând un personaj din care se observă o parte din braț, lipsă umărul, antebrațul îndoit spre piept și palma, slab reprezentată. Nr. inv. pr. 128.

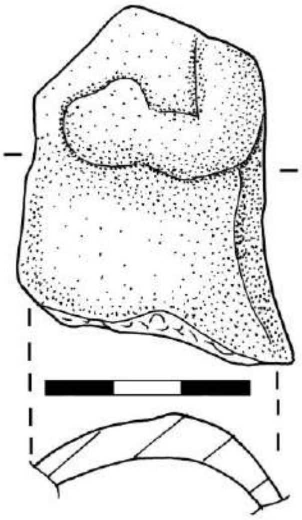

26. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. V/26**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/100, C15, caroul 14c, –0,69 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/6, cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare. La exterior acoperită cu firnis de culoare Munsell 10R4/8. Lp = 2,73 cm, lp = 3,20 cm, Gr = 0,56 cm. Modelare în tipar. Lut ars. Un fragment dintr-o statuetă reprezentând un personaj din care se observă antebrațul îndoit și palma, ale cărei degete sunt modelate neanatomic și disproporțional. Deasupra brațului se observă un decor circular, iar dedesubt mai multe puncte în relief. Nr. inv. pr. 129. **Analogii**: *Nikopolis ad Istrum*, statuetă (lut): Falkner 2007, 88, nr. 6.10, fig. 6.10.

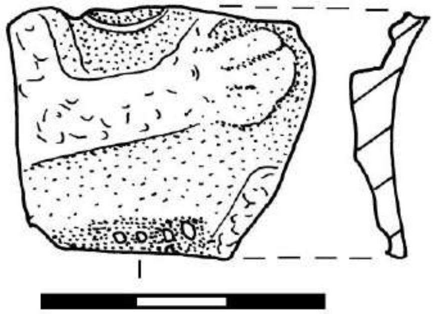

27. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. V/27**. Se păstrează un mic fragment din valva anterioară și posterioară. Dr. 2014/68, C18, carouri 1–2c–d, –2,15 m. Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 5YR7/4, cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar relativ dese. Modelare în tipar (retușări cu un obiect la îmbinarea celor două valve la exterior). Lut

ars. Lp = 6,64 cm, lp = 2,80 cm, Gr = 0,53 cm. Se păstrează un fragment din antebrațul și cotul drept, îndoit, a unei statuete masculine. Nr. inv. pr. 130.

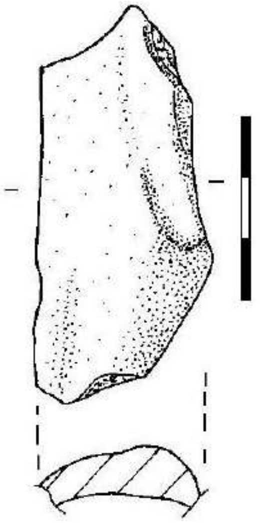

28. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. V/28**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/281, C18, carouri 1–2a–d, –2,20 m. Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 5YR8/4, cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 5,65 cm, lp = 3,05 cm, Gr = 0,58 cm. Se păstrează un fragment pe care se observă antebrațul și cotul mâinii drepte a unei statuete masculine. Nr. inv. pr. 131.

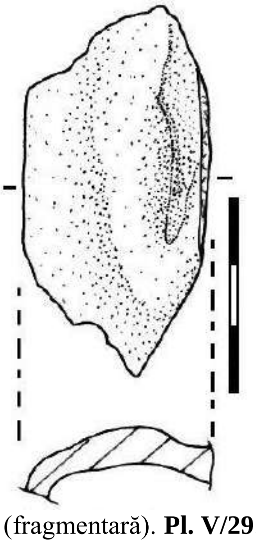

29. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. V/29**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/377, C17, carouri 5e–h, –0,40–0,45 m. Pastă fină (arsă până aproape de vitrifiere), cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar relativ dese. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 4,86 cm, lp = 3,25 cm, Gr = 0,48 cm. Un fragment dintr-o statuetă reprezentând un personaj din care se observă brațul și o parte din antebraț poziționat pe torace, orientat în sus. Nr. inv. pr. 132.

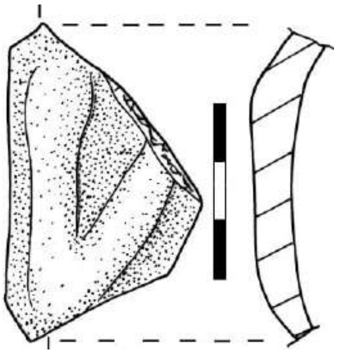

30. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VI/30**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/308, demontare martor C18–19, –1,72 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/8 cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare. Lut ars. Modelare în tipar. Lp = 3,55 cm, l = 2,94 cm, Gr = 0,56 cm. Se păstrează un fragment din torsul unei statuete masculine. Antebrațul drept este îndoit și așezat pe torace. Nr. inv. pr. 133.

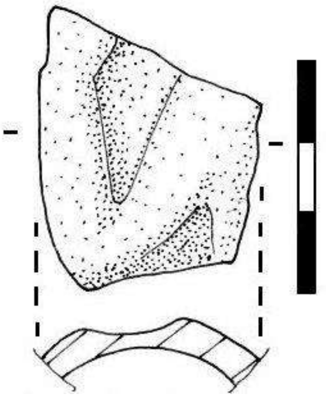

31. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VI/31**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/358, C18, caroul 3b–c, G23, –2,15 m. Pastă fină, caolinoasă, de culoare Munsell 7.5YR9,5/1, oxizi deși. Lp = 3,80 cm, lp = 3,77 cm, Gr = 0,86 cm. Modelare în tipar. Lut ars. Se păstrează un fragment dintr-o statuetă reprezentând un personaj din care se observă brațul și antebrațul îndoit, poziționat pe torace, orientat în sus. Degetele sunt modelate neanatomic și disproporțional. Nr. inv. pr. 135.

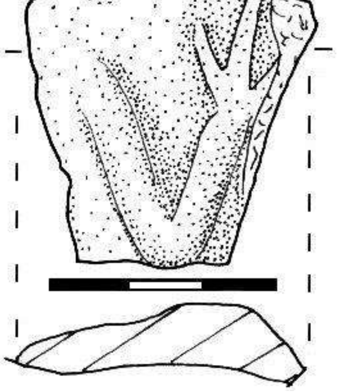

Analogii nr. 27–31: Butovo, statuetă (lut): Sultov 1976, 92; Ostrov, statuete (lut): Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, 178, nr. 39–40, pl. 11/39–40.

32. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VI/32**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2009/339, C18, carouri 5 a–d, –1,60 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR6/6, cu particule de mică dese, oxizi deși, particule calcar rare. Modelare în tipar (urme de la amprentele digitale pe suprafața interioară). Lut ars. Lp = 3,13 cm, lp = 3,06 cm, Gr = 0,57 cm. Se observă o parte dintr-o palmă care ține un obiect (posibil două tije cu capsule de mac). Nr. inv. pr. 135.

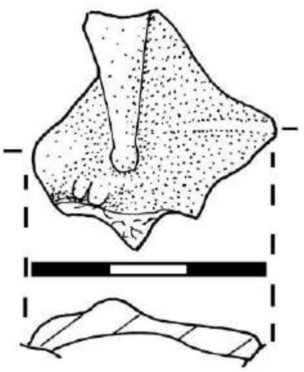

33. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VI/33**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2013/207, C21b. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR6/6, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule calcar rare. Modelare în tipar (urme de la amprentele digitale pe interior). Lut ars. Lp = 2,48 cm, lp = 1,69 cm, Gr = 0,33 cm. Se păstrează palma și un fragment din brațul întins pe lângă corp dintr-o statuetă masculină? Nr. inv. pr. 136.

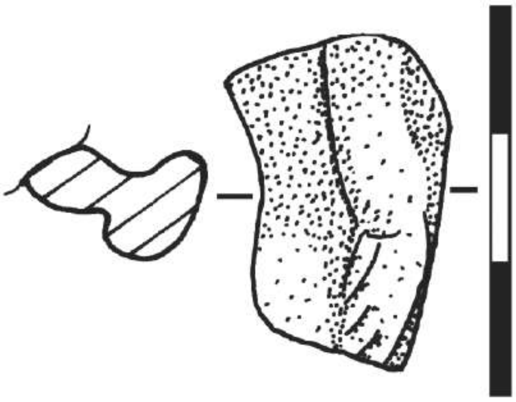

34. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VI/34**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2013/154, C19–21 (martor). Pastă fină (arsă reducător) de culoare Munsell 7.5YR8/4, cu particule de mică, oxizi deși, particule de calcar dese. Lp = 4,50 cm, lp = 4,57 cm, Gr = 0,10 cm. Modelare în tipar (urme de la retușare cu un obiect, pe interior; urme de amprente digitale pe interior). Lut ars. Se păstrează un fragment din torsul și umărul unei statuete. Nr. inv. pr. 137.

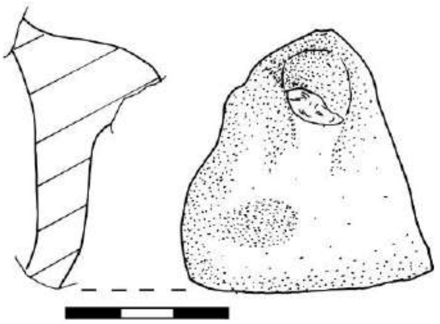

35. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VI/35**. Se păstrează cea mai mare parte a valvei anterioare (fără cap) și o mică parte din valva posterioară (10%). Dr. 2008/217, C17, caroul 8a, –1,04 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR7/8, cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar (surplus de material în interior, mai ales la îmbinarea dintre valve; urme de retușare în pasta crudă cu un obiect ascuțit pe spate). Lut ars. Lp = 8,86 cm, l = 4,48 cm, Gr = 0,74 cm. Se păstrează cea mai mare parte (lipsă capul) a unei statuete feminine, care este redată în picioare, înveșmântată cu tunică și chiton. Faldurile veșmântului sunt redate prin incizii oblice, paralele, care formează o rețea, iar unele incizii din zona pieptului se unesc, astfel încât creează iluzia literei „V" „căzută". Palma mâinii drepte se zărește la piept, sub gât, iar palma mâinii stângi este redată în prelungirea unei incizii a faldului și este ținută pe abdomen. Picioarele, neanatomic realizate, se zăresc de sub veșmânt. În partea inferioară este trasată o linie incizată. Partea conservată din valva posterioară nu păstrează urme de decor. Nr. inv. pr. 138. **Analogii**: Barboşi statuetă (lut):, Dragomir 1996, 411, fig. 5/2.

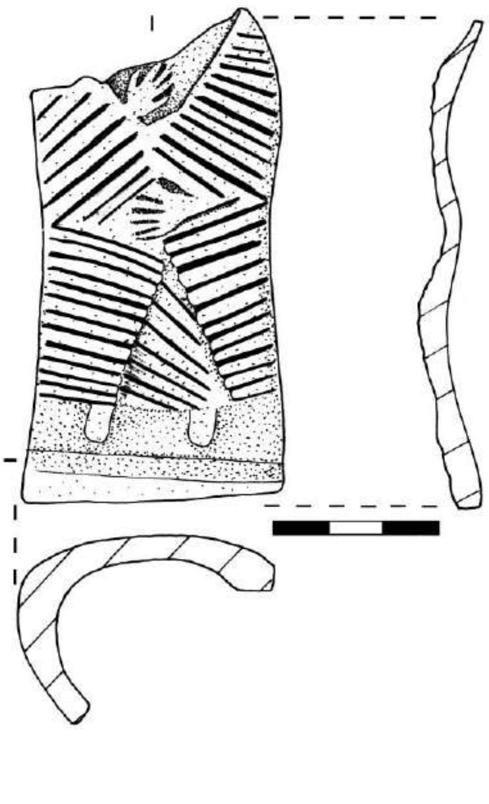

36. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VI/36**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2012/43, C21, caroul 12a, –1,45 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ deși, uneori sub formă de granule (până la 4 mm), particule de calcar rare. Modelare în tipar (urme de amprente digitale la interior). Lut ars. Lp = 3,89 cm, lp = 2,75 cm, Gr = 0,81 cm. Se păstrează fața unei statuete feminine cu trăsături tinerești. Fruntea lată, ochii mari cu pupila marcată, nas subțire care se lățește la bază, gura închisă, cu buze groase, bărbia ascuțită. Părul este pieptănat cu cărare pe mijloc și capul acoperit cu văl. Nr. inv. pr. 138.

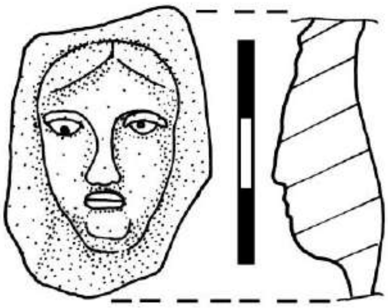

37. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VI/37**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/139, C18, caroul 7c, –1,28 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 2.5YR6/8, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Angobă de culoare Munsell 7.5YR6/6. Modelare în tipar (urme de la retușare cu un obiect ascuțit la exterior; urme de la amprentele digitale în interior). Lut ars. Lp = 4,36 cm, lp = 2,90 cm, Gr = 0,50 cm. Se păstrează fața unei statuete feminine velate, cu trăsăturile fizionomice foarte șterse. Nr. inv. pr. 139.

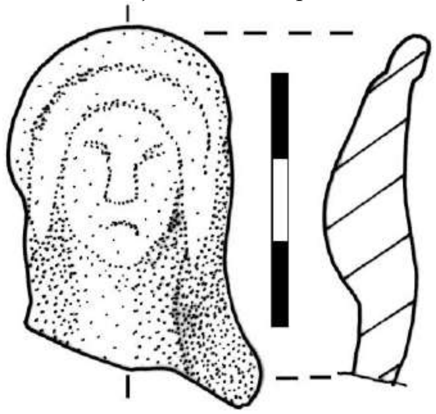

38. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VI/38**. Se păstrează valva anterioară. Dr. 2010/179, C19, carouri 12–17c–d, –1,50–1,61 m. Pastă fină (arsă reducător) de culoare Munsell 7.5YR6/6, cu particule de mică, oxizi rari, particule calcar rare. Lp = 3,28 cm, lp = 2,77 cm, Gr = 0,61 cm. Modelare în tipar (urme de amprente digitale pe interior). Lut ars. Se păstrează fața unui personaj feminin, redat cu nasul proeminent, bărbia grosolană. Pe cap poartă văl. Trăsăturile feței sunt șterse, cel mai probabil de la folosirea tiparului excesiv. Nr. inv. pr. 140.

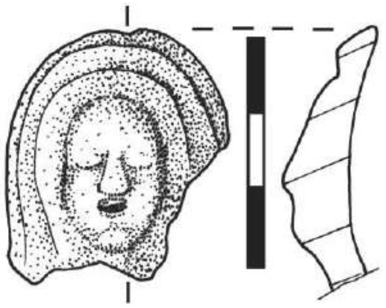

39. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VII/39**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/134b, C18, caroul 3b–d (G23), –2,54 m. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare Munsell 7.5YR8/6, cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar rare. Lut ars. Modelare în tipar. Lp = 3 cm, l max. = 3,13 cm, Gr = 0,51 cm. Se păstrează fața unei statuete feminine cu trăsăturile fizionomice foarte șterse. Ochii slab conturați, nasul proeminent, gura nu se observă. Pe cap poartă un văl. Nr. inv. pr. 141.

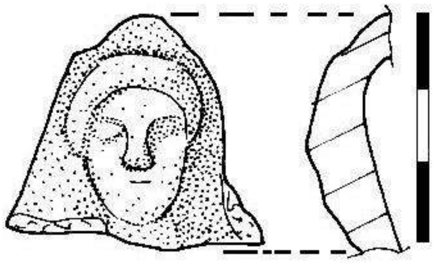

40. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VII/40**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/385, C18, carouri 7–8a–d, –1,43 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR7/3, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Lp = 3,65 cm, lp = 2,04 cm, Gr = 0,70 cm. Modelare în tipar. Lut ars. Se păstrează fața unei statuete feminine, cu trăsăturile feței foarte șterse, din care se observă ochiul stâng, sprâncenele, nasul proeminent și gura. Părul este redat cu cărare pe mijloc, pe cap are un acoperământ de formă semicirculară. Nr. inv. pr. 142.

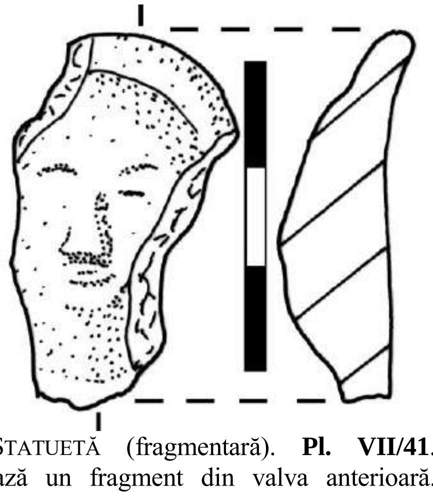

41. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VII/41**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2016/286, C23, carourile 10–12a–c, –1,88 m. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare Munsell 5YR7/4, cu

particule de mică, oxizi, particule de calcar rare. Modelare în tipar (în zona bărbiei un accident în pasta crudă). Lut ars. Lp = 3,56 cm, l max. = 2,54 cm, Gr = 0,64 cm. Se păstrează cea mai mare parte din capul unei statuete feminine cu unele trăsături fizionomice șterse. Ochii slab conturați, cu pupila marcată, nasul slab profilat. Părul este redat pe frunte prin incizii radiale; pe cap pare a purta un văl. Pe marginea piesei este redat un decor prin incizii vălurite. Nr. inv. pr. 143.

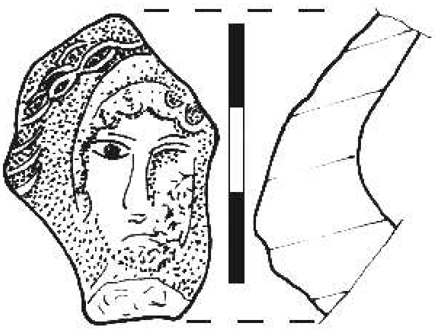

42. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VII/42**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/163c, C18, caroul 3b–d (G23). Pastă fină (arsă oxidant, neuniform), de culoare Munsell 7.5YR7/4, cu particule de mică, oxizi, particule de calcar rare. Modelare în tipar (urme digitale pe suprafața interioară; pe obrazul drept un accident din fabricație; pe gât și în zona stângă a tâmplei incizii în pasta crudă). Lut ars. Lp = 6 cm, l max. = 5,11 cm, Gr = 0,66 cm. Se păstrează fața unei statuete feminine cu trăsăturile fizionomice foarte șterse. Ochii abia conturați. Nasul proeminent, gura slab marcată. Coafura este ascunsă de un acoperământ de formă conică, redat prin cinci muluri paralele. Nr. inv. pr. 144.

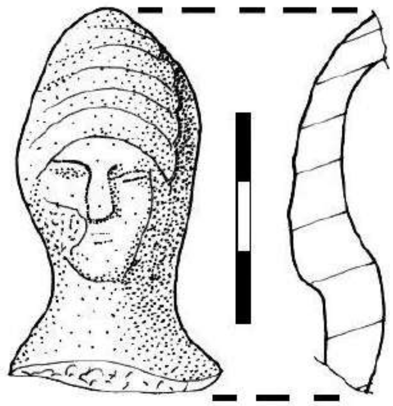

43. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VII/43**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/213, C17, carouri 5–6 g–h, –1,16–1,27 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, mici fisuri. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 3,54 cm, lp = 2,64 cm, Gr = 1,11 cm. Se păstrează fața unei statuete feminine cu trăsăturile șterse. Părul acoperă urechile, iar pe cap este un acoperământ de formă conică, redat prin trei muluri paralele. Nr. inv. pr. 145.

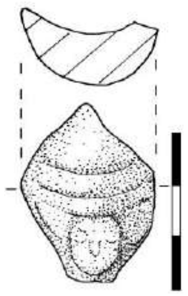

44. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VII/44**. Se păstrează valva anterioară și posterioară a unui cap de statuetă, nasul spart. Dr. 2012/89, C21, caroul 16d, –1,65 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR6/6, cu particule de mică, oxizi diverși, particule de calcar rare, granule de ceramică (de până la 3 mm). În zona ochiului și a obrazului drept urme de vopsea sau firnis; pe față urme de vopsea? de culoare albă. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 4,97 cm, lmax = 3,20 cm, Gr = 0,60 cm. Fruntea lată, ochii mici, fără pupilă marcată, gura cu buzele închise. Coafura este redată de pe frunte până pe creștet prin fâșii paralele incizate, iar la spate prin impresiuni dese, model realizat în tipar. La unirea celor două valve, pe laterale și creștet, în pasta crudă s-au realizat incizii paralele, care modifică modelul din tipar și completează coafura. Nr. inv. pr. 146.

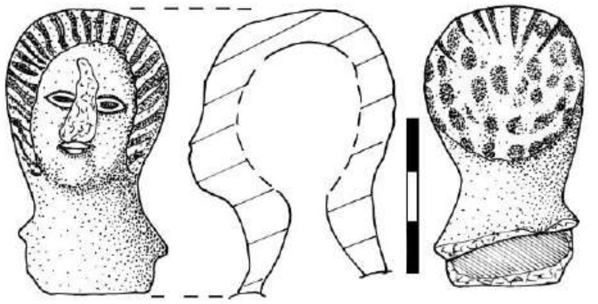

45. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VII/45**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2012/91, C21, caroul 17d, –1,75 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 2YR7/8, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Urme de vopsea? Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 3,94 cm, lp = 2,62 cm, Gr = 0,48 cm. Se păstrează fața unei statuete feminine cu trăsături foarte șterse. Ochii mari abia conturați, nas ușor lățit la bază, gura cu buzele închise. Obraji bucălați. Fața este încadrată de un văl sau de coafură. Nr. inv. pr. 147.

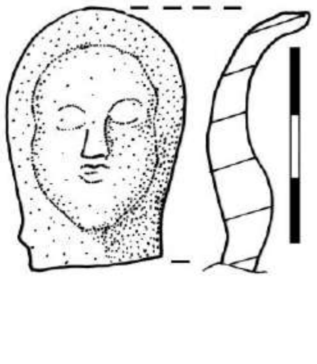

46. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VII/46**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2013/41, C23a, carouri 10–17a–f, –1,17 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR7/4, cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar rare, mici fisuri. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 2,95 cm, lp = 2,10 cm, Gr = 0,56 cm. Se păstrează fața unei statuete feminine (?) cu trăsăturile fizionomice foarte șterse, se observă doar nasul. În zona ochiului stâng trei linii incizii fine în pasta crudă. Nr. inv. pr. 148.

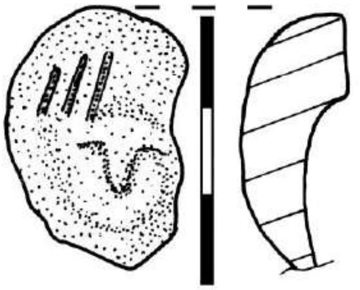

47. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VII/47**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2014/148a, C18 (G23), –2,54, m. Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 7.5YR8/4, cu particule de mică, oxizi relativ deși, uneori sub formă de granule (de până la 2 mm), particule de calcar rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 3,86, cm, lp = 3,57 cm, Gr = 8,33 cm. Se păstrează un mic fragment din capul și gâtul unei statuete. Din figură se păstrează un fragment din obrazul stâng, bărbie și gură. Pe gât un decor (?) din linii paralele, ușor oblice. Nr. inv. pr. 149.

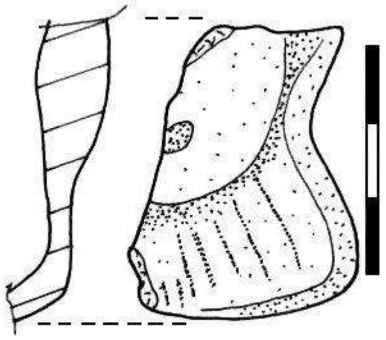

48. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/48**. Se păstrează un fragment din valva posterioară. Dr. 2014/7b, demontare martor C18–19. Pastă fină (arsă reducător) de culoare Munsell 7.5YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ deși, particule calcar rare. Modelare în tipar (surplus de material spre creștet; urme de la prelucrarea pe interior). Lut ars. Lp = 5,48 cm, lp = 4,08 cm, Gr = 4,64 cm. Se păstrează partea dorsală a capului unei statuete feminine. Coafura redă o împletitură, realizată prin striații oblice, paralele, care formează litera „V”. Nr. inv. pr. 150.

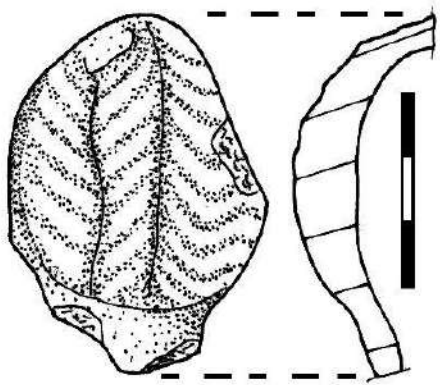

49. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/49**. Se păstrează valva posterioară. Dr. 2010/228, C19, carouri 10–12a–b, –1,45–1,50 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/6, cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar rare. Lp = 4,41 cm, lp = 3,70 cm, Gr = 0,73 cm. Modelare în tipar. Lut ars. Se păstrează partea dorsală capului unei statuete. Prin incizii vălurite, realizate cu un obiect ascuțit după modelare, sunt redate buclele unei coafuri. Nr. inv. pr. 151.

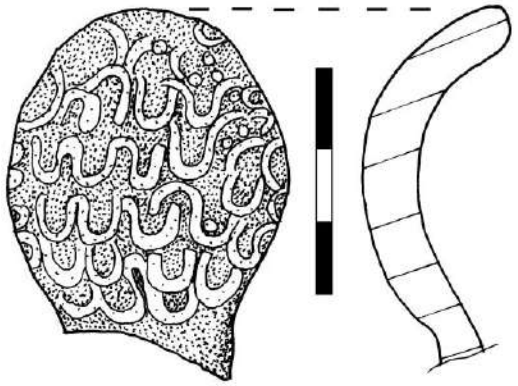

50. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/50**. Se păstrează un fragment din valva posterioară. Dr. 2008/151, C18, caroul 6c, –1,28 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 3,16 cm, lp = 2,50 cm, Gr = 0,46 cm. Se păstrează partea dorsală a capului unei statuete feminine. Părul este strâns într-un coc prins la nivelul cefei. Nr. inv. pr. 152.

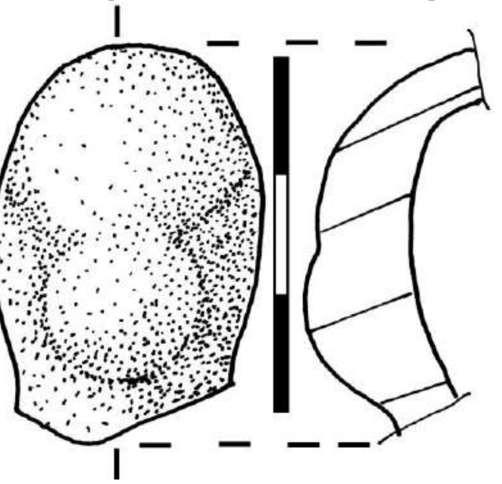

51. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/51**. Se păstrează un fragment din valva posterioară și unul mic din cea anterioară. Dr. 2014/7c, demontare martor C18–19. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR8/3, cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar rare. Lp = 3,62 cm, lp = 2,55 cm, Gr = 0,60 cm. Modelare în tipar (surplus de material la unirea celor două valve, la interior). Lut ars. Se păstrează partea dorsală a capului unei statuete umane. Nu se păstrează detalii ale coafurii. Nr. inv. pr. 153.

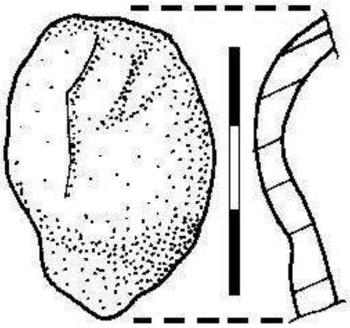

52. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/52**. Se păstrează un fragment din valva posterioară. Dr. 2011/224, C19, carouri 9–10 c–d. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/6, cu particule de mică, particule de calcar rar, dar sub formă de granule (până la 2 mm). Lp = 2,57 cm, lp = 2,35 cm, Gr = 0,49 cm. Modelare în tipar; surplus de material de la prelucrare, pe interior. Lut ars. Se păstrează partea dorsală a capului unei statuete umane. Nu se păstrează detalii ale coafurii. Nr. inv. pr. 154.

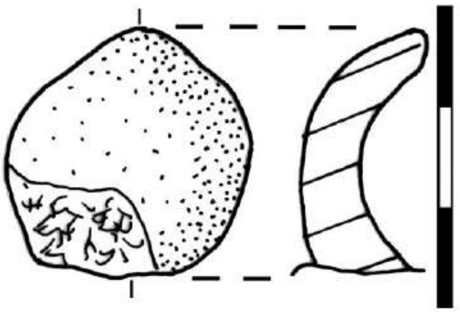

53. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/53**. Se păstrează un fragment din valva posterioară și anterioară. Dr. 2014/163a, C18, caroul 3b–d (G23). Pastă fină (arsă oxidant), de culoare Munsell 5YR7/4, cu particule de mică, oxizi rari (uneori sub formă de granule până la 2 mm), particule de calcar rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 6 cm, l max. = 5,11 cm, Gr = 0,66 cm. Se păstrează o porțiune din torsul (?) unui personaj uman. Nu sunt redate elemente de decor ale îmbrăcămintei, pe față o proeminență care ar putea reprezenta o mână sub manta. Nr. inv. pr. 155.

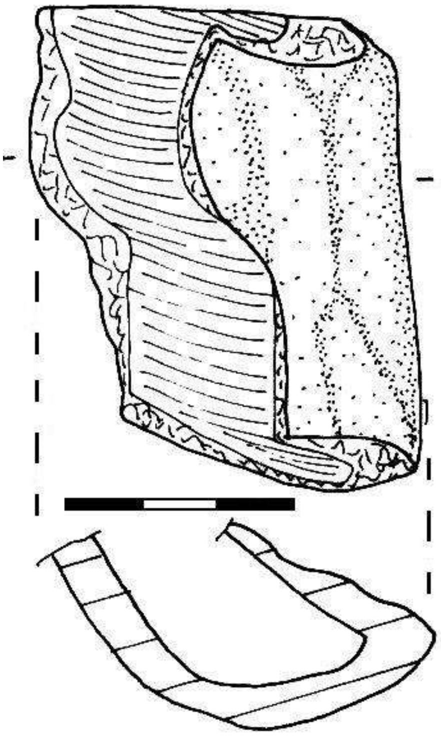

54. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/54**. Se păstrează un fragment din ambele valve. Dr. 2014/391a, C21a, –1,13–1,80 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR8/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar; surplus de material de la unirea celor două valve. Lut ars. Lp = 5,20 cm, lp = 1,63 cm, Gr = 0,57 cm. Se păstrează un fragment dintr-o mână, respectiv fragmente din umăr, braț și antebraț. Aceasta este redată pe lângă corp acoperită de veșmânt. Nr. inv. pr. 156.

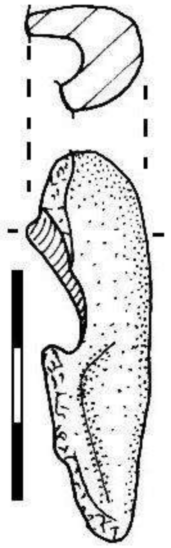

55. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/55**. Se păstrează un fragment din ambele valve. Dr. 2014/148c, C18, G23, –2,54 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR8/3, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 6,18 cm, lp = 2,13 cm, Gr = 0,37 cm. Se păstrează umărul, o parte din

torace și brațul unei statuete. Două proeminențe, pot fi accidente în pasta crudă sau o redare a unui decor. Nr. inv. pr. 157.

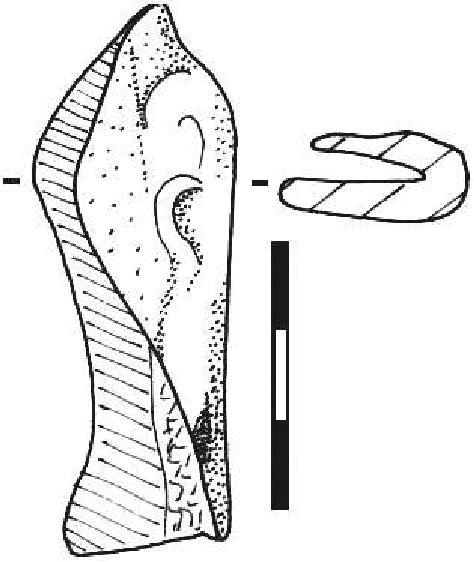

56. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/56**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2008/428, C17, carouri 7–8a–b, –1,15 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/6, cu particule de mică, oxizi rari (uneori sub formă de granule), particule calcar rare, mici impurități și goluri. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 5,57 cm, lp = 3,40 cm, Gr = 0,90 cm. Se păstrează jumătatea stânga a torsului și brațul stâng îndoit, al unei statuete (posibil *Venus* sau *Eros*). Nr. inv. pr. 158.

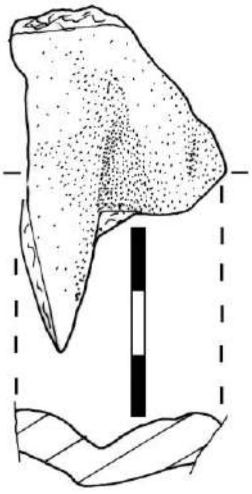

57. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/57**. Se păstrează un fragment din valva anterioară. Dr. 2012/129, C19, carouri 15–17a–d, –2,30–2,40 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 7.5YR6/6, cu particule de mică, cu oxizi relativ deși, particule de calcar relativ rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 3,04 cm, lp = 2,78 cm, Gr = 0,51 cm. Se păstrează un fragment din abdomenul unui personaj cu redarea ombilicului printr-o impresiune. Nr. inv. pr. 159.

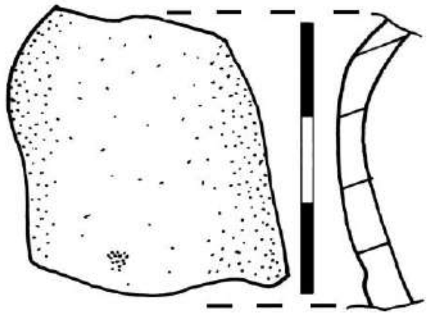

58. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/58**. Se păstrează un fragment din valva posterioară. Dr. 2012/206, C22, carouri 1–2a–b, –1,10–1,13 m. Pastă fină (arsă reducător, neuniform) de culoare Munsell 7.5YR6/6, cu particule de mică, cu oxizi rari, particule de calcar relativ dese. Modelare în tipar (surplus de material pe interior). Lut ars. Lp = 4,28 cm, lp = 3,36 cm, Gr = 0,90 cm. Se păstrează jumătatea dreaptă a spatelui unei statuete umane. Nr. inv. pr. 160.

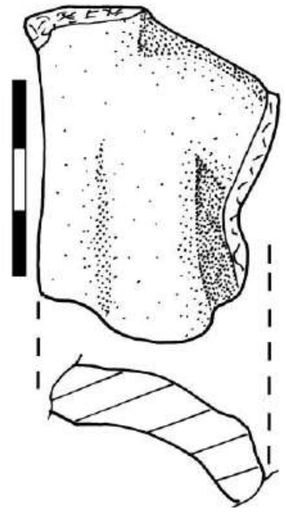

59. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. VIII/59**. Se păstrează un fragment din valva posterioară. Dr. 2013/241, C21b, carouri 10–13a–d, –1,79 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 2.5YR6/8, cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar (surplus de material la interior; urme de amprente digitale în interior). Lut ars. Lp = 5,52 cm, lp = 4,85 cm, Gr = 0,83 cm. Se păstrează un fragment din spatele unei statuete feminine?, acesta prezintă un orificiu, din fabricare, de formă circulară (fragmentar), pentru ventilație. Nr. inv. pr. 161.

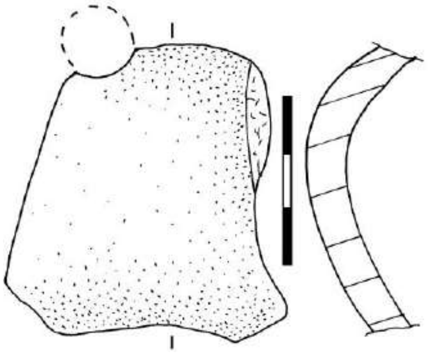

60. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/60**. Se păstrează un fragment din valva posterioară. Dr. 2013/204, C22a, carouri 1–4a–d, –1,70 m. Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 7.5YR6/6, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar (urme de amprente digitale la interior). Lut ars. Lp = 3,36 cm, lp = 3,75 cm, Gr = 0,69 cm. Fragmentul poate proveni de la spatele unei statuete umane. Nr. inv. pr. 162.

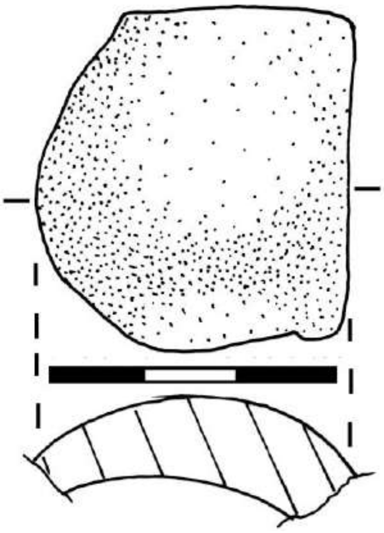

61. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/61**. Se păstrează un fragment din valva posterioară și un mic fragment din cea anterioară. Dr. 2014/148b, C18, –2,54 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 7.5YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar (surplus de material de la unirea celor două valve). Lut ars. Lp = 5,02 cm, lp = 4,27 cm, Gr = 0,70 cm. Fragmentul poate proveni de la spatele unei statuete umane. Nr. inv. pr. 163.

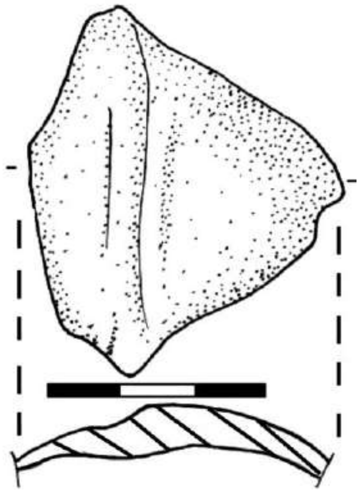

62. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/62**. Se păstrează un fragment din ambele valve. Dr. 2016/212, C23, caroul 11e, –1,72 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/6, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar (urme de la retușarea cu un obiect ascuțit în pasta crudă, mai ales în zona de lipire a celor două valve, la exterior). Lut ars. Lp = 6,26 cm, lp = 2,13 cm, Gr = 1,43 cm. Se păstrează un fragment din antebrațul și palma unei statuete umane. Degetele sunt redate doar pe partea interioară a palmei, iar extremitatea lui *pollex* este spartă. Nr. inv. pr. 164.

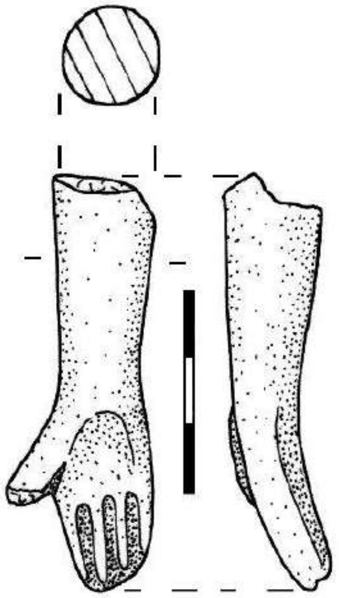

63. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/63**. Dr. 2014/148d, C18, G23, –2,54 m. Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 5YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare; angobă de culoare Munsell 10YR8/2. Modelare în tipar (urme de amprente digitale). Lut ars. Lp = 8,11 cm, Gr = 1,60 cm. Se păstrează mâna dreaptă și un mic fragment din umărul unei statuete umane. Aceasta este redată îndoită din cot spre orizontală, iar palma este redată prelungă, fără a avea delimitate degetele, cu excepția lui *pollex*, care este redat lipit de palmă, dar cu vârful retezat. În zona cotului și a antebrațului este o cantitate mai mare de material, ceea ce indică existența în această zonă fie a unei mantii, fie a unui părți din corp. Nr. inv. pr. 165.

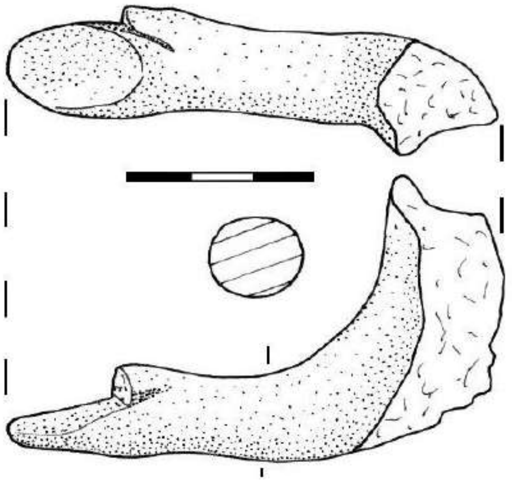

64. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/64**. Se păstrează un fragment din brațul drept. Dr.

2014/48c, C18, carouri 3a–b, G23, –2,05 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare; mici fisuri. Lut ars. Modelare în tipar (urme de amprente digitale). Lp = 5,21 cm, lp = 2,17 cm, Gr = 2,06 cm. Se păstrează mâna dreaptă a unei statuete umane. Aceasta este redată pe lângă corp, păstrându-se și un mic fragment din umăr și corp, fiind îndoită din cot spre orizontală. Palma este prelungă, degetele nu sunt redate, exceptând *pollex*, care este redat lipit de palmă. Vârful palmei și a lui *pollex* sunt rupte. Nr. inv. pr. 166.

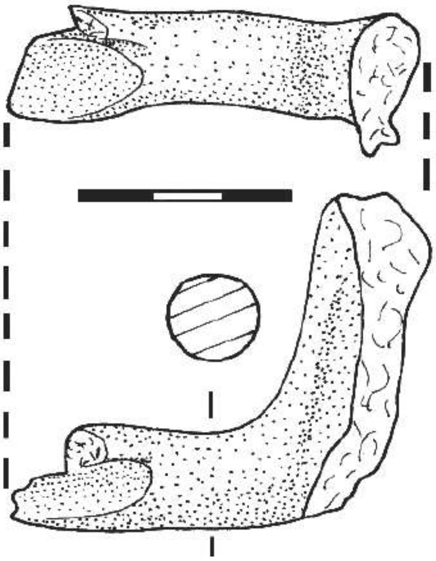

65. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/65**. Se păstrează un fragment din antebraț. Dr. 2014/122, C18, 3b–d (G23), –2,38 m. Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 7.5YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ deși, particule de calcar rare. Modelare; mici retușuri; urme de amprente digitale. Lut ars. Lp = 5,90 cm, lp = 1,80 cm, Gr = 1,29 cm. Se păstrează un fragment din antebrațul și palma dreaptă a unei statuete umane. Degetele nu sunt delimitate, exceptând *pollex*, care este redat lipit de palmă, dar cu vârful retezat. Palma este prelungă, antebrațul gros. Nr. inv. pr. 167.

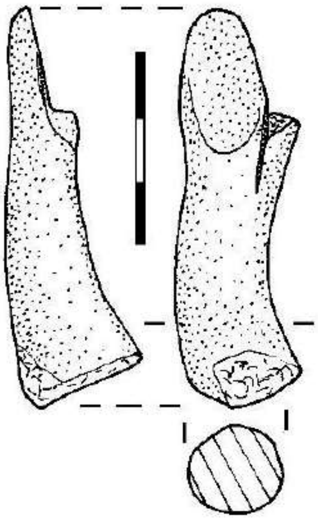

66. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/66**. Dr. 2014/60, C18, carouri 3a–b, G23, –2,15 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 7.5YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare (urme de amprente digitale). Lut ars. Lp = 4,86 cm, lp = 1,44 cm, Gr = 1,28 cm. Se păstrează un fragment din antebrațul și palma dreaptă a unei statuete umane. Degetele nu sunt redate, exceptând *pollex*, care este gros și lipit de palmă, dar cu vârful retezat. Nr. inv. pr. 168.

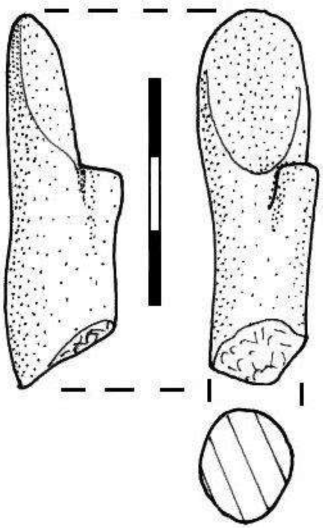

67. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/67**. Dr. 2010/125, C19, carouri 10–13a–b, –1,50–1,55 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR8/3, cu particule de mică, rar oxizi, particule de calcar rare. Modelare (surplus de material pe alocuri, grosolan prelucrat pe antebraț; urme de amprente digitale). Lut ars. Lp = 5,10 cm, Gr = 1,36 cm. Se păstrează o parte din palma și antebrațul unei statuete umane. *Pollex* este redat grosolan, ușor delimitat de palmă și cu vârful retezat. Nr. inv. pr. 169.

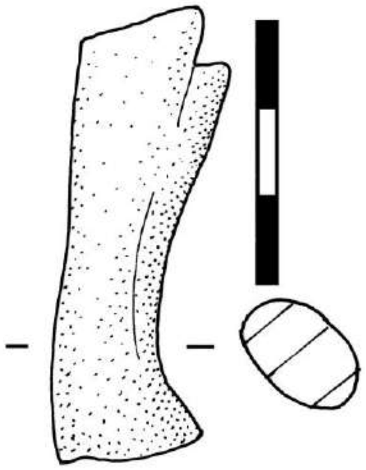

Analogii nr. 63–68: Ostrov statuetă (lut): Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008, 176–177, nr. 28, pl. 9/28.

68. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/68**. Dr. 2010/123, C19, carouri 12–17c–d, –1,40 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR8/3, cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar rare. Modelare (urme de retușare). Lut ars. Lp = 5,51 cm, lp = 1,56 cm, Gr = 1,32 cm. Se păstrează palma și o parte din antebrațul unei statuete umane. Degetele nu sunt redate, cu excepția lui *pollex*, care este redat grosolan, lipit de palmă și cu vârful ușor retezat. În palmă o bucată de lut, foarte neglijent lucrată, de formă semicirculară, reprezintă un obiect dificil de identificat. Nr. inv. pr. 170.

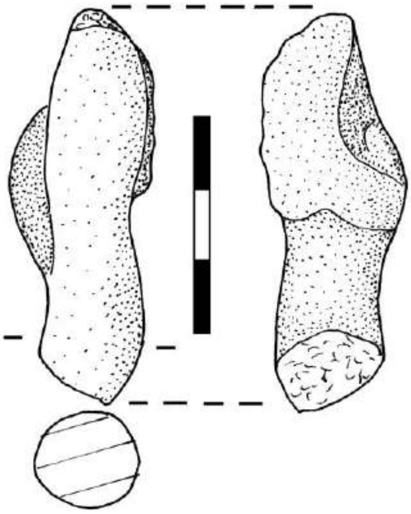

69. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. IX/69**. Dr. 2013/220, C21a–22a (demontare martor). Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 2.5YR7/8, cu particule de mică, particule de calcar rare. Modelare. Lut ars. Lp = 4,66 cm, Gr = 0,11 cm. Se păstrează un fragment din umărul și antebrațul drept al unei statuete umane. Nr. inv. pr. 171.

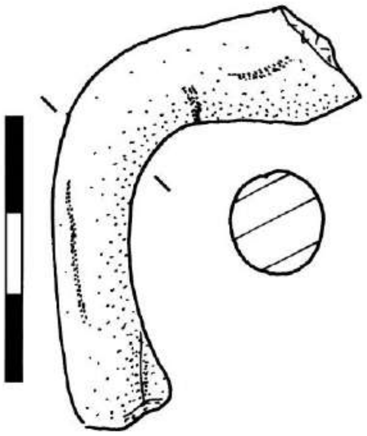

70. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. X/70**. Dr. 2012/197, C21, carouri 9–17a–b, –1,62–1,67 m. Pastă semifină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/6, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule calcar sub formă de granule (de până la 5 mm). Modelare. Lut ars. Lp = 3,04 cm, Gr = 0,15 cm. Se păstrează un mic fragment din brațul unei statuete umane. Nr. inv. pr. 172.

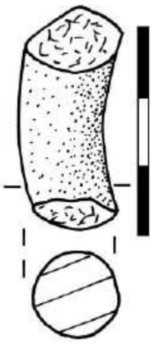

71. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. X/71**. Dr. 2013/226, C23a, carouri 1–4a–f, –1,15 m. Lp = 2,38 cm, l = 1,62 cm, Gr = 0,10 cm. Pastă fină (arsă oxidant, neuniform) de culoare Munsell 7.5YR8/4, cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar rare, mici crăpături și fisuri. Modelare. Lut ars. Lp = 2,38 cm, l = 1,62 cm, Gr = 0,10 cm. Se păstrează un mic fragment din antebraț, zona umărului, de la o statuetă umană. Nr. inv. pr. 173.

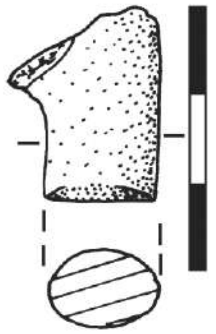

72. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. X/72**. Se păstrează un fragment dintr-o valvă. Dr. 2012/170, C22, carouri 9–17a–d, –1,34 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/4, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar. Lut ars. Lp = 3,80 cm, l = 1,55 cm, Gr = 0,94 cm. Se păstrează un fragment dintr-un braț detașabil al unei statuete. Îmbinarea cu celelalte părți componente se realiza prin prinderea printr-un orificiu circular realizat în pasta crudă. Nr. inv. pr. 174. **Analogii**: *Nicopolis ad Istrum*, statuetă (lut): Falkner 2007, 91, nr. 6.16.

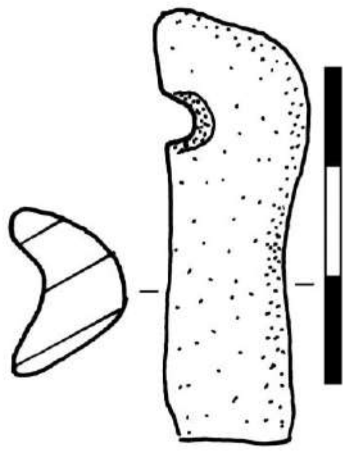

73. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. X/73**. Dr. 2010/226, C19, carouri 11–13a–b, –1,50–1,55 m. Pastă caolinoasă, cu particule de mică. Urme de vopsea de culoare Munsell 7.5YR9.5/1. Modelare (pe spate diverse crăpături de la suprafața pe care s-a făcut modelarea). Lut ars. Lp = 4,97 cm, lp = 6,17 cm, Gr = 1,76 cm. Se păstrează suprafața plantară a piciorului drept al unei statui, cel mai probabil masculină. Degetele sunt modelate cu un obiect ascuțit în pasta crudă, unghiile sunt marcate. Degetul mare lipsă. Nr. inv. pr. 175.

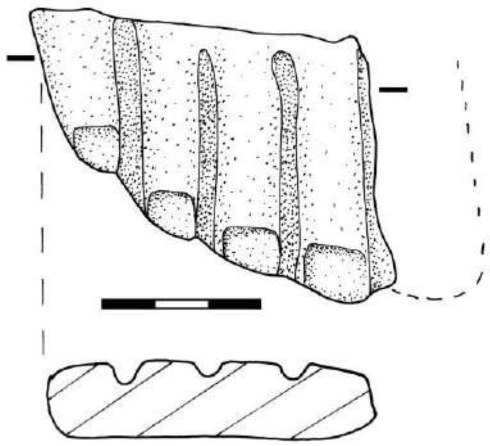

74. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. X/74**. Se păstrează un fragment din ambele valve. Dr. 2014/007a, demontare martor C18–19. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 2.5YR8/3, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare (urme de retuș cu un obiect ascuțit). Lut ars. Lp = 5 cm, lp = 2,5 cm, Gr = 1 cm. Se păstrează partea inferioară a gambei și suprafața plantară a piciorului drept dintr-o statuetă masculină. Talpa este foarte lungă, iar degetele sunt redate foarte slab. Pe gambă se mai păstrează o parte a piciorului stâng. Nr. inv. pr. 176.

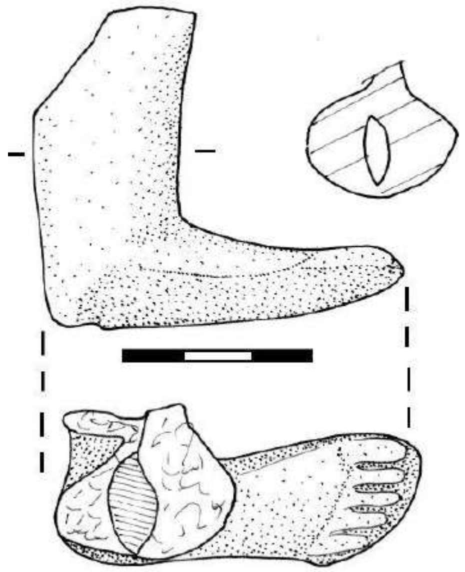

75. Statuetă (fragmentară). **Pl. X/75**. Bivalv. Dr. 2016/89, C23, caroul 9d, –1,54 m. Pastă fină (arsă oxidant), de culoare Munsell 7.5YR8/6 cu particule de mică, oxizi rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar (surplus de material pe talpă, retușat la modelare). Lut ars. Lp = 3,91 cm, lp = 2,29 cm, Gr = 0,78 cm. Se păstrează suprafața plantară a piciorului stâng a unei statuete umane. Degetele sunt redate foarte slab, se păstrează un mic fragment de la îmbinarea cu piciorul drept. Nr. inv. pr. 178.

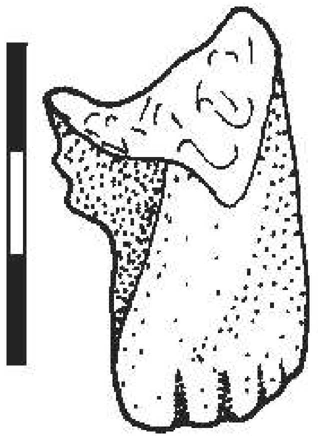

76. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. X/76**. Bivalv. Dr. 2010/238, C19, carouri 14–17c–d, –1,61–1,65 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 7.5YR6/6, cu particule de mică, oxizi rari, particule mari de calcar. Modelare în tipar (mici incizii accidentale în pasta crudă). Lut ars. Lp = 3,44 cm, lp = 2,66 cm, Gr = 1,06 cm. Se păstrează suprafața plantară a piciorului stâng și talpa piciorului drept ale unei statuete umane. Sunt redate degetele, deși foarte slab vizibile. Nr. inv. pr. 179.

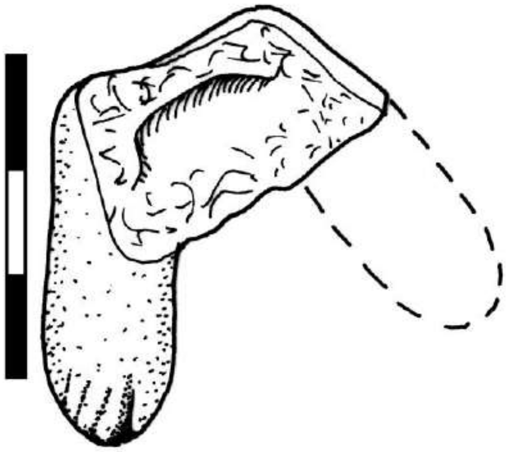

77. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. X/77**. Se păstrează un fragment din ambele valve. Dr. 2014/134d, C18, carouri 3b–d, –2,54 m. Pastă fină (arsă oxidant, neuniformă) de culoare Munsell 2.5YR7/6, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule calcar rare. Modelare în tipar (urme de la retușare cu un obiect ascuțit). Lut ars. Lp = 4,70 cm, lp = 1,72 cm, Gr = 1,17–1,57 cm. Se păstrează un fragment din gamba și suprafața plantară a piciorului drept a unei

statuete masculine. Personajul poartă încălțăminte înaltă, redată în partea superioară prin două muluri. Pe gambă se mai păstrează un alt mic fragment, probabil dintr-un accesoriu (sau aripă?). Nr. inv. pr. 177.

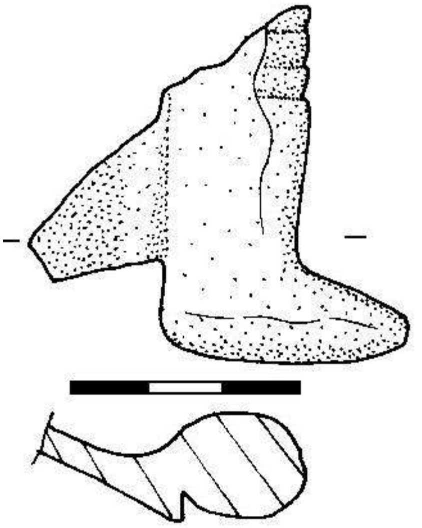

78. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. X/78**. Se păstrează fragmente din ambele valve. Dr. 2013/32, C22a, carouri 1–5d, –1,46 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 10YR8/4, cu particule de mică, oxizi sub formă de granule (de 2–3 mm), particule de calcar rare. Modelare în tipar (surplus de material în interior de la unirea valvelor; urme de la amprentele digitale). Lut ars. Lp = 4,46 cm, lp = 2,02 cm, Gr = 0,73 cm. Se păstrează o parte dintr-o gambă și suprafața plantară a piciorului stâng dintr-o statuetă umană. Lipsește o parte din călcâi și din laba piciorului din fabricație, iar degetele nu sunt reprezentate. Laba piciorului este foarte mică în comparație cu gamba, iar pe gambă se mai păstrează un fragment fie din piciorul drept, fie de la un accesoriu. Nr. inv. pr. 180.

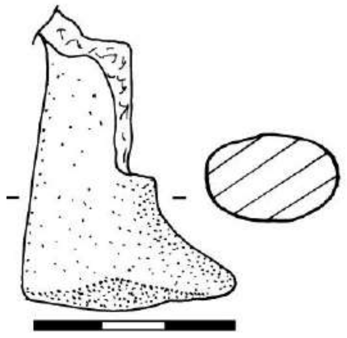

79. STATUETĂ (fragmentară). **Pl. X/79**. Se păstrează ambele valve. Dr. 2014/129, C22, carouri 1b–d, –1,94–2,22 m. Pastă fină (arsă oxidant) de culoare Munsell 5YR7/6, cu particule de mică, oxizi relativ rari, particule de calcar rare. Modelare în tipar (urme de la retușarea cu un obiect ascuțit în pasta crudă). Lut ars. Lp = 9,09 cm, l = 3,35 cm, Gr = 0,57 cm. Se păstrează cea mai mare parte a unui picior detașabil dintr-o statuetă. Vârful suprafeței plantare este spart, iar trecerea de la călcâi la picior este redată neanatomic. Îmbinarea cu celelalte părți componente se realiza printr-un orificiu circular realizat în pasta crudă. Nr. inv. pr. 181. **Analogii**: Ostrov, statuetă (lut): Mușețeanu, Elefterescu 1988–1989, fig. 5.

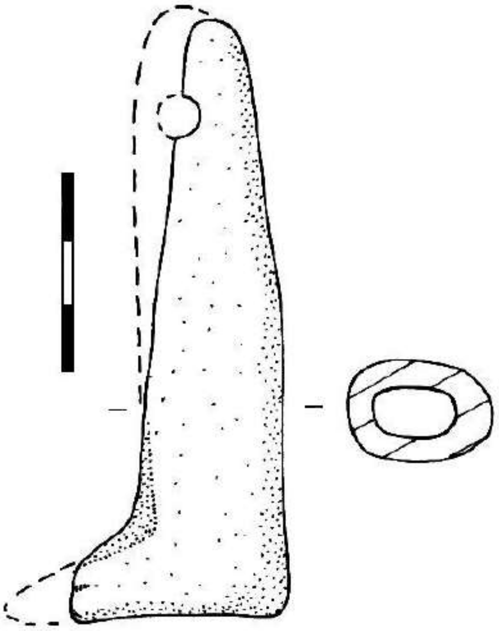

BIBLIOGRAFIE

Bâltâc, Știrbulescu 2007–2008 — A. Bâltâc, C. Știrbulescu, Teracote din așezarea civilă romană de la Ostrov (Durostorum), jud. Constanța (I), *CA*, XIV–XV, 2007–2008, p. 167–202

Bâltâc, Știrbulescu 2010 — A. Bâltâc, C. Știrbulescu, Teracote din așezarea civilă romană de la Ostrov (Durostorum), jud. Constanța (II), *CA*, XVII, 2010, p. 55–70

Bâltâc *et alii* 2015	A. Bâltâc, C. Știrbulescu, A.Ștefan, V. Apostol, *Muzeul Național de Istorie a României, Catalogul Colecției Lapidarium. I. Piese greco-romane*, București, 2015
CCET I	Z. Gočeva, M. Oppermann, *Corpus Cultus Equitis Thracii, I. Monumenta orae Ponti Euxini Bulgariae*, Leiden, 1979
CCET II/1	Z. Gočeva, M. Oppermann, *Corpus Cultus Equitis Thracii, II. Monumenta inter Danubium et Haemum reperta, fas. 1. Durostorum et vicinia, regio oppidi Tolbuhin, Marcianopolis et vicinia, regio opipidi Šumen*, Leiden, 1981
CCET II/2	Z. Gočeva, M. Oppermann, *Corpus Cultus Equitis Thracii, II. Monumenta inter Danubium et Haemum reperta, fac. 2. Regio oppidi Targovište, Abritus et vicinia, Sexaginta Prista et vicinia, Nicopolis ad Istrum et vicinia, Novae*, Leiden, 1984
CCET IV	N. Hamparţumian, *Corpus Cultus Equitis Thracii, IV. Moesia Inferior (Romanian Section) et Dacia*, Leiden, 1979
DA III/2	*Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, Ch. Daremberg, E. Saglio (eds.), vol. III/2, Paris, 1901, s.v. *Lares*, p. 937–949 (J.-A. Hild)
DA IV/1	*Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, Ch. Daremberg, E. Saglio (eds.), vol. IV/1, Paris, s.v. *Penates*, p. 376–381 (J.-A. Hild)
Dragomir 1996	I. T. Dragomir, *Continuitatea locuirii dacice în castrul de la Barboşi – Galaţi*, în Monografia arheologică a Moldovei de Sud, I, Danubius. Revista Muzeului de Istorie „Paul Păltănea”, Galați 16, 1996, p. 401–417
Falkner 2007	R. Falkner, Ceramic Objects, în A. Poulter, *Nicopolis ad Istrum III: A Late Roman and Early Byzantine City: the Finds and the Biological Remains*, Londra, 2007
LIMC VIII/1	*Lexikon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Zürich-München, VIII/1, s.v. *Venus*, p. 192–230 (Evamaria Schmidt)
LIMC VI/1	*Lexikon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Zürich-München, VI/1, s.v. *Lar, Lares,* p. 205–212 (Tran Tam Tinh)
Cholakov 2008	I. Cholakov, A Roman Production Centre for terracottas in Heraclea Sintica (Southwest Bulgaria), *Archaeologia Bulgarica*, Sofia, XII, 2008, 1, p. 55–76. Coja 1974 M. Coja, Terres cuites d’époque hellénistique représentant le cavalier thrace, trouvées à Histria, *Dacia, N.S.*, XVIII, 1974, p. 283–288
Man 2011	N. Man, *Așezarea romană de la Cristeşti,* Cluj, 2011
Milčev 1959	A. Milčev, Săm kulta na trakiickiia konik v dolinata ha Sredna Struma, *Arheologija Sofia*, 1959, 1–2, p. 67–73
Munsell 2013	Munsell soil-color charts with genuine Munsell[R] color chips, 2009 year revised/2013 production
Mușețeanu, Elefterescu 1985a	C. Muşeţeanu, D. Elefterescu, Contribuţii privind ceramica romană de la Durostorum, *CCDJ*, I, 1985, p. 67–81
Muşeţeanu, Elefterescu 1985b	C. Muşeţeanu, D. Elefterescu, Teracote de la Durostorum reprezentând-o pe Venus, *Pontica*, 18, 1985, p. 185–191
Mușețeanu, Elefterescu 1988–1989	C. Muşeţeanu, D. Elefterescu, Contribuţii privind ceramica romană de la Durostorum (II), *CCDJ*, V–VII, 1988–1989, p. 89–119
Scorpan 1967	C. Scorpan, *Cavalerul trac*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanța, 1967
Ţeposu-Marinescu 1982	L. Ţeposu-Marinescu, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, BAR International Series 128, 1982
Vladkova 2012	P. Vladkova, Terakoti ot anticinite proizvodstveni țentrove ot teritoriata na Nicopolis ad Istrum, *Arheologija Sofia*, 53, 2, 2012, p. 108–119

Desene: GEORGIANA DUCMAN
Fotografii: GEORGE NICA, ALEXANDRU OSMULIKEVICI

ADELA BÂLTÂC, CHRISTINA ȘTIRBULESCU
Muzeul Național de Istorie a României
adela.baltac@gmail.com
christina_stirbulescu@yahoo.com

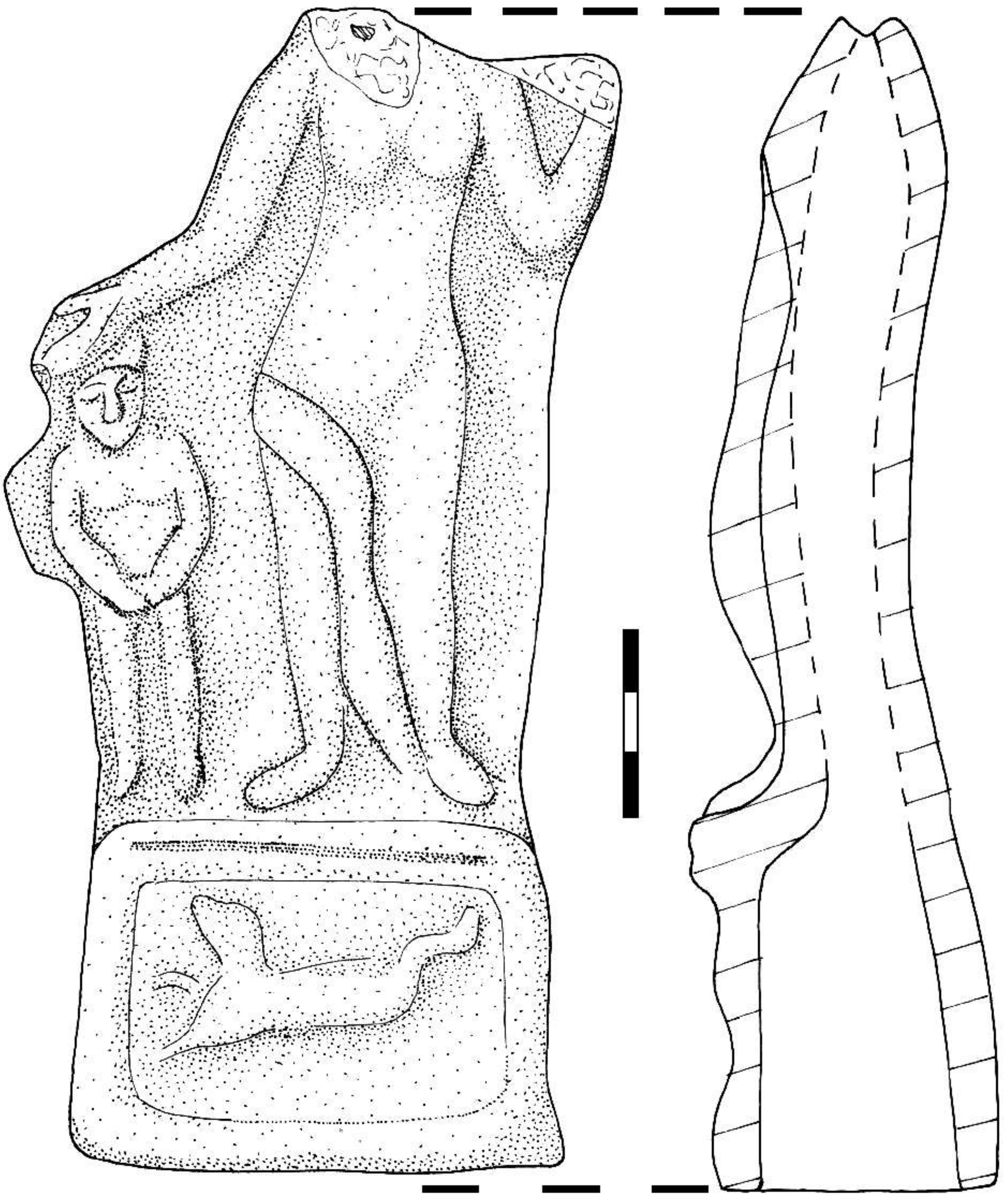

Nr. cat. 5

1

2

3

6

4

7

Pl. I

Pl. II

8

11

9

12

10

13

Pl. III

14

15

16

17

18

19

20

21

22

Pl. IV

23

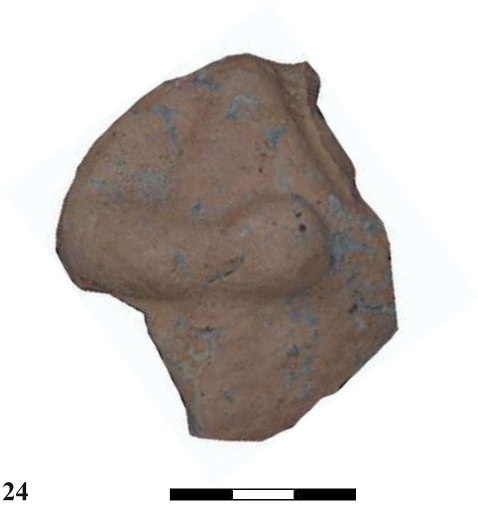
24

25

26

27

28

29

Pl. V

30

31

32

33

34

35

36

37

38

Pl. VI

39

40

41

42

43

44

45

46

47

Pl. VII

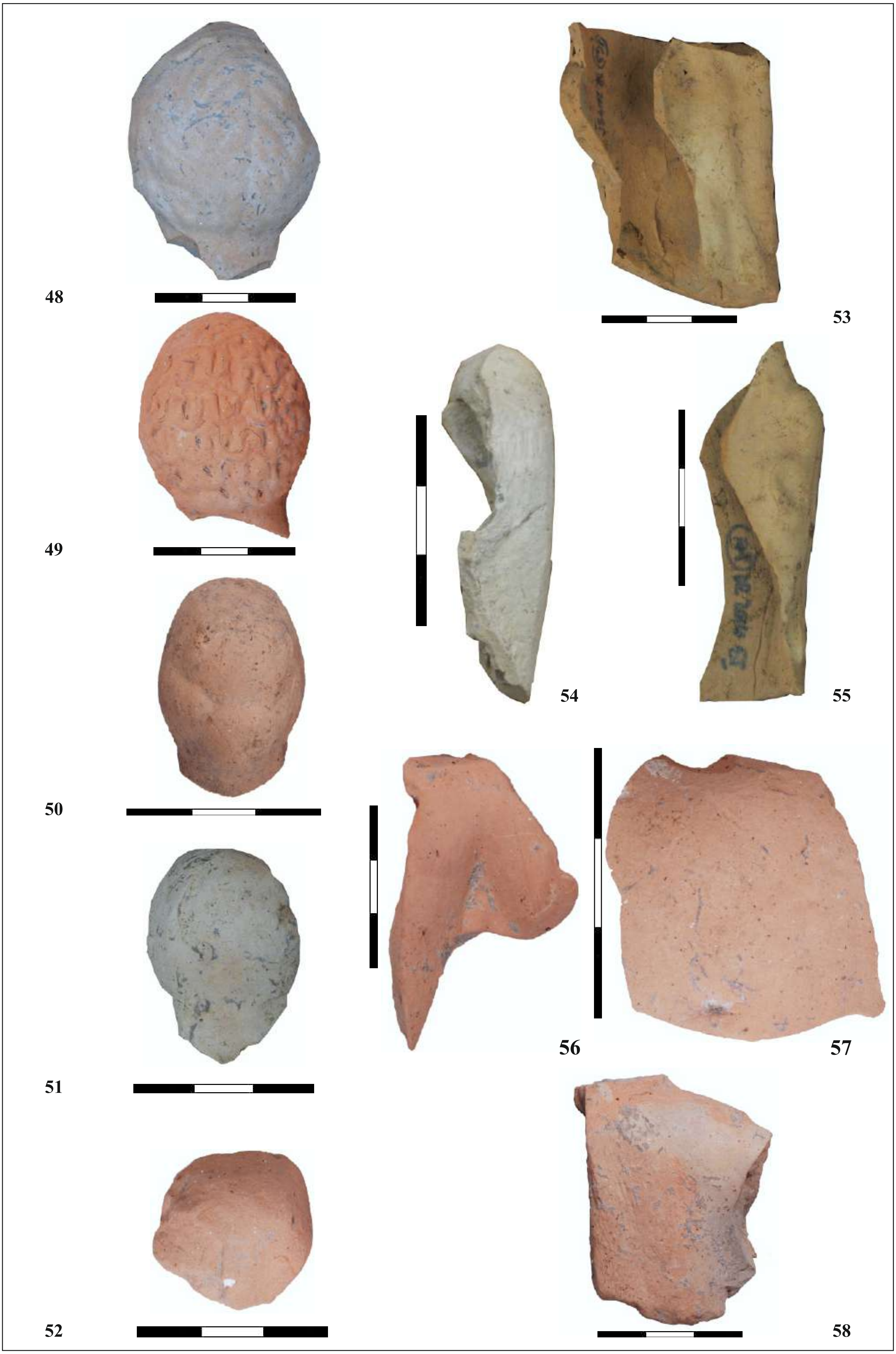

Pl. VIII

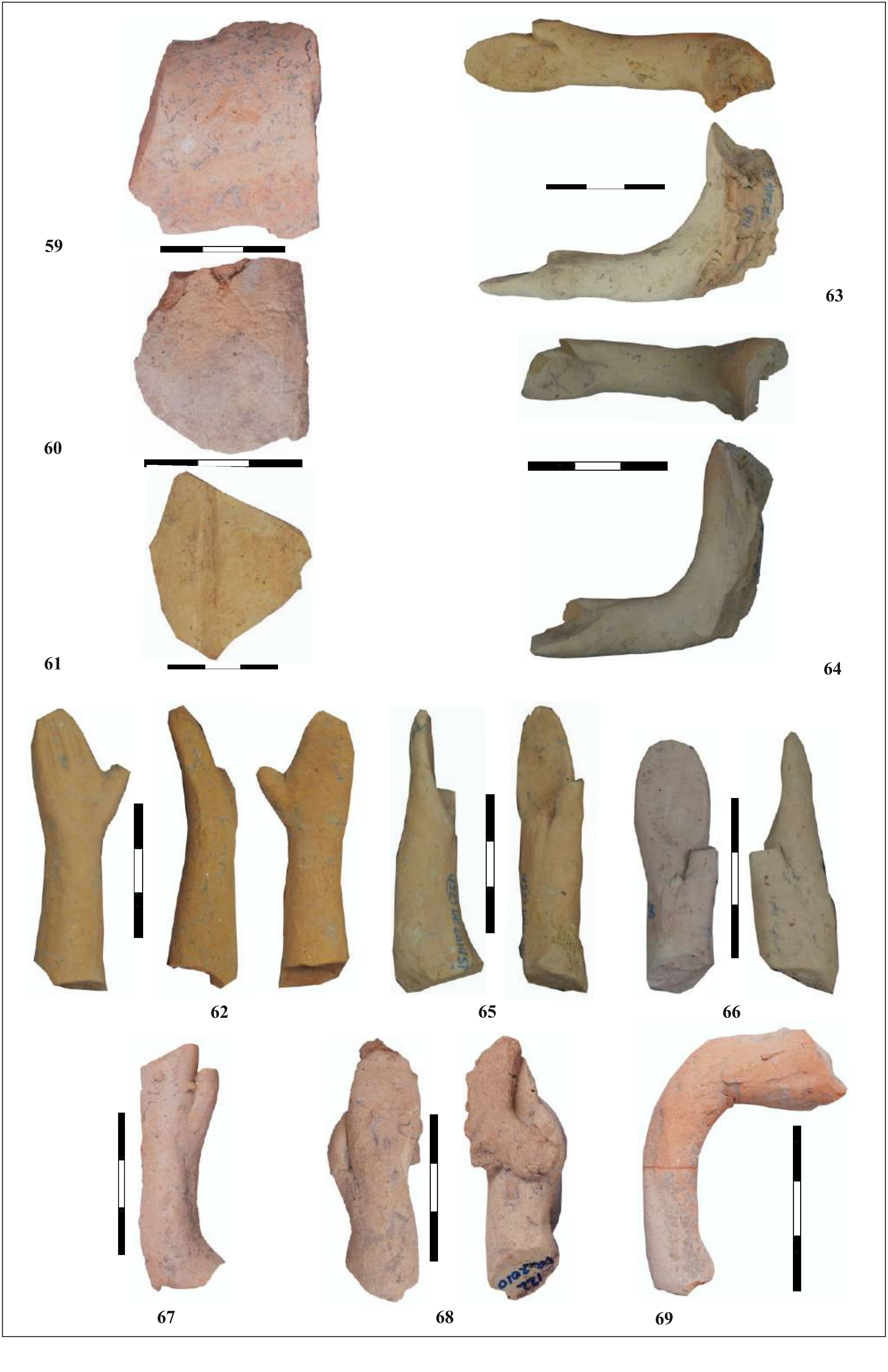

Pl. IX

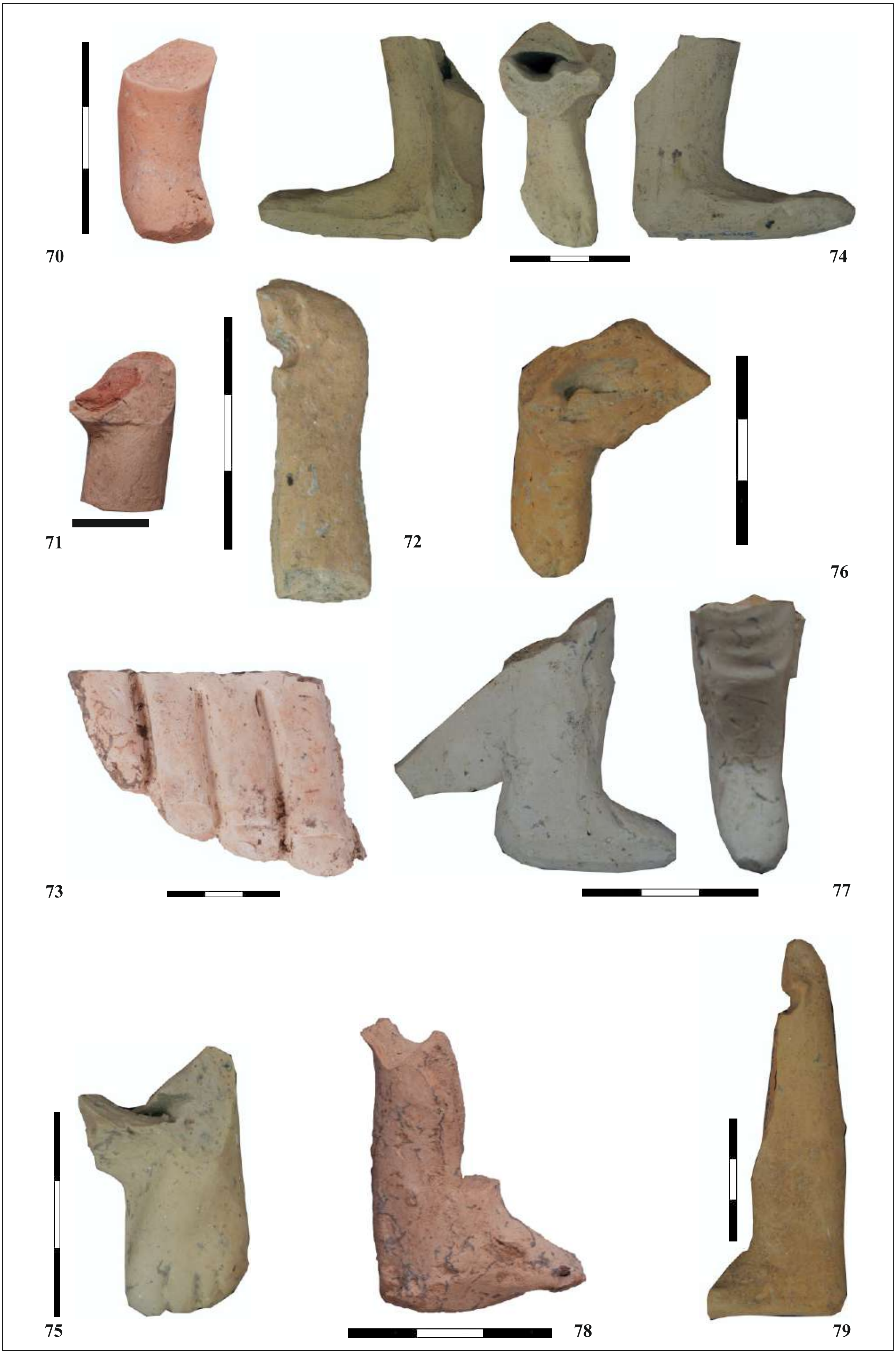

Pl. X

Cercetări Arheologice, XXIV, MNIR, 2017, p. 187–190

UN SIGILIU DE PLUMB AL LEGIUNII A XI-A CLAUDIA

EUGEN PARASCHIV-GRIGORE

A LEAD SEAL OF LEGIO XI CLAUDIA

The author presents, in this paper, a lead seal of *Legio XI Claudia* discovered in Dobroudja, kept on the National Museum of Romanian History's collections. This is one of the four seals of the *Legio XI Claudia* discovered so far in Dobroudja. The seal was most likely issued at the end of the 2nd century or the beginning of the 3rd century AD.

KEYWORDS: seal, *Legio XI Claudia*, Dobroudja.
CUVINTE CHEIE: sigiliu, Legiunea a XI-a Claudia, Dobrogea.

Primele sigilii de plumb descoperite pe teritoriul dobrogean datează de la începutul secolului al II-lea d. Hr. și sunt sigilii emise de către legiunile romane staționate pe *limes*-ul dunărean[1]. Sigiliul de plumb începe să fie folosit pentru sigilarea corespondenței și a produselor începând cu prima jumătate a secolului al II-lea și să se extindă pe scară largă după sfârșitul secolului al III-lea, pentru ca în perioada romano-bizantină și bizantină să fie folosit tot mai des.

În anul 2002, în colecțiile Muzeului Național de Istorie a României, a intrat un sigiliu de plumb al Legiunii a XI-a Claudia. Conform registrului de inventar, această piesă este o donație a domnului Cosmin Galeriu. Locul și data de descoperire a piesei nu ne sunt precizate, dar cel mai probabil această piesă este o descoperire întâmplătoare de pe teritoriul dobrogean. Piesa a fost găsită cel mai probabil în zona de sud-vest a Dobrogei, pe raza județului Constanța, în zona Ostrov–Silistra. Această ipoteză este întărită de celelalte descoperiri de piese similare cunoscute din literatura de specialitate[2]. Din zona *Durostorum* provin și alte piese sigilare datate pentru perioada secolelor al II-lea și al III-lea. Amintim de cele trei capsule sigilare descoperite fortuit în zona vechiului oraș roman și aflate în colecțiile Muzeului Dunării de Jos din Călărași[3]. Toate aceste descoperiri din această zonă vin să confirme faptul că orașul roman *Durostorum*, precum și suburbiile lui sunt un punct important în linia de apărare a frontierei romane. De remarcat că în această zonă au fost descoperite foarte multe sigilii de plumb (ce-i drept datate într-o perioadă mai târzie) atât comerciale, cât și particulare (folosite la sigilarea corespondenței)[4] și prin urmare afirmația cu privire la locul de proveniență al acestei piese nu este hazardată.

Descoperirile însemnate de material tegular, și nu numai, cu ștampila legiunii a XI-a Claudia din zona mai sus menționată[5] constituie argumente să afirmăm că în această zonă și-a avut sediul această legiune încă din secolul al II-lea[6]. Numărul de piese sigilare emise de către legiunea a XI-a Claudia și descoperite până în prezent nu este foarte mare. Acest lucru nu se datorează lipsei cercetării arheologice[7], mai degrabă caracterului acestor piese. Fiind piese mici și dintr-un material ce poate fi reutilizat prin retopire, cel mai probabil aceste piese au fost refolosite de-a lungul anilor, ceea ce a

[1] Culică 1971, 193–199.
[2] Culică 1971, 193.
[3] Mușeteanu 1984, 362–365.
[4] Culică 1975, 215–262; Culică 1976, 116–133; Culică 1978, 120; Culică 1979, 145–149; Barnea 1982, 201–212; Barnea 1996, 215–220; Chiriac, Munteanu 2014, 299–330; Chiriac, Munteanu 2015, 147–156; Paraschiv-Grigore 2009, 303–30; Paraschiv-Grigore 2010, 127–132.
[5] Culică 1970, 376; Popa-Lisseanu 1913, 48.
[6] În secolul I d. Hr. Legiunea XI Claudia a fost cantonată la început în *Dalmatia* și apoi în Germania, după care a fost mutată la *Durostorum*, la începutul războaielor daco-romane – Keppie 2000, 37.
[7] În ultimii 20 de ani în perimetrul sud-vestic al județului Constanța au avut loc cercetări arheologice semnificative raportat la cercetarea arheologică întreprinsă în zonă înainte de anul 1989.

făcut ca păstrarea lor până în zilele noastre să fie atât de restrânsă. Numărul de sigilii de plumb emise de către legiunile romane și păstrate până la momentul de față este foarte redus[8].

Sigiliu păstrat în colecțiile Muzeului Național de Istorie a României are numărul de inventar 301637. Pe avers prezintă o imagine și o legendă, redate prin presare, cu litere în relief. Imaginea este a unui vultur cu aripile și ghearele desfăcute. Acestea sunt redate stilizat, prin linii. Capul vulturului nu se distinge din cauza deteriorării piesei. O legendă aflată de o parte și de alta a vulturului ne dezvăluie numele legiunii romane ce a emis sigiliul. Legenda este alcătuită din literele *L E G X I*. Deși sigiliul este rupt în dreptul literei L, cel mai probabil înaintea acestei litere nu se afla o altă literă (K) ca la alte sigilii emise de această legiune[9]. Litera G este parțial imprimată, acest lucru se datorează unei ștanțări incomplete. Înălțimea literelor este de cca 3 mm, fiind mai mică față de înălțimea literelor de pe alte sigilii ale acestei legiuni[10].

Literele inscripționate pe fața plumbului se citesc astfel:

L E G (*ionis*) X I (*Claudiae*)

AVERS

Piesa este de formă ovală cu diametrul maxim de 21,07 mm, iar cel minim de 13,34 mm. Grosimea este de 4,28 mm, iar greutatea de 5,52 g. Pe revers se observă canalul prin care era trecut șnurul pentru prindere. Starea de conservare a sigiliului este relativ bună, prezintă pe ambele fețe depuneri calcaroase care însă nu au deteriorat piesa.

REVERS

8 Rostovtsev, Prou 1900, 22–23; Culică 1971, 193–198.

9 Lipsa literei K indică faptul că acest sigiliu a fost emis de către unitatea principală a legiunii și nu de către o cohortă sau detașament auxiliar, vezi și Culică 1971, 178–179, fig. 1 și fig. 2.

10 Culică 1971, 194.

Legenda și imaginea imprimată pe avers se află încadrate într-un chenar dreptunghic care a căzut în mare parte în afara pastilei sigilare. Latura lungă a câmpului sigilar are 16,32 mm, iar cea mică are aproximativ 12,17 mm.

Față de cele trei piese publicate anterior[11] și descoperite pe malul Dunării în anii ’60 ai secolului al XX-lea, piesa de față este total diferită. Cele trei piese publicate în anii ’70 au formă de monedă și prezintă o legendă metrică pe două rânduri cu numele legiunii a XI-a Claudia. Se poate afirma că această piesă este emisă de către unitatea centrală a legiunii și nu de către detașamentele acesteia ce se aflau staționate în alte așezării ale provinciei. Existența în cadrul legendei numai a denumirii acesteia (nu și a literei K de la *kastrum*) indică faptul că acesta a fost emis de către detașamentul principal al legiunii. Imaginea vulturului gravată pe sigiliu, este un element în plus care vine să confirme ipoteza noastră. Este cunoscut faptul că detașamentele legiunilor (*cohortele*) își confecționau sigiliile cu numele acestora și difereau de cele ale detașamentului principal[12].

Un sigilu asemănător, emis de către *Legio II Augusta*[13], este publicat și de către Michel Rostovtsev și Maurice Prou în anul 1900[14]. Pe sigiliul descris de aceștia, vulturul apare ținând în cioc o coroană. Trebuie să spunem că deși vulturul (acvila) nu era emblema acestei legiuni, nu este un caz singular când pe sigilii este folosită imaginea vulturului. Același lucru este valabil și pentru *Legio XI Caludia* a cărei emblemă la început era Neptun (în epoca republicană când aceasta este înființată[15]). Dar folosirea unei acvile (vultur) ca simbol pe sigilii nu este un lucru întâmplător. Acvila era un simbol al legiunilor romane și era folosit pe post de vârf de *signum*. Astfel de piese au fost descoperite la Barboși (jud. Galați) și sunt confecționate din bronz[16]. Acvila este redată cu aripile desfăcute și este foarte asemănătoare cu reprezentarea de pe sigiliul de față.

VÂRF DE *SIGNUM* DESCOPERIT LA BARBOȘI, JUD. GALAȚI (MNIR 101716)

Sigiliul de față a fost folosit cel mai probabil la recunoașterea expeditorului unui document și mai puțin la sigilarea unor produse comercializate de către această legiune.

Acest sigiliu nu poate fi datat anterior începutului secolului al II-lea d. H. deoarece legiunea a XI-a Claudia nu a activat în provincia Moesia Inferior mai devreme de războaiele daco-romane. Cea mai mare parte a cercetătorilor este de părere că legiunea a XI-a Claudia își stabilește baza în zona *Durostorum* în epoca lui Traian, după ce Traian cucerește Dacia și o transformă în provincie romană. Scopul instalării acestei legiuni în zona dobrogeană era acela de a apăra *limes*-ul roman, dar și de a interveni în caz de evenimente în provincia nou înglobată în imperiu. Prin urmare sigiliu se poate data pentru perioada cuprinsă între al doilea sfert al secolului al II-lea și sfârșitul secolului al III-lea. O datare precisă a acestuia este imposibil de realizat din cauza condițiilor de descoperire (piesa este descoperită întâmplător) și a unicității piesei. Coroborat cu celelalte piese sigilare emise de această legiune și care sunt datate pentru perioada cuprinsă între începutul secolului al II-lea și sfârșitul secolului al III-lea, cel mai sigur și această

[11] Culică 1971, fig. 1 și 2.
[12] Rostovtsev, Prou 1900, 22–23.
[13] Keppie 2000, 128–129. Inițial aceasta a purtat numele de *Legio II Sabina,* însă în epoca lui Augustus, legiunea a fost reorganizată și redenumită.
[14] Rostovtsev, Prou 1900, 22–23
[15] Keppie 2000, 35–40.
[16] O piesă se află în colecțiile Muzeului Național de Istorie a României (nr. inv. 101716), iar o a doua piesă se află în colecțiile Muzeului de Istorie „*Paul Păltănea*”, Galați.

piesă se încadrează în această perioadă de timp. Trebuie menționat faptul că astfel de piese sunt utilizate până la sfârșitul secolului al III-lea (toate sigiliile emise de legiunile romane se opresc la sfârșitul secolului al III-lea). Cel mai probabil o dată cu reformele lui Diocletian rolul legiunilor romane în economia imperială scade, acesta fiind redus doar la rolul militar și mai puțin la cel economic. Legiunile devin prin urmare doar unități militare însărcinate exclusiv cu apărarea teritoriului imperiului. Prin urmare, acestea sunt întreținute din visteria statului și nu mai sunt folosite la activități economice. . Dispariția legiunilor romane duce și la dispariția sigiliilor emise de acestea, ce vor fi înlocuite de către sigiliile private emise de către comandanții militari în nume personal sau al unităților militare nou înființate.

Deși sigiliile emise de către legiunile romane ajunse până la noi sunt în număr foarte mic (raportat la alte tipuri de sigilii), importanța acestora este cu atât mai mare. Folosite la sigilarea corespondenței sau la autentificarea produselor comercializate de acestea, sigiliile descoperite până în prezent oferă informații cu privire la arealul în care acestea își aveau zona de influență precum și cu privire la mișcările acestora pe teritoriul imperiului în perioada cuprinsă între începutul secolului al II-lea și sfârșitul secolului al III-lea.

BIBLIOGRAFIE

Barnea 1982	I. Barnea, Sigilii bizantine de la Durostorum – Dorostolon, *Pontica*, XV, 1982, p. 201–212
Barnea 1996	I. Barnea, Sigilii bizantine din Dobrogea, *SCIVA*, 47, 2, 1996, p. 215–220
Chiriac, Munteanu 2014	C. Chiriac, L. Munteanu, Trade connections between Asia Minor and the Western Pontic Area in the 4th Century CE. Some sphragistic considerations, în V. Cojocaru, A. Coșkun, M. Dana (ed.), *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Cluj-Napoca, 2014, p. 299–330
Chiriac, Munteanu 2015	C. Chiriac, L. Munteanu, Sigilii dobrogene inedite. III, *ArhMold*, 38, 2015, p. 147–156
Culică 1970	V. Culică, Cărămizi, țigle și olane cu ștampila legiunii a XI-a Claudia găsite în Canabae Aellie, *Pontica*, 3, 1970, p. 365–377
Culică 1971	V. Culică, Plumburi ale legiunii a XI-a Claudia găsite în sud-vestul Dobrogei, *Studii și cercetări de numismatică*, 5, 1971, p. 193–198
Culică 1975	V. Culică, Plumburi comerciale din cetatea romano-bizantină de la Izvoarele, *Pontica*, VIII, 1975, p. 215–262
Culică 1976	V. Culică, Plumburi comerciale din cetatea romano-bizantină de la Izvoarele (IV–V), *Pontica*, IX, 1976, p. 116–133
Culică 1978	V. Culică, Cu privire la lagărul Legiunii a XI-a Claudia la Dunărea de Jos, *Pontica*, XI, 1978, p. 113–122
Culică 1979	V. Culică, Plumburi comerciale din cetatea romano-bizantină de la Izvoarele (Addenda et corrigenda), *Pontica*, XII, 1979, p. 149–173
Keppie 2000	L.J.F. Keppie, *Legions and Veterans: Roman Army Papers*, 1971–2000, Stuttgart
Paraschiv-Grigore 2009	E. Paraschiv-Grigore, Patru sigilii romano-bizantine și bizantine descoperite în Dobrogea, *Cercetări Numismatice*, 15, 2009, p. 303–307
Paraschiv-Grigore 2010	E. Paraschiv-Grigore, Două noi sigilii de plumb descoperite în Dobrogea, *CA*, 17, 2010, p. 127–132
Rostovtsev, Prou 1900	M.I. Rostovtsev, M. Prou, Supplément au catalogue des Plombs antiques de la Bibliothèque Nationale, *Revue Numismatique*, seria 4, tom 4, 1900, p. 1–411
Mușeteanu 1984	C. Mușeţeanu, Capsule de sigilii romane din Dacia şi Moesia Inferioară, *SCIVA*, 35, 1984, 4, p. 361–366
Popa-Lisseanu 1913	G. Popa-Lisseanu, *Încercare de monografie asupra cetății Drâstorului* – Silistra, București, 1913

EUGEN PARASCHIV-GRIGORE
Muzeul Național de Istorie a României,
para_eugen@yahoo.com

Cercetări Arheologice, XXIV, MNIR, 2017, p. 191–208

PODOABE DIN AUR DIN PERIOADA ROMANĂ TÂRZIE DESCOPERITE ÎN ZONA COMUNEI OSTROV, JUDEȚUL CONSTANȚA

ALEXANDRU ARBUNESCU

LATE ROMAN GOLD JEWELRY FOUND AT OSTROV, CONSTANȚA COUNTY

The article approaches an unpublished set of jewelry found almost seventy years ago, on 12th of January 1949, by three peasants from Ostrov, Constanța County, into a late Roman sarcophagus. The authorities succeeded to retrieve a golden crossbow brooch, a pair of golden earrings, five golden amphora shaped beads from a necklace, 18 golden drop shaped and rhombic cassettes with inlayed garnets and green glass paste and 15 thin sheets of gold, probably fragments of damaged cassettes. Unfortunately, the sarcophagus and the rest of the items were not recovered.

Most probably the sarcophagus and the rich funerary inventory belonged to a high ranked Roman officer from *Legio XI Claudia* which was headquartered at *Durostorum* (Silistra, Bulgaria, nearby Ostrov, Romania) between 2nd–6th centuries CE.

Considering the typological and stylistical analogies, we assume that the items are dating from the middle of 3rd century – beginning of 4th century CE. Some of the artifacts may have been produced in local workshops, some have been probably imported from Eastern provinces of the Roman Empire.

KEYWORDS: Ostrov, *Durostorum*, sarcophagus, roman, brooch.
CUVINE CHEIE: Ostrov, *Durostorum*, sarcofag, roman, fibulă.

ISTORICUL DESCOPERIRII

În urmă cu aproape 70 de ani, în ziua de 11 mai 1949, intra în patrimoniul Muzeului Național de Antichități, prin transfer de la Banca de Stat a Republicii Populare România, conform procesului verbal nr. 257/1949, un set de podoabe din aur romane târzii constituit din: o fibulă, o pereche de cercei, 18 aplice în formă de casete (două cordiforme, 12 în formă de picătură, patru rombice), 15 foi subţiri din aur (șapte rombice, trei în formă de lacrimă, cinci fragmentare), cinci mărgele tubulare şi un buton mic din aur.

Piesele au fost apoi transferate Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România prin procesul verbal nr. 2/1971, conform Deciziei Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, emisă în urma Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 294/1970.

Potrivit consemnărilor din ziua de 13 mai 1949, de la nr. crt. 43 din Registrul de inventar al Muzeului Național de Antichități, podoabele au fost descoperite întâmplător, în ziua de 12 ianuarie 1949, de trei țărani, într-un sarcofag roman, pe raza comunei Ostrov, județul Constanța.

Sarcofage și fragmente de sarcofage datând din secolele II–IV p. Chr. au fost descoperite în perimetrul necropolelor de la *Durostorum*, la vest, sud și est de castrul roman, respectiv de *canabae*, pe locul actualului oraș Slistra din Bulgaria și la vest și sud de *vicus*, situat la aproximativ 3 km sud–vest, pe teritoriul românesc, în vecinătatea comunei Ostrov[1].

Între secolele II–IV p. Chr. castrul roman de la *Durostorum*, unde a fost staționată *Legio XI Claudia* încă din anul 106 p. Chr., în timpul domniei împăratului Traian (98–117 p. Chr.), *canabae*-le și așezarea civilă de tip *vicus*, au cunoscut o rapidă dezvoltare atingând un nivel ridicat de prosperitate, dovadă fiind altarele și termele, construcțiile civile, tezaurele monetare și mormintele cu inventare funerare bogate. În timpul împăratului Antoninus Pius (138–161 p. Chr.), așezarea civilă constituită în apropierea castrului a primit gentiliciu imperial, fiind cunoscută sub denumirea de *Canabae Aeliae Legionis XI Claudiae*. Mai târziu, în timpul domniei împăratului Marcus Aurelius (161–180 p. Chr.), a dobândit statutul de *Municipium Aurelium Durostorum*, beneficiind astfel de toate consecințele

[1] Donevski 2009, 125, fig. 22.

avantajoase și devenind un centru militar și urban de importanță majoră al provinciei romane *Moesia Inferior*[2], divizată mai târziu în *Moesia Secunda* și *Scythia Minor*.

Un sarcofag datat în prima jumătate a secolului al III-lea p. Chr. descoperit, probabil de profesorul Pericle Papahagi, în comuna Ostrov, județul Constanța, care a fost expus în curtea prefecturii din Silistra până în anul 1940, când a fost adus la Călărași de Gheorghe Diaconu, face parte acum din patrimoniul Muzeului Dunării de Jos din Călărași (inv. 11395)[3]. Tot în *lapidarium*-ul din curtea muzeului din Călărași este amplasat și un capac de sarcofag, iar la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța se află un fragment de sarcofag, care provine tot din zona comunei Ostrov și este datat în secolul al III-lea p. Chr. de Maria Alexandrescu Vianu, care îl consideră un produs al unui atelier local[4].

Pericle Papahagi relatează într-o notă din primul număr al revistei „Dunărea" și despre un sarcofag prăbușit în apele fluviului, în anul 1922[5].

Un alt sarcofag roman, ornamentat pe latura lungă cu doi *Erotes* susținând o *tabula ansata*, este amplasat în *lapidarium*-ul Muzeului de Arheologie din Silistra (*Durostorum*). Tot acolo mai este expus unul similar, cu acrotere nedecorate, descoperit la intersecția străzilor Janko Todorov cu General Kolev. Sarcofagul, care a aparținut unui copil, a fost datat în a doua jumătate a secolului al II-lea p. Chr. pe baza unor monede cu portretele împăratului Antoninus Pius (138–161 p. Chr.) și fiicei sale, Faustina Minor, soția împăratului Marcus Aurelius (161–180 p. Chr.)[6].

La Silistra, au fost descoperite morminte cu sarcofage la nord și est de perimetrul castrului roman, datate prin monede din a doua jumătate a secolului al II-lea p. Chr, precum și la sud-est, pe străzile Makarenko și V. Kolarov cu un inventar ce include o mare varietate de obiecte și podoabe din bronz, argint și aur[7].

O descoperire neobișnuită o constituie mormântul cu un sarcofag din plumb și un car cu patru roți alături, cu un inventar funerar excepțional de bogat – două spate cu teci din lemn decorate cu plăci din argint aurit și incrustații de pietre prețioase, aplice de harnașament din aur, împreună cu o fibulă cruciformă din aur și un inel cu gemă. Bogăția frapantă a inventarului mormântului, datat în secolul al IV-lea p. Chr., indică poziția socială înaltă al defunctului[8].

Informațiile privitoare la condițiile descoperirii pieselor ce compuneau inventarul sarcofagului roman de la Ostrov, menționate în procesul verbal de la Muzeul Național de Antichități, sunt laconice. Prin urmare este imposibil de precizat dacă sarcofagul mai există sau din care sarcofag, dintre cele păstrate, provin podoabele predate de cei trei țărani autorităților în anul 1949. Inventarul, parțial deteriorat și foarte probabil incomplet, este inedit.

INVENTARUL FUNERAR. ÎNCADRARE CRONOLOGICĂ, PROVENIENȚĂ, ANALOGII

Piesa centrală a descoperirii de la Ostrov este fibula cruciformă. Axul transversal al fibulei este din bară din cupru cu secțiune pătrată, acoperită cu foaie din aur, cu butoni la extremități. Pe braț, la mijlocul distanței dintre butoni, este lipită o placă semicirculară din aur, cu marginea bordată cu decor de linii incizate. Arcul fibulei, din bandă groasă, cu secțiune dreptunghiulară, curbată, din aur, este ornamentat prin inciziare cu o linie mediană, longitudinală, pe care sunt dispuse triunghiuri mici, suprapuse și aliniate cu vârful în jos, incrustate cu *niello*. Piciorul fibulei, în formă de prismă semicirculară, cu pereții din tablă din aur, este prevăzut la partea laterală cu o deschizătură pentru acul fibulei, care lipsește (MNIR inv. 9440).

Subsecvent fibulei celtice, preluată de romani, tipul de fibulă cruciformă, sau în formă de arbaletă, așa cum mai este denumit în literatura de specialitate engleză (*crossbow fibula* sau *crossbow brooch*), franceză (*fibule en arbalète*) și germană (*armbrustfibel*), era un ornament exclusiv masculin și militar. Folosită pentru fixarea *paludamentum*-ului, era purtată de ofițerii romani de rang superior pe umărul drept,

---

2 Atanasov 2007, 447; Damian, Bâltâc 2007, 62–63; Bâltâc 2011, 92–93.
3 Știrbulescu 2007, 285.
4 Alexandrescu-Vianu 1970, 298–299, nr. 33, fig. 12; Știrbulescu 2007, 287.
5 Știrbulescu 2007, 284.
6 Ivanov, Atanasov, Donevski 2006, 245, fig. 4; Știrbulescu 2007, 287–288, Donevski 2009, 126, fig 25.
7 Ivanov, Atanasov, Donevski 2006, 261; Donevski 2009, 110.
8 Donevski 2009, 111.

cu piciorul fibulei orientat în sus, având cu deosebire, pe lângă funcția de prindere a veșmântului, pe aceea de *insignia*, de accesoriu al unei ținute oficiale caracteristice unei poziții sociale distincte[9].

Larg răspândită în epocile romană-târzie și bizantină-timpurie, fibula cruciformă derivă dintr-o varietate premergătoare a fibulei romane din secolele II–III p. Chr. devenind prevalentă la sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea p. Chr. Un exemplu este fibula cruciformă din aur, cu iscripția „HERCULI AUGUSTE SEMPER VINCAS" de la The Metropolitan Museum of Art, New York, datată în primul deceniu al secolului al IV-lea p. Chr, descoperită la Arezzo, în Italia, și achiziționată prin subscripție de la Samuel T. Baxter în 1895[10]. Andrew Oliver Jr., consideră că inscripția se referă la Constantin cel Mare, care a folosit titlul de „Herculi Auguste" între anii 307–310 p. Chr., după care l-a abandonat pe Hercules ca protector, adoptându-l pe Sol Invictus în locul acestuia. Andrew Oliver prezumă că fibula a aparținut unui soldat cu rang înalt de sub comanda lui Constantin și că datează din perioada cuprinsă între acei ani[11].

O fibulă cruciformă similară, de la British Museum, a fost descoperită la Odiham, districtul Hart, Hampshire și datează din secolul al IV-lea p. Chr. Fibula, din aur, cu axul transversal hexagonal, cu butoni în formă de cupolă la extremități și unul în centru, are arcul cvadrangular, decorat cu același motiv incizat de triunghiuri suprapuse, incrustate cu *niello*, prezent și pe fibula cruciformă de la Ostrov[12]. Tehnica nielajului, consta în aplicarea unei paste de culoare neagră obținută dintr-un compus de pulbere de sulfură de argint, cupru și plumb supusă unui proces de încălzire ușoară până la o temperatură de sub punctul de topire. Folosită de *vascularii* încă din secolul al II-lea p. Chr. în ornamentarea vaselor din aur și argint, tehnica nielajului a fost uzitată și în decorarea podoabelor romane târzii de la sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea p. Chr.[13]

La Muzeul de Arheologie din Silistra este expusă, împreună cu inventarul impresionant al mormântului cu sarcofag din plumb și car cu patru roți, o fibulă cruciformă cu axul transversal octogonal, cu doi butoni sferici la terminații și unul la mijloc, al cărei arc, puternic curbat, este decorat prin incizare cu motive incrustate cu *niello*. Fibula, asemănătoare celei de la Ostrov, datează din secolul al IV-lea p. Chr.[14]

În Serbia, la Gamizgrad (*Romuliana Felix*), au fost descoperite mai multe fibule cruciforme dintre care se remarcă un exemplar aflat la Muzeul Național din Zaječar (inv. nr. C 1137/05). Fibula cruciformă, cu butoni la extremitățile axului transversal și arcul de secțiune trapezoidală, ornamentat cu o bandă decorată cu o suită de pătrate incizate, incrustate cu *niello*, a fost datată de Sofija Petković în perioada Tetrarhiei, la sfârșitul secolului al III-lea – începutul secolului al IV-lea p. Chr.[15]

Tot în Serbia, la Muzeul Național din Belgrad (*Singidunum*), există o fibulă din aur asemănătoare (inv. 629/II), datată între anii 290–320 p. Chr., locul descoperirii fiind necunoscut. Arcul semicircular are secțiunea trapezoidală iar axul transversal, de secțiune hexagonală, este prevăzut cu butoni sferici la capete și o placă semicirculară, bordată de un fir pseudo-torsionat, la mijloc, între butoni. Piciorul fibulei este scurt, ornat cu decor de linii incizate[16].

O analogie mai apropiată a fibulei cruciforme de la Ostrov este cea descoperită în necropola romană de la Tirighina-Bărboși, Galați, județul Galați, în mormântul M7, unul dintre cele 16 morminte descoperite într-un tumul la sud de DN 25 și la circa 350 m. vest de castrul roman. Fibula are axul transversal tubular, cu doi butoni la extremități și o placă semicirculară între butoni, asemeni fibulei de la Ostrov. Arcul curbat este decorat prin incizare cu un șir de pătrate incrustate cu *niello*, și inscripționat pe o latură cu litere latine „INNO[CENS]". Piesa a fost datată în secolul al III-lea p. Chr. pe baza a trei monede din bronz din timpul împăratului Claudius al II-lea Goticul 268–270, care fac parte din inventarul aceluiași mormânt[17].

[9] Deppert-Lippitz 2000, 41–42; Allison 2013, 71,74.
[10] Higgins 1980, 185, pl. 63 B.
[11] Oliver 1966, 284, fig. 31.
[12] Marshall 1911, 337, pl. LXII, nr. 2858; Deppert-Lippitz 2000, 43, fig.4.
[13] Higgins 1980, 26–27.
[14] Donevski 2009, 111.
[15] Petković 2010, 127, fig. 8, cat. 9, tip 34 A 2.
[16] Popović 1996, 145–146, fig.5 II, 193, cat.147.
[17] Ilie 2014, 461, fig. 106.3.1.

Într-un studiu taxonomic referitor la fibulele cruciforme, Emilie Riha le clasifică pe cele în formă de arbaletă de la Römermuseum din Augst, descoperite la *Colonia Augusta Raurica* (Augst și Kaiseraugst, Elveția), în tipul 6.4, varianta 7 și le datează în perioada cuprinsă între secolele I–IV p. Chr[18].

Fibulele cruciforme, tipul cel mai comun de fibule romane, au avut o foarte largă răspândire de-a lungul Rinului și *limes*-ului danubian în secolele II–IV p. Chr. Variante ale acestui tip ajung să fie bine reprezentate și pe *limes*-ul oriental începând cu secolul al III-lea p. Chr., relevante în acest sens fiind exemplarele de la muzeul din Gaziantep, Turcia[19].

Similitudinile tipologice, stilistice și maniera de execuție conduc la încadrarea cronologică a fibulei de la Ostrov între sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea p. Chr.

Din inventarul sarcofagului de la Ostrov, face parte și o pereche de cercei din aur cu terminația în formă de rozetă cu șase petale, din bară din aur de secțiune cvasi-triunghiulară, lipită pe o placă transversală, rectangulară, din aur, prevăzută cu două orificii. Printre cele două perforații este petrecut un fir din sârmă subțire de aur, la unul dintre cercei, iar la celălalt un fir realizat din bandă îngustă răsucită din aur. Probabil prin aceste fire era fixată în monturile cerceilor câte o piatră, care nu s-a mai păstrat. Pe spatele plăcii este lipită toarta, din sârmă din aur, în forma literei „S" (MNIR inv. 9438–9439).

De-a lungul întregii perioade romane, cerceii au fost unele dintre cele mai răspândite și apreciate podoabe. Avându-și originile în Orient, au devenit, pentru multă vreme, genul de podoabe preferate de femei din stări sociale diferite. Aspectul lor relevă o proeminentă componentă elenistică, influențele culturale est-mediteraneene fiind evidente la artefactele meșterilor aurari romani (*barbaricarii*) în secolele II–IV p. Chr. În decursul timpului au suferit transformări care au constat în adăugarea de elemente noi sau în dezvoltarea de noi tehnici decorative, care să corespundă schimbărilor generate de stil și modă într-o anumită epocă. Astfel, expansiunea Imperiului roman, dezvoltarea atelierelor autohtone, interpretarea locală a anumitor modele, au avut un impact semnificativ ducând la o largă difuziune și popularitate a formelor elenistico-romane. Diferența între cerceii romani (*inaures*) și cei din epocile anterioare consistă, cu precădere, începând din perioada imperială, în folosirea preponderentă a pietrelor semiprețioase variat colorate, a pastei de sticlă și a perlelor, conferindu-le un efect coloristic foarte viu. Stilul policrom, ca reflectare a modei în rândul populației înstărite a devenit foarte popular în secolele II–III p. Chr. Marcând statutul femeilor romane, prețioasele podoabe erau tezaurizate și transmise în familie de la o generație la alta[20].

Derivat din modelele elenistice, tipul de cercei cu cârlig din fir din aur în forma literei „S", cu terminații în rozete hexagonale și cu monturi de pietre prețioase sau semiprețioase ori pastă de sticlă este caracteristic secolelor II–III p. Chr. Analogii pentru acest tip există la Muzeul Național din Belgrad, Šarkamen, *Intercisa* (Dunaujváros) și Römisch-Germanisches Zentralmuseum din Mainz[21]. Reprezentarea unei tinere femei romane purtând cercei de acest tip pe o frescă a unui mormânt pictat de la *Viminacium* (Kostolac, Serbia) datat în secolul al IV-ea p. Chr. sugerează prelungirea perioadei în care această variantă de podoabă s-a aflat în uz[22].

La *Aquincum* (Budapesta) a fost descoperit un număr mare de podoabe romane catalogate riguros de Facsády Annamária. Între ele, un cercel cu toarta în forma literei „S" și montura formată dintr-o ramă circulară, cu o piatră prismatică, hexagonală în mijloc, fixată printr-un fir din aur ce o străpunge longitudinal, similar modului de prindere a pietrelor care, probabil erau montate pe cerceii din aur de la Ostrov, dar care nu se mai păstrează, datează din secolul al III-lea p. Chr. O altă pereche de cercei din aur de la *Aquincum*, cu smaralde fixate printr-o sârmă subțire într-o montură constituită dintr-o ramă în formă de rozetă, se încadrează cronologic tot în secolul al III-lea p. Chr.[23]

Asemănătoare pieselor de la Ostrov este și o pereche de cercei din aur din Colecția Muzeului Național de Arheologie din Sofia (inv. nr. 4572/a–b) datată în secolele II-III p. Chr. Cerceii au cârligul din sârmă de aur în forma literei „S", cu o rozetă hexagonală, dublă, din foaie din aur la capăt. În mijlocul rozetei este fixată o piatră de culoare verde în formă de prismă, cu un orificiu cilindric

[18] Riha 1994, 145, nr. 2725–2727, tip 6.4, varianta 7.
[19] Bulgan, Feugère 2007, 218.
[20] Popović 1996, 110–111; Milovanović 2004, 131.
[21] Milovanović 2004, 136, pl. 4 tip Vc; p. 137, pl. 5 tip Vc și Vd; p.140, Planșa 5, tip Vc.
[22] Milovanović 2004, 141.
[23] Facsády 2009, 76, cat. 280, 122, cat. 281.

longitudinal prin care trece un fir din aur. De rozetă sunt suspendate trei pandantive din sârme pseudogranulate cu perle și pietre prismatice la terminații[24].

Într-o clasificare a podoabelor romane de la Muzeul Național din Belgrad, Ivana Popović datează cerceii cu cârlig în forma literei „S", cu monturi de pietre fixate prin fire din aur, descoperiți în necropolele de la *Viminacium* (Kostolac), între începutul secolului al II-lea și sfârșitul secolului al III-lea p. Chr., în timp ce piesele încadrate în același tip, de la muzeul din Mainz, au fost în uz în secolele III–IV p. Chr.[25]

Dintre piesele descoperite de cei trei țărani într-un sarcofag, la Ostrov, s-au mai păstrat și cinci mărgele tubulare din foaie din aur în formă de amforetă. Mărgelele sunt globulare, cu extremitățile cilindrice, evazate progresiv la extremități și ușor răsfrânte spre exterior, decorate în zona mediană cu patru alveole concave, bordate de cercuri canelate (MNIR inv. 9459–9463).

Tradiția producerii mărgelelor și pandantivelor în formă de vase (amforete), originară din aria culturală egeeană, a continuat oarecum la scară mai mică în secolele II–IV p. Chr. prin activitatea centrelor locale ale căror artizani erau elenofoni sau emigranți originari din provinciile estice ale imperiului, ori meșteri autohtoni, care produceau forme decorative consacrate, cu puternice influențe elenistice, încă din epoca pre-romană.

În Bulgaria, regiunea Vrața, la Mezdra, au fost descoperite împreună cu o monedă din bronz din timpul lui Constantin cel Mare cinci mărgele asemănătoare celor de la Ostrov, dar fără decorul central de alveole mărginite de cercuri canelate. Au fost datate pe baza analogiilor, fără a lua în considerare moneda, la mijlocul secolului al III-lea p. Chr. Piesele fac parte din colecția Muzeului Național de Arheologie din Sofia (inv. nr. 6841)[26].

La Jagodin Mala, Niș *(Naissus)*, cu ocazia excavațiilor de la blocul „Benetton" din anul 2012, au fost descoperite trei coliere cu mărgele din foaie din aur similare, datate de Gordana Jeremić în secolul al IV-lea p. Chr. Piesele sunt expuse la Muzeul Național din Niș. Unul dintre coliere (inv. 1136/R), descoperit în mormântul nr. 16, este compus din 16 mărgele globulare în zona mediană, cu terminațiile cilindrice ușor evazate la extremități, altul (inv. 1183/R) provine din inventarul mormântului nr. 66 și consistă din mărgele din foaie din aur, asemănătoare celor de la Ostrov, care alternează cu mărgele din sticlă verde în formă de prismă hexagonală. Din al treilea colier (inv. 1156/R), descoperit în mormântul nr. 37, s-au păstrat numai șapte perle globulare, una dintre ele fiind ornamentată cu cinci caneluri orizontale[27].

În colecția Muzeului Național din Belgrad se află un colier (inv. 6411 II) păstrat parțial, cu șapte mărgele având partea centrală globulară, ornamentată cu cercuri canelate asemănătoare decorului de pe mărgelele de aceeași formă de la Ostrov. Colierul are un pandantiv format dintr-un denar roman din aur cu portretul împăratului Caracalla, emis la Roma în anii 199–200, încadrat de o ramă circulară, torsionată, din aur și se datează la începutul secolului al III-lea p. Chr.[28]

La Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța există două coliere cu mărgele din foaie din aur, cu corpul globular și extremitățile cilindrice, ușor evazate și răsfrânte, ambele descoperite la Mangalia (*Callatis*), care au bune analogii pentru formă cu cele de la Ostrov. Colierul cu nr. inv. 34665, care datează din secolul al III-lea p. Chr., se compune din 21 de mărgele din foaie de aur intercalate cu 22 de mărgele prismatice din sticlă de culoare albastră și una verde. Celălalt colier (nr. inv. 17887), fragmentar, încadrat cronologic în secolul al IV-lea p. Chr., a fost descoperit în 1968, într-un mormânt cu lespezi din piatră în urma excavațiilor de pe strada Oituz și constă din cinci mărgele, dintre care două mai mici, ovoidale și trei similare celor de la Ostrov[29].

Un colier compus din 26 de mărgele cu o formă asemănătoare perlelor din foaie din aur de la Ostrov, dar fără decorul median de alveole mărginite de cercuri canelate, se află în colecția Muzeului Național de Istorie a României (nr. inv. 11080). Colierul datează din secolele III–IV p. Chr. și provine, probabil din Dobrogea, însă nu sunt cunoscute condițiile în care a fost descoperit[30].

[24] Ruseva-Slokoska 1991, 125, cat. no. 54 a, tip II, varianta 4.
[25] Popović 1996, 121.
[26] Ruseva-Slokoska 1991, 145, cat. no. 112
[27] Jeremić 2012, 86,87, cat. 51, 52, 53.
[28] Popović 1996, 186, cat. 118.
[29] Lungu, Covacef, Chera 2012, 118, pl. LV, 25 și pl. LVII, 26.
[30] Oanță-Marghitu 2014, 451, cat. 103.

Mărgelele de la Ostrov sunt un exemplu de artefact local de bună calitate, lucrate într-o tehnică remarcabilă, a căror formă reflectă o puternică influență elenistică, fiind probabil un produs al unor meșteri aurari emigranți din răsărit sau autohtoni, dar care au lucrat și pentru veterani veniți din provinciile estice ale Imperiului roman şi stabiliţi la *Durostorum*.

Din sumarul podoabelor predate autorităților în anul 1949 de către cei trei țărani din comuna Ostrov se mai păstrează și 34 de elemente de podoabe disparate: 18 aplice în formă de casete din foaie de aur având încastrate pietre semiprețioase și pastă de sticlă, 15 foi subțiri din aur și un buton.

Două dintre aplice sunt casete cordiforme, din foaie din aur, în care au fost încastrate câte două granate caboșon, separate de o bandă mediană, longitudinală, din foaie de aur. La ambele aplice s-au păstrat numai pietrele din despărțitura din partea stângă. Pe spate sunt lipite două anouri mici, din fir subțire de aur, pentru fixare. La una dintre piese (nr. inv. 9442), veriga de la extremitatea ascuțită nu se mai păstrează, fiind smulsă cu tot cu o bucată de material, de formă cvasitriunghiulară, din vârful foii de aur, care constituia baza casetei (inv. 9441–9442).

Dintre cele douăsprezece casete din foaie de aur în formă de lacrimă, șapte au încastrate câte un granat caboșon în formă de picătură, iar din cinci lipsesc pietrele. Pe spatele casetelor sunt lipite două anouri pentru prindere, foarte mici, din sârmă subțire de aur (nr. inv. 9443–9454).

Patru aplice sunt în formă de casete romboidale, cu bazele și laturile din foaie subțire din aur. În două dintre ele se mai păstrează o pastă de sticlă de culoare verde. Din celelalte două pasta de sticlă lipsește. Pe foile din aur rombice, care constituie bazele casetelor, sunt lipite două verigi, pentru fixare, din fir subțire de aur (nr. inv. 9455–9458).

Se mai păstrează cincisprezece foi subțiri din aur, dintre care șapte sunt decupate în formă de romb, trei sunt în formă de picătură, iar cinci sunt fragmentare și deformate (nr. inv. 9464–9479).

O aplică în formă de disc convex, mic, din foaie din aur, prevăzut în interior cu o mică toartă pentru prindere, din sârmă foarte subțire de aur, completează inventarul păstrat din descoperirea de la Ostrov (inv. 9480).

Fiind elemente de podoabe disparate, în absența unui context arheologic și în lipsa altor mărturii, este dificil de precizat funcționalitatea acestor aplice, care fac parte din ansamblul de obiecte preluat sau confiscat de la cei trei ostroveni cu aproape 70 de ani în urmă.

Aplicele de la Ostrov se încadrează în tendința dominantă a stilului podoabelor romane din secolele II–IV p. Chr., care este policromia, realizată prin folosirea cu preeminență a pietrelor semiprețioase și a pastei de sticlă în culori variate, încastrate în casete din foaie de aur de diferite forme. Tehnica ornamentării policrome, de influență est-mediteraneeană, folosită în mod curent la cercei (*inaures*) și la colierele de tip *hormoi*, a apărut ca proiectare a intenției meșterilor romani de a imita podoabele elenistice, ca reflectare a dorinței acestora de a le conferi o aparență de lux obținând totodată rezultatul vizual scontat. Uneori efectul coloristic nu era realizat prin încastrarea pietrelor prețioase ori semiprețioase, ci folosind pasta de sticlă, material mai ieftin și o metodă tehnică mai simplă[31]. Exemplu relevant în acest sens sunt cele patru casete romboidale, din foaie din aur, de la Ostrov, în două dintre ele păstrându-se încă o pastă de sticlă verde, care imită smaraldul. Începând cu secolul al III-lea p. Chr. efectele coloristice la podoabele romane au devenit remarcabile și generalizate, acestea fiind de o bogăție extravagantă, dar adesea deluzorie, căci pasta de sticlă înlocuia frecvent pietrele veritabile[32].

La British Museum există un colier, încadrat cronologic în secolele I–III p. Chr., care se compune din 22 de granate încastrate în casete rombice, din foaie din aur similare casetelor romboidale de la Ostrov[33].

Analogii bune pentru configurația cordiformă și tehnica încastrării pietrelor semiprețioase în casete din foaie de aur se întâlnesc la o pereche de cercei cu terminațiile decorate cu un granat în formă de inimă, care provine dintr-un mormânt de la *Tortosa*, din Siria și datează din secolul al II-lea p. Chr. și la un cercel cu un sardonix cordiform datat tot în secolul al II-lea p. Chr., descoperit la Vulci, în Italia[34]. O altă pereche de cercei, tot de la British Museum, cu trei pandantive în formă de picătură,

[31] Popović 2010, 61.
[32] Coche de la Ferté 1956, 94.
[33] Marshall 1911, 312, pl. LVI, cat. 2700.
[34] Marshall 1911, 279–280, pl. LI, cat. 2370, 2371, 275, pl. LI, cat. 2338.

asemănătoare casetelor din foaie de aur, cu granate caboșon în formă de lacrimă de la Ostrov, a fost datată în secolul al III-lea p. Chr[35].

Granate șlefuite caboșon în formă de picătură, încastrate în casete din foaie din aur, sunt montate și pe plăcile unor cercei asamblați din mai multe elemente, de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța (MINAC., nr. inv 34940, 34941). Tot pe plăcile cerceilor mai sunt fixate o casetă ovală cu un granat caboșon și două casete pătrate cu pastă de sticlă verde, care încadrează o casetă ovală cu un cuarț fumuriu caboșon[36]. Perechea de cercei face parte din inventarul bogat al mormântului unei femei, descoperit la Constanța, în anul 1986, cu ocazia excavațiilor de la fundația unor blocuri de locuințe de pe Bulevardul Ferdinand. Tot în mormântul M1 au mai fost descoperite opt casete disparate din foaie din aur – două rectangulare, umplute cu pastă de sticlă verde (MINAC. inv. 34922, 34923), două ovale și patru rotunde având încastrat câte un granat caboșon (MINAC. nr. inv. 34933–34938), care împreună cu un element central, din foaie de aur, având o casetă ovală cu un granat caboșon la mijloc (M.I.N.A.C. nr. inv. 34942), sunt considerate a fi elemente de la o diademă[37].

La Museo Nazionale Romano din Roma există un colier cu 23 de elemente formate din casete din foaie din aur cu granate caboșon în formă de picătură, foarte bine păstrat, descoperit la Mentana și care datează din secolul I p. Chr.[38] Granatele tăiate caboșon, încastrate în casete în formă de lacrimă, sunt foarte asemănătoare celor din inventarul sarcofagului de la Ostrov, cu deosebirea că anourile pentru fixare sunt lipite de ramele casetelor și nu pe spatele foilor de la bazele acestora. Un colier, care se încadrează în același tip și este datat la începutul secolului al III-lea p. Chr., se află la Musée de la Civilisation Gallo-Romaine din Lyon. Colierul de la Lyon are elementele formate din casete rotunde, în care sunt montate granate șlefuite caboșon, de care sunt suspendate pandantive în formă de casete din foaie de aur, cu granate având configurația de lacrimă, care prezintă bune analogii pentru aplicele de la Ostrov[39].

În colecția Muzeului Național din Belgrad există o aplică disparată, în formă de casetă rectangulară din foaie din aur, din care lipsește piatra sau pasta de sticlă, cu anouri pentru fixare dispuse pe fiecare dintre cele patru laturi, ceea ce sugerează faptul că făcea parte dintr-un colier. Luând în considerare o piesă similară descoperită la Kostolac (*Viminacium*) conchidem că astfel de elemente de podoabe erau în uz și în timpul Tetrarhiei, confecționarea lor în secolul al IV-lea p. Chr. fiind confirmată și de o descoperire de lângă Leskovac, în Serbia[40]. Între podoabele ce compun inventarul fastuos descoperit în timpul săpăturilor arheologice din anul 1996, în cripta de la mausoleul de la Šarkamen, din estul Serbiei, despre care se presupune că ar fi aparținut mamei împăratului Maximinus Daia (308–313 p. Chr.), se numără și o casetă rectangulară, probabil un pandantiv de colier, din foaie de aur, umplută cu pastă de sticlă și mărginită de un fir perlat[41].

Utilizate frecvent în secolul al III-lea p. Chr., astfel de elemente de podoabe sub formă de casete din foaie de aur, având încastrate pietre semiprețioase ori pastă de sticlă, fie că erau elemente de colier, fie terminații sau pandantive de cercei, au fost larg răspândite atât în *Moesia Superior*, cât și în Moesia Inferior în secolele II–IV p. Chr.

Luând în considerare dimensiunile și conturul foilor subțiri din aur, foarte apropiate de configurația foilor de la bazele aplicelor romboidale, celor în formă de picătură, sau cordiforme (unul dintre fragmente pare a fi o jumătate tăiată din foaia de la baza unei casete cordiforme), putem presupune că acestea provin de la casete din care au fost scoase pietrele sau pasta de sticlă, iar ramele din bandă de aur au fost dezlipite. Indicii rezonabile care să conducă la această ipoteză sunt marginile neregulate ale foilor, precum și marginile rupte ale ramelor, unele desprinse, îndoite și pliate, altele fisurate, de la un număr de casete în care pietrele s-au păstrat ori au fost scoase și remontate într-o manieră rudimentară.

Fragmentele de forme nedefinite provin, probabil de la foile din aur de la bazele casetelor din care au fost decupate ulterior porțiuni de material.

[35] Marshall 1911, 307, pl. LV, cat. 2668–2669.
[36] Covacef 1994, 185, fig. 63.2; Covacef 2014, 431, fig. 99.1.2.
[37] Covacef 1994, 184, fig. 63.8, 186, 63.7, fig. 63.9; Covacef 2014, 430, fig. 99.1.1.
[38] Pirzio Biroli Stefanelli, 1992, 28, fig. 23–25, 29, cat. 22
[39] Pirzio Biroli Stefanelli, 1992, 192, fig. 229.
[40] Popović 1996, 136, 190, cat. 138, fig. 4 V, tip V, varianta 1/3.
[41] Popović 2010, 61.

Analizele[42] cu spectrometrul de fluorescență de raze X efectuate în Secția de Investigații Fizico-Chimice și Biologice a Muzeului Național de Istorie a României asupra foilor și fragmentelor din aur de la Ostrov au relevat faptul că acestea au fost decupate din două foi mai mari de aur. Piesele cu nr. inv. 9464–9469 și 9472–9478 au un procentaj de aur în aliaj cuprins între 89,93%–90,68% și au fost decupate dintr-o foaie, iar cele cu nr. inv. 9470 și 9471 conțin aur în proporție de 87,55%, respectiv 88,37%, fiind decupate din altă foaie de aur. În acest sens investigațiile sunt edificatoare numai pentru foile din aur și casetele goale. În privința casetelor în care s-au păstrat granatele ori pasta de sticlă, rezultatul examinării elementelor componente ale aliajului de aur nu este concludent sub acest aspect, datele reieșite în urma analizei elementelor fiind influențate de prezența celorlalte materiale încastrate (granate, pastă de sticlă).

Inv. nr. /Denumire[43]	**Mn**	**Fe**	**Ni**	**Cu**	**Zn**	**Zr**	**Ag**	**Sb**	**Au**	**Pb**
9464 foaie		0.06	0.001	0.001			9.51		90.43	
9465 foaie		0.13	0.05	0.001			9.33		90.50	
9466 foaie		0.10	0.001	0.001			9.22		90.68	
9467 foaie		0.08	0.04	0.001			9.71		90.17	
9468 foaie		0.09	0.05	0.001			9.62		90.11	0.14
9469 foaie		0.11	0.001	0.001			9.61		90.20	0.08
9470 foaie		0.07	0.001	2.68	0.32		9.29		87.55	0.1
9471 foaie		0.07	0.001	2.23			9.21		88.37	0.13
9472 foaie		0.19	0.05	0.001			9.59		90.08	0.09
9473 foaie		0.10	0.05	0.001	0.34		9.48		89.93	0.09
9474 foaie		0.11	0.04	0.001			9.43		90.34	0.08
9475 foaie		0.16	0.05	0.001	0.29		9.43		90.07	
9476 foaie		0.10	0.05	0.001	0.29		9.28		90.28	
9477 foaie		0.09	0.04	0.001			9.59		90.10	0.19
9478 foaie		0.11	0.04	0.001			9.52		90.06	0.27
9479 buton		0.19	0.001	0.001			8.81		91.00	
9440 fibulă - arc		0.08	0.001	0.51			19.97		79.44	
9440 fibulă - braț[44]		0.37	0.08	25.82	2.97		15.06		55.62	0.09
9438 cercel - placă		0.27	0.001	0.001			10.94		88.79	
9438 cercel - toartă		0.28	0.001	0.001			11.75		87.98	
9439 cercel - placă		0.28	0.06	0.001			10.83		88.83	
9439 cercel - toartă		0	0.001	0.001			11.37		88.63	
9459–9463 șir de mărgele		0.10	0.001	0.001			4.94		94.96	
9459-9463 șir de mărgele		0.18	0.001	0.001			4.99		94.84	
9442 - aplică		0.12	0.09	3.03	0.45		10.10		86.20	
9441 - aplică		0.14	0.06	2.35	0.43		8.85		88.17	
9443 - aplică		0.25	0.001	3.13	2.06		9.41		85.15	
9448 - aplică	0.63	15	0.001	2.29			7.15		74.95	
9445 - aplică	0.67	20.40	0.001	0.001		0.02	6.27		72.64	
9446 - aplică	0.77	12.5	0.001	0.001	0.35		7.27		79.12	
9444 - aplică		0	0.001	0.001			8.69		91.31	
9449 - aplică		0.12	0.001	2.27	0.75		8.92		87.94	
9450 - aplică		0.08	0.001	0.001			9.02		90.91	
9451 - aplică		0.20	0.001	0.001			7.88		91.92	
9452 - aplică		0.29	0.05	0.001	0.36		9.55		89.74	
9453 - aplică		0.31	0.05	3.31	0.33		8.78		87.22	
9454 - aplică		0.58	0.001	3.09	0.34		9.45		86.44	0.12
9455 - aplică	0.52	0.94	0.001	3.07		0.06	8.29	0.83	81.96	4.32
9456 - aplică		0.15	0.001	0.001	0.58		8.68		90.59	
9457 - aplică		0.15	0.001	0.001			8.27		91.45	0.14
9458 - aplică		0.15	0.001	0.001			8.34		91.50	

[42] Analizele au fost realizate de doamna dr. Migdonia Georgescu, șef secție de Investigații Fizico-Chimice și Biologice a MNIR.

[43] Analizele au fost efectuate cu un spectrometru portabil de fluorescență de raze X dotat cu anticatod din W, dioda SiPIN. Parametri de lucru: tensiune 35 kV, intensitate 35 microA, timp de achiziție 120 s.

[44] Coroziune din miez.

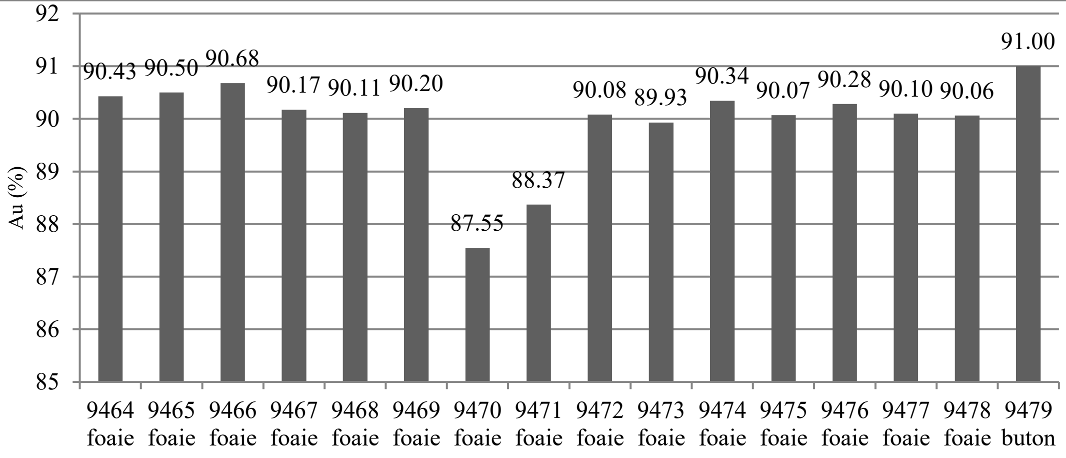

REPREZENTAREA GRAFICĂ AUR PENTRU FOILE DE LA OSTROV

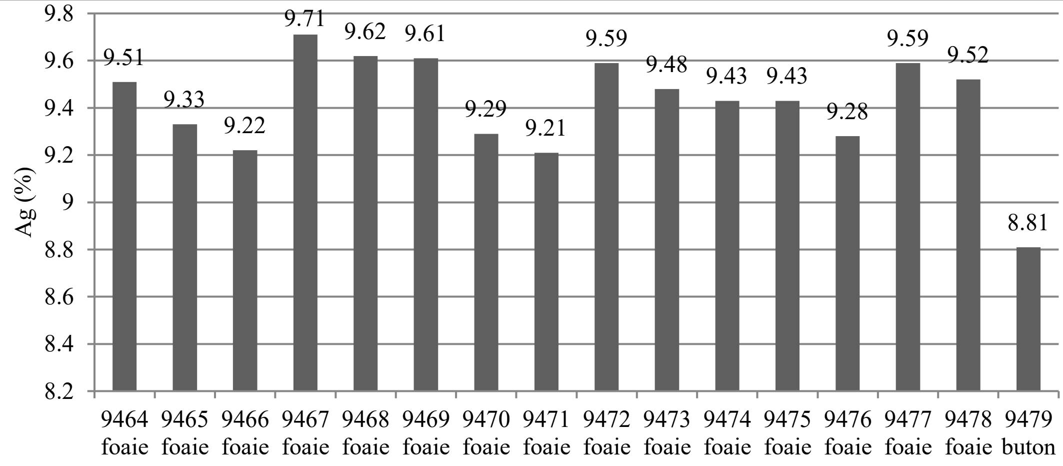

REPREZENTAREA GRAFICĂ ARGINT PENTRU FOILE DE LA OSTROV

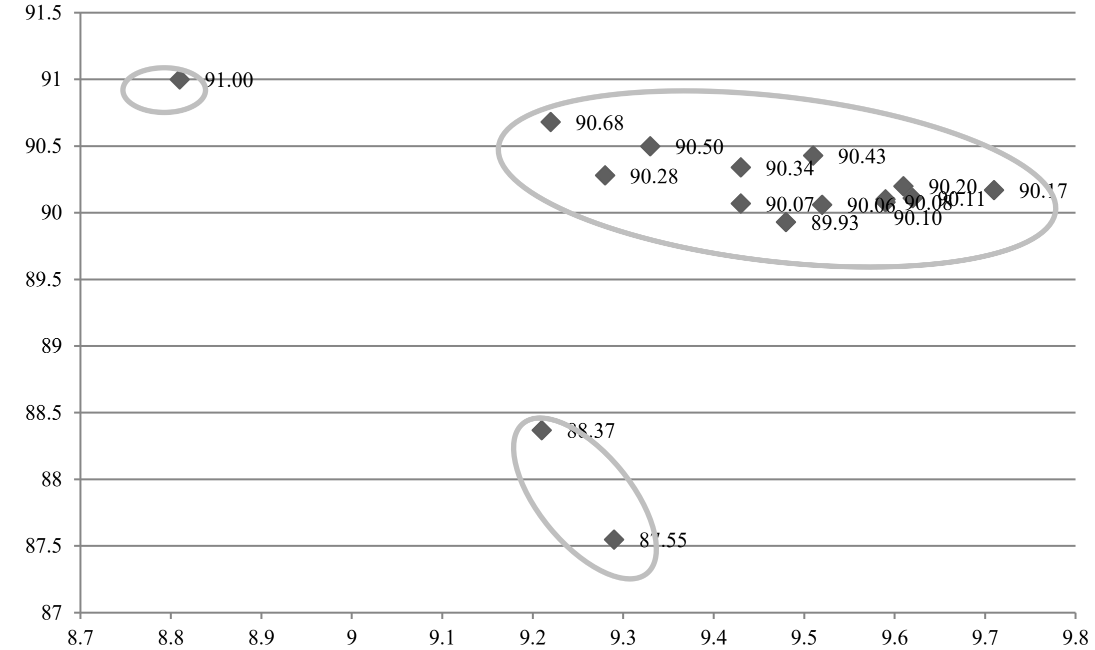

REPREZENTAREA GRAFICĂ AUR FUNCȚIE DE ARGINT PENTRU FOILE DE LA OSTROV

Analiza chimică a piesei nr. inv. 9455 aplică - av (sticlă verde)[45]															
S	Cl	K	Ca	Ti	Mn	Fe	Cu	Zn	Sr	Zr	Ag	Sn	Sb	Au	Pb
897	657	18836	51441	825	6240	9531	15058	414	853	89	312	1671	4322	1641	12763

Conchidem că există argumente suficiente să considerăm că aplicele în formă de casete cu granate caboșon sau pastă de sticlă verde, precum și foile din aur, rombice sau în formă de lacrimă, care provin de la casete deteriorate, constituiau împreună, elementele componente ale aceluiași obiect de podoabă. Având în vedere cvasiparitatea între elementele în formă de picătură și cele rombice am putea presupune că formau inițial un colier de tip *hormoi*, casetele în formă de lacrimă alternând cu cele romboidale, extremitățile fiind încheiate de aplicele cordiforme. Acestei supoziții i se poate aduce obiecția că amplasarea anourilor pentru prindere pe spatele casetelor și nu pe laturile acestora este nefirească. Precizarea funcționalității acestor elemente de podoabă disparate este cu atât mai dificilă în condițiile în care contextul descoperirii de la Ostrov este necunoscut.

CONCLUZII

Artefactele de la Ostrov fac, probabil, parte din inventarul sarcofagului unui personaj cu rang militar sau administrativ înalt, care provenea dintr-una din familiile nobile (*illustres*), care ocupau poziții sociale importante în *Durostorum*, în a doua jumătate a secolului al III-lea și la începutul secolului al IV-lea p. Chr. Argumentul care pledează în favoarea acestei supoziții ar fi prezența în setul de podoabe găsit de cei trei ostroveni a fibulei cruciforme din aur, atribut al conducătorilor sau ofițerilor superiori romani. Existența cerceilor și a mărgelelor, podoabe specific feminine, ar face plauzibilă prezumția că în sarcofag au fost depuse două schelete. Informațiile cu privire la condițiile descoperirii de la Ostrov fiind vagi, putem doar presupune, fără a avea certitudinea, că al doilea schelet ar fi fost al soției defunctului.

Obiectele de podoabă descoperite de cei trei țărani din comuna Ostrov, asemeni podoabelor și obiectelor ornamentale din aur, provenite din alte morminte din necropolele de la *Durostorum*, își găsesc analogii în piese contemporane lor, care provin din siturile de la *Viminacium*, *Ratiaria*, *Novae*, *Sexaginta Prista* și *Augusta Traiana*. Aceasta, precum și premisa că piesele au fost executate cu câteva decenii înainte de a fi depuse în morminte, constituie argumente pentru concluzia că pe lângă castrele romane din *Moesia Superior* și *Moesia Inferior* au funcționat ateliere locale, în care meșteri aurari autohtoni sau emigranți din provinciile estice ale imperiului, produceau podoabe din aur încă din secolul al II-lea p. Chr. continuându-și activitatea și în secolele al III-lea și al IV-lea p. Chr.[46]

Cu privire la proveniența aurului din care au fost realizate artefactele produse în atelierele locale de la *Durostorum*, este de luat în considerare argumentația lui Bogdan Dimitrov Filov care, într-o lucrare despre tezaurul descoperit la Nikolaevo, presupune că în atelierele de orfevrărie din nordul Bulgariei, în secolele II–III p. Chr., era prelucrat cu precădere aurul extras din minele exploatate de romani din Dacia sau din Dalmația[47].

Tezaurul de la Ostrov este un ansamblu eterogen de obiecte de podoabă și consistă din piese produse în mai multe ateliere, unele probabil locale și care datează din perioade de timp diferite, cuprinse între prima jumătate sau mijlocul secolului al III-lea p. Chr. și începutul secolului al IV-lea p. Chr.

În mod cert, setul de obiecte de podoabă din aur de la Ostrov era mai bogat. Din nefericire, așa cum se întâmplă în cazul celor mai multe descoperiri incidentale, și de această dată, cei care au găsit piesele, fie din ignoranță, fie din dorința de a obține un profit, chiar dacă mult sub valoarea descoperirii, pesemne au înstrăinat mai multe artefacte și au deteriorat grav o mare parte dintre cele rămase, care au fost recuperate de autorități.

[45] Analizele au fost efectuate cu un spectrometru portabil de fluorescență de raze X dotat cu anticatod din W, dioda SiPIN. Parametri de lucru: tensiune 30 kV, intensitate 35 microA (pentru elementele grele); tensiune 15 kV, intensitate 6 microA (pentru elementele ușoare); timp de achiziție 60 s.

[46] Donevski 1999, 70–71.

[47] Филов 1915, 48.

CATALOG[48]

1. CERCEL. Aur, turnare, batere, trefilare, lipire. D = 1,40 cm, I = 2,70 cm, G = 2,77 g. MNIR inv. nr. 9438. În formă de rozetă cu șase petale cu toarta în forma literei „S”.

2. CERCEL. Aur, turnare, batere, trefilare, lipire. D = 1,40 cm, I = 2,70 cm, G = 2,69 g. MNIR inv. nr. 9439. În formă de rozetă cu șase petale cu toarta în forma literei „S”.

3. FIBULĂ. Aur, cupru, turnare, batere, lipire, incizare, nielare. L = 4,68 cm, LA = 3,70 cm, I = 2,10 cm, G = 9,64 g. MNIR inv. nr. 9440. Cruciformă, cu ax transversal de secțiune rectangulară, din cupru, acoperit cu foaie din aur, cu butoni sferici la capete. Între butoni, o placă semicirculară din aur, bordată cu linii incizate. Arc din bandă groasă din aur, curbată, cu decor incizat incrustat cu *niello*. Picior în formă de prismă semicirculară din foaie de aur cu deschizătură laterală pentru ac. Acul nu se mai păstrează.

4. MĂRGEA. Aur, batere. L = 0,85 cm, LA = 0,34 cm, G = 0,11 g. MNIR inv. nr. 9459. Tubulară, în formă de amforetă, cu partea centrală globulară, ornamentată cu patru alveole concave mărginite de cercuri canelate. Terminațiile cilindrice, evazate progresiv și răsfrânte spre exterior.
5. MĂRGEA. Aur, batere. L = 0,81 cm, LA = 0,34 cm, G = 0,10 g. MNIR inv. nr. 9460. Tubulară, în formă de amforetă, cu partea centrală globulară, ornamentată cu patru alveole concave mărginite de cercuri canelate. Terminațiile cilindrice, evazate progresiv și răsfrânte spre exterior.
6. MĂRGEA. Aur, batere. L = 0,81 cm, LA = 0,44 cm, G = 0,10 g. MNIR inv. nr. 9461. Tubulară, în formă de amforetă, cu partea centrală globulară, ornamentată cu patru alveole concave mărginite de cercuri canelate. Terminațiile cilindrice, evazate progresiv și răsfrânte spre exterior.
7. MĂRGEA. Aur, batere. L = 0,77 cm, LA = 0,38 cm, G = 0,07 g. MNIR inv. nr. 9462. Tubulară, în formă de amforetă, cu partea centrală globulară, ornamentată cu patru alveole concave mărginite de cercuri canelate. Terminațiile cilindrice, evazate progresiv și răsfrânte spre exterior.
8. MĂRGEA. Aur, batere. L = 0,75 cm, LA = 0,42 cm, G = 0,07 g. MNIR inv. nr. 9463. Tubulară, în formă de amforetă, cu partea centrală globulară, ornamentată cu patru alveole concave mărginite de cercuri canelate. Terminațiile cilindrice, evazate progresiv și răsfrânte spre exterior.

[48]Abrevieri folosite în catalog: D = diametru, G = greutate, L = lungime, LA = lățime.

9. APLICĂ. Aur, granat, batere, lipire. L = 1,25 cm, LA = 1,12 cm, G = 0,77 g. MNIR inv. nr. 9441. Casetă cordiformă, din foaie de aur, cu un granat caboșon. Pe spate două anouri pentru prindere. Lipsește piatra din despărțitura din partea dreaptă.

10. APLICĂ. Aur, granat, batere, lipire. L = 1,27 cm, LA = 1,15 mm., G = 0,79 g. MNIR inv. nr. 9442. Casetă cordiformă, din foaie de aur cu un granat caboșon. Pe spate un anou pentru prindere, celălalt a fost smuls cu tot cu o parte din vârful foii de aur de la baza casetei. Lipsește piatra din despărțitura din partea dreaptă.

11. APLICĂ. Aur, batere, lipire. L = 1,13 cm, LA = 0,64 cm, G = 0,23 g. MNIR inv. nr. 9450. Casetă din foaie din aur în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru prindere. Rama, din foaie de aur, îndoită. Lipsește piatra.

12. APLICĂ. Aur, batere, lipire. L = 1,08 cm, LA = 0,54 cm, G = 0,22 g. MNIR inv. nr. 9451. Casetă din foaie din aur în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru fixare. Rama, din foaie din aur, deformată și îndoită. Lipsește piatra.

13. APLICĂ. Aur, batere, lipire. L = 1,12 cm, LA = 0,63 cm, G = 0,22 g. MNIR inv. nr. 9452. Casetă din foaie din aur în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru prindere. Rama, din foaie din aur, îndoită spre exterior. Lipsește piatra.

14. APLICĂ. Aur, batere, lipire. L = 1,13 cm, LA = 0,48 cm, G = 0,25 g. MNIR inv. nr. 9453. Casetă din foaie din aur în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru fixare. Caseta deformată. Rama, din foaie de aur, îndoită spre exterior. Lipsește piatra.

15. APLICĂ. Aur, batere, lipire. L = 1,05 cm, LA = 0,61 cm, G = 0,24 g. MNIR inv. nr. 9454. Casetă din foaie din aur în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru prindere. Rama, din foaie din aur, ruptă și îndoită spre exterior. Lipsește piatra.

16. APLICĂ. Aur, granat, batere, lipire. L = 1,13 cm, LA = 0,63 cm, G = 0,63 g. MNIR inv. nr. 9443. Casetă din foaie de aur cu un granat caboşon în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru prindere. Rama, din foaie de aur îndoită.

17. APLICĂ. Aur, granat, batere, lipire. L = 1,09 cm, LA = 0,63 cm, G = 0,56 g. MNIR inv. nr. 9444. Casetă din foaie de aur cu un granat caboşon în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru fixare. Rama, din foaie din aur, îndoită.

18. APLICĂ.Aur, granat, batere, lipire. L = 1,11 cm, LA = 0,64 cm, G = 0,66 g. MNIR inv. nr. 9445. Casetă din foaie de aur cu un granat caboşon în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru fixare. Piatra fisurată în zona mediană.

19. Aplică. Aur, granat, batere, lipire. L = 1,06 cm, LA = 0,66 cm, G = 0,57 g. MNIR inv. nr. 9446. Casetă din foaie de aur cu un granat caboşon în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru fixare.

20. APLICĂ. Aur, granat, batere, lipire. L = 1,10 cm, LA = 0,66 cm, G = 0,48 g. MNIR inv. nr. 9447. Casetă din foaie de aur cu un granat caboşon în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru prindere. Rama, din foaie de aur, îndoită şi pliată.

21. APLICĂ. Aur, granat, batere, lipire. L = 1,06 cm, LA = 0,66 cm, G = 0,47 g. MNIR inv. nr. 9448. Casetă din foaie de aur cu un granat caboşon în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru fixare. Rama, din foaie de aur, îndoită, deformată.

22. Aplică. Aur, granat, batere, lipire. L = 1,10 cm, LA = 0,63 cm, G = 0,41 g. MNIR inv. nr. 9449. Casetă din foaie de aur cu un granat caboşon în formă de „picătură”. Pe spate două anouri pentru fixare. Rama, din foaie de aur, îndoită, deformată.

23. APLICĂ. Aur, pastă de sticlă, batere, lipire. L = 1,45 cm, LA = 0,93 cm, G = 0,83 g. MNIR inv. nr. 9455. Casetă romboidală din foaie de aur cu o pastă de siclă verde. Pe spate două anouri pentru fixare. Marginile ramei, din foaie de aur, îndoite.

24. APLICĂ. Aur, pastă de sticlă, batere, lipire. L = 1,50 cm, LA = 1,04 cm, G = 0,68 g. MNIR inv. nr. 9456. Casetă romboidală din foaie de aur cu o pastă de siclă verde. Pe spate două anouri pentru fixare. Rama, din foaie din aur, ruptă la unul dintre vârvuri, marginile îndoite.

25. APLICĂ. Aur, batere, lipire. L = 1,52 cm, LA = 1,12 cm, G = 0,36 g. MNIR inv. nr. 9457. Casetă romboidală din foaie de aur. Marginile ramei, din foaie de aur, rupte şi îndoite spre exterior. Pe spate două anouri pentru fixare. Lipsește pasta de sticlă.

26. A APLICĂ. Aur, batere, lipire. L = 1,46 cm, LA = 1,07 cm, G = 0,34 g. MNIR inv. nr. 9458. Casetă romboidală din foaie de aur. Marginile ramei, din foaie de aur, îndoite spre exterior. Pe spate două anouri pentru fixare. Lipsește pasta de sticlă.

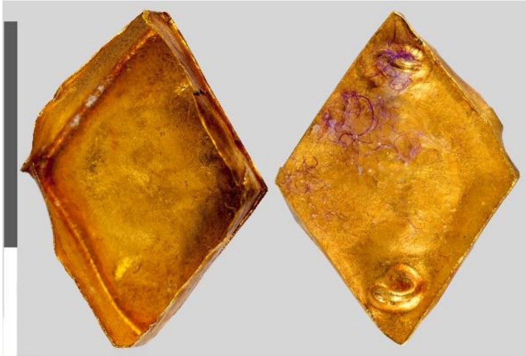

27. FOAIE DIN AUR. Aur, batere. L = 1,35 cm, LA = 1,10 cm, G = 0,05 g. MNIR inv. nr. 9464. Romboidală, cu marginile neregulate, rupte.

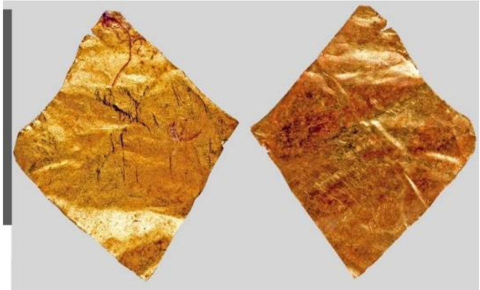

28. FOAIE DIN AUR. Aur, batere. L = 1,00 cm, LA = 0,60 cm, G = 0,02 g. MNIR inv. nr. 9465. În formă de „picătură", cu vârful îndoit și pliat.

29. Foaie din aur. Aur, batere. L = 1,05 cm, LA = 0,65 cm, G = 0,03 g. MNIR inv. nr. 9466. Romboidală, cu o latură îndoită și pliată.

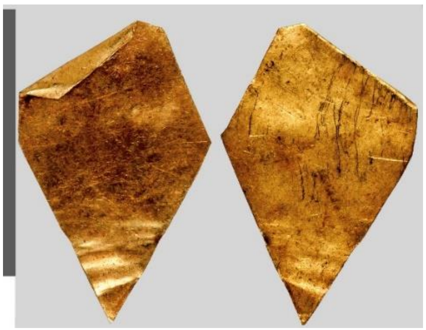

30. Foaie din aur. Aur, batere. L = 1,05 cm, LA = 0,90 cm, G = 0,04 g. MNIR inv. nr. 9467. De formă nedefinită, cu marginile neregulate.

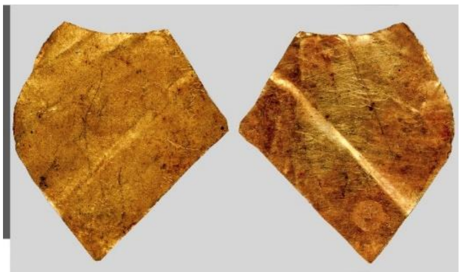

31. Foaie din aur. Aur, batere. L = 1,40 cm, LA = 1,00 cm, G = 0,04 g. MNIR inv. nr. 9468. Romboidală, cu marginile neregulate și vârfurile îndoite.

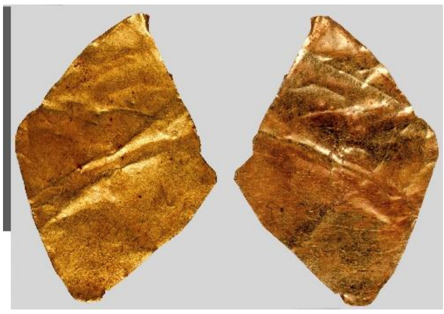

32. Foaie din aur. Aur, batere. L = 1,40 cm, LA = 1,00 cm, G = 0,04 g. MNIR inv. nr. 9469 Romboidală, cu marginile neregulate, rupte și vârfurile îndoite, pliate.

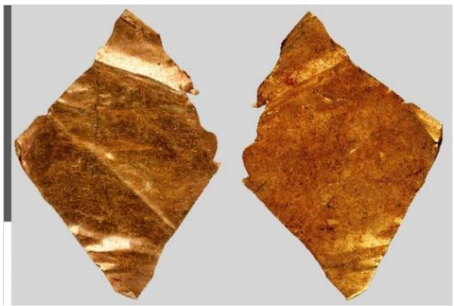

33. Foaie din aur. Aur, batere. L = 1,12 cm, LA = 0,50 cm, G = 0,03 g. MNIR inv. nr. 9470. De formă nedefinită, cu marginile neregulate și îndoite.

34. Foaie din aur. Aur, batere. L = 1,20 cm, LA = 0,55 cm, G = 0,04 g. MNIR inv. nr. 9471. Romboidală, cu marginile neregulate, rupte, îndoită și pliată în zona mediană.

35. Foaie din aur. Aur, batere. L = 1,02 cm, LA = 0,70 cm, G = 0,03 g. MNIR inv. nr. 9472. În formă de „picătură”, cu marginile neregulate, vârful îndoit și pliat.

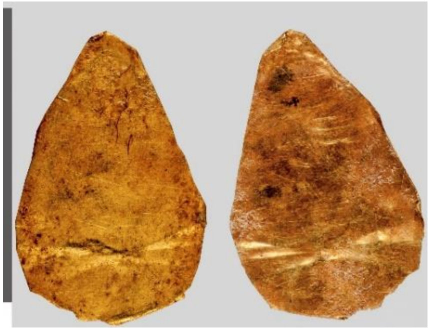

36. Foaie din aur. Aur, batere. L = 1,43 cm, LA = 0,92 cm, G = 0,04 g. MNIR inv. nr. 9473. Romboidală, cu marginile neregulate, rupte, îndoită și pliată la unul dintre vârfuri.

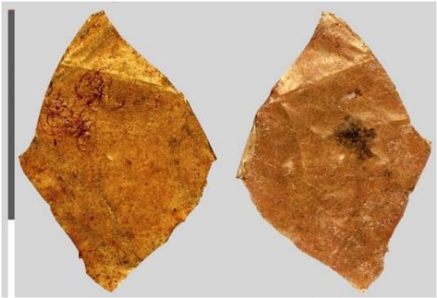

37. Foaie din aur. Aur, batere. L = 1,45 cm, LA = 1,09 cm, G = 0,05 g. MNIR inv. nr. 9474. Romboidală, cu marginile neregulate, rupte, îndoite și pliate.

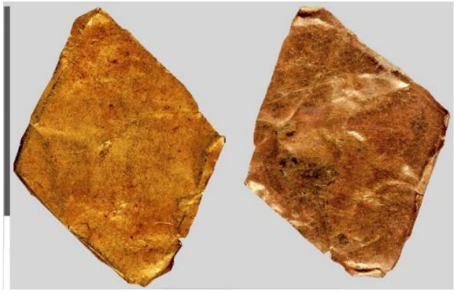

38. FOAIE DIN AUR. Aur, batere. L = 0,92 cm, LA = 0,67 cm, G = 0,02 g. MNIR inv. nr. 9475. Romboidală, cu una dintre margini pliată. La unul dintre vârfuri lipsește o parte din foaia de aur.

39. FOAIE DIN AUR. Aur, batere. L = 1,02 cm, LA = 0,60 cm, G = 0,02 g. MNIR inv. nr. 9476. În formă de „picătură” cu o margine îndoită și pliată.

40. FOAIE DIN AUR. Aur, batere. L = 0,91 cm, LA = 0,60 cm .G = 0,02 g. MNIR inv. nr. 9477. De formă nedefinită, cu marginile rupte, neregulate, îndoite și pliate.

41. FOAIE DIN AUR. Aur, batere. L = 1,10 cm, LA = 0,70 cm, G = 0,03 g. MNIR inv. nr. 9478. De formă nedefinită, cu marginile rupte, neregulate, cu un colț îndoit și pliat.

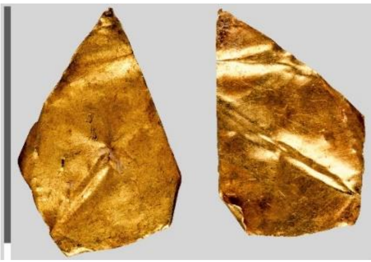

42. APLICĂ. Aur, batere, trefilare. D = 0,30 cm, G = 0,02 g. MNIR inv. nr. 9479. Buton semisferic din foaie din aur, cu un anou din fir de aur, lipit pe partea concavă pentru fixare.

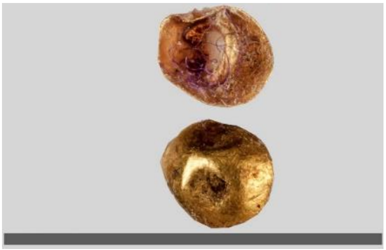

BIBLIOGRAFIE

Alexandrescu Vianu 1970 — M. Alexandrescu Vianu, Les sarcophages romains de Dobroudja, *RÉSEE* 8, 2, 1970, p. 269–318

Allison 2013 — P. M. Allison, *People and Spaces in Roman Military Bases*, Cambridge University Press, 2013

Atanasov 2007 — G. Atanasov, Late Antique Tomb in Durostorum-Silistra, *Pontica*, XL, 2007, p. 447–468

Aurul și Argintul Antic al României 2014 — *Aurul și Argintul Antic al României*. Catalog de Expoziție. Muzeul Național de Istorie a României, R. Oanță-Marghitu (ed.), Râmnicu Vâlcea, 2014

Bâltâc 2011 — A. Bâltâc, *Lumea rurală în provinciile Moesia Inferior și Thracia (secolele I–III p. Chr.)*, București, 2011

Bulgan, Feugère 2007 — F. Bulgan, M. Feugère, Les Fibules Romaines du Musée de Gaziantep, în *Anatolia Antiqua*, XV, 2007, p. 215–224

Coche de la Ferté 1956 — É. Coche de la Ferté, *Les Bijoux Antiques*, Presses Universitaires de France, Paris, 1956

Covacef 1994 — Z. Covacef, *Grabfund aus Tomis (heute Constanța)*, în *Goldhelm* 1994, p. 184, 185, fig. 63.2, 63.7, 63.8, 63.9

Covacef 2014 — Z. Covacef, *Podoabe dintr-un inventar funerar. Secolul al II-lea p. Chr.*, în *Aurul și Argintul Antic al României* 2014, p. 430, 431, fig. 99.1.1, 99.1.2

Damian, Bâltâc 2007 — P. Damian, A. Bâltâc, The Civil Roman Settlement at Ostrov – Durostorum, în *Important Sites from the Pre-Roman and Roman Time on the Lower Danube Valley (4th century BC – 4th century AD.)*, Istros, XIV, Brăila, 2007, p. 61–70

Deppert-Lippitz 2000 — B. Deppert-Lippitz, A Late Antique Crossbow Fibula in The Metropolitan Museum of Art, *Metropolitan Museum Journal*, vol. 35, The University of Chicago Press, 2000, p. 39–70

Donevski 1999 — P. Donevski, Jewelry and Ornamental Objects from the Tomb of Durostorum în P. Donevski, I. Popović, *Gold and Silver Jewellery from the Durostorum Burials*, Svistov, 1999, p. 17–91

Donevski 2009 — P. Donevski, *Archaeological investigations in Silistra (Durostorum)*, Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie, 1, 2009, p. 105–130

Facsády 2009 — A. Facsády, *Aquincumi Ékszerek. Jewellery in Aquincum*, Patria Nyomda ZRt., Budapest, 2009

Филов 1915 — Филов Б., *Римското съкровище отъ Николаево (Rimskoto sŭkrobište otŭ Nikolaevo)*, în Izvestija Sofia, IV, 1914 (1915), p. 1–48

Goldhelm 1994 — *Goldhelm Schwert und Silberschätze. Reichtümer aus 6000 Jahren rümanischer Vergangenheit*, Museum für Vor-und Frühgeschichte – Archäologisches Museum, Frankfurt am Main, 1994

Higgins 1980 — R. Higgins, *Greek And Roman Jewellery*, Second Edition, University of California Press. Berkley and Los Angeles, 1980

Ilie 2014 — C. Ilie, Necropola romană de la Tirighina-Bărboși, Galați, jud. Galați, în *Aurul și Argintul Antic al României* 2014, 461, fig. 106.3.1

Ivanov, Atanasov, Donevski 2006 — R. Ivanov, G. Atanasov, P. Donevski, *History of Silistra volume I. The Ancient Durostorum*, Sofia, 2006

Jeremić 2012 — G. Jeremić, *Late Antique necropolis Jagodin mala. Naissus in the Late Antiquity*. The National Museum of Nis, 2012

Lungu, Covacef, Chera 2012 — V. Lungu, Z. Covacef, C. Chera, *Bijuterii antice din aur din colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Constanța, 2012

Marshall 1911 — F.H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities, British Museum,* London, 1911

Milovanović 2004 — B. Milovanović, Earrings – Symbol of Femininity of Roman Ladies of Viminacium, *Anodos. Studies of the Ancient World* 3/2003, Trnava, 2004, p. 131–143

Oanță-Marghitu 2014 — R. Oanță-Marghitu, Colier, Dobrogea, loc de descoperire necunoscut, în *Aurul și Argintul Antic al României*, 2014, 451, cat. 103

Oliver 1966 — A. Oliver Jr., Greek, Roman and Etruscan Jewelry, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 1966, p. 269–284

Petković 2010 — S. Petković, Crossbow Fibulae From Gamizgrad (Romuliana), *Starinar* LX/2010, Beograd, p. 111–136

Pirzio Biroli Stefanelli 1992 — L. Pirzio Biroli Stefanelli, *L'oro dei Romani: Gioielli di età imperiale. Il metallo: mito e fortuna nel mondo antico*, L'Erma di Bretschneider, 1992

Popović 1996 — I. Popović, *Les Bijoux Romains du Musée National de Beograd. II Les bijoux d'or*, Musée National, Begrade. Belgrade, 1996

Popović 2010 — I. Popović, Gold And Silver Jewelry From Central Balkan Provinces of Roman Empire, *Histria Antiqua*, 19/2010, p. 55–64

Riha 1994 — E. Riha, *Die römische Fibeln aus Augst und Kaiseräugst. Die Neufunde seit 1974*, Römermuseum Augst, 1994

Ruseva-Slokoska 1991 — L. Ruseva-Slokoska, *Roman Jewellery. A Collection of the National Archaeological Museum – Sofia*, Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, 1991

Știrbulescu 2007 — Ch. Știrbulescu, Un sarcofag descoperit în com. Ostrov, jud. Constanța, *Pontica*, XL, 2007, p. 283–306

FOTO: ing. MARIUS AMARIE

ALEXANDRU ARBUNESCU
Muzeul Național de Istorie a României
alexandru.arbunecu@gmail.com

PODOABE DIN AUR DESCOPERITE LA OSTROV, JUD. CONSTANȚA

FINE WARES FROM THE LATE ROMAN 'PRINCIPIA' AT CAPIDAVA (I)

ALEXANDRU RAȚIU, IOAN C. OPRIȘ, MIHAI DUCA

CERAMICA FINĂ DIN *PRINCIPIA* ROMANĂ-TÂRZIE DE LA CAPIDAVA

Articolul de față își propune să prezinte un prim lot de vase din categoria ceramicii fine de masă importate (*vasa escaria*) provenind din campaniile arheologice 2013–2015 de la *Capidava*. Obiectivul arheologic la care facem referire este un edificiu de mari dimensiuni (aproximativ 23 × 16 m), prevăzut cu absidă orientată spre sud și care era cunoscut în publicațiile mai vechi sub numele de *Principia* romană târzie de la Capidava. Vesela prezentată de noi (Çandarli, Phocean Ware/Late Roman C, respectiv African Red Slip Wares) a fost descoperită în colțul de nord al edificiului, în contexte de epocă romană-târzie (secolele IV–V p. Chr.) și bizantină-timpurie (secolul al VI-lea p. Chr.). Lotul de piese cuprinde fragmente ceramice de la 31 de vase (castroane și platouri) utilizate pentru servitul mesei. Dintre acestea se evidențiază vasul cu numărul de catalog 7, aparținând formei ARS Hayes 103A. Detaliile sale morfologice și în mod special cele ale buzei indică o formă timpurie în evoluția tipului respectiv, dar mai ales legătura cu formele ARS Hayes 84 și 86, postulată anterior de către J.W. Hayes. Vasul este un *unicum* produs foarte probabil la începutul secolului al VI-lea p. Chr. și fără analogie cunoscută în acest moment în literatura de specialitate. Această contribuție se dorește a fi prima dintr-o serie preliminară dedicată obiectivului arheologic respectiv, pregătind publicarea monografică a tuturor categoriilor de artefacte după epuizarea cercetărilor arheologice la edificiul absidat.

CUVINTE CHEIE: Ceramică ARS, ceramică Çandarli/ Eastern Sigillata C, *limes*-ul Dunării de Jos, ARS Hayes 103A, *Principia* romană târzie

KEYWORDS: African Red Slip Ware, Çandarli Ware/Eastern Sigillata C, Lower Danube *limes*, ARS Hayes 103A, Late Roman *Principia*

INTRODUCTION

Our study refers to recent discoveries (the 2013–2015 annual campaigns) from *Capidava* as part of the research of the 'Late Roman *Principia*', a large building with an apse situated in the south corner of the fort (**Pl. I/1**). *Capidava* is a Roman, and later Early-Byzantine, fort situated on the Lower Danube *limes*, part of the province of *Moesia Inferior,* later *Scythia Minor*. The publication of this group of finds has the purpose of offering a glimpse of the multicultural trading landscape of the late roman provinces on the outskirts of the Empire.

ARCHAEOLOGICAL CONTEXT AND DATING

The excavations at the 'Late Roman *Principia'* begun in 1957 with the research of the early medieval context: several sunken hovels that were overlapping the building. Archaeological research of this edifice resumed in 2013[1] and was planned, according to a multiannual plan, involving an open-area excavation (squares of 4 × 4m). The building was divided by topographic means, first into 20 and then 28 such squares (**Pl. I/2**), their research will be done in a predetermined order, so as to allow recording as much stratigraphycal information as possible. During the first three campaigns the excavation was concentrated in the north corner of the building, in an effort to establish the north-western limit of the edifice. During the archaeological research five six different archaeological contexts were excavated, dating from the 11th to the 2nd c. AD (in the digging order). Context no. 1 represents the vegetation context, and nevertheless contains archaeological artefacts easily datable based on additional artefacts found in other rooms of the building. These artefacts – several ceramic lamps, from the same Danubian type, as well as amphorae or African Red Slip/Phocaean tableware – have been recorded within the same stratigraphic sequence dating from the 6th c.[2]

[1] Opriș, Rațiu, Duca 2014, 35–36; Opriș, Rațiu, Duca 2015.
[2] Opriș, Rațiu, Duca 2014, 35–36, 275, Fig. 13–14.

STRATIGRAPHY

The stratigraphy of the Building C1 is relatively simple and in the same time representative for *Capidava*. In the course of the archaeological research the recording of the vertical stratigraphy of the site, and implicitly of the finds and complexes, was made by defining several archaeological contexts. Thus, we have defined eight different contexts, as follows:

CONTEXT	DESCRIPTION	WIDTH	DATING
CONTEXT NO. 1	Modern vegetation level, grey-brown in colour, sandy textured; accidental finds of archaeological material.	0.10–0.15m	Contemporary
CONTEXT NO. 2	**Occupational level:** medium-grey sediment, dusty texture, granular structure. **Finds:** large quantities of pottery, animal bones and adobe fragments. **Complexes:** Late-Byzantine sunken dwellings with battered clay floors and hearths.	0.20–0.80m	9th–11th c. AD
CONTEXT NO. 3	**Occupational level:** yellow-brown sediment, homogenous, dusty texture, low compaction degree. This is an incendiary level, proved by evidence of heavy burning. **Finds:** large quantities of Early byzantine pottery, ceramic construction material, burnt beams and adobe bricks. **Complexes:** walls from the last constructive phase of the building, with additional partition inner walls. The floors are made from battered clay.	0.40–0.60m	Second half of the 6th c. AD
CONTEXT NO. 4	**Occupational level:** yellow-brown sediment, homogenous, dusty texture, low compaction degree. This is an incendiary level, proved by evidence of heavy burning. **Finds:** large quantities of Early byzantine pottery, ceramic construction material, burnt beams and adobe bricks. **Complexes:** last constructive phase of the building, with additional partition inner walls. The floors are made from battered clay.	0.10–0.25m	Second half of the 5th c. – first half of the 6th c. AD
CONTEXT NO. 5	**Occupational level:** yellow-brown sediment, homogenous, dusty texture, low compaction degree. This is an incendiary level, proved by evidence of heavy burning. **Finds:** small quantities of late roman pottery, ceramic construction material, some coins, which dates the context. **Complexes:** walls from the first constructive phase of the building. The floors are made from battered clay and in some places of bricks planted in mortar.	0.10–0.15m	4th c. AD, possibly end of 3rd c. AD
CONTEXT NO. 6	**Occupational level:** yellow soil, sometimes deep red and black from heavy burning. Consists from foundations of walls, made by stone and earth masonry, with battered clay floors and outdoor street pavements. **Finds:** large quantities of roman pottery, especially amphorae, military equipment and coins. **Complexes:** stone buildings, narrow paved streets, a fountain and a large dumping area.	0.20–0.30m	2nd c. AD
CONTEXT NO. 7	Sterile context, represented by the by the natural soil (rock) on which the fort was erected. It consists of a reddish rocky soil, low compaction in its upper layers but hardening as it goes deeper. Has no anthropic finds whatsoever.	–	–

The ceramic material from the present study was collected from the four different Roman contexts discovered so far. The first two contexts, in reverse chronological order, namely the 6th c. and the 5th c. context, are the ones that were excavated the most. The 4th c. context is very thin and has few artefacts, and is probably the first occupational level of the building. The 2nd c. context was excavated only

accidental, and this context is concurrent with a phase of the fort in which the Principia building, as we see it today, did not exist.

From all the archaeological finds from the edifice in question, the fine ware pottery is the most reliable in terms of dating. The narrow dating of these artefacts offered the research team valuable dating markers for the entire context.

CATALOGUE[3]

I. ÇANDARLI WARE

This type of wares was manufactured from the late 2nd – early 1st c. BC until the year AD 300[4] mainly in *Pitane*, today Çandarli (Turkey), but also in the neighbouring areas like *Pergamon*. Some of the first archaeological excavations undertaken in this area were conducted by S. Loeschcke, who uncovered elements of pottery kilns[5] which led to the production centre theory. This centre is believed to have produced fine wares until the 4th c. AD. The clay used for these wares resembles to the fabric of the Arretine pottery[6], but has its specific golden mica added in the paste, a firm slip especially to the interior of the wares (the outside is coarser), hard fired in the later period, to which effect resulting in a fine shiny red gloss.[7] Some of these wares have scratch marks on the rims resulted from the way that they were placed inside the kiln.[8]

The large scale production and commerce of Çandarli wares ends around the last decades of the 3rd c., being replaced on the market by African Red Slip wares. Çandarli wares were produced however, until the first quarter of the 4th c., but only for local commerce.[9] Çandarli tableware has been found in many places and became the most frequently used fine pottery in the *Aegean* and nearby areas[10]. Examples come from *Mytilene*, *Samos*, *Knossos* and Athens, or closer from *Halmyris*[11] (with close analogy at Hayes 2008, no. 807). In fact, in Dobrudja several forms (Atlante Form L 9, L 19, L 26A, H1–5) are recorded in most major sites at *Troesmis*, *Arrubium*, *Aegyssus*, Niculițel, *Argamum*, *Histria*, *Halmyris* and *(L)ibida*.[12]

ÇANDARLI WARE FORM HAYES 4[13] – is a medium sized bowl, incurved rim, shallow curved floor, triangular foot and the straight side on the interior of the foot, thick, uniform and smooth finish on the inside, orange brown slip.

1. BOWL; Çandarli Ware Hayes 4; CAP 2014/VII/S4/Ctx 5; BD[14] = 11cm; base fragment; slip: Munsell 2,5YR 4/6 red; no decorum; third quarter of the 3rd c. AD; Hayes 2008, 51–52, 201, fig. 25, 807(P27181); Topoleanu 2000, 44, no. 7, Pl. 1/7; Mocanu 2014a, 149, 153 (= fig. 2.1–6), 162.

---

[3] The items from the catalogue are described in the following order: catalogue number; form (type); context of discovery (and year of disc.); dimensions; fabric; decorum (special features); dating (based on analogies) parallels; illustration (if any).
[4] Hayes 2008, 49.
[5] Hayes 1972, 316.
[6] Hayes 2008, 50.
[7] Hayes 2008, 51.
[8] Waagé 1933, 288–289.
[9] Hayes 1972, 317. See the situation at *Mytilene*, where this ware is well attested until 320–340, based upon coin–evidence.
[10] Atlante II, 72.
[11] Topoleanu 2000, 44, No. 7, Pl. 1/7.
[12] Mocanu 2014b, 53–64 (Ph.D. Thesis, unpublished).
[13] Hayes 1972, 321–322, also the description of the ware is taken from the one employed by J.W. Hayes.
[14] The abbreviations for the dimensions are as follows: H: Height; Ph: Preserved Height; Eh: Estimated Height; Md: Maximum Diameter; Rd: Rim Diameter; Bd: Base Diameter.

II. AFRICAN RED SLIP WARE[15]

Also known as Late Roman A and B,[16] it refers to the wares produced in African workshops. They start being produced at the end of the 1st c. AD, to reach their peak from the 3rd to the 4th c. AD. In this time span, it has the largest distribution across the Mediterranean area,[17] especially in the western part of the Empire.

The ARS ware belongs to the same uninterrupted tradition that can be traced back to Hellenistic times[18]. They are easily identified by its granular brick-red clay, containing quartz and limestone.[19] The slip is made of the same material as the clay but thinner and has a uniform colour.[20] The wares were fired in open kilns where the oxidizing conditions were well-controlled.[21]

The workshops were specialized in producing a few forms at a given time, none of the forms produced for more than 25–35 years[22]. As an evolutionary remark, the forms start from the smaller ones like form Hayes 3–6 to bigger ones like forms Hayes 45–68[23]. The early types (2nd–3rd c.) had little or no decorum[24] but by the 4th c. AD a large number of stamped motifs had occurred. Over the time, the stamped decorum had evolved from geometrical and floral[25] motifs to zoomorphic[26], anthropomorphic and Christian representations.[27] The centres of production are mostly located in North Africa, the nowadays Tunis area.[28]

AFRICAN RED SLIP FORM HAYES 87B[29]

ARS Hayes 87 is a dish with shallow floor and low foot, and knobbed or hooked rim, flattened on inside or top. Our ARS 87B fragment has a knobbed elongated rim, separated from the floor by a slight offset; the rim is concave on the inside, flattened at the top, convex on the outside. The slip is of poor quality especially on the inside of the vessel and on the rim. Foot heavy and rounded, higher on the outside marked off from the body by a slight offset, undecorated. According to Hayes, type A is dated in the second half of the 6th c., whereas types B and C in the early 6th c.[30] ARS Ware 87 has been recorded in Scythia at Topraichioi, *Capidava*, *Halmyris* and *(L)ibida*[31] and *Aegyssus*, yet the list of the sites could be wider.

2. PLATE; ARS Hayes 105; CAP 2014/VII/S1/Ctx 5; RD = 42cm, BD = 17cm; fragment from the rim, body and base of the vessel; slip: Munsell 5YR 5/4; last quarter of the 6th c. – first half of the 7th c. AD; Hayes 1972, 135–136, fig. 24.2–5; Mocanu 2011, 228, pl. 2/1–3; Mocanu 2014b, 101.

15 Atlante I, 11–18.
16 Waagé 1933, 293–294.
17 Hayes 1972, 13.
18 Hayes 1972, 13.
19 Hayes 2008, 67.
20 Hayes 1972, 14.
21 Hayes 1972, 295.
22 Hayes 1972, 14.
23 Hayes 1972, 15–18.
24 Hayes 2008, 67.
25 Hayes 1972, 223–225, Fig. 39–46.
26 Hayes 1972, 225–227, Fig. 47–49
27 Hayes 1972, 227–228, Fig. 50–57
28 Bonifay 2004, 46–47; 55–56.
29 Bonifay 2004, 183–185, Fig. 98; Atlante I, 91, Tav. XXXIX, 8-9.
30 Hayes 1972, 136.
31 Mocanu 2014b, 100–101; Opriș 2003, 145–146, No. 339–340, Pl. 50/339, Pl. 54/340; Topoleanu 2000, 74, No. 152, Pl. 18/152; Opaiț 2004, 78.

AFRICAN RED SLIP FORM HAYES 91[32]

ARS Hayes 91 is a bowl, with an almost hemispherical body, plain or slightly rolled rim, and broad flange on exterior below rim generally hooked at an edge, flat base of small dimensions. The type C is a deep form, with plain and short rim, rounded flange, flat base with low moulding at the edge and medium sized. A large part of items discovered from this type are produced by the workshops in Oudhna.[33] The ARS Ware Hayes 91 has been found until now in Scythia at *Histria* (Bishop's Basilica) and *(L)ibida*.[34]

3. Bowl; ARS Hayes 91; CAP 2014/VII/S4/Ctx 5; RD = 22 cm; fragment from the base and the body of the vessel; slip: Munsell 2,5 YR /5/8 red; no decorum; second half of the 4th c. AD – first half of the 5th c. AD; Hayes 1972, 140–144, fig. 26; Atlante I, 105–106, tav. XLVIII, form 14; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 208–209/29, Pl. LXXV; Hayes 2008, 231, no. 1141, fig. 36/1141; Reynolds 2011a, 103, fig. 4/7; Vásquez Paz, García Vargas 2011, 95, fig. 3/20, 23; Calvo 2011, 135, 142, 144, fig. 2/18; fig. 7/5–6.

4. Bowl; ARS Hayes 91, forma 14; CAP 2014/VII/S4/Ctx 5; RD = 22 cm; fragment from the rim and body; slip: Munsell 2,5 YR 5/8 red; no decorum; second half of the 4th c. – beginning of the 6th c. AD; Hayes 1972, 140–144, fig. 26; Atlante I, 105–106, tav. XLVIII, form 14; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 208–209/29, Pl. LXXV; Hayes 2008, 231, no. 1141, fig. 36/1141; Reynolds 2011a, 103, fig. 4/7; Vásquez Paz, García Vargas 2011, 95, fig. 3/20, 23; Calvo 2011, 135, 142, 144, fig. 2/18; fig. 7/5–6.

AFRICAN RED SLIP FORM HAYES 99[35]

Form Hayes 99 is a bowl, almost hemispherical in shape, with a heavy rolled rim and flaring tapering foot, sloping floor with offset at edge. According to some scholars this type was produced in the same place as type 91, more exactly at Oudhna.[36] Until now, Form Hayes 99 has been identified in Scythia at *Histria*, *Capidava*, *Halmyris*, *Tropaeum Traiani* and lately at *(L)ibida*.[37] One other unpublished bowl has been found at *Beroe* (Piatra Frecăței).[38]

5. BOWL; ARS Hayes 99; CAP 2014/VII/S4/Ctx 5; RD = 20 cm; fragment from the rim and body; slip: Munsell 2,5YR 5/8 red; second half of the 4th c. – first half of the 5th c. AD (560/580–620); Hayes 1972, 152–155, fig. 28, 23C; Covacef 1999, 164, pl.15/1 a–b (mistook for Cypriot Red Slip Ware form Hayes 9B); Mușețeanu, Bâltâc 2007, 209/32–34, Pl. LXXV; Topoleanu 2000, 76, 161, 162, Pl. XIX, 161, 162; Reynolds 2011a, 106, fig. 4/36–41; fig. 8/178; Reynolds 2011b, 219, 223, fig. 9/139, fig. 10/145–149.

6. BOWL; ARS Hayes 99; CAP 2014/VII/S5/Ctx 5; RD = 18 cm; rim fragment; Slip: Munsell 10R 6/8; no decorum; second half of the 6th c. – beginning of the 7th c. AD (560/580–620); Hayes 1972, 152–155, fig. 28, 23C; Covacef 1999, 164, pl.15/1 a–b (mistook for Cypriot Red Slip Ware Form Hayes 9B); Mușețeanu, Bâltâc 2007, 209/32–34, Pl. LXXV; Topoleanu 2000, p, 76, 161, 162, Pl. XIX, 161, 162; Reynolds 2011a, 106, fig. 4/36–41; fig. 8/178; Reynolds 2011b, 219, 223, fig. 9/139, fig. 10/145–149.

AFRICAN RED SLIP FORM HAYES 103[39]

Form Hayes 103 is a large bowl, broad shallow floor, with straight sloping wall and hooked/rolled rim. Specific is also the floor slightly offset from wall, a characteristic transmitted from its predecessors, ARS Forms 84 and 86. The foot height varies, stamped decoration on floor, surrounded by two or three grooves, one of the grooves placed outside the halfway between rim and foot. The large ARS Wares Hayes 103 and 104, with their E(ii) stamped decoration, are traced very well in the so called

[32] Bonifay 2004, 177–181, Fig. 95; Atlante I, 105–107, Tav. XLVIII, 11–16; XLIX, 1–11, 14.
[33] Bonifay 2004, 55.
[34] Mocanu 2014b, 101–102; Mocanu 2011, 228/4, Pl. 2/4.
[35] Bonifay 2004, 181, Fig. 96; Hayes 1972, 152-155; Atlante I, 109-110, Tav. LI, 1–8.
[36] Bonifay 2004, 55.
[37] Suceveanu 1982, 97, Fig.14/8; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 209, Pl. 75/32–35; Covacef 1999, 164, Pl.15/1 A–B; Topoleanu 2000, 75–76, Pl.18/157–160; Gamureac 2009, 267, Pl.13/112; Mocanu 2014b, 104, N. 353.
[38] Opaiț 2004, 78 (with drawing).
[39] Bonifay 2004, 181–183, Fig. 97; Hayes 1972, 157-160; Atlante I, 98-99, Tav. XLV, 3–5 (103A), 6–7 (103B).

workshop X (El-Fahs, Zaghouan et Oudhna).[40] ARS bowls Form 103 have been found in Scythia at *Halmyris*, *Capidava* (?) and *Tropaeum Traiani*.[41] The stamped pattern of Bacchus pouring wine to the panther from an amphora is already known in the province at *Dinogetia*.[42]

In the precise case of the bowl/dish from *Capidava*, the exterior of its hooked rim bears two grooves with a rounded outer side. It is a kind of a "missing link" between the ARS 84, 86 and the typical ARS 103 known analogies, as this is the only one known so far. It might represent an early product (103 A), dated in the first part of the 6th c.[43]

7. PLATTER; ARS Hayes 103A (variant); CAP 2013–2014/VII/S1, S3, S4/Ctx 5; RD = 45 cm, BD = 23 cm; five fragments which form a whole profile of the vessel; slip: Munsell: 2,5YR4/6 red; the decorum is stamped in the middle of the vessel. Only three stamps are preserved, in the centre there are two stamps representing the god Bacchus with an amphora and a panther at his side and an exocentric stamp representing the side facing of a female head; second half of the 6th c. AD (570–600); Hayes 1972, 157–160 and 261–263, type 223–224. A second personage, a schematically rendered female head in profile, is close to type Hayes 262, associated to Form 104 B (Hayes 1972, 268, 270, Fig. 52. 262).

LATE ROMAN C WARE[44] – PHOCAEAN WARE

Late Roman C Ware, as it was known in the beginning this pottery type, or Phocaean Ware,[45] as later named, is the strongest competitor of ARS and also the most dominant[46] from the 4th c. to the 6th–7th c., representing also the most common import to the eastern part of the Empire[47]. It is known that LRC originates from the Çandarli wares, as the 1960's excavations in northern Turkey pointed the existence of a centre at *Phocaea*, others are noted at *Grynios* near *Pergamon*[48]; all the scholars concluded on a transition from the Çandarli period to the Phocaean Ware one.

It is very easy to distinguish it from other wares; it has quite few specific forms (precisely 10, comparing to the multitude of ARS forms) and some of them encompassing a long period of development[49]. It is a common find in its life span with all forms variations[50]. Its particularity is given by the fine grained clay with a red light colour, lime mica but most of the time with no impurities; the fabric is hard fired, with clean breaks, without splintering[51]. Slip is a refined version of the material of the wares. The interior is often smoothed with a spatula[52]. Decorations frequently consists of rouletting in the 5th–6th c. and stamped decorations[53]. The lip is sometimes partially blackened showing the difference in the firing process.[54] For the area of our interest meaning the Western Black Sea provinces, it is the predominant form during the 5th to the 7th c.;[55] a competitor for it in the area may be represented by Cypriot Red Slip Ware. The LRC is prevailing for most of the major sites in the province of Scythia Minor in the chronological interval of the 4th to the 7th c.[56]

PHOCAEAN RED SLIP WARE HAYES FORM 1 – a bowl with vertical curved rim, tends to curve in at the lip, varying foot heights it resembles the Çandarli form 4, has no decorations, of medium height

[40] Bonifay 2004, 49.
[41] Topoleanu 2000, 76–77, Pl. 19/163; Opriș 2003, 140–150, Pl. 53/348–349; last published find is that from *Tropaeum Traiani*, see Gamureac 2009, 267, Pl.13/113.
[42] Barnea 1969, 245–266, Fig. 6/1, 7; Opriș 1999–2000, 433, 464, Pl. II. 6; Opaiț 2004, 78–79.
[43] Hayes 1972, 133, 135, 160 (ARS 84 – dating 440–500; ARS 86 – late 5th–early 6th c.), compared to the dating of ARS Hayes 103 (C. 500 to third quarter of the 6th c.).
[44] Waagé 1933, 293–294, 298–299; Hayes 1972, 323–370.
[45] Hayes 1980, 525.
[46] Hayes 2008, 83.
[47] Marty 2011; Reynolds 2011b (Beirut).
[48] Hayes 2008, 84.
[49] Hayes 1972, 323
[50] Hayes 1972, 323–324.
[51] Hayes 1972, 324.
[52] Hayes 1972, 323–234.
[53] Hayes 1972, 347 –349.
[54] Hayes 2008, 84.
[55] Hayes 1972, 368
[56] Hayes 1972, 422.

and has a glossy slip. The form is rather popular in most sites of Scythia (*Aegyssus*, Topraichioi, *Halmyris*, *Histria*, *(L)ibida*) in contexts from the late 4th c. and the first half of the 5th c.[57]

8. PLATE; LRC Hayes 1, A; CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; BD = 16cm; base fragment; slip: Munsell 2,5YR 6/5; end of the 4th c. – beginning of the 5th c. AD; Hayes 1972, 325–327, fig. 65/3; Topoleanu 2000, 45, pl. 2/14–18; Suceveanu 1982, 84, fig. 7.2; 87, fig. 8.1.

PHOCAEAN RED SLIP WARE HAYES FORM 2 – dish, has a shallow curved body with a flaring rim flattened on top, flat base, of large and medium size mostly undecorated but sometimes has some grooves at the lip, has an orange tone colour. Inspired by or inspiring the Red Pontic Slip Wares (if not strongly influenced by the African Red Slip Wares from mid-late 4th c., according to Hayes), this popular form with three different types[58] occurs in contexts from late 4th to the middle of the 5th c. at Topraichioi, *Halmyris*, *Tropaeum Traiani*, *Capidava*, *(L)ibida*.[59]

9. PLATE; LRC Hayes 2, B; CAP 2014/VII/S3/Ctx 5; BD = 8.4cm; two fragments from the base of the vessel; slip: Munsell 2,5YR 5/8 red; first half of the 5th c. AD; Hayes 1972, 327–329, fig. 66/4; Mocanu 2014b, 113–114, 274; Böttger 1982, 59–65, 111, no. 201, Taf. 39; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 187/2(16), fig. 160/2(16); Topoleanu 2000, 46/19, pl. 2/19; Opriș 2003, 150/354, pl. 54/354; Mocanu 2011, 232/12, pl. 2/12.

PHOCAEAN RED SLIP WARE HAYES FORM 3

ARS form Hayes Form 3 is a dish, vertical rim that incorporates a flange, the rim is thickened concave on the outer face **side**, the wall **sometimes** is almost straight**,** has a low foot or a false one. The rim is decorated on the outside with rouletting, it differs in size from small variants to large ones. The decorations also include many stamped motifs. This type represents half of the production**,** it has a visible and a progressive evolution and it has a range of variants from A to H which, despite having small distinctive features present similar generic features. Covering the production from 5th c. (Form 3A starts before 450) to the first half of the 6th c. or later (3G and 3H), it is wide spread in the entire province of Scythia, with 3C and 3E most popular variants.[60]

10. BOWL; LRC Hayes 3, C; CAP 2013/VII/S3/Ctx 5; RD = 22 cm; fragment from the rim and body; second half of the 5th c. AD; slip: Munsell 10R 5/7 red; Hayes 1972, 329, fig. 67, C 7; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 204/2, 3, Pl. LXXIV; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 185/2.1, fig. 156; Mocanu 2011, 233–234/27, 29, Pl. 3–4; Mocanu 2014b, 118–119/284–293, Pl. 35–36; Topoleanu 2000, 49–50/27, 31, 34, Pl. III, IV; Böttger 1982, 59–65, 111/194, Taf. 35; 130/424, Taf. 36; 142/575, Taf. 36; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 19–20/CF 68–CF 76, fig 4; Vásquez Paz, García Vargas 2011, 90, fig. 2/1; fig. 4/28; Reynolds 2011b, 208, 215, fig. 4/48, fig. 6/75, 84.

11. BOWL; LRC Hayes 3, D; CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; RD = 28cm; rim fragment; the rim is decorated with a wheeled incision motif; slip: Munsell 10R 4/8; second half of the 5th c. AD (460–475); Hayes 1972, 329–338, fig. 68; Mocanu 2011, 235–236/40, 42, Pl. 4; Mocanu 2014b, 119/294–296, Pl. 36; Topoleanu 2000, 50/35–38, Pl. 4/35–38.

12. BOWL; LRC Hayes 3, D; CAP 2013/VII/S2/Ctx 5; BD = 12cm; base fragment; slip: Munsell 2,5YR 5/8 red; second half of the 5th – first half of the 6th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 68; Mocanu 2011, 235–236/40, 42, Pl. 4; Mocanu 2014b, 119/294–296, Pl. 36; Topoleanu 2000, 50/35–38, Pl. 4/35–38.

13. BOWL; LRC Hayes 3, E; CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; RD = 26cm; rim fragment; Slip: Munsell 2,5YR 7/8; first quarter of the 6th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 69; Opriș 2003, 151/358–361, Pl. LIV–LV; Suceveanu 1982, 89/3, fig. 9; 92/12, 13 fig. 10; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 186/2.1, fig. 158; 187/2.11, fig. 161; Mocanu 2011, 236–238/44–66, pl. 5, 6; Mocanu 2014b, 119–120/297–308, Pl. 37–38; Topoleanu 2000, 50–51/39–46, Pl. IV–V; Böttger 1982, 59–65, 129/417–419, Taf. 36; Conrad 2007, 223–225, Abb. 23, 1232; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 20–21/CF 77–CF 81, fig. 3–4; Vásquez Paz, García Vargas 2011, 95, fig. 5/38; Reynolds 2011b, 208, 215, fig.2/24, fig. 4/49–50, fig. 5/62, fig. 6/75, 85.

14. BOWL; LRC Hayes 3, E; CAP 2014/VII/S1/Ctx 5; RD = 22cm; rim fragment; slip: Munsell; 2,5YR 5/8 red; beginning of the 6th c. AD; Hayes 1972,

[57] Mocanu 2014b, 112; Topoleanu 2000, 45, Pl. 2/14–18; Opaiț 2004, 76. See also Atlante I, 231-232, Tav. CXI, 1–6.
[58] Hayes 1972, 327–329, Fig. 66.
[59] Mocanu 2014b, 114; Opaiț 2004, 76. See also Atlante I, 232, Tav. CXI, 7–10.
[60] Mocanu 2014b, 115–121; Opaiț 2004, 76. See also Atlante I, 232, Tav. CXI, 11-13; CXII; CXIII, 1–8.

329–338, fig. 69; Opriș 2003, 151/358–361, Pl. LIV–LV; Suceveanu 1982, 89/3, fig. 9; 92/12, 13 fig. 10; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 186/2.1, fig. 158; 187/2.11, fig. 161; Mocanu 2011, 236–238/44–66, pl. 5, 6; Mocanu 2014b, 119–120/297–308, Pl. 37–38; Topoleanu 2000, 50–51/39–46, Pl. IV–V; Böttger 1982, 59–65, 129/417–419, Taf. 36; Conrad 2007, 223–225, Abb. 23, 1232; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 20–21/CF 77–CF 81, fig. 3–4; Vásquez Paz, García Vargas 2011, 95, fig. 5/38; Reynolds 2011b, 208, 215, fig. 2/24, fig. 4/49–50, fig. 5/62, fig. 6/75, 85.

15. BOWL; LRC Hayes 3, E; CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; RD = 26cm; rim fragment; Slip: Munsell 2,5YR 7/8; first quarter of the 6th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 69; Opriș 2003, 151/358–361, Pl. LIV–LV; Suceveanu 1982, 89/3, fig. 9; 92/12, 13 fig. 10; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 186/2.1, fig. 158; 187/2.11, fig. 161; Mocanu 2011, 236–238/44–66, pl. 5, 6; Mocanu 2014b, 119–120/297–308, Pl. 37–38; Topoleanu 2000, 50–51/39–46, Pl. IV–V; Böttger 1982, 59–65, 129/417–419, Taf. 36; Conrad 2007, 223–225, Abb. 23, 1232; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 20–21/CF 77–CF 81, fig. 3–4; Vásquez Paz, García Vargas 2011, 95, fig. 5/38; Reynolds 2011b, 208, 215, fig. 2/24, fig. 4/49–50, fig. 5/62, fig. 6/75, 85.

16. BOWL, LRC Hayes 3, E; CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; RD = 30cm; rim fragment; the rim is decorated with a wheeled incision motif; slip: Munsell 2,5YR 7/8; end of the 5th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 69; Opriș 2003, 151/358–361, Pl. LIV–LV; Suceveanu 1982, 89/3, fig. 9; 92/12, 13 fig. 10; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 186/2.1, fig. 158; 187/2.11, fig. 161; Mocanu 2011, 236–238/44–66, pl. 5, 6; Mocanu 2014b, 119–120/297–308, Pl. 37–38; Topoleanu 2000, 50–51/39–46, Pl. IV–V; Böttger 1982, 59–65, 129/417–419, Taf. 36; Conrad 2007, 223–225, Abb. 23, 1232; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 20–21/CF 77–CF 81, fig. 3–4; Vásquez Paz, García Vargas 2011, 95, fig. 5/38; Reynolds 2011b, 208, 215, fig.2/24, fig. 4/49–50, fig. 5/62, fig. 6/75, 85.

17. BOWL; LRC Hayes 3, E, CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; RD = 28cm; rim fragment; the rim is decorated with a wheeled incision motif; slip: Munsell 2,5YR 6/8; end of the 5th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 69; Opriș 2003, 151/358–361, Pl. LIV–LV; Suceveanu 1982, 89/3, fig. 9; 92/12, 13 fig. 10; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 186/2.1, fig. 158; 187/2.11, fig. 161; Mocanu 2011, 236–238/44–66, pl. 5, 6; Mocanu 2014b, 119–120/297–308, Pl. 37–38; Topoleanu 2000, 50–51/39–46, Pl. IV–V; Böttger 1982, 59–65, 129/417–419, Taf. 36; Conrad 2007, 223–225, Abb. 23, 1232; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 20–21/CF 77–CF 81, fig. 3–4; Vásquez Paz, García Vargas 2011, 95, fig. 5/38; Reynolds 2011b, 208, 215, fig. 2/24, fig. 4/49–50, fig. 5/62, fig. 6/75, 85.

18. BOWL; LRC Hayes 3, F; CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; RD = 25cm; rim fragment; the rim is decorated with a wheeled incision motif; slip: Munsell 2,5YR 7/6; second half of the 5th c. AD (460–490); Hayes 1972, 329–338, fig. 68; Opriș 2003, 151/363, pl. 54/163; Suceveanu 1982, 92/16–20, fig. 10; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 205–206/4–14, Pl. LXXIV; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 189/2.6, fig. 167/2.6; Mocanu 2011, 238–239/67–80, Pl. 6–7; Mocanu 2014b, 120/309–316, Pl. 38; I. Barnea 1969, 263, fig. 9/4, 6; Böttger 1982, 59–65, 129–130/415–416, 420–421, Taf. 36; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 21–23/CF 82–CF 103, fig. 5–7; Marty 2011, 157, fig. 3/6–7; Reynolds 2011b, 2015, fig. 7/93.

19. BOWL; LRC Hayes 3, F; CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; RD = 24cm; rim fragment; the rim is decorated with a wheeled incision motif; slip: Munsell 2,5YR 6/6; half of the 5th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 68; Opriș 2003, 151/363, pl. 54/163; Suceveanu 1982, 92/16–20, fig. 10; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 205–206/4–14, Pl. LXXIV; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 189/2.6, fig. 167/2.6; Mocanu 2011, 238–239/67–80, Pl. 6–7; Mocanu 2014b, 120/309–316, Pl. 38; I. Barnea 1969, 263, fig. 9/4, 6; Böttger 1982, 59–65, 129–130/415–416, 420–421, Taf. 36; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 21–23/CF 82–CF 103, fig. 5–7; Marty 2011, 157, fig. 3/6–7; Reynolds 2011b, 215, fig. 7/93.

20. BOWL; LRC Hayes 3, F; CAP 2014/VII/S1/Ctx 5; RD = 30cm; two fragments from the rim; slip: Munsell 2,5YR 4/6 red; first quarter of the 6th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 68; Opriș 2003, 151/363, pl. 54/163; Suceveanu 1982, 92/16–20, fig. 10; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 205–206/4–14, Pl. LXXIV; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 189/2.6, fig. 167/2.6; Mocanu 2011, 238–239/67–80, Pl. 6–7; Mocanu 2014b, 120/309–316, Pl. 38; I. Barnea 1969, 263, fig. 9/4, 6; Böttger 1982, 59–65, 129–130/415–416, 420–421, Taf. 36; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 21–23/CF 82–CF 103, fig. 5–7; Marty 2011, 157, fig. 3/6–7; Reynolds 2011b, 215, fig. 7/93.

21. BOWL; LCR Hayes 3, F (variant); CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; RD = 28cm; rim fragment; the rim is decorated with a wheeled incision motif; slip: Munsell 2,5YR 5/6; 6th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 68; Opriș 2003, 151/363, pl. 54/163; Suceveanu 1982, 92/16–20, fig. 10; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 205–206/4–14, Pl. LXXIV; Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979, 189/2.6, fig.167/2.6; Mocanu 2011, 238–239/67–80, Pl. 6–7; Mocanu 2014b, 120/309–316, Pl. 38; I. Barnea 1969, 263, fig. 9/4, 6; Böttger 1982, 59–65, 129–130/415–416, 420–421, Taf. 36; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 21–23/CF 82–CF 103, fig. 5–7; Marty 2011, 157, fig. 3/6–7; Reynolds 2011b, 215, fig. 7/93.

22. BOWL; LRC Hayes 3, F (variant); CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; RD = 28cm; rim fragment; slip: Munsell 2,5YR 5/8; 6th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 68; Opriș 2003, 151/363, pl. 54/163; Suceveanu 1982, 92/16–20, fig. 10; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 205–206/4–14, Pl. LXXIV; Bogdan-Cătăniciu, Barnea, 1979, 189/2.6, fig. 167/2.6; Mocanu 2011, 238–239/67–80, Pl. 6–7; Mocanu 2014b, 120/309–316, Pl. 38; I. Barnea 1969, 263, fig. 9/4, 6; Böttger

1982, 59–65, 129–130/415–416, 420–421, Taf. 36; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 21–23/CF 82–CF 103, fig. 5–7; Marty 2011, 157, fig. 3/6–7; Reynolds 2011b, 2015, fig. 7/93.

23. BOWL; LRC Hayes 3, G (variant); CAP 2014/VII/S1/Ctx 5; RD = 26cm; body and rim fragment; slip: Munsell 2,5YR 4/6 red; second half of the 5th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 69; Mușețeanu, Bâltâc 2007, 206/15–16, Pl. LXXIV; Mocanu 2011, 239–240, pl.7/81–84; Mocanu 2014b, 120–121/317–320, Pl. 39; Topoleanu 2000, 53, pl. 6/57–61; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 23/CF 104, fig. 7.

24. BOWL; LRC Hayes 3, H; CAP 2013/VII/S1/Ctx 5; RD = 40cm; rim fragment; Slip: Munsell 2,5YR 4/6 red; first half of the 5th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 69; Suceveanu 1982, 92/14, 15, fig. 10; Mocanu 2011, 240, pl.7/88; Mocanu 2014b, 121/321–322, Pl. 38; Topoleanu 2000, 53–54, pl. 7/63; Böttger 1982, 59–65, 130/426, Taf. 36; Conrad 2007, 223–225, Abb. 25, 1136; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 23/CF 105– CF 106, fig. 7.

25. BOWL; LRC Hayes 3, H (variant); CAP 2013/VII/S1/Ctx 5; BD = 22cm; base fragment; slip: Munsell 10R 5/6 red; first half of the 5th c. AD; Hayes 1972, 329–338, fig. 69; Suceveanu 1982, 92/14, 15, fig. 10; Mocanu 2011, 240, pl. 7/88; Mocanu 2014b, 121/321–322, Pl. 38; Topoleanu 2000, 53–54, pl. 7/63; Böttger 1982, 59–65, 130/426, Taf. 36; Conrad 2007, 223–225, Abb. 25, 1136; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 23/CF 105– CF 106, fig. 7.

26. BOWL, LRC Hayes 3; CAP 2014/VII/S3/Ctx 5; BD = 20cm; base fragment; slip: Munsell 2,5YR 5/6 red; second quarter of the 6th c. AD; Hayes 2008, 83–88, 244, fig. 41, 1311(P4155).

27. BOWL; LRC Hayes 3; CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; BD = 12cm; base fragment; slip: Munsell 2,5YR 6/3; dating ?; Hayes 1972, 329–338, fig. 67–69.

28. BOWL; LRC Hayes 3; CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; BD = 15cm; base fragment; Munsell – slip: 2,5YR 6/6; dating ?; Hayes 1972, 329–338, fig. 67–69.

29. BOWL; LRC Hayes 3, B or C; CAP 2013/VII/S2/Ctx 5; BD = 18cm; base fragment; the fragment is stamped with the Hayes 17 motif. The stamp is encircled by two rows of wheeled incisions. This type of decorum is found in Hayes' Group II, thus the chronology and typology; slip: Munsell 10R 4/8 red; second half of the 5th c. AD (440–490); Hayes 1972, 353, 17, fig. 73, 17 W; Papuc 1973, 160, fig. 5; Mocanu 2012, 109, fig. 2/2,4; Topoleanu 2000, 64/114, plansa XII; Bottger 1982, 130/429, Tafel 38; Abadie-Reynal, Sodini 1992, 26/f CF 124, Pl. 1; Marty 2011, 156, fig. 3/4 (motif).

30. PLATE; Hayes LRC (unidentifiable form); CAP 2014/VII/S4/Ctx 5; BD = 13cm; base fragment; decoration is comprised by a series of combed loops and concentric incised circle; slip: Munsell 5YR 6/6 red; first half of the 5th c. AD; Hayes 2008, 83–88, 246, Pl. 64, 1341(P 20653). The wavy pattern is also known in Scythia for the Opaiț Type IV Pontic Fine Wares: Opaiț 2004, 75, Pl. 54.3 (Topraichioi) = Opaiț *et alii* 1991, 260, pl. 42.2.

31. PLATE; LRC Hayes 3 (?); CAP 2015/VII/S5/Ctx 5; L= 8,7cm, W= 6cm; base fragment; the decoration is stamped in form of a stylized running hare; the stamp is poorly made thus the interpretation of the image is debatable; slip: Munsell 2,5YR 6/8; second half of the 5th c. AD; Hayes 1972, 357, fig. 74–75, 35, v, w, y, a.

BIBLIOGRAPHY

Atlante I	*Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale. Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (Medio e tardo Impero)*, Roma, 1981
Atlante II	*Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale. Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine Romana nel bacino mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero)*, Roma, 1985
Abadie-Reynal, Sodini 1992	C. Abadie-Reynal, J.-P. Sodini, *La céramique paléochrétienne de Thasos (Aliki, Delkos, fouilles anciennes)*, Ètudes Thasiennes, XIII, École Française d'Athènes, Athènes-Paris, 1992
Barnea 1969	I. Barnea, O casă romană tîrzie de la Dinogetia, *SCIV*, 20, 2, 1969, p. 245–265
Bogdan-Cătăniciu, Barnea 1979	I. Bogdan-Cătăniciu, Al. Barnea, Ceramica şi descoperiri mărunte, in I. Barnea (coord.), *Tropaeum Traiani, I. Cetatea*, Biblioteca de Arheologie, XXXV, Bucureşti, 1979, p. 177–266
Bonifay 2004	M. Bonifay, *Etudes sur la céramique romaine tardive d'Afrique*, BAR International Series 1301, Oxford, 2004
Böttger 1982	B. Böttger, Die Gefäßkeramik aus dem Kastell Iatrus, in *Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der Unteren*

Donau. II. Ergebnisse der Ausgrabungen 1966–1973, Akademie Verlag, Berlin, 1982, p. 33–148, pl. 11–54

Calvo 2011 — V. Revilla Calvo, Contextos cerámicos del siglo VI d. C. de Iluro (*Hispania Tarraconensis*), in A. Cau Miguel, P. Reynolds, P. Bonifay (eds.), *LRFW 1 - Late Roman Fine Wares: Solving Problems of Typology and Chronology. A Review of the Evidence, Debate and New Contexts (Roman and Late Antique Mediterrean Pottery)*, Roman and Late Antique Mediterranean Pottery 1, Archaeopress Archaeology, 2011, p. 129–154

Conrad 2007 — S. Conrad, Die Gefäβkeramik, in eds. G. v. Bülow *et alii Iatrus VI. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau*, Limesforschungen Band 28, Mainz am Rhein, p. 209–264; *Kommentierter Katalog der gefäßkeramischen Funde**, *1–*80, Taf. *1–*22 (second part on CD)

Covacef 1999 — Z. Covacef, Ceramica de uz comun din sectorul de est al cetății Capidava. Sec. IV–VI, *Pontica*, XXXII, p. 137–184

Gamureac 2009 — Em. Gamureac, Edificiul B1 din sectorul B al cetății Tropaeum Traiani. Considerații preliminare privind cercetările din 2005–2008, *Pontica*, XLII, 243–299

Hayes 1972 — J.W. Hayes, *Late Roman Pottery*, The British School at Rome, London, 1972

Hayes 1980 — J.W. Hayes, *A Supplement to Late Roman Pottery*, The British School at Rome, London, 1980

Hayes 2008 — J.W. Hayes, Roman Pottery: Fine-ware Imports, in *The Athenian Agora, XXXII, Results of Excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens*, Princeton, 2008

LRFW 1 — A. Cau Miguel, P. Reynolds, P. Bonifay, *LRFW 1 – Late Roman Fine Wares: Solving Problems of Typology and Chronology. A Review of the Evidence, Debate and New Contexts (Roman and Late Antique Mediterrean Pottery)*, Roman and Late Antique Mediterranean Pottery 1, Archaeopress Archaeology, 2011

Marty 2011 — Fr. Marty, Note sur les sigillées orientales tardives du port de Fos (Bouches-du-Rhône, France), in *LRFW 1*, p. 155–160

Mocanu 2011 — M. Mocanu, Considerații privind ceramic de masa de la (L)ibida. Studiu de caz. Sectorul extramuros Vest III, *Peuce*, S.N., IX, p. 225–252

Mocanu 2012 — M. Mocanu, Late Roman Fine Pottery with stamped Decoration discovered at (L?)ibida (province of Scythia), *Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta*, Bonn, 2012, p. 107–112

Mocanu 2014a — M. Mocanu, Considerații privind ceramica de masă de la (L)ibida (II). Sectorul extra muros Nord I, *Peuce*, S.N., XII, 2014, p. 147–168

Mocanu 2014b — M. Mocanu, *Ceramica de masă din Dobrogea romană (secolele I–VI) / The tableware from Roman Dobrudja (I^st^–VIth c.)*, PhD thesis, Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2014

Mușețeanu, Bâltâc 2007 — Cr. Mușețeanu, A. Bâltâc, Catalogue des découvertes. Céramique, in Al. Suceveanu, G. Milośevič, O. Bounegru, Cr. Mușețeanu, Gh. Poenaru-Bordea, *Histria XIII. La basilique épiscopale*, Bucarest, p. 202–221, Pl. LXXIV–LXXIX

Munsell 2013 — Munsell soil-color charts with genuine Munsell^R^ color chips, 2009 year revised/2013 production

Opaiţ 2004 — A. Opaiț, *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th – 6th centuries AD)*, British Archaeological Reports, Series 1274, Oxford, 2004

Opaiţ *et alii* 1991 — A. Opaiț, M. Zahariade, Gh. Poenaru-Bordea, C. Opaiț, Fortificaţia şi aşezarea romană târzie de la Babadag-Topraichioi, *Peuce*, X, 1–2, p. 183–350

Opriş 1999–2000 — I.C. Opriș, Iconographie et symbolique chrétienne et païenne reflétée dans les découvertes céramiques de la province de Scythie (IVe–VIe siècle ap. J.-C.), New Europe College Yearbook 1999–2000, Bucharest, p. 427–469

Opriş 2003 — I.C. Opriș, *Ceramica romană târzie şi paleobizantină de la Capidava în contextul descoperirilor de la Dunărea de Jos (sec. IV–VI p. Chr.)*, Bucureşti, 2003

Opriş, Rațiu, Duca 2014 — I.C. Opriș, Al. Rațiu, M. Duca, Capidava 2013 – sectoarele III, VI, VII intra muros. Clădirea C2/2011, *via principalis*, S 1/2004, *CCA*, 2014, p. 35–36, p. 270–275 = fig. 1–14

Opriș, Rațiu, Duca 2015 — I.C. Opriș, Al. Rațiu, M. Duca, Capidava 2014 – Sector III, VII intra muros, *CCA*, 2015, p. 47–49, p. 341–343 = fig. 1–6

Papuc 1973 — Gh. Papuc, Ceramica romană tîrzie cu decor ştampilat descoperită la edificiul roman cu mozaic din Tomis, *Pontica*, VI, 1973, p. 153–192

Reynolds 2011a — P. Reynolds, A 7th century pottery deposit from Byzantine *Carthago Spartaria* (Cartagena, Spain), in *LRFW 1*, p. 99–127

Reynolds 2011b — P. Reynolds, Fine wares from Beirut contexts, c. 450 to early 7th century, in *LRFW 1*, p. 207–230

Suceveanu 1982 — Al. Suceveanu, Contribuții la studiul ceramicii romano-bizantine de la Histria, *SCIVA*, 33, 1, 1982, p. 79–106

Topoleanu 2000 — Fl. Topoleanu, *Ceramica romană şi romano-bizantină de la Halmyris (sec. I – VII p.Chr.)*, Tulcea, 2000

Vázquez Paz, García Vargas 2011 — J. Vázquez Paz, E. García Vargas, Sigillatas africanas y orientales de mediados del VI d. C. procedentes de los rellenos de colmatación de una cisterna de Hispalis (Sevilla). Los contextos de la Plaza de la Pescadería, in A. Cau Miguel, P. Reynolds, P. Bonifay (eds.), *LRFW 1 – Late Roman Fine Wares: Solving Problems of Typology and Chronology. A Review of the Evidence, Debate and New Contexts (Roman and Late Antique Mediterrean Pottery)*, Roman and Late Antique Mediterranean Pottery 1, Archaeopress Archaeology, 2011, p. 87–97

Waagé 1933 — Fr. O. Waagé, The American Excavations in the Athenian Agora, First Report: The Roman and Byzantine Pottery, *Hesperia*, II, 1933, p. 279–328

LIST OF ILLUSTRATIONS

Pl. I. 1. Plan of Capidava Roman Fort, with the 'Principia' building in the upper left corner; **2.** Detail with the 'Principia' building, marked with a red square is the area where the vessels were found.
Pl. II. Çandarli Ware form Hayes 4: Cat. No. 1; African Red Slip Form Hayes 99 Cat. Nos. 5 – 6.
Pl. III. Large platter African Red Slip Ware, Form Hayes 87B, Cat. No. 2, with details on the stamped motifs.
Pl. IV. African Red Slip form Hayes 103A: Cat. No. 7; *Phocaean* Red Slip Ware Hayes Form 1: Cat. No. 8; *Phocaean* Red Slip Ware Hayes Form 2: Cat. No. 9; *Phocaean* Red Slip Ware Hayes Form 3: Cat. Nos. 10 to 12.
Pl. V. *Phocaean* Red Slip Ware Hayes Form 3: Cat. Nos. 13 to 18.
Pl. VI. *Phocaean* Red Slip Ware Hayes Form 3: Cat. Nos. 19 to 25.
Pl. VII. *Phocaean* Red Slip Ware Hayes Form 3: Cat. Nos. 26 to 31.

LISTA ILUSTRAȚIEI

Pl. I. 1. Fortul roman de la *Capidava*, cu marcarea clădirii *Principia* pe plan; **2.** Clădirea *Principia* (detaliu), cu fond roșu este marcat zona în care au fost descoperite piesele.
Pl. II. Vase de tip Çandarli forma Hayes 4: nr. cat. 1; African Red Slip forma Hayes 99 : nr. cat. 5–6.
Pl. III. Platouri African Red Slip, forma Hayes 87B: nr. cat. 2 (detaliu cu motivele stampate).
Pl. IV. African Red Slip forma Hayes 103A: nr. cat 7; vase de tip *Phocaean* Red Slip forma Hayes 1: nr. cat. 8; vase de tip *Phocaean* Red Slip forma Hayes 2: nr. cat. 9; vase de tip *Phocaean* Red Slip forma Hayes 3: nr. cat. 10–12.
Pl. V. Vase de tip *Phocaean* Red Slip forma Hayes 3: nr. cat. 13–18.
Pl. VI. Vase de tip *Phocaean* Red Slip forma Hayes 3: nr. cat. 19–25.
Pl. VII. Vase de tip *Phocaean* Red Slip forma Hayes 3: nr. cat. 26–31.

ALEXANDRU RAȚIU
The National History Museum of Romania, sandu_ratiu@yahoo.com
IOAN C. OPRIȘ
University of Bucharest, Faculty of History, ioan_opris@yahoo.com
MIHAI DUCA
National Heritage Institute, mihai.m.duca@gmail.com

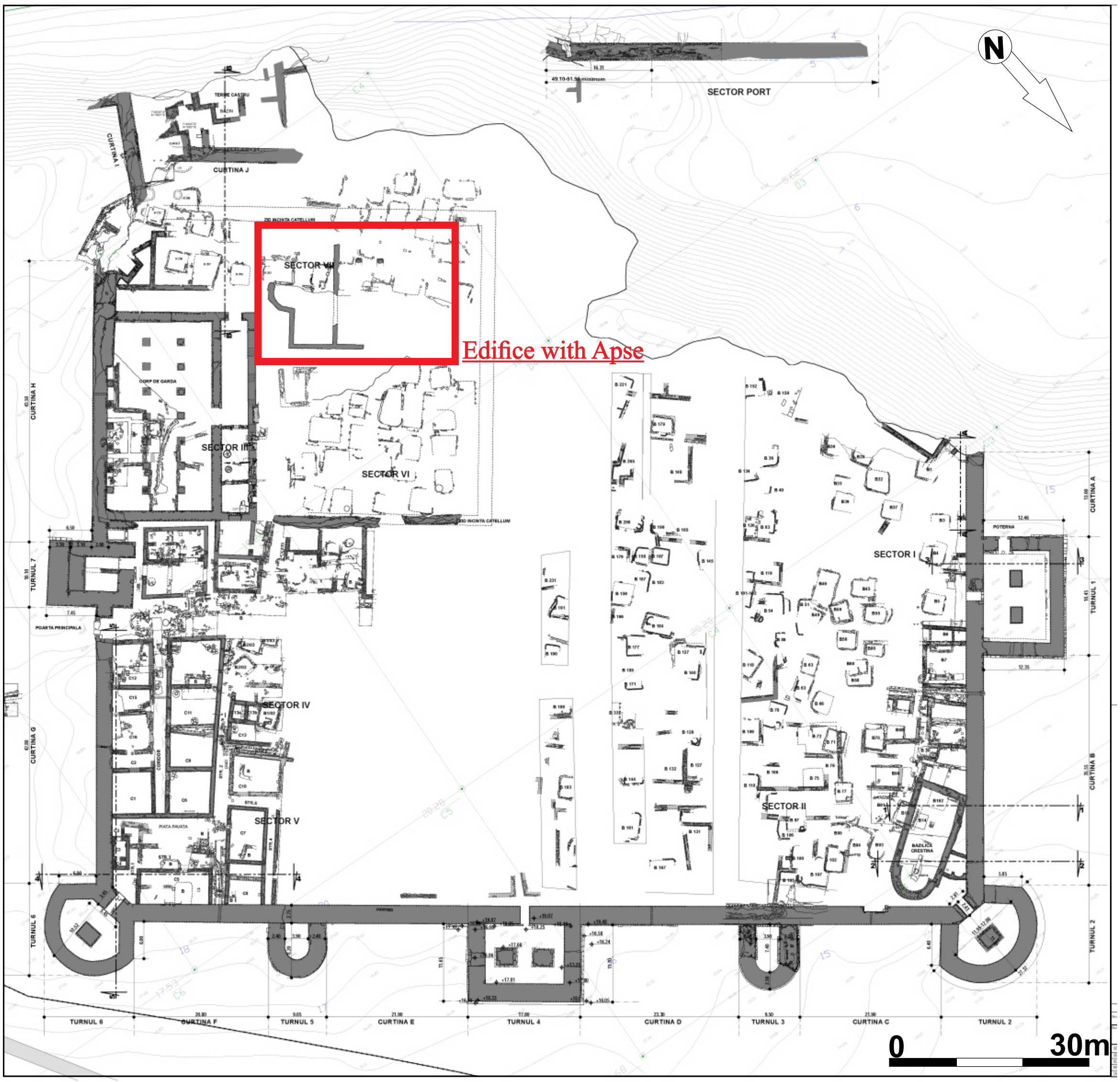
N
SECTOR PORT
CURTINA J
SECTOR VII
Edifice with Apse
CURTINA I
CURTINA H
CORP DE GARDA
SECTOR III
SECTOR VI
TURNUL 7
PORTA PRINCIPALA
SECTOR IV
CURTINA G
SECTOR V
SECTOR I
SECTOR II
CURTINA A
TURNUL 1
CURTINA B
TURNUL 2
TURNUL 6
CURTINA F
TURNUL 5
CURTINA E
TURNUL 4
CURTINA D
TURNUL 3
CURTINA C
0
30m

1

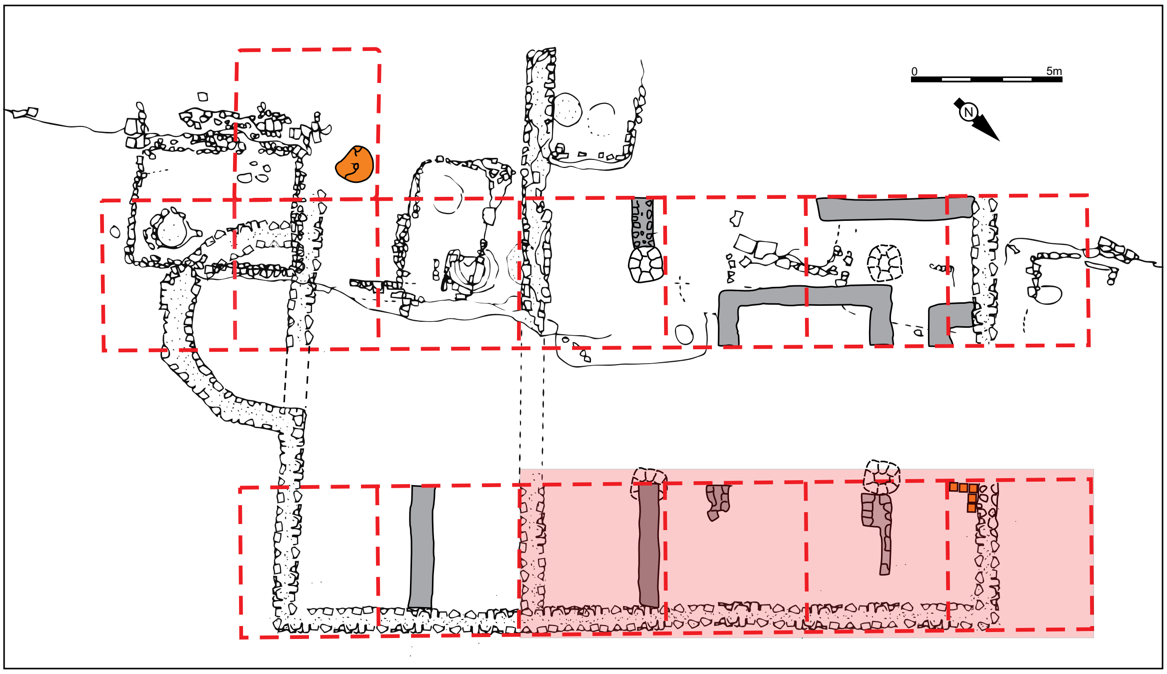
0
5m
N

2

Pl. I

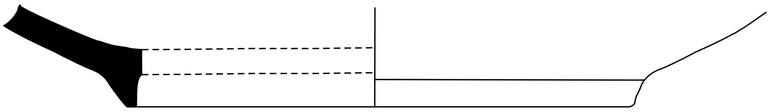

1

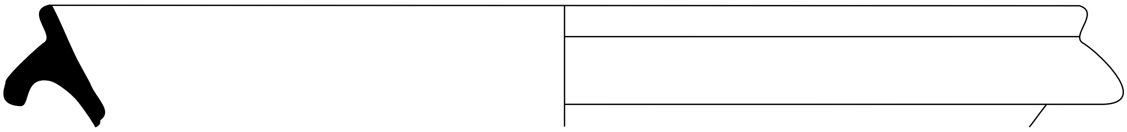

3

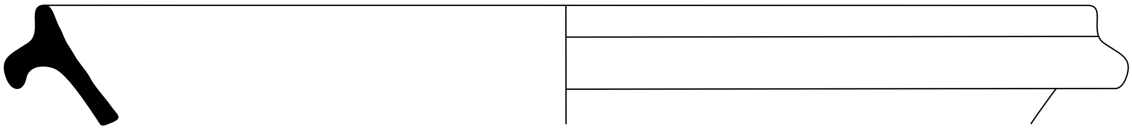

4

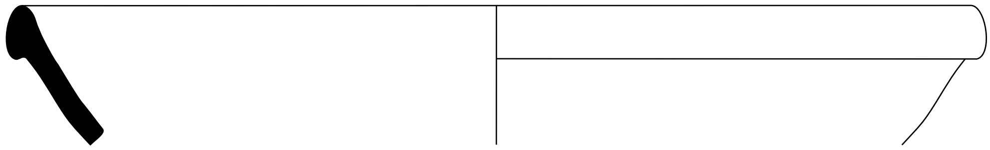

5

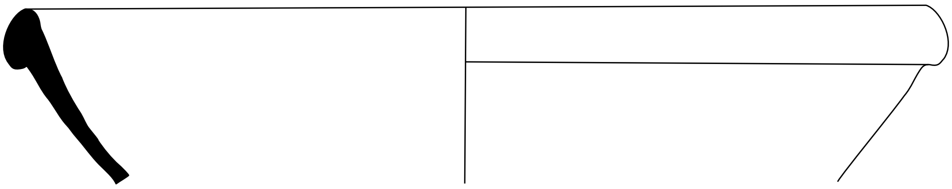

6

Pl. II

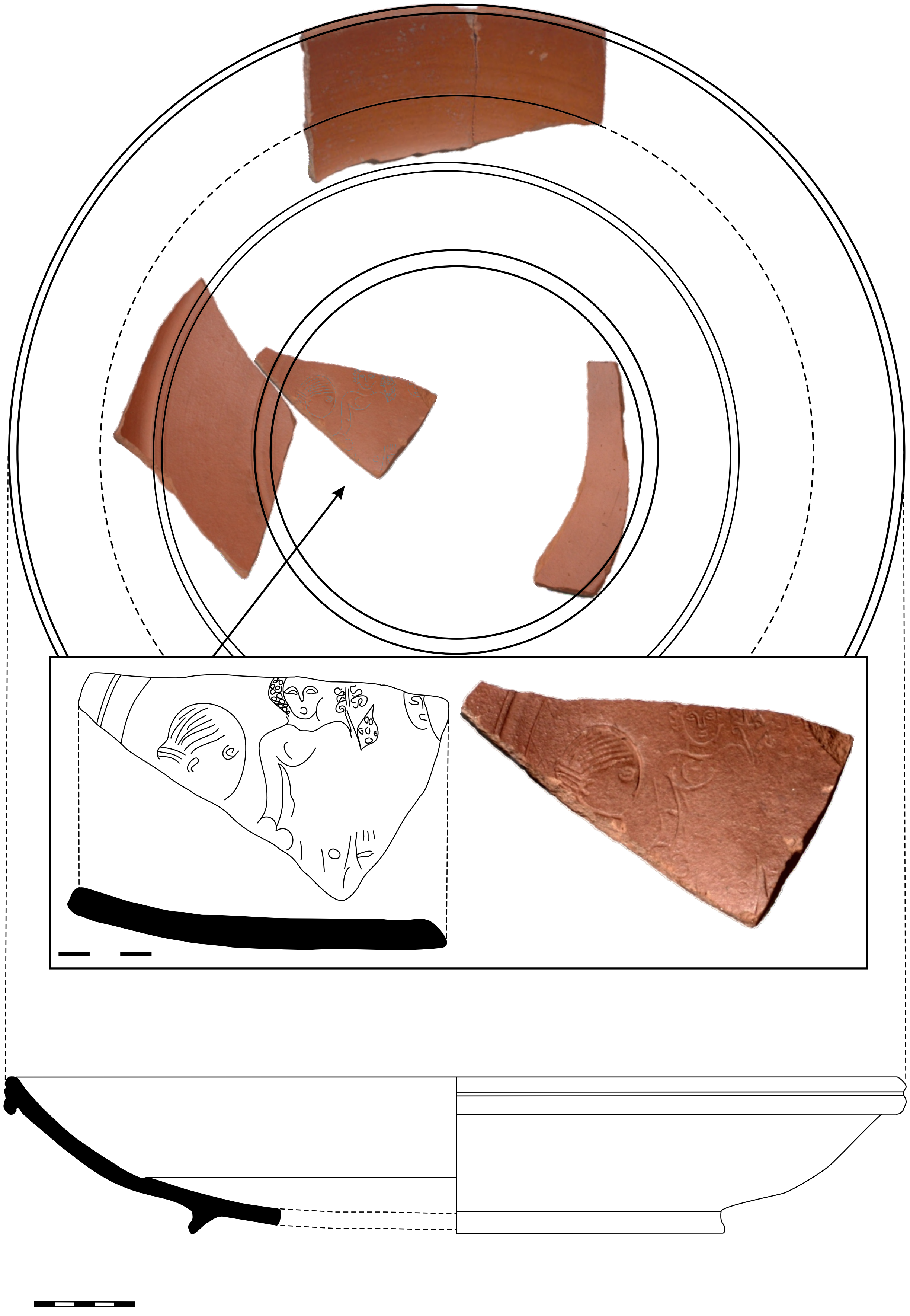

2

Pl. III

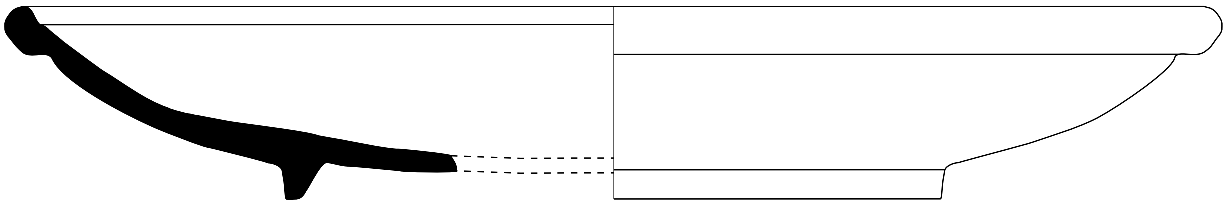

7

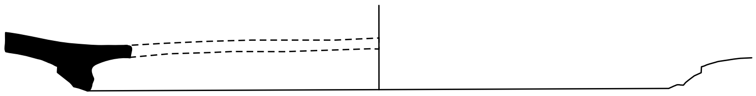

8

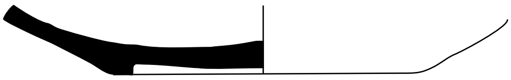

9

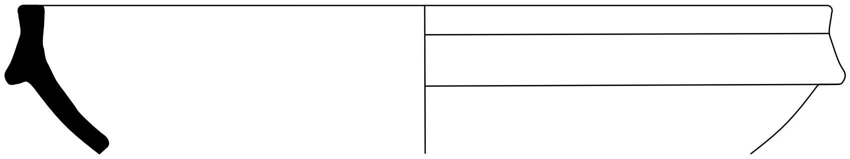

10

11

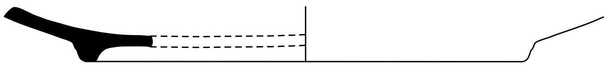

12

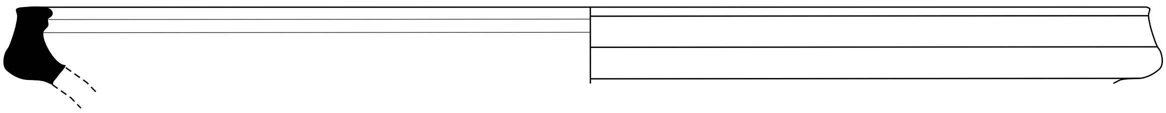

13

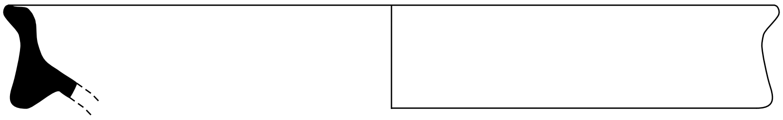

14

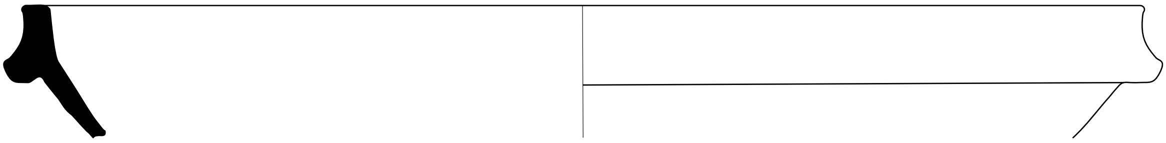

15

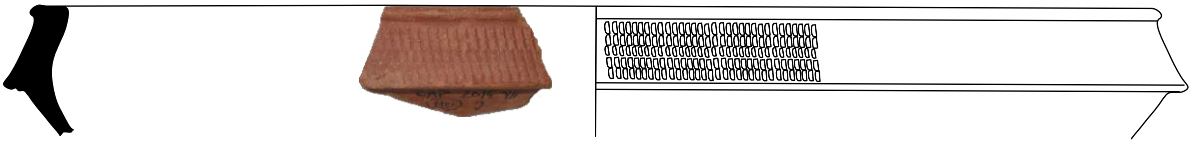

16

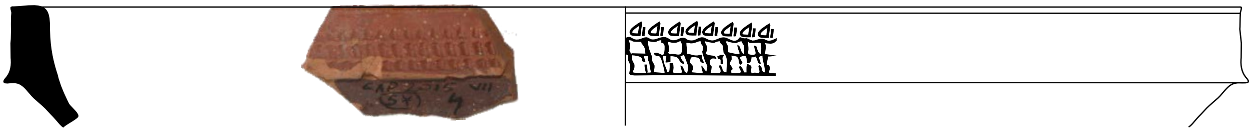

17

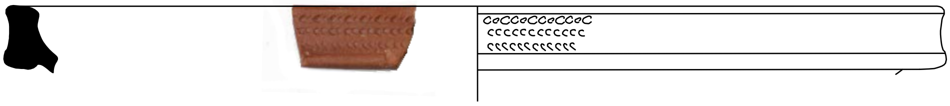

18

Pl. V

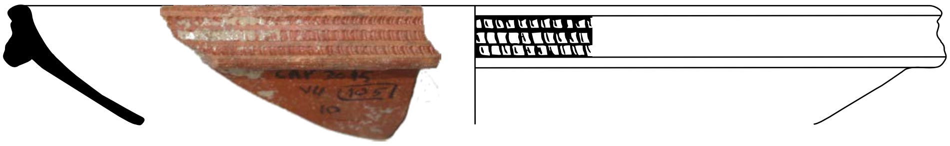

19

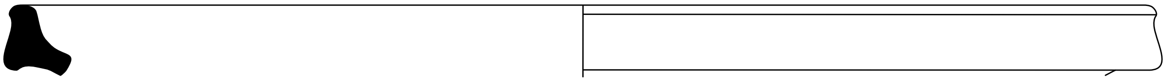

20

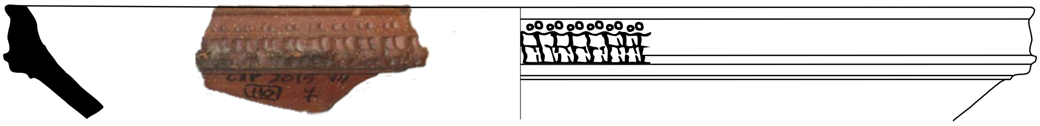

21

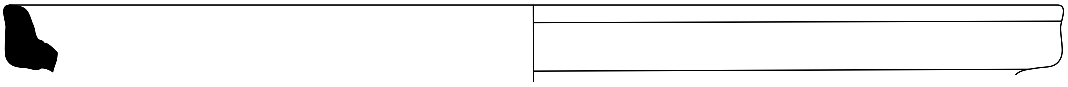

22

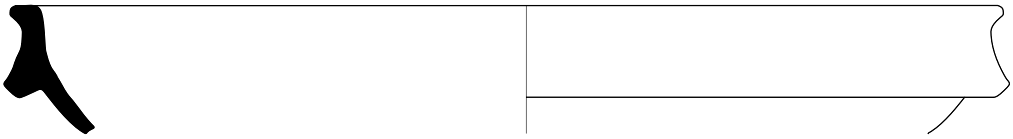

23

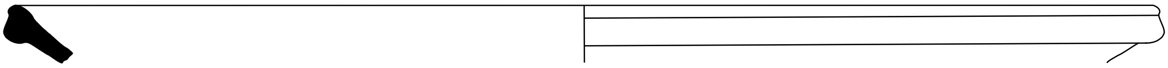

24

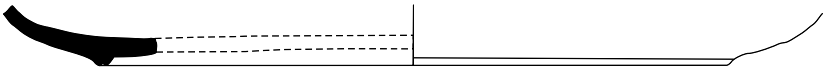

25

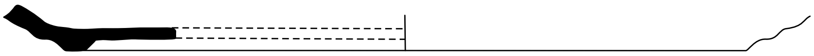

26

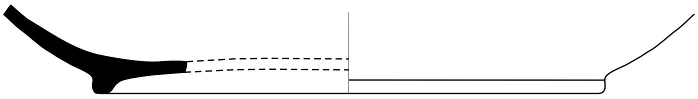

27

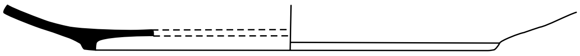

28

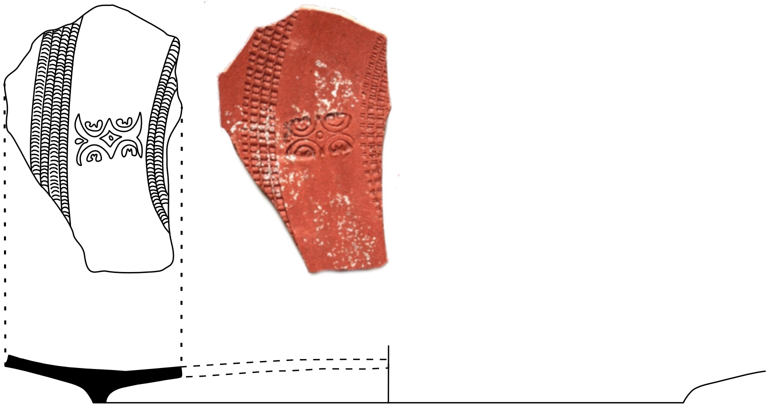

29

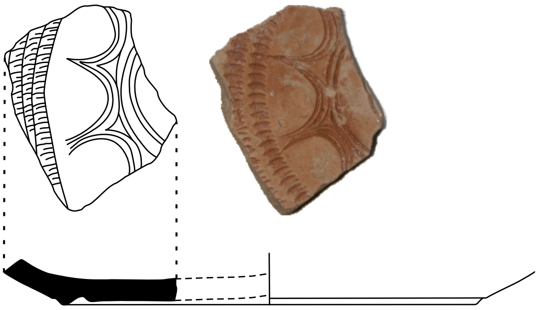

30

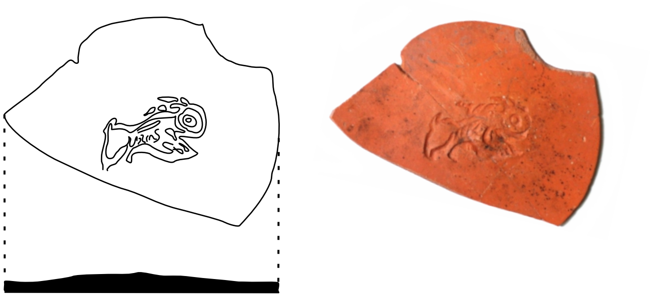

31

Pl. VII

DESPRE UN MORMÂNT DESCOPERIT LA PECICA-HĂBLĂU (MĂNĂSTIREA LUI AHTUM), JUDEȚUL ARAD[1]

SILVIU OȚA, ALEXANDRA COMȘA

ABOUT A GRAVE DISCOVERED IN PECICA–HĂBLĂU (MONASTERY OF AHTUM) (ARAD COUNTY)

The archaeological site Pecica-Monastery of Ahtum is located in Arad County, at the point called Hăblău, on the Mureş River (**Pl. I**). The monastery is known in the medieval documents dating from the fourteenth century. The archaeological research on site indicated the existence of two churches, partially overlapping. The authors of the research also assumed the existence of an older church which however was completely destroyed, dated to the late tenth century or the beginning of the following one. One of their arguments was the discovery of a grave (G. 1) whose inventory consisted of a belt with appliqués (**Pl. II–V**; **Pl. VI/3–8, 10**), thought of as belonging to the tenth-eleventh centuries. The items and several bones of the skeleton were delivered to the National Museum of Romanian History for investigations and restoration. After cleaning the material, I tried to corroborate the information published on the grave with the newly discovered items after washing the osteological remains, as it appeared that there were new elements remained unknown. This is added by the fact that some of the artefacts were not mentioned in any excavation report.

CUVINTE CHEIE: mormânt, aplice, centură, mănăstire, foiță de bronz, oase, vertebre
KEYWORDS: grave, appliqués, belt, monastery, bronze foil, bones, vertebrae

INTRODUCERE

Șantierul arheologic Pecica-Mănăstirea lui Ahtum se află în județul Arad, în punctul numit Hăblău, pe malul râului Mureş (**Pl. I**). Acesta a fost cercetat parţial în anii '90 de către Szuzana și Radu Heitel[2]. Mănăstirea este cunoscută în documentele medievale din veacul al XIV-lea[3]. Conform autorilor cercetării, numele său indică însă că trebuie să fi avut o vechime cu mult mai mare, începuturile sale putând fi căutate la sfârșitul secolului al X-lea sau începutul celui următor. Cel mai probabil, locul aparținea lui Ahtum sau a descendenților săi.

Cercetările arheologice de aici au demonstrat existenţa a două monumente de cult, parţial suprapuse. O primă biserică identificată a fost datată cel mai probabil în cursul secolului al XII-lea sau eventual la începutul celui următor (din păcate rapoartele de săpătură sunt destul de neclare şi contradictorii). Cea de-a doua, care o suprapunea pe aceasta, a fost datată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Distrugerea mănăstirii a fost plasată în cursul secolului al XVI-lea.

Autorii cercetării au presupus şi existenţa unei biserici mai vechi, aceasta fiind însă complet distrusă, datată la sfârşitul secolului al X-lea sau începutul celui următor. Unul din argumentele cercetătorilor a fost descoperirea unui mormânt (M.1) care avea ca inventar o centură cu aplice, considerată ca aparținând secolelor X–XI[4]. Din păcate, nu a fost publicat un profil cu stratigrafia secțiunii în zona M.1.

[1] Articolul a mai fost publicat în limba engleză în revista GSAD 31/2015 la p. 143–164 cu titlul *On a Grave Discovered in Pecica – Hăblău (Monastery of Ahtum) (Arad County)*. Versiunea în limba română cuprinde câteva mici completări (note, bibliografie și precizări suplimentare).
[2] Heitel 2010, 63.
[3] DIR XIV, C., II, 290–291; Suciu 1968, 280; Györffy 1963, 846; Heitel 2010, 63, nota 3.
[4] Din păcate, nu au oferit vreo analogie în acest sens.

Piesele şi câteva oase din schelet au fost aduse la MNIR pentru investigații și restaurare[5]. Piesele au rămas necurățate, aşa cum au fost predate. Fiind confecţionate din foiţe de metal, foarte subţiri, multe s-au dezintegrat.

În urma curățării materialului, am încercat să coroborez informaţia publicată asupra mormântului[6] cu piesele nou descoperite după spălarea resturilor osteologice, deoarece păreau că sunt elemente noi rămase necunoscute. Se adaugă şi faptul că o parte a artefactelor nu au fost menţionate în nici un raport de săpătură.

INFORMAȚIA CONFORM RAPORTULUI DE CERCETARE

Mormântul în cauză, anume nr. 1/1994, a fost descoperit în S. III/1994, în carourile 4–6, între metrii 3,50 şi 5,40, la o dâncime de 2,40 m. Defunctul a fost depus în sicriu de lemn cu un capac (**Pl. VIII/4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a**)[7]. Deasupra sa, spre mijloc au fost descoperite oase de la un animal mic[8]. Mormântul avea orientarea V–E. Lungimea scheletului era de 1,52 m şi s-a apreciat că trebuie să fi aparţinut unei persoane de sex feminin. Defunctul a fost depus în poziţia decubit dorsal, cu antebraţul drept peste cel stâng, deasupra bazinului. Laba piciorului drept a fost la o distanţă de 8 cm de talpa de fundație a zidului de vest al bisericii, la exterior.

Conform descrierii, ca inventar avea o centură (**Pl. VII/1–5**; **Pl. XI/2–4, 6**) decorată cu „aplice cu decor floral" (diam.= 1,5 cm), fixate cu nituri având capetele cu decor floral sau simple (**Pl. XI/8**). Centura „lată de 10 cm," (!?) avea o limbă de curea şi o cataramă (**Pl. II/5**; **Pl. XI/1**). Deasupra femurului stâng era o piesă tubulară (**Pl. VIII/3**), „lungă de 14 cm", în poziţie verticală, „cu diametrul de 1,5 cm". Spre centură, tubul de fier intra sub o placă dispusă perpendicular pe el, care avea „lungimea de 10 cm și lățimea de 2 cm." Această placă era decorată cu aceleaşi aplice florale şi „părea atârnată de centură". În zona centurii, a bazinului şi de-a lungul femurului stâng, dar şi în zona sternului avea nituri simple sau cu capete florale (**Pl. III/7**; **Pl. IV/1**; **Pl. V/1, 6, 10, 11, 16–19, 20**; **Pl. VI/2, 2a, 9**). Tot autorul menționează că în diverse puncte ale mormântului erau bile metalice[9] (Pl. **VIII/1**) şi mici piese tubulare corodate (Pl. **VIII/2**) puternic. De asemenea, în mormânt erau şi bucăţi de mortar, provenite de la construcţia, probabil, a unei biserici mai vechi, anterioare (**Pl. VII/6–7**), databilă în jurul anului 1000, probabil suprapusă de cea găsită acolo, ridicată în secolul al XIII-lea.

Elementele noi privind inventarul funerar sunt esenţiale în redatarea mormântului. La o reinventariere a materialelor găsite în MNIR, şi o analiză mai atentă a modului de confecţionare a accesoriilor vestimentare, am descoperit pe lângă piesele publicate cu fotografie, câteva aplice care pot schimba cronologia mormântului.

În primul rând, după curățarea oaselor și o privire mai atentă a pieselor aduse, am descoperit șase tipuri de aplice, o limbă de curea şi nituri care aveau capul în formă de floare[10].

1. APLICE TIP FLOARE am distins aproximativ 27 exemplare (16/15,5 mm, grosimea = 0,3 mm; **Pl. II/4, 6**; **Pl. III/2–6, 9–15**; **Pl. IV/2; Pl. V/2, 3, 5, 7, 12, 15**; **Pl. VI/10**).

2. APLICE ALUNGITE. Nu li se poate preciza numărul, dar probabil că sunt în număr destul de mare (l = 4 mm, grosimea = 1,6 mm; **Pl. III/16–19**; **Pl. V/4, 8, 9, 13, 14**; **Pl. VI/3, 3a, 4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a**; **Pl. XI/7**).

---

[5] Piesele, după decesul autorilor cercetării, au fost uitate în sectorul Restaurare Metale până în anul 2012. Deoarece autorii cercetării nu mai sunt în viaţă şi nimeni nu a revendicat materialul în cauză, am solicitat direcţiei MNIR şi domnului Crişan Mușețeanu, cel care adusese materialul în discuție în muzeu, preluarea sa pentru un studiu mai amănunți și permisiunea de a valorifica științific aceste piese. Au fost realizate fotografii, radiografii și analize ale pieselor de metal descoperite.

[6] Heitel 2010, 67–68.

[7] S-au mai păstrat trei fragmente de cuie de fier (**Pl. VIII/4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a**).

[8] Autorii cercetării au considerat că probabil aparțin unei pisici (Heitel 2010, 67).

[9] În realitate era doar o jumătate de sferă din fier.

[10] Acestea din păcate sunt distruse şi nu pot fi restaurate.

3. APLICE TRIUNGHIULARE. S-au păstrat două fragmente și sunt de mici dimensiuni, cu un vârf, probabil rotunjit. Cel mai bine păstrat fragment are dimensiunea de 10/10 mm (**Pl. III/20–21**).
4. APLICĂ RECTANGULARĂ, ruptă în două, cu o perforație centrală. S-a păstrat doar un exemplar (L = 21,5 mm, l = 16 mm, grosimea = 0,4 mm; **Pl. III/1, 8**; **Pl. XI/5a–b**)[11].
5. APLICĂ RECTANGULARĂ, cu patru nituri (L = 22,2 mm, l = 15 mm, grosimea = 0,5 mm; **Pl. II/2**; **Pl. XI/9**).
6. APLICĂ TRAPEZOIDALĂ, cu perforație centrală, avea probabil nituri la colţuri (L = 33 mm, l = 20 mm, grosimea = 0,4 mm). Piesa este ruptă în mare parte, dar din ce s-a mai păstrat, conform radiografiei are decor în ghirlande duble, aplicat pe o latură, executat prin punctare. Se prindea de centură prin nituri, dar s-a mai păstrat un singur orificiu pentru acestea (**Pl. II/3**; **Pl. IX/1–2**; **Pl. XI/11**).
7. APLICĂ RECTANGULARĂ, cu o tăietură de aceeași formă pe centru (H = 16,6 mm, L = 14,4 mm păstrat). La colţurile păstrate are două nituri de care era prins un alt rest de placă (**Pl. II/1**; **Pl. XI/10**).

Lungime adunată a pieselor recuperate ajunge la aproximativ 55 cm, fără limba de curea atârnată. Dacă avem în vedere şi spaţiile necesare dintre aplice, am putea dubla lungimea acestei centuri. Din păcate nu putem spune mare lucru despre ordinea aplicelor. Dacă avem în vedere piesa de la Petrovcsics, lângă cataramă trebuie să fi fost măcar o plăcuţă de bronz[12], dar aici avem trei astfel de piese. Lângă ele, urmau aplicele alungite, dispuse vertical, paralele.

Dintre acestea, cel mai important element îl constituie aplicele nr. 2, necunoscute autorilor cercetării. Acestea sunt identice cu cele descoperite în M.1. de la Petrovcsics, din regiunea Sirmium[13].

Un al doilea element important îl constituie faptul că modul de execuție al aplicelor florale (nr. 1), aproape identice cu un exemplar descoperit pe placa de la catarama centurii din aceeași localitate, este realizat oarecum atipic pentru piesele din Pannonia secolului al X-lea. Acestea erau în cea mai mare parte piese din argint sau bronz, turnate cu tot cu nituri[14]. Doar foarte rar sunt din foiţă de bronz sau argint. Exemplarele de la Pecica au fost executate din foiţă de bronz, acoperită la suprafaţă cu staniu pentru a crea senzația că sunt din argint, conform analizelor chimice[15]. Acest procedeu a fost posibil ca urmare a temperaturilor de topire a celor două metale care sunt diferite (Sn se topește la 231º C bronzul la 880–1040º C). Al doilea element îl constituie faptul că niturile sunt fixate după confecționarea aplicelor. Modelul decorativ, deși poate părea asemănător cu piesele din veacul al X-lea, în acest moment nu are analogii decât la Petrovcsics.

Un alt element similar cu piesele din Serbia, îl constituie catarama, identică din punct de vedere al formei[16]. Ei i se mai adaugă faptul că decorul unei plăci de centură a fost parțial executat prin punctare, anume două rânduri, asemeni piesei din Serbia. Diferența constă în faptul că piesa de la Pecica este decorată cu ghirlande, nu cu linii drepte punctate (**Pl. IX**).

O altă inadvertență, constă în faptul că o mare parte a niturilor cu cap floral nu se dovedesc a fi altceva decât fragmente de aplice florale sau alungite, distruse sau care, prin corodare s-au dezintegrat. Datorită corodării lor, nu se mai pot distinge foarte bine care au aparţinut aplicelor şi care sunt cele care au cap floral. Ceea ce se poate spune este doar faptul că sunt de mai multe feluri, dovadă că ele aparțin unor piese sau aplice diferite. Sunt astfel, nituri cu lungimea de 4,5 mm şi diametrul de

[11] Dumitriu 2001, 131, Taf. 44/60, 61; Reabţeva 2014, 335, Fig. 93/14.
[12] Dacă în fotografia publicată în anul 2000 ordinea pieselor este fie şi parţial cea descoperită în mormânt, atunci după cataramă urma aplica.
[13] Stanojev 1989, 91, 93/fig. 495–501; Jovanović 1977, 155.
[14] Pletnjov, Pavlova 1994–1995, 24–239.
[15] Pentru identificarea relativă a compoziției pieselor, care păreau a fi din argint sau care aveau oxizi de cupru pe suprafața lor, au fost efectuate de către inginer Migdonia Georgescu (Centrul Naţional de Cercetări și Investigaţii Fizico-Chimice și Biologice – MNIR) măsurători prin fluorescență de raze X, cu ajutorul unui spectrometru portabil tip InnovX Alpha Series, prevăzut cu anticatod din W, detector SiPIN cu răcire prin efect Peltier, tensiunea aplicată 30 kV, intensitatea 40 micro A și un timp de achiziție de 30 s. Mulțumirile autorului doamnei Migdonia Georgescu.
[16] O piesă similară a mai fost descoperită și în Croația, la Torček-Cirkvišće, în M. 243, iar datarea sa este similară, anume sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul celui de-al XIV-lea (Krznar 2015, 56, 57, sl. 9). Mulțumim pentru precizări domnului Siniša Krznar. Alte piese asemănătoare, considerate ca fiind catarame în forma literei D, au fost publicate și de către R. Whitehead (Whitehead 1996, 19, nr. cat. 51-54, 56). Acestea au avut o circulație în timp destul de lungă, de după mijlocul secolului al XIII-lea până spre 1500.

1,5 mm. Alte nituri, au lungimea de 3,7 mm şi diametrul de 0,9 mm (are şi bucăți de aplică). Altele au 5,1 mm şi diametrul de 1,6–1,7 mm (acestea au şi bucăţi din aplică). Şi în acest caz, elucidarea vine tot de la inventarul unui alt mormânt, anume M.2 din aceeași localitate Petrovcsics[17]. De o parte şi de alta a sternului, acesta avea două rânduri de nituri cu cap floral. În lipsa unui plan al mormântului de la Pecica, rămâne doar să presupunem că şi M.1 de aici avea acelaşi tip de piese, dispuse similar cu cele din M.2 de la Petrovcsics.

În afara acestor piese cunoscute, am mai găsit resturi de împletituri de sfoară (**Pl. VI/1**; **Pl. XI/12a–c**) combinată cu sârmă de bronz şi o paietă (**Pl. VI/1**; **Pl. XI/13**). Nu se precizează însă care a fost poziția lor în mormânt.

Tot din mormânt au mai fost recuperate o jumătate de sferă de fier, cu o perforaţie dreptunghiulară (**Pl. VIII/1**)[18] şi un fragment de piesă de fier (**Pl. VIII/2**)[19]. Așa-zisele bile de fier, nu există. Poate doar aceste fragmente de fier, recuperate cu pământ pe ele să fi fost confundare cu niște bile. Este adevărat însă că am găsit două „bile” dar care au fost din pământ şi care la spălare s-au dezintegrat şi câteva pietricele. Lor li se mai adaugă un fragment de tub de fier (**Pl. VIII/3**), dar care are cu totul alte dimensiuni decât cele indicate[20] şi câteva bucățele de piele, cel mai probabil de vită (**Pl. VII/1–5**).

Ambele morminte au avut aceeași poziție a defunctului. De asemenea, ambele au fost îngropate lângă monumente de cult din piatră, cu altarul semicircular.

Piesele de inventar, în bună parte de tradiție bizantină sau balcanică, descoperite în necropola de la Petrovcsics sugerează o datare pentru veacul al XIII-lea, eventual începutul secolului al XIV-lea.

La ambele morminte bogăția inventarului este aproape atipică pentru Ungaria secolelor XIII–XIV, exceptând mediul ortodox de influență bizantină observat în special spre periferia graniței sudice a Ungariei medievale (Cuptoare-Sfogea, Arača, Ilidia-Oblița). Prezența centurii cu aplice în morminte este oricum o raritate după secolul al X-lea. Obiceiul depunerii sale în complexele funerare reapare în special la venirea cumanilor[21] în aceste regiuni. Interesant este însă faptul că aceste piese din mormintele atribuite cumanilor sunt în bună parte și de tradiție central europeană. În spaţiul Balcanic ea a fost în uz în diverse forme şi variante[22].

ANALIZA ANROPOLOGICĂ

Din scheletul descoperit în acest mormânt s-au mai recuperat doar câteva oase păstrate la Muzeul Național de Istorie a României, împreună cu fragmente de piese din inventarul său. Din coloana vertebrală s-au găsit doar trei vertebre lombare (**Pl. XII/1**). Ele au dimensiuni reduse și evidențiază gracilitatea accentuată a individului respectiv. Este foarte posibil ca acest schelet să fi aparținut unei femei și să fi avut statura mică. Împreună cu oasele amintite, au mai fost găsite două oase metacarpiene (**Pl. XII/3b–c**) și o falangă de la mâna stângă (**Pl. XII/1**)[23].

ASPECTE PATOLOGICE

Pe toate corpurile vertebrale se puteau observa tasări. De asemenea, apar corpusculi Schmorl, de diferite dimensiuni și adâncimi (**Pl. XII/3**). În ordinea în care apar în fotografie, primul dintre ei este puțin adânc și are dimensiunile de 9,65 × 8,68 mm. Următorul măsoară 6,76 × 5,37 mm. Cei doi corpusculi găsiți pe ultima vertebră au dimensiunile de 6,43 × 4,08 mm, acesta fiind mai puțin adânc, respectiv de 8,03 × 4,25 mm, ultimul fiind mai adânc și mai îngust. Astfel de formațiuni apar ca o consecință a herniei intervertebrale a discurilor, care prezintă câteva forme de manifestare. Cea de care

[17] Stanojev 1989, 91–92, 94/fig. 502.
[18] Diametrul =16 mm; Înălțimea =11 mm.
[19] Lungime =17 mm; lățime =17 mm; Înălțime = 8 mm.
[20] Real este: Diametrul = 14 mm; Lungime = 38 mm.
[21] Brmbolić 1996, 274–277.
[22] Rosetti 1972, 3, 6, fig. 4–10, p. 7, fig. 11–15; Alexandrov 1984, 34–36; Dumitriu 2001, Taf. 34, Taf. 35/1–19, Taf. 43, taf. 44, Taf. 45/1–13, 16, 17, Taf. 46; Doncheva 2012, 82–98; Reabţeva 2014, 127–146.
[23] Ifrim *et alii* 1983, 81; Traian 1993, 39.

suntem interesați noi aici este cea numită hernie verticală a discului. Ea constă în îngustarea spațiului intervertebral, din cauza deformării discului cartilaginos situat între două vertebre, astfel încât acesta penetrează în spațiul trabecular al corpului vertebral. Etiologia specifică acestor corpusculi nu este bine definită dar, se pare ca un factor major care contribuie la formarea lor este procesul traumatic, care are drept consecință infecțiile, osteoporoza și boala neoplazică. Aceste probleme fac osul mult mai sensibil și facilitează proliferarea corpusculilor Schmorl[24]. O altă consecință a acestor formațiuni este degenerarea corpului vertebral. Se pare ca ele pot apărea și ca urmare a implicării coloanei vertebrale în eforturi prelungite, prin cărarea frecventă a greutăților în diferite moduri, sau prin ridicarea lor. Astfel de activități rezultă în apariția stresului biomecanic exercitat asupra coloanei vertebrale[25]. Pe toate cele trei vertebre se pot observa și urme de osteoporoză.

ASPECTE TAFONOMICE

Toate oasele au o culoare verzuie, determinată de contactul cu un obiect din cupru sau bronz, care a fost puternic oxidat.

BIBLIOGRAFIE

Alexandrov 1984	G. Alexandrov, Srednovekovno bălgarsko săkrovište ot Mihailovgrad, *A Arheologija Sofia*, 26, 1, 1984, p. 29–38
Brmbolić 1996	M. Brmbolić, The Kuman Belt from the Area of Tomaševac, *Starinar*, NS, XLVII, 1996, p. 273–277
Doncheva 2012	S. Doncheva, A Silver Gilded Belt from the 13th–14th century, în S. Doncheva, Metal Art Production in Medieval Bulgaria. Jewelry craftsmanship in Bulgaria at the Middle Age, *LAP*, 2012, p. 82–98
DIR	*Documente Privind Istoria României*, *C. Transilvania*, București
Dumitriu 2001	L. Dumitriu, *Der Mittelalterliche Schmuck des Unteren Donaugebietes im 11.–15. Jahrhundert*, Bucharest, 2001
Györffy 1963	Gy. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország Történeti Földrajza*, I, Budapesta, 1963
Heitel 2010	S. M. Heitel, *Începuturile artei medievale în bazinul inferior al Mureșului*, Timișoara, 2010
Ifrim *et alii* 1983	M. Ifrim *et alii*, *Atlas de anatomie umană, I, Extremitatea cefalică, Trunchiul, Membrul superior, Membrul inferior*, București, 1983
Jovanović 1977	V. S. Jovanović, Prilozi hronologiji srednjevekovnih nekropola Jugoslavije i Bugarske. I, *Balkanoslavica*, Balcanoslavica, Institut za Staroslovenska Kultura, Prilep ,VI, 1977, p. 141–187
Krznar 2015	S. Krznar, Nova sezona istraživanja lokaliteta Torčec – Cirkvišče, *Godišnjak Instituta za Arheologiju*, Zagreb, XI, 2015, p. 54–58
Pletnjov, Pavlova 1994–1995	V. Pletnjov, V. Pavlova, Rannosrednovekovni remăčni aplikacii văv Varnenskija arheologičeski muzej, *Izvestija na Narodnija Muzej*, Varna, 30–31 (45–46), 1994–1995, p. 24–239
Reabţeva 2014	S. Reabţeva, *Piese de podoabă şi vestimentaţie din Moldova şi Ţara Românească în contextul relațiilor cultural istorice (secolele XIV–XVII)*, Brăila, 2014
Roberts, Manchester 1995	Ch. Roberts, Manchester, K., *The Archaeology of Disease*, Cornell Publishing Limited, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1995
Rosetti 1972	D. V. Rosetti, Tezaurul de podoabe medievale de la Olteni (Teleorman) şi elementele lor bizantine, *Buletinul Monumentelor Istorice*, Institutul Național al Patrimoniului, București, XLI, 4, 1972, p. 3–14
Stanojev 1989	N. Stanojev, *Nekropole X–XV veka u Vojvodini. 712 Kataloških jedivica*, Novi Sad, 1989
Traian 1993	T. Traian, *Atlas de anatomie umană. Osteologie*, Fascicula 1, București, 1993

[24] Roberts, Manchester 1995, 107.
[25] Stirland, Waldron 1997, 329–335.

Stirland, Waldron 1997 — A. J. Stirland, T. Waldron, Evidence for Activity Related Markers in the Vertebrae of the Crew Mary Rose, *Journal of Archaeological Science*, 24 (1997), p. 329–335

Suciu 1968 — C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București, 1968

Whitehead 1996 — R. Whitehead, *Buckles. 1250—1800*, Essex, 1996

LISTA ILUSTRAȚIEI

Pl. I. Harta descoperirilor.
Pl. II. 1. Aplice de centură (fragmente); **2.** Aplice de centură rectangulare; **3.** Aplice de centură; **4.** Aplice tip floare (fragmente); **5.** Centură; **6.** Aplice tip floare (fragmente).
Pl. III. 1, 8. Aplice de centură (sparte); **2–6, 9–15**. Aplice tip floare (fragmente); **7.** Nit; **16–19**. Aplice alungite (fragmente); **20–21**. Aplice triunghiulare (fragmente).
Pl. IV. 1. Nituri; **2.** Aplice tip floare (fragmente).
Pl. V. 1. Nituri și aplice (fragmente); **2, 3, 5, 7, 12, 15**. Aplice tip floare (fragmente); **4, 8, 9, 13, 14**. Aplice alungite (fragmente); **6, 10, 11, 16–19**. Nituri; **20.** Nituri, piele și aplice (fragmente).
Pl. VI. 1. Sfoară împletită și paietă; **2, 2a, 9.** Nituri; **3, 3a, 4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a, 9**. Aplice alungite (fragmente); **10.** Aplice tip floare (fragmente).
Pl. VII. 1–5. Centură de piele (fragmente); **6–7.** Pietre mici.
Pl. VIII. 1–2. Centură de piele (fragmente); **3.** Tub de fier (fragment); **4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a.** Cuie (fragmente).
Pl. IX. Aplice de centură. **1.** Fotografie; **2.** Radiografie.
Pl. X. Reconstituire parțială.
Pl. XI. 1. Cataramă; **2-4.** Aplice tip floare; **5a–b, 6**. Aplice tip floare (fragmente); **7.** Aplice alungite (fragmente); **8.** Nituri; **9.** Aplică; **10.** Aplică; **11.** Aplică de centură; **12a–c.** Sfoară împletită; **13.** Paietă.
Pl. XII. 1. Vertebre lombare ale individului descoperit în mormântul nr. 1; **2.1.** Falanga; **2–3.** Oase metacarpiene; **3.** Corpisci Schmorl pe corpurile vertebrale.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Pl. I. The localisation of the sites.
Pl. II. 1. Belt appliqués (fragments); **2.** Rectangular belt appliqués; **3.** Belt strap; **4.** Flower type appliqués (fragments); **5.** Belt; **6.** Flower type appliqués (fragments).
Pl. III. 1, 8. Belt appliqué (broken); **2–6, 9–15.** Flower type appliqués (fragments); **7.** Rivet; **16-19**. Elongated appliqués (fragments); **20–21.** Triangular appliqués (fragments).
Pl. IV. 1. Rivets; **2.** Flower type appliqués (fragments).
Pl. V. 1. Rivets and appliqués (fragments); **2, 3, 5, 7, 12, 15.** Flower type appliqués (fragments); **4, 8, 9, 13, 14.** Elongated appliqués (fragments); **6, 10, 11, 16–19.** Rivets; **20.** Rivets, leather and appliqués (fragments).
Pl. VI. 1. Rope braids and spangle; **2, 2a, 9.** Rivets; **3, 3a, 4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a, 9.** Elongated appliqués (fragments); **10.** Flower type appliqués (fragments).
Pl. VII. 1–5. Leather belt (fragments); **6–7.** Small stones.
Pl. VIII. 1–2. Leather belt (fragments); **3.** Iron tube (fragment); **4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a.** Nails (fragments).
Pl. IX. Belt strap. **1.** Photo; **2.** Radiography.
Pl. X. Partial reconstitution.
Pl. XI. 1. Buckle; **2–4.** Flower type appliqués; **5a-b**, **6.** Flower type appliqués (fragments); **7.** Elongated appliqués (fragments); **8.** Rivets; **9.** Appliqué; **10.** Appliqué; **11.** Belt strap; **12a–c.** Rope braids; **13.** Spangle.
Pl. XII. 1. Dorsal vertebrae of the individual discovered in Grave no. 1; **2.1.** Phalanx; **2–3.** Metacarpal bones; **3.** Schmorl's nodes on the vertebral bodies.

SILVIU OȚA,
Muzeul Național de Istorie al României
silviuota@yahoo.com
ALEXANDRA COMȘA
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
alexconsa63@yahoo.com

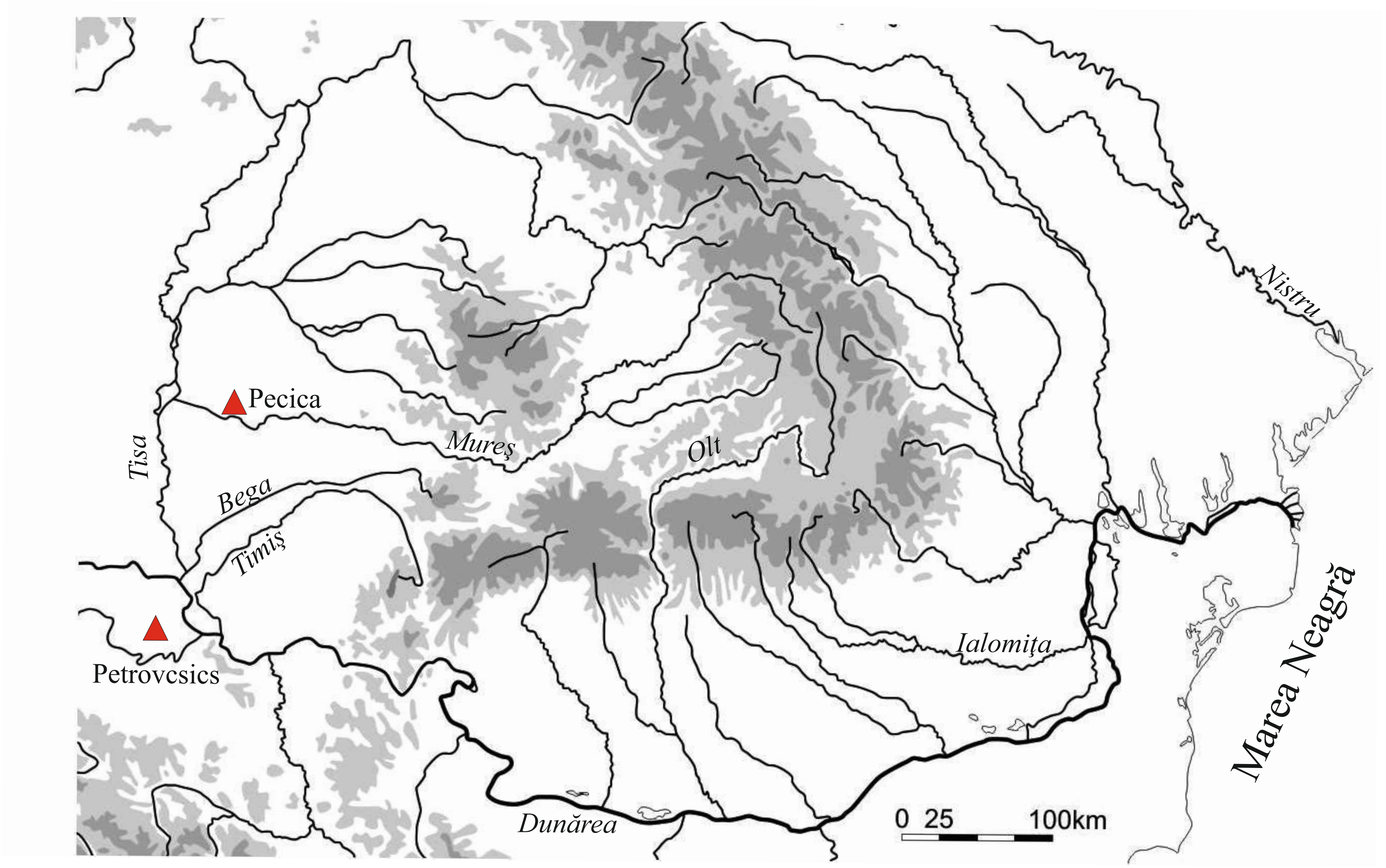

Nistru
Pecica
Mureş
Olt
Tisa
Bega
Timiş
Petrovcsics
Ialomiţa
Marea Neagră
Dunărea
0 25 100km

Pl. I

Pl. II

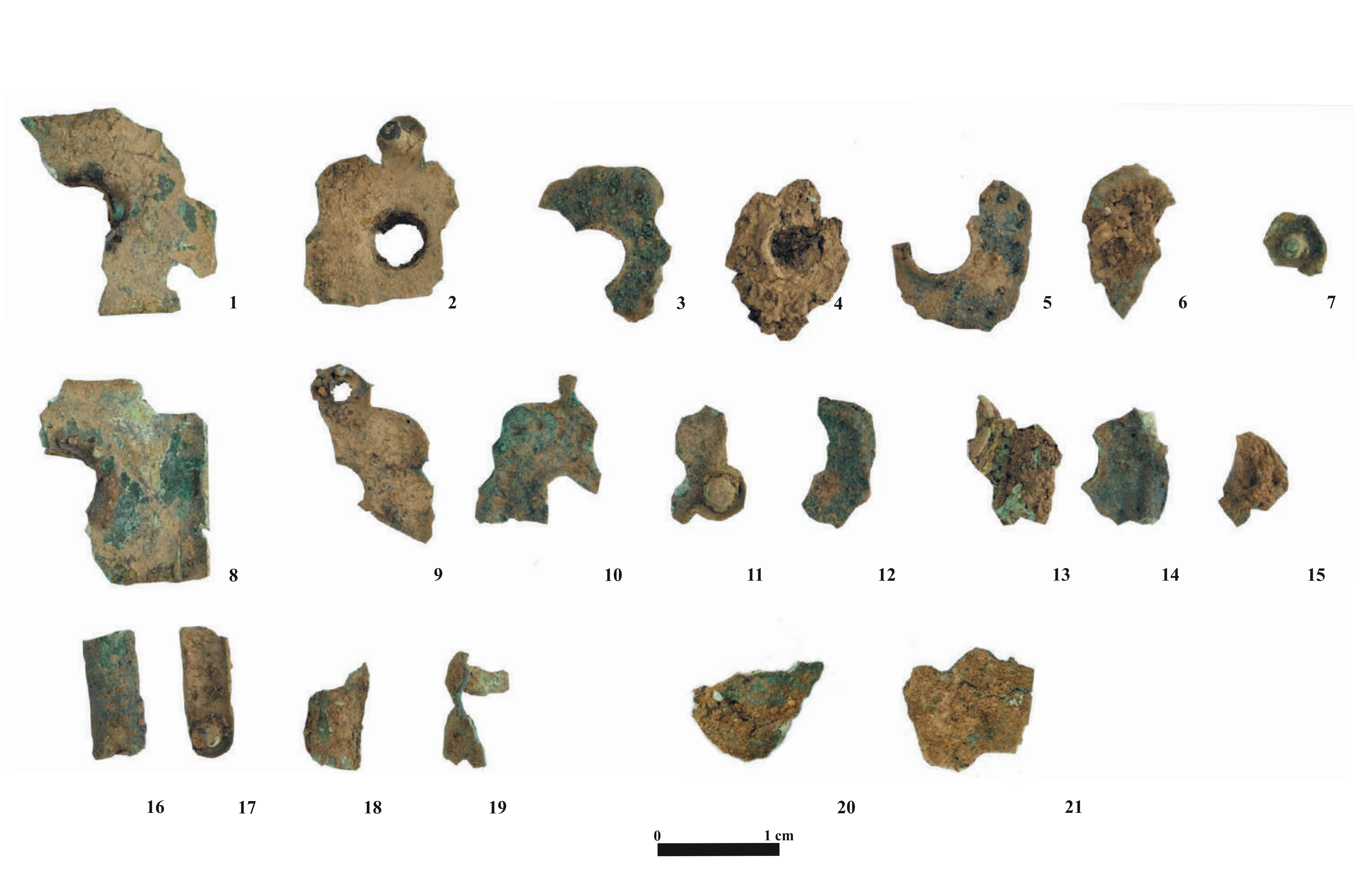

Pl. III

1

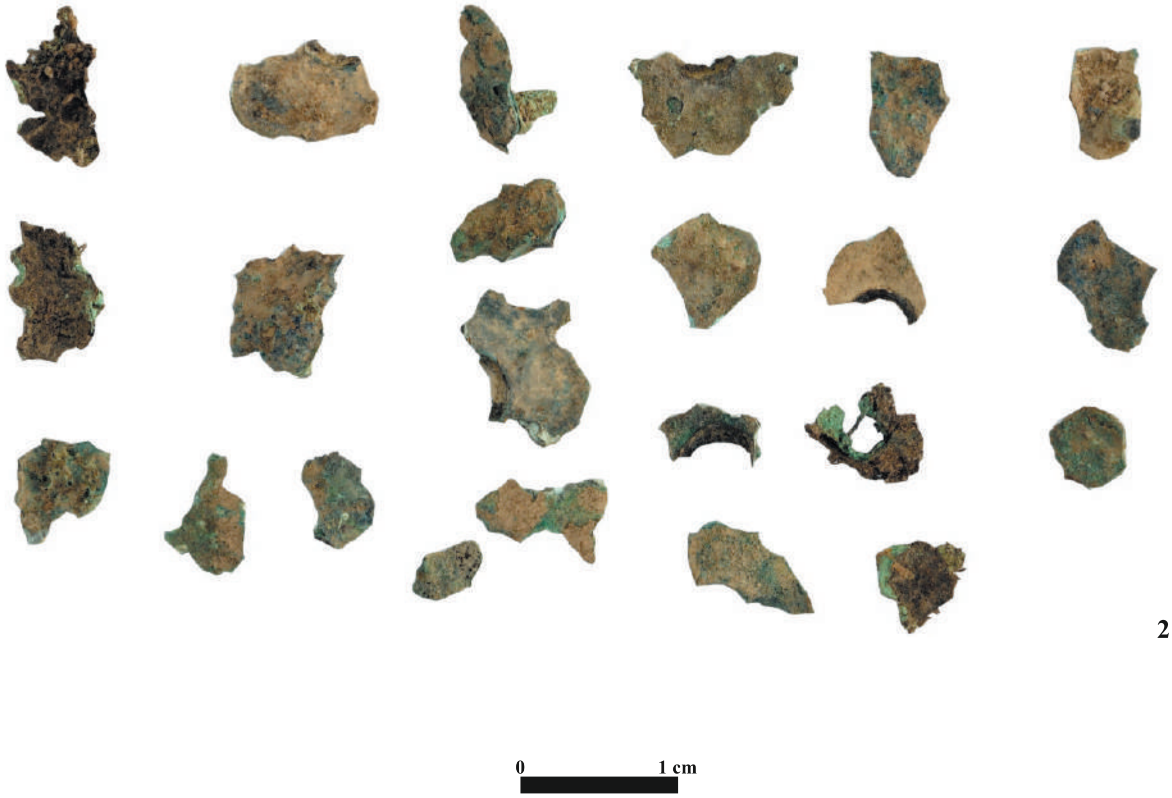

2

Pl. IV

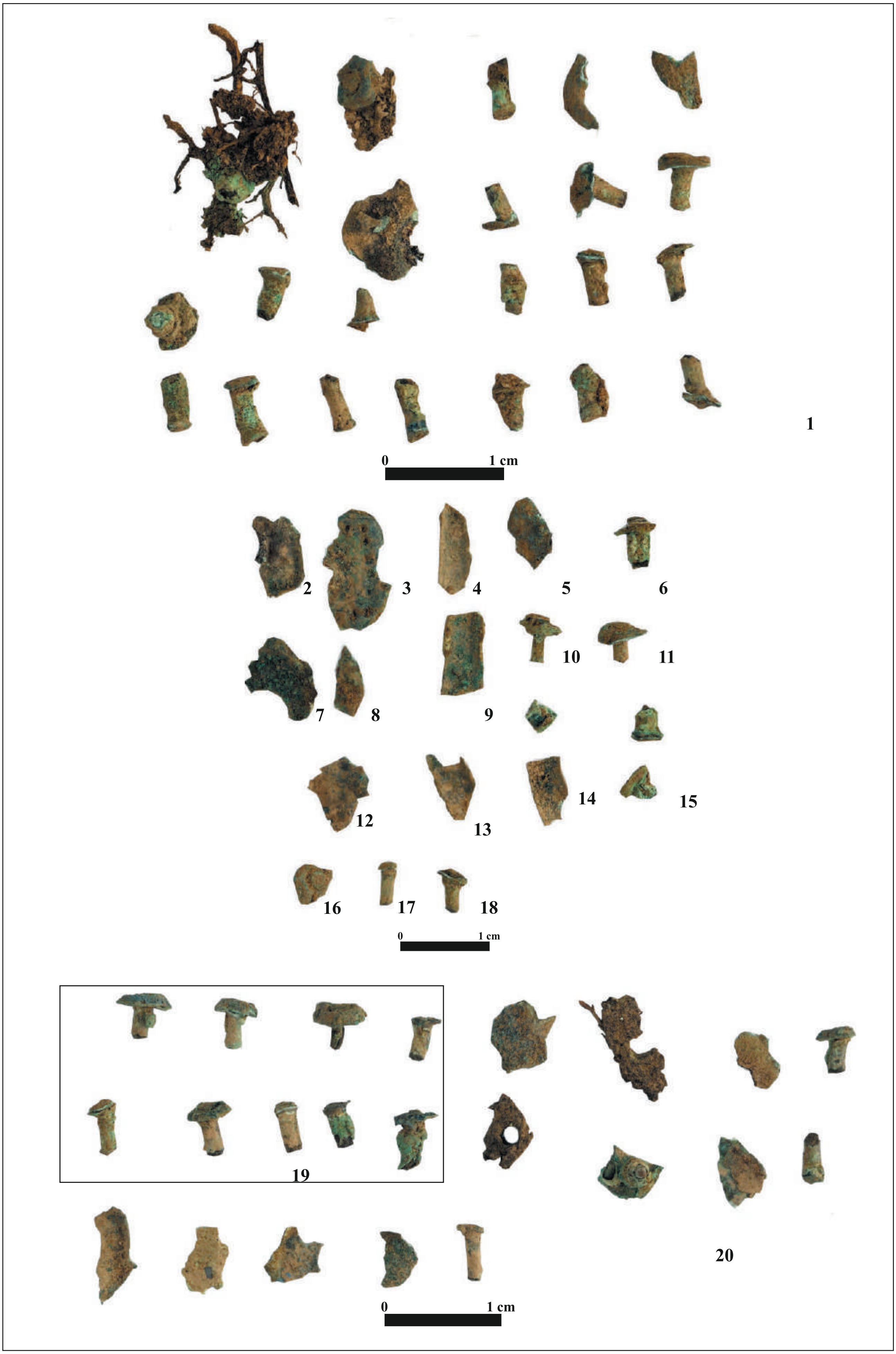

Pl. V

Pl. VI

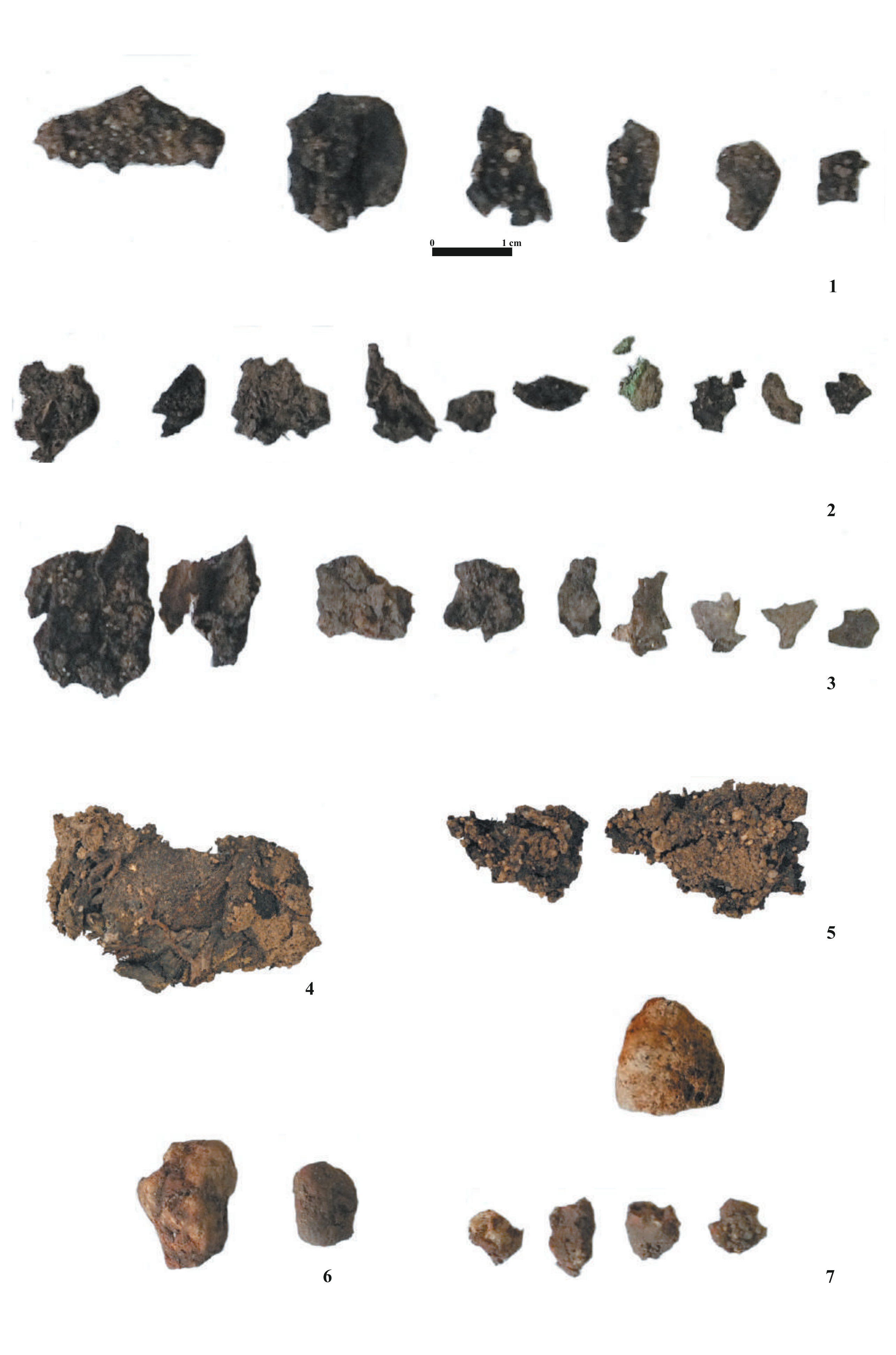

Pl. VII

Pl. VIII

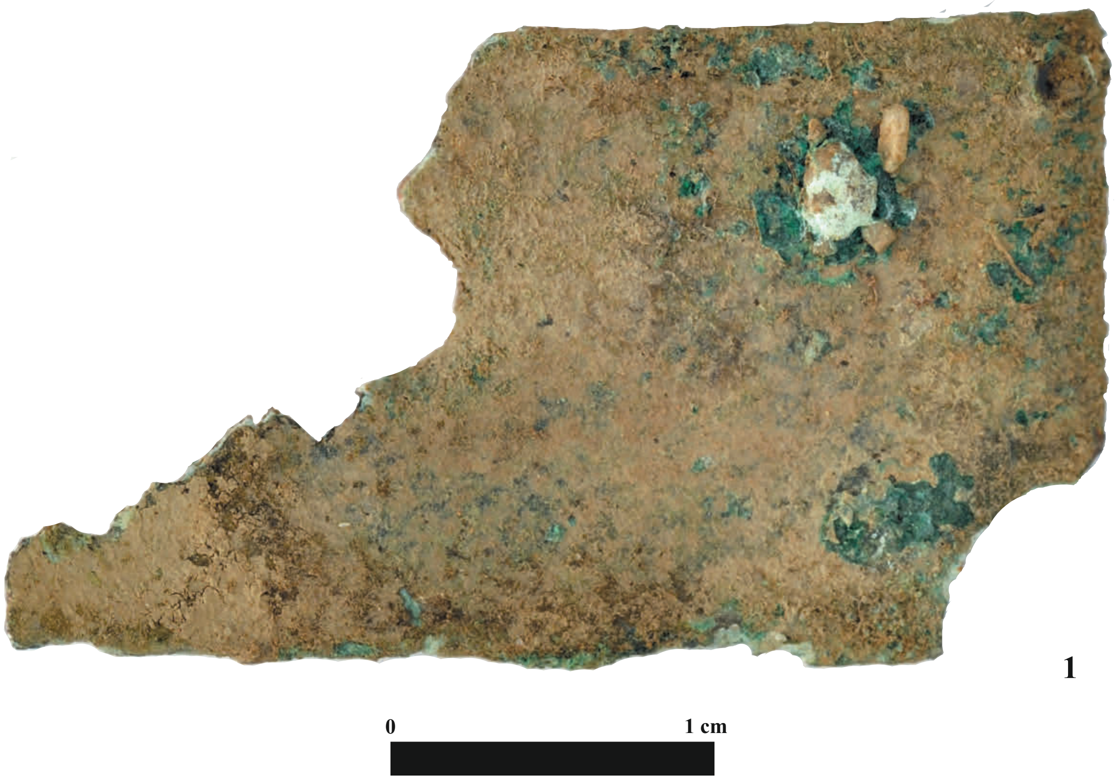

1

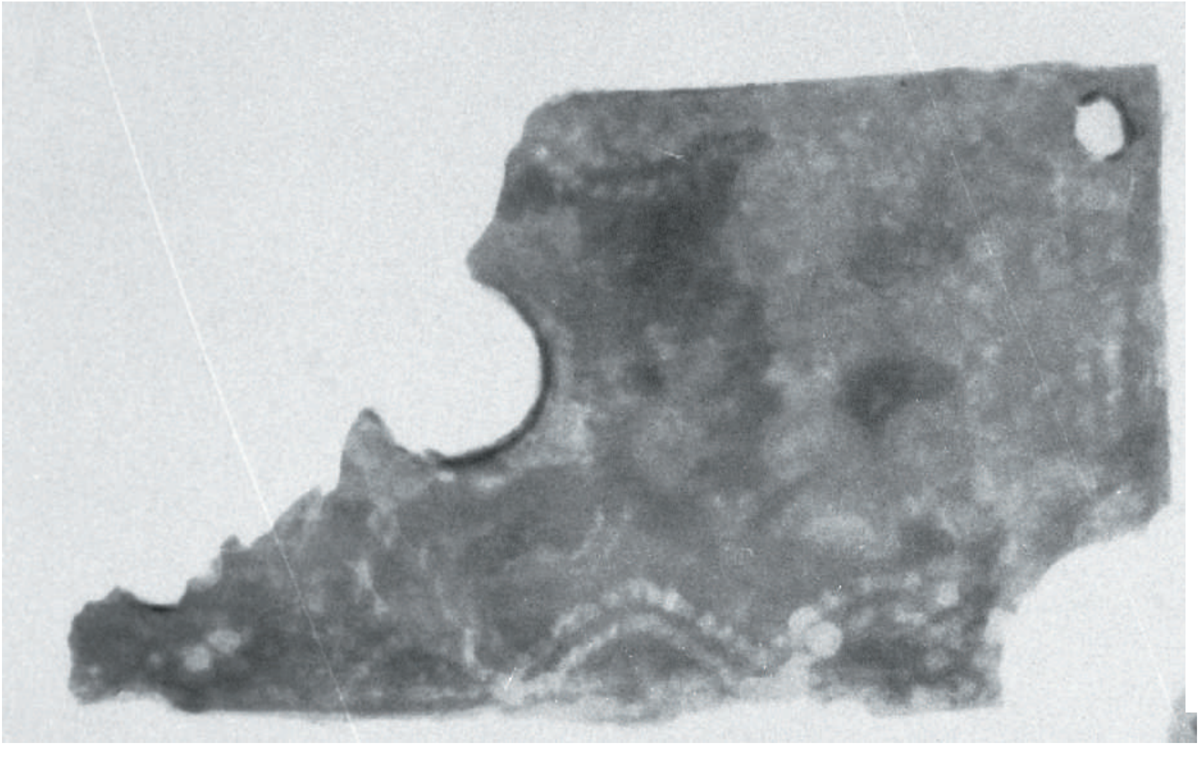

2

Pl. IX

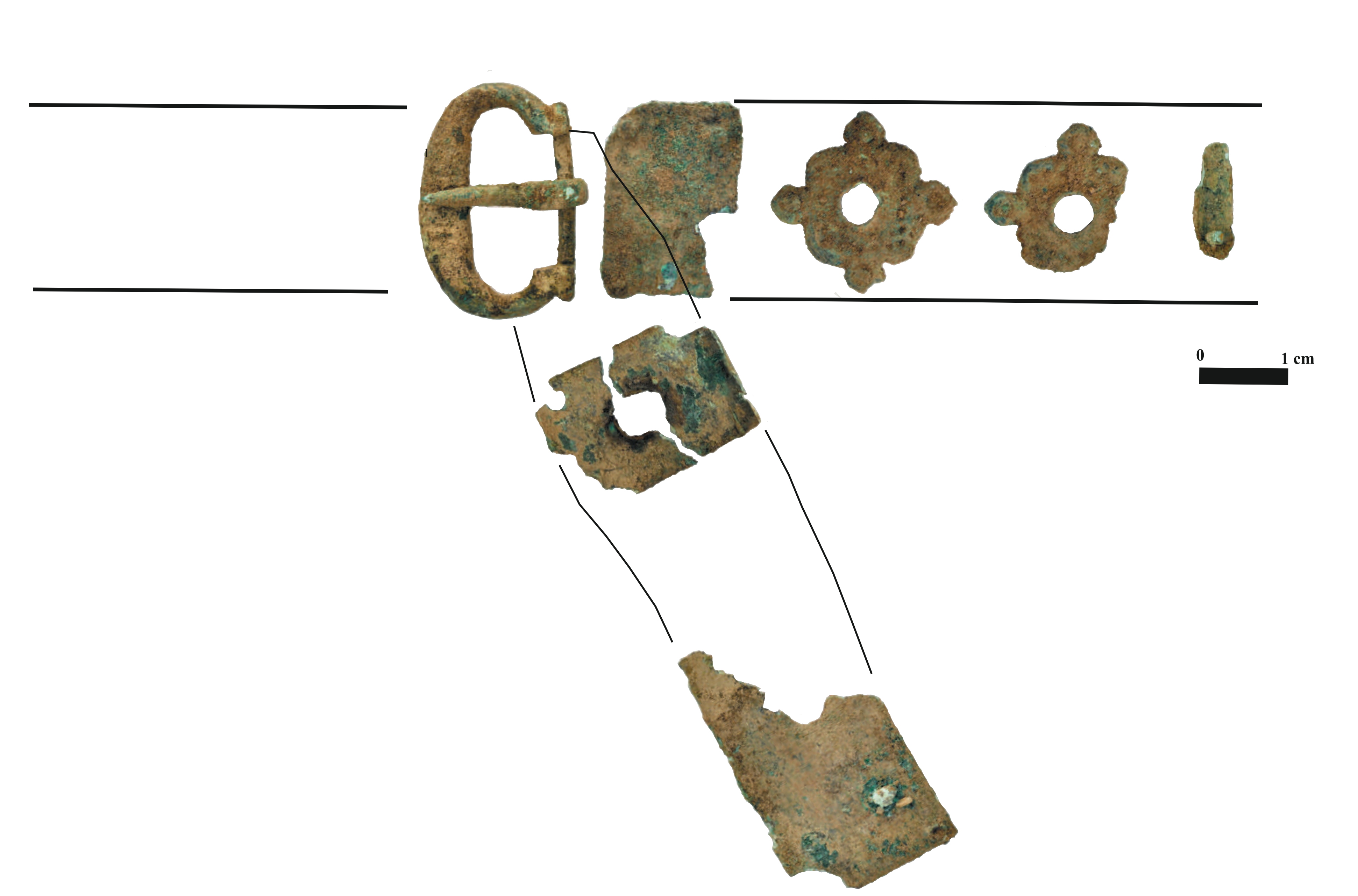

Pl. X

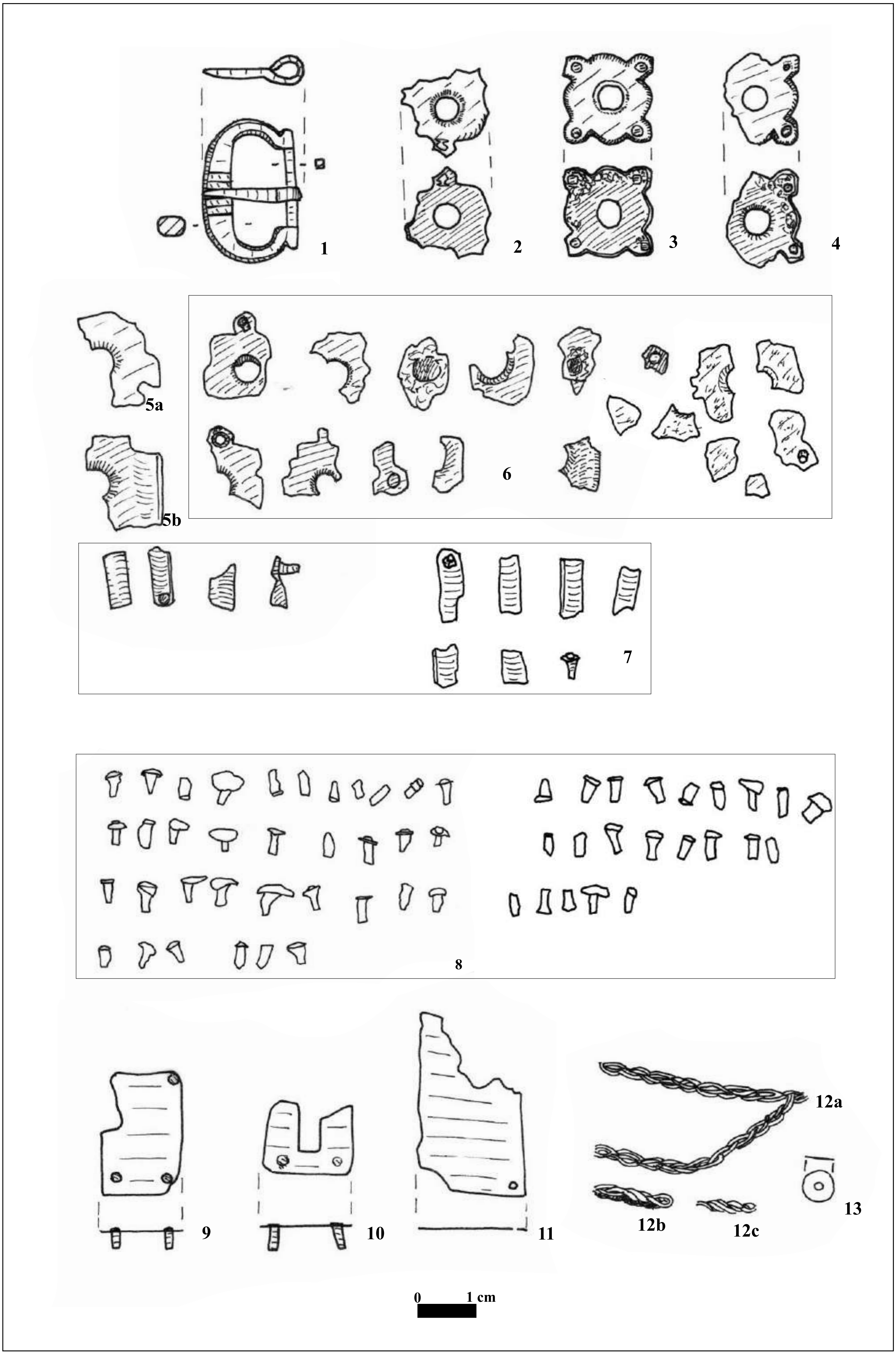

Pl. XI

1

2

Pl. XII

CERCETĂRI ARHEOLOGICE SISTEMATICE[1] (2017)

A. SITURI NEO-ENEOLITICE

I. BORDUȘANI, com. Bordușani, jud. Ialomița; Bordușani – *Popină*; MNIR, MJI, UVT; Dragomir N. Popovici (responsabil științific, MNIR), Cătălina Cernea (MJI), Ioan Cernău (MJI), Constantin Haită, Valentin Radu (MNIR), Gabriel Vasile (IAB), Monica Mărgărit (UVT), Loredana Niță (UVT).
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: continuarea cercetărilor în zona α, unde au fost identificate o zonă menajeră, câteva complexe funerar și o locuință (nr. 20).
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: în zona menajeră au fost constatate depuneri în toate sectoarele, sub forma unor sedimente siltice de culoare cenușie, cu structură eterogenă, conținând lentile de cenușă cu fragmente milimetrice și centimetrice de cărbune, uneori lentile fine de coprolite, fragmente ceramice, oase și scoici ce sugerează că spațiul respectiv a fost utilizat pentru depunerea resturilor menajere dar și, punctual, pentru perioade scurte de timp, a staționării unor animale. În sectoarele 8 şi 13 după demontarea nivelului de depuneri menajere, au fost descoperite resturi scheletice ce provin de la patru indivizi, toți încadrați în grupa de vârstă *infants* (0–3 ani). Structura neincendiată care prin caracteristicile distrugerile sale se încadrează în categoria celor distruse sistematic, foarte probabil, imediat după momentul încetării utilizării ei drept locuință.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (*s.v.* Bordușani – *Popină*).

II. *Microzona* **BUCŞANI**, com. Bucşani, jud. Giurgiu; MNIR, UAIC, IAB; Cătălin Bem (responsabil științific, MNIR), Andrei Asăndulesei (UAIC), Adrian Bălăşescu (IAB), Radu Coman (MJI), Irina Ene (MNIR), Constantin Haită (MNIR), Simona Munteanu (MJI), Cătălin Nicolae (IAB), Sorin Oanţă-Marghitu (MNIR), Felix Tencariu (UAIC), Radu Valentin (MNIR), Florin Vlad (MJI).
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: cercetările s-au subsumat, firesc, obiectivelor asumate și s-au referit la cercetări de teren propriu-zise, carote sedimentologice, măsurători magnetometrice, analize aerofotogrammetrice, realizări de DTM-uri, prelevări de probe radiocarbon, prelucrarea unor categorii de materiale arheologice.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: stațiunea de la Pădure-*Pepinieră 2* (*La Pitica*) este, foarte probabil, una dintre așezările postulatei faze Gumelnița B2, fără îndoială, cronologic și cultural, amplasată între locuirile Gumelnița B1 din luncile râurilor interioare ale Munteniei și aspectul Brătești. Datele radiocarbon obținute, deocamdată, pentru șase probe, indică pentru locuirea Gumelnița târzie un interval care este similar atât cu cel din cazul așezării Cernavoda Ic (cu importuri Cucuteni B) de la Săveni[2] (jud. Ialomița), cât și cu cel al întregii faze Cernavoda Ic[3]. În ceea ce privește locuirile din spațiul Bucșani *Pădure-Şcoală*, am continuat cercetarea complexelor ulterioare necropolei medievale din sectorul V. Materialele ceramice asigură datarea complexelor în secolele XV–XX. Faptul că resturile osoase umane descoperite sunt numeroase, dar toate în poziție secundară, poate indica extinderea necropolei și în acest spațiu.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: Bem 2017.

III. HÎRȘOVA, jud. Constanța; Hîrșova – *Tell* (Programul de cooperare româno-francez Hîrșova-*tell*); MNIR, CNMCDT, UVT; Dragomir N. Popovici (responsabil științific, MNIR), Bernard Randoin (Ministerul Culturii, Franța), Ana Ilie (CNMCDT), Constantin Haită, Valentin Radu (MNIR), Monica Mărgărit (UVT), Loredana Niță (UVT).
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: a fost continuată cercetarea arheologică în suprafețele SC/pP și SI/2009.

---

[1] Șantierele sunt prezentate după următoarele criterii: localizare administrativă; denumire punct/sector/denumire antică; instituția organizatoare a cercetării, instituții partenere (unde este cazul) – vezi *infra* lista prescurtărilor; membrii colectivului de cercetare; principalele obiective ale campaniilor, principalele descoperiri, referințe bibliografice.
[2] Cernea, Vlad 2015, 197.
[3] Bem 2001–2002.

PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: a fost documentată prima fază din evoluția structurii de combustie C. 2084,US 20924, US 20934 (cercetate în campania 2016), dar și US 20961, US 20964, US 20965 = US 20974, precum și US 20973 = US 20977 (cercetate în campania 2017), reprezintă contexte ocupaționale exterioare ale SL. 114, imediat anterioare SL. 113. Sub SL. 114 a fost cercetat un depozit arheologic gros de circa 50 cm, înregistrat în profilul de vest al SI/2009 drept US 20263 – un nivel de locuire, de culoare brun mediu, omogen. S-a observat că acest nivel prezintă o evoluție interioară, cu caracter cronologic, caracterizată de apariția unor interfețe de natură organică – niveluri de coprolite, depozite de stuf, dar și variații cromatice și texturale. Între partea superioară și cea mediană au fost identificate o serie de gropi ale unor stâlpi, ce marchează urmele unor activități constructive, concentrate în colțul de sud-vest al sectorului. Această situație poate fi interpretată drept o zonă comună, utilizată de membrii locuințelor din apropiere, pentru diverse activități și care este net diferențiată un alt tip de complex denumit drept zonă menajeră, observat în mediul gumelnițean atât la Hîrșova-tell, cât și la Bordușani-Popină. Acest tip de complex, observat în cele două stațiuni, este definit de modul de acumulare stratigrafică și de componența din punct de vedere al elementelor antropice. El poate fi definit drept o categorie a spațiului utilizat pentru diferitele activități precizate în rândurile de mai sus. Descoperirea diferitelor gropi de stâlpi sugerează existența anumitor secvențe constructive de-a lungul cărora spațiul respectiv a cunoscut o altfel de utilizare. Este însă foarte interesantă descoperirea acestui tip de complex, pentru prima dată, în mediul Boian.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: Popovici *et alii* 2016; CCA 2018 (*s.v.* Hîrșova).

IV. SULTANA, com. Mânăstirea, jud. Călărași; Sultana – *Malu Roșu*; MNIR, MMB, MDJC, IAB; Cătălin Alexandru Lazăr – responsabil, Radian Romus Andreescu, Mihai Florea, Emil Dumitrașcu, Mădălina Voicu, Ionela Crăciunescu (MNIR), Valentin Radu, Constantin Haită (MNIR), Theodor Ignat, Vasile Opriş, Adelina Darie (MMB), Monica Mărgărit (UVT), Adrian Bălășescu, Mihaela Golea, Cătălin Ion Nicolae (IAB), Andrei Dorian Soficaru (Institutul de Antropologie Francisc I. Rainer), Valentin Parnic (MDJC), Cristina Covătaru, Ovidiu Frujina, Bogdan Manea (UB-FI), studenți, masteranzi și doctoranzi UB-FI și.

PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: continuarea săpăturilor arheologice și a cercetărilor interdisciplinare din cadrul celor două necropole eneolitice, din punctele *Malu Roșu* și *Școala Veche*; continuare cercetărilor interdisciplinare în așezarea de tip *tell* aparținând culturii Gumelnița; continuarea cercetărilor interdisciplinare în așezarea plană aparținând culturii Boian, din punctul *Ghețărie*; continuare cercetărilor interdisciplinare în așezarea de tip off-*tell* aparținând culturii Gumelnița; realizarea de carotaje sedimentologice și palinologice pentru reconstituirea paleomediului.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: cercetările au vizat investigarea complexelor ulterioare ce perforau nivelul de distrugere al construcției C1/2014. După cum se stabilise încă din campania 2016, aceste intervenții ulterioare sunt de tip groapă (cele mai multe), dar și o serie de șanțuri de fundație (C13/2017), ce delimitau o zonă rectangulară, pe toate laturile acesteia, legate cel mai probabil de o structură uşoară de suprafață. Materialele ceramice recuperate din aceste șanțuri de fundație pot fi atribuite exclusiv culturii Gumelnița. Patru dintre gropile posterioare identificate în campaniile anterioare, ce perforau nivelul de chirpici ars al construcției C1/2014, s-au dovedit în urma cercetării a aparține unor complexe funerare. Gropile aveau forme ovale sau rectangulare. Trei dintre acestea (M96, M98 și M99) conțineau schelete în poziție chircită, lateral, orientate pe direcții apropiate de est sau sud. Inventarul funerar lipsește în majoritatea cazurilor. Pe baza elementelor de tratament funerar și cazuisticii anterior documentate în necropola de la Sultana-*Malu Roșu*, aceste morminte pot fi atribuite perioadei eneolitice. Mormântul notat M97 conținea resturi redepozitate de la un individ reprezentat incomplet (craniul și membrele inferioare), asociate cu două vase ceramice întregi, ce prezentau caracteristici tipologico-stilistice specificei primei epocii a fierului.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (*s.v.* Sultana – *Malul Roșu*).

V. VITĂNEȘTI, jud. Teleorman; Vitănești – *Măgurice*; MNIR, MJT; Radian Andreescu (responsabil științific, MNIR), Katia Moldoveanu, Mihai Florea, Andreea Bîrzu (MNIR), Adrian Bălășescu (IAB), Valentin Radu, Constantin Haită (MNIR), Pavel Mirea, Ion Torcică (MJT), Sabin Popovici (Muzeul Romanațului, Caracal).

PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: verificarea limitei stratigrafice inferioare a nivelului de locuire aparţinând culturii Gumelniţa, faza B1, din suprafaţa Sy, fiind cercetat un sector cu dimensiunile de 14 × 10 m. Tot în această campanie a fost efectuat şi un sondaj de evaluare de teren în punctul denumit convenţional „Vităneşti IV”, amplasat în lunca Teleormanului la cca 1400 m NV de *tell*-ul din punctul „Măgurice”.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: au fost reluate săpăturile în suprafaţa Sy, unde a fost cercetată o zonă în care au apărut mai multe concentrări de chirpici ars, reprezentând cel mai probabil partea superioară a resturilor din distrugerea unor construcţii aflate în nivelurile de locuire anterioare. A fost descoperit şi un prim complex format dintr-o aglomerare de oase de dimensiuni mari, scoici, fragmente ceramice, precum şi o unealtă din corn cu gaură de fixare. Un al doilea complex este reprezentat de o groapă de mari dimensiuni (cca 2,50 × 6 m). Printre obiectele descoperite se remarcă o bază de cupă în formă antropomorfă. Cu totul deosebită este o figurină din lut ars cu ochii din scoică, piesă foarte rar întâlnită în plastica gumelniţeană. Sondajele efectuate în punctul „*Vităneşti IV*” au relevat câteva complexe reprezentate de gropi şi puţine materiale. Ceramica poate fi atribuită culturii Gumelniţa, faza A2, dar au fost găsite şi fragmente din epoca bronzului şi fierului.
REFERINŢE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (*s.v.* Vităneşti – *Măgurice*).

B. EPOCA BRONZULUI / PRIMA EPOCĂ A FIERULUI (HALLSTATT)

TĂRTĂRIA, com. Sălişte, jud. Alba; Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest*; MNIR; Corina Borş (responsabil ştiinţific, MNIR); Luciana Rumega-Irimuş, Vlad Rumega-Irimuş, Mădălina Voicu (MNIR).
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: cercetarea s-a concentrat numai în zona nordică a sitului, continuându-se şi extinzându-se săpătura arheologică în perimetrul stabilit în anul precedent, iar datorită disfuncţiilor survenite în acordarea fondurilor din bugetul Ministerului Culturii şi Identităţii Naţionale nu a mai fost posibilă efectuarea în timp util a prospectărilor geomagnetice în zona vestică a sitului şi deschiderea unui al doilea perimetru de cercetare. Strategia de cercetare vizează şi în etapa post-săpătură un demers pluridisciplinar, respectiv efectuarea unor serii de datări radiocarbon, dar şi a unor studii de palinologie şi arheozoologie.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: au fost identificate şase noi complexe arheologice, toate fiind cercetate integral. A fost finalizată şi cercetarea a două complexe identificate în campania precedentă. Pentru un singur complex, cercetarea a fost realizată parţial, fiind investigată numai partea nordică a acestuia. Similar situaţiilor observate în zona sudică şi estică a sitului cu prilejul cercetărilor arheologice preventive din anul 2012, dar şi celor observate în campania 2016, vestigiile aparţinând „locuirii” hallstattiene (perioada culturii Basarabi) sunt semnificative. Descoperiri aparte din această campanie arheologică sunt: o cană cu reprezentarea unei păsări acvatice; mai multe vase sparte pe loc (cu decor tipic Basarabi); o (posibilă) vatră portabilă; o figurină zoomorfă, fragmentară, din lut; un topor miniatural de piatră, fragmentar, reutilizat ca pandantiv; o serie de obiecte din metal – două cuţie din fier, o lamă de fier, un fragment de brăţară de bronz şi un ac de păr cu capătul în formă de „8”.
REFERINŢE BIBLIOGRAFICE GENERALE: Borş *et alii* 2013; CCA 2018 (s.v. Tărtăria – *Podu Tărtăriei vest*).

C. EPOCA CLASICĂ

I. BĂNEASA, com. Salcia, jud. Teleorman; Băneasa – *castru*; MNIR, MJT; Eugen S. Teodor (responsabil ştiinţific, MNIR), E. Dumitraşcu (MNIR), Dan Ştefan (Vector Srl), Pavel Mirea (MJT).
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: cercetarea s-a realizat la colţul de nord-est al castrului, fiind practic prima campanie arheologică „completă”, de 5 săptămâni, având drept scop principal definirea elementelor sistemului defensiv. A fost surprins şanţul de apărare, o bermă neobişnuit de lungă (10 m), palisada şi un segment dintr-o baracă militară. Situl are particularităţi notabile, datorate în primul rând condiţiilor naturale, respectiv un ecosistem stepic din

care lipsesc atât piatra, cât și pădurile, adică resursele esențiale pentru construcția unei fortificații romane. Lemnul era adus de la distanțe relativ mari (probabil între 15–25 de km), dar piatră se găsea doar dincolo de Dunăre, practic în altă provincie. În consecința, lemnul adus cu greutate era folosit cu socoteală, pentru utilități obligatorii (structura palisadelor, a clădirilor, unele meșteșuguri, precum olăritul), dar nu și pentru activități altminteri uzuale în lumea romană, precum fabricarea tegulelor sau a obiectelor de fier. Alte particularități sunt legate de organizarea spațiului interior al castrului.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: Teodor, Dumitrașcu, Ștefan 2017; CCA 2018 (*s.v.* Băneasa – *castru*).

II. CAPIDAVA, com. Topalu, jud. Constanța; *Capidava – sector VII*; MNIR, MINAC, UB-FI, ULBS; Ioan C. Opriș (responsabil științific, UB-FI); Alexandru Rațiu (responsabil sector VII, MNIR).
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: cercetările echipei MNIR s-au desfășurat în sectorul VII, conform protocolului de colaborare, unde s-a continuat săpătura la obiectivul denumit „*Edificiul cu absidă*”, altfel cunoscut drept „*Principia* de fază târzie”. Cercetarea arheologică a acestui edificiu a reînceput în anul 2013 și a fost proiectată, conform unui plan multianual, implicând o săpătură în suprafață (cu carouri de 4 × 4 m, fără martori). În cadrul campaniei 2017 ne-am propus cercetarea fundațiilor clădirii și implicit a nivelului roman timpuriu pe care sunt așezate acestea.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: contextele arheologice cercetate în decursul campaniei constituie, în mare parte, structuri din piatră databile în secolele I–II p. Chr. De asemenea am descoperit și o stradelă antică, pavată cu piatră suprapusă de fundațiile clădirii cu absidă. Artefactele descoperite sunt însemnate cantitativ și foarte variate ca tipologie și încadrare cronologică. Ponderea cea mai însemnată o ocupă materialul ceramic, în special cel de epocă romană timpurie. Amforele de vin sunt cele mai frecvente descoperiri, dar și amfore mai mari cu gura largă folosite pentru a stoca și transporta ulei sau *garum*. De asemenea, vesela de masă este foarte bine reprezentată, boluri, străchini și cupe, dar și ulcioare și căni sunt prezente cu aport cantitativ important în cadrul inventarului descoperirilor din campania 2017. Datarea contextelor timpurii s-a făcut atât stratigrafic dar și pe baza materialului. Artefactele care au datat acest context sunt amforele tip Shelov B și C sau fragmentele de *terra sigillata* de buna calitate, specifice primei părți a secolului II. De asemenea, piesele de harnașament militar sunt databile la final de secol I și prima jumătate a secolului al II-lea.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: Opriș, Rațiu 2015; CCA 2017 (*s.v.* Capidava).

III. ISTRIA jud. Constanța; Histria – *Poarta Mare / Turnu Mare*; IAB, MINAC, MNIR, UB-FI; Mircea Angelescu (responsabil științific sit, IAB), Paul Damian (responsabil sector, MNIR); Adela Bâltâc, Eugen Paraschiv-Grigore (MNIR), Virgil Apostol (IAB), Alexandru Osmulikevici (student UB-FI).
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: obiectivul general al campaniei a fost continuarea cercetărilor în zona dintre tunul F și Turnul Mare ale incintei romane târzii, zonă în care s-a conturat un nou edificiu (cel de-al treilea), o porțiune dintr-o stradă și alte complexe.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: a fost continuată cercetarea asupra edificiului nr. 3 și a noii străzi identificate (traseu necunoscut din planimetria generală a cetății), prin desființarea a doi martori stratigrafici, fiind sesizate noi detalii constructive și stratigrafice. Totodată desființarea unuia dintre martori, a adus noi informații legate de planimetria edificiului nr. 2, care are calea de acces înspre sud, dinspre strada nou descoperită, printr-o zonă porticată. Pentru surprinderea unor detalii planimetrice și stratigrafice au fost efectuate și sondaje în diferite încăperi ale edificiului nr. 3.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (*s.v.* Istria – sector Poarta Mare–Turnul Mare).

IV. MĂLĂIEȘTI/Sfârleanca, com. Dumbrăvești, jud. Prahova; Castru Mălăiești; MNIR, MJIAP; Ovidiu Ţentea (responsabil științific, MNIR), Alexandru Raţiu, Szeredai Norbert, Șerban Micu, Bianca Oltean, arh. Andrei Cîmpeanu (MNIR).
Proiectul de cercetare pluridisciplinară a castrului Mălăiești vizează studierea impactului pe care l-a avut armata romană într-un teritoriu nou cucerit, situl încadrându-se în limitele cronologice 102/6–118 p. Chr. Ca urmare a interpretării planului detaliat al structurii interne a fortificației, rezultat din prospecțiunile

geofizice, a fost stabilit obiectivul celei de-a doua etape a proiectului de cercetare *Castrul și băile romane de la Mălăiești* (2016–2020), anume săparea exhaustivă a unei barăci[4]. În acest fel se are în vedere analiza comparativă a două clădiri cu funcții diferite, cercetate exhaustiv: o baracă, respectiv o baie publică. Dacă estimările noastre sunt corecte atunci obiectivul proiectului de cercetare este atins în proporție de peste 50%. Estimăm așadar că cercetarea acestui obiectiv să poată fi finalizată la sfârșitul campaniei din anul 2019. Întreaga suprafață a fost acoperită cu material geotextil și un strat subțire de pământ. Materialul descoperit a constat în majoritate sa din ceramică (amfore, ceramică de uz comun de import și produsă local, câteva fragmente de *terra sigillata*, fragmente din vase de sticlă). Circulația monetară se înscrie, de asemenea, în parametri deveniți clasici pentru castrul de la Mălăiești.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (s.v. Dumbrăvești – *castru*)

V. MICIA/MINTIA, com. Vețel, jud. Hunedoara; *Micia – Nord-Est Amfiteatru*; MNIR, MCDR; Mihaela Simion (responsabil științific, MNIR), Decebal Vleja, Paul Damian (MNIR), Marius Barbu, Costin-Daniel Țuțuianu, Ioana Barbu (MCDR).
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: obiectivele campaniei sunt subsumate obiectivelor proiectului de cercetare multianuală (2017–2021) și anume: rafinarea informațiilor referitoare la topografia istorico-arheologică a Miciei; rafinarea informațiilor pentru stabilirea unui model stratigrafic specific sitului; cercetarea arheologică sistematică a Sectorului Nord-Est Amfiteatru; realizarea unui model al sitului de la Micia pe baza investigațiilor non-invazive; identificarea vestigiilor miniere din zona, în legătură cu minele semnalate în vecinătatea sitului; realizarea unui model de punere în valoare a sitului de la Micia; interacțiunea cu comunitatea locală în vederea transformării sitului într-un pilon de dezvoltare durabilă.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: a continuat investigarea sectorului *Nord-Est Amfiteatru*. Cercetarea s-a concertat pe două zone distincte, denumite convențional Zona1 și Zona 2. **Zona 1** a fost definită de deschiderea unei noi suprafețe (12,50 × 8 m). În această suprafață a fost evidențiată o încăpere pavată a unui edificiu, o curte interioară cu un rest de pavaj din dale și o structură circulară (fântână?). Structurile cercetate sunt afectate de locuiri ulterioare din perioada post romană și a migrațiilor (un cuptor pietrar, o posibilă locuință semi-îngropată, gropi de par și gropi menajere asociate acestora). În **Zona 2,** cuprinsă în carourile 19–24 ale secțiunii magistrale, cercetarea și-a propus secționarea drumului identificat în campaniile anterioare și stabilirea relației acestuia cu două șanțuri pe direcția vest-est intersectate de S1, datate în epoca romană. În stadiul actual al cercetării putem opina că cel puțin unul dintre șanțuri a fost colmatat în perioada secolului al III-lea p. Chr. În ceea ce privește drumul, acesta pare a fi o structură modernă, sau reutilizată în epoca modernă și contemporană, fiind vizibile stratigrafic lucrările de degajare a resturilor inundației din anii ‘70 ai secolului XX, precum și lucrări de amenajare a zonei în legătură cu construcția digului. Ca o noutate, în peisajul arheologic al Miciei, a fost identificat un nivel de locuire corespunzător culturii Coțofeni. O problemă deosebit de importată este cea a delimitării exacte a sitului și a relației cu *hinterland*-ul propriu, precum și cu structurile dacice din apropiere. Au fost continuate, cu rezultate extrem de promițătoare, investigațiile interdisciplinare non-invazive (magnetometrie și arheologie aeriană).
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (*s.v.* Micia).

VI. OSTROV, jud. Constanța; Ostrov – *Ferma 4* [*Durostorum*]; MNIR; Paul Damian (responsabil științific); Adela Bâltâc, Eugen Paraschiv-Grigore (MNIR); Virgil Apostol (IAB), Ciprian Popa, Marian Gheți (studenți UB-FI).
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: obiectivul principal îl constituie continuarea cercetării asupra cartierului *Terme* din așezarea romană, respectiv ale celor trei clădiri identificate aici prin cercetările anterioare.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: au fost surprinse porțiuni din traseul unei conducte care subtraversează edificiul nr. 3 și trece pe lângă edificiul nr. 2, având traseul spre nord (către Dunăre), însă nu au fost surprinse elemente care să indice alimentarea vreunuia din cele trei edificii. La nord de edificiul nr. 3 a fost descoperit și cercetat, parțial, un cuptor de mari dimensiuni

[4] CCA 2017, 129.

(2,60 × 3,06 m), de formă dreptunghiulară, probabil pentru ars material tegular. La vest și nord de edificiul nr. 3 au fost identificate mai multe gropi menajere, iar la est de edificiul nr. 2 a apărut o porțiune dintr-un zid, nou, ceea ce indică fie o anexă a acestuia, fie prezența unei noi clădiri.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (*s.v.* Ostrov*, ferma 4*).

VII. ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA/SARMIZEGETUSA, com. Sarmizegetusa, jud. Hunedoara; [Ulpia Traiana Sarmizegetusa] – *Forum Novum – Capitoliu & Templul zeilor palmyreni*; UBB, MNIR; Ovidiu Țentea (responsabil MNIR), Ioan Piso (UBB).
Ulpia Traiana Sarmizegetusa – Edificiul de cult al zeilor palmyreni: cercetările arheologice s-au concentrat pentru finalizarea fazei de lemn a clădirii suprapuse de edificiul de cult dedicat zeilor palmireni, anume în partea la est a acestuia. Odată cu finalizarea acestei porțiuni se are în vedere derularea lucrărilor de conservare primară și continuarea cercetărilor la Est de acest areal.
Ulpia Traiana Sarmizegetusa – Necropola Estică: Vitalie Bârcă (responsabil, IAIAC), Ovidiu Țentea (MNIR).
Cercetările arheologice sistematice din necropola estică a Coloniei au fost reluate în toamna anului 2017, grație sprijinului financiar al Consiliului Județean Hunedoara după o pauză de nouă ani de la ultimele cercetării sistematice. Investigațiile au fost efectuate la circa 450 m est de colțul nord-estic al incintei orașului, în imediata vecinătate a drumului comunal Sarmizegetusa-Ostrov, locul respectiv fiind cunoscut sub denumirea „*La Cireș*”. De asemenea, pe o suprafață de 4700 m^2 au fost efectuate prospecțiuni geofizice prin măsurarea variațiilor mărimilor magnetice (magnetometrie). În acest sens, inițial, s-au stabilit cu exactitate coordonatele zonei de interes arheologic ce urmează să fie scanată; apoi a fost caroiată zona în două sectoare (primul sector cu o suprafață de 80 × 44,5 m, iar cel de-al doilea de 25 × 45 m).
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (*s.v.* Sarmizegetusa)

D. EPOCA MEDIEVALĂ

I. NUFĂRU, jud. Tulcea – *Proslavița*, punctul „Trecere bac”; IAB, MNIR, ICEM Tulcea; Oana Damian (responsabil științific, IAB), Paul Damian, Mihai Vasile, Andra Samson (MNIR), Aurel Stănică (ICEM)
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: cercetarea arheologică a vizat atât studiul fortificației bizantine (zona paramentului interior și a turnului-poartă), cât mai ales al celor două niveluri de locuire (din secolele al XI-lea și al XIII-lea), reprezentate prin locuințe de suprafață și numeroase gropi menajere, care încadrează, spațial și cronologic, nivelul necropolei, niveluri de locuire situate deopotrivă la nord și la sud de zidul nordic de incintă bizantin.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: principalele descoperiri sunt reprezentate de complexele de habitat medieval urban prin două niveluri: unul constând în opt locuințe (șase *extra muros* și două *intra muros*), complexe de locuire de suprafață, care poate fi încadrat în linii mari în secolul al XI-lea, suprapus de un altul, constând în 17 gropi menajere, cu formă circulară, cu diametre variabile între 0,90 și 2,00 m și adâncimi cuprinse între 1,00 și 1,80 m. Aceste complexe arheologice aparțin secolului al XIII-lea și afectează parțial atât primul nivel de locuire, cât și pe cel al necropolei. Principalele descoperiri de artefacte îl reprezintă fragmentele ceramice (oale, amfore, farfurii etc.), care se află în depozitul de tranzit al sitului.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (*s.v.* Nufăru).

II. CARANSEBEȘ, jud. Caraș-Severin, Orașul Caransebeș – *Cetatea medievală*; MNIR; MJERG; Silviu Oța (responsabil științific, MNIR), Adrian Ardeț, Dimitrie Negrei (MJERG)
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: au fost identificarea unor eventuale structuri urbanistice din orașul medieval fortificat Caransebeș. Fiind prima cercetare sistematică în fortificație, practic am încercat să utilizăm hărțile medievale târzii și din perioada modernă pentru a putea să surprindem diferite structuri edilitare. Acestea s-au dovedit a fi relativ corecte, în special cel mai vechi plan al orașului fortificat.

PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: au fost identificate un drum din piatră (lat de 4,80 m), diferite pavaje și o rigolă. Zidul vestic (lat de 2,20 m) al micii fortificații din interiorul orașului, care apare pe planul din veacul al XVII-lea a fost identificat și cercetat. De asemenea, a fost cercetat și nivelul de distrugere din primul sfert al secolului al XVIII-lea. Au mai fost descoperite și cercetate parțial locuințe și locuințe-atelier destinate prelucrării fierului. Materialul recuperat a fost destul de divers și constă în special din ceramică, fier topit, lupe de fier, cuie, piroane, piese de harnașament, monede, cute, fragmente de pipe. Au fost descoperite și fragmente de olane și pietre tăiate.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: CCA 2018 (*s.v.* Caransebeș).

E. ARHEOLOGIA SISTEMULUI TOTALITAR

I. NAZARCEA/GALEȘU (com. Poarta Albă, jud. Constanța), Proiectul: *O arheologie a represiunii comuniste*. Cercetări ale coloniilor de muncă forțată de pe traseul Canalului Dunăre–Marea Neagră, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc; IAB; MNIR; Radu Al. Dragoman, Tiberiu Vasilescu (IAB), Sorin Oanță-Marghitu, Mihai Florea (MNIR).
PRINCIPALELE OBIECTIVE ALE CERCETĂRILOR DIN CAMPANIA 2017: cercetări de suprafață în coloniile de muncă forțată de la Galeșu și Peninsula.
PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN CAMPANIA 2017: documentarea fotografică a ruinelor de construcții de la Peninsula; completarea planului general al coloniei de la Galeșu.
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE GENERALE: Dragoman *et alii* 2016.

*
**

LISTĂ ABREVIERI INSTITUȚII

CNMCDT	Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească”, Târgoviște
IAB	Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
IAIAC	Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
MCDR	Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
MDJC	Muzeul „Dunării de Jos”, Călărași
MINAC	Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
MJI	Muzeul Județean Ialomița, Slobozia
MJIAP	Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești
MJT	Muzeul Județean Teleorman, Alexandria
MJTAG	Muzeul Județean „Teohari Antonescu, Giurgiu
MMB	Muzeul Municipiului București
MNIR	Muzeul Național de Istorie a României, București
UAIC	Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
UBB	Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
UB-FI	Universitatea din București, Facultatea de Istorie
UVT	Universitatea „Valahia”, Târgoviște
UAUIM	Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București
MJERG	Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș

BIBLIOGRAFIE

Bem 2017	C. Bem, Despre *Microzona Bucşani* şi ansamblul de situri Bucşani *Pădure* (precizări necesare), *Studii de Preistorie* 14, Bucureşti, 2017
Bem 2000–2001	C. Bem, Noi propuneri pentru schiţă cronologică a eneoliticului românesc, *Pontica* 33–34, Constanţa, 2000–2001, p. 25–121
Borş *et alii* 2013	C. Borş, L. Irimuş, V. Rumega, S. Dobrotă, C. Rişcuța, Un nou sit de tip Basarabi. Raport arheologic preliminar asupra cercetărilor arheologice preventive de la Tărtăria – Podu Tărtăriei vest (campania 2012), *CA*, XX, 2013, p. 9–102
Borş *et alii* 2017	C. Borş, L. Rumega-Irimuş, V. Rumega-Irimuş, M. Voicu, A.
Cernea, Vlad 2015	C. Cernea, F. Vlad, Contribuții la cunoașterea prelucrării pieilor de animale în cadrul comunităților culturii Cernavoda I. Așezarea de la Săveni-La Movile, com. Săveni, jud. Ialomița, *Arheovest* III_1, Timişoara, 2015, p. 195–204
Dragoman *et alii* 2016	R. Al. Dragoman, S. Oanţă-Marghitu, T. Vasilescu, M. Florea, C. Nicolae, Archaeology, memory and history: the communist-era ruins at Galeşu/Nazarcea (on the Danube-Black Sea Canal trail), *Caiete ARA* 7, 2016, p. 17–41
Popovici *et alii* 2016	D. N. Popovici, Bernard Randoin, A. Ilie, Constantin Haită, Adrian Bălăşescu, Valentin Radu, Monica Mărgărit, Programul de colaborare româno-francez de la Hîrşova-tell jud. Constanța. Campania 2016, *CA*, XXIII, 2016, p. 17–47
Teodor, Dumitrașcu, Ștefan 2017	E.S. Teodor, E. Dumitrașcu, D. Ștefan, Archaeological excavations at the roman fort băneasa in the summer 2017, *CA*, XXIV, 2017, p. 83–98

A.I. Bordușani–*Popină*

A.II. *Bucșani*

A.III. Hîrșova-*tell*

A.IV. Sultana–*Malul Roșu*

A.V. Vitănești–*Măgurice*

B. Tărtăria–*Podul Tărtăriei vest*

C.I. Băneasa–*castru*

C.II. *Capidava.* Sectorul VII

C.III. ***Histria*.** Sectorul Poarta Mare–Turnul Mare

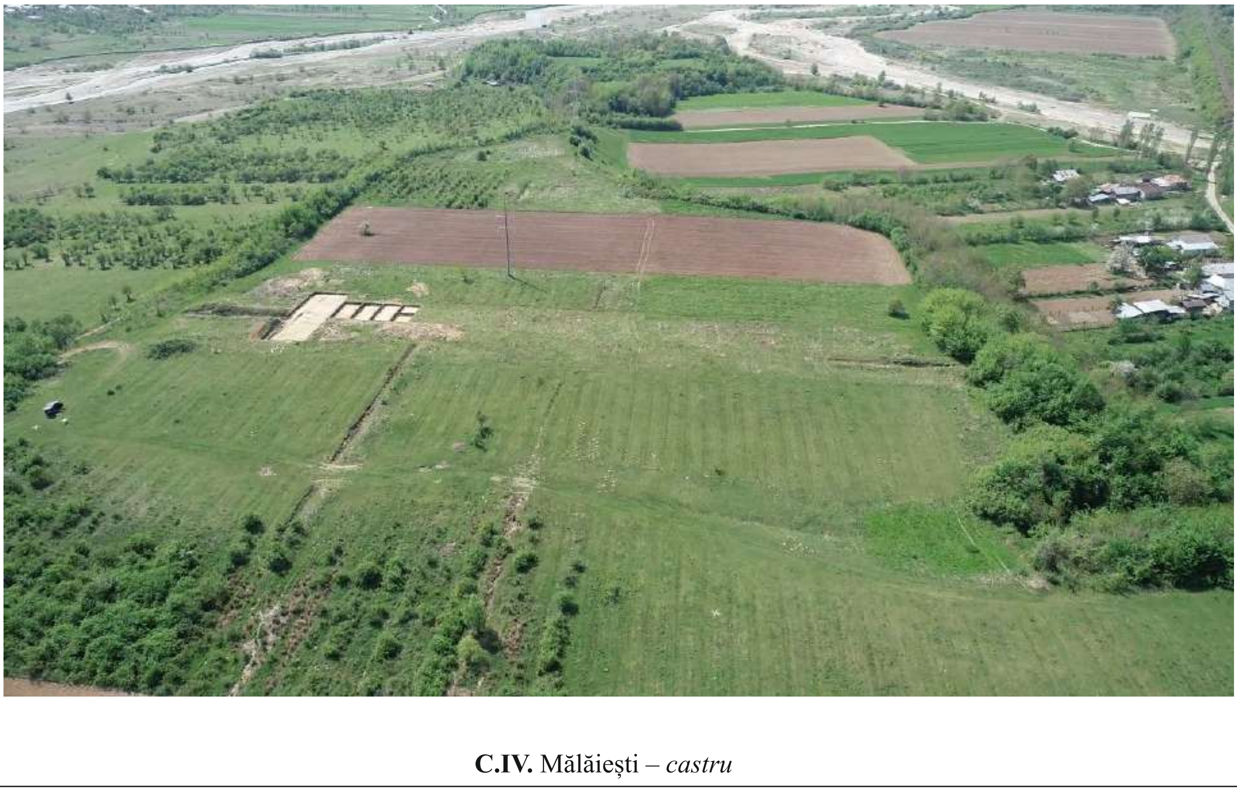

C.IV. Mălăiești – *castru*

C.V. *Micia*

C.VI. Ostrov
(Durostorum)
ferma 4

C.VII. *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*

D.I. Nufăru, punctul „Trecere Bac”

D.II. Caransebeș
Cetatea Medievală

E. Nazarcea/Galeșu

DISEMINAREA CERCETĂRII ÎN MEDIUL ACADEMIC (2017)

A. CĂRȚI DE AUTOR

- Andra Samson, *Catalogul colecției de cahle și ceramică decorativă din Muzeul Național de Istorie a României*, București, 2017, Editura Magic Print, Onești, ISBN978-606-622-333-1

B. CĂRȚI ÎN COLABORARE

- Ioan C. Opriș, **Alexandru Rațiu**, *Capidava II. Building C1 – Contributions to the history of annona militaris in the 6th century*, Cluj-Napoca, 2017, Editura Mega, ISBN 978-606-543-912-2
- **Ovidiu Țentea,** Florian Matei-Popescu, Frontiers of the Roman Empire. Between Dacia and Moesia Inferior. The Roman forts in Muntenia under Trajan, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, ISBN 978-606-543-798-2

C. VOLUME EDITATE/COORDONATE/CATALOAGE DE EXPOZIȚII

- Ovidu Țentea, Alexandru Rațiu, *Sarmizegetusa. Începuturile Daciei romane* – Catalogul expoziției, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, ISBN 978-606-543-854-5

D. ARTICOLE PUBLICATE ÎN VOLUME APĂRUTE ÎN STRĂINĂTATE

- **Cătălin Bem**, Andrei Asăndulesei, **Constatntin Haită**, A Chalcolithic *tell* from the Neajlov river basin. Petru Rareş (Giurgiu County, Romania), în Dragomir N. Popovici, Adrian Bălășescu, Constantin Haită, Valentin Radu (eds), *Actes of International Conference the archaeology of wetlands, the landscape, the man and his environment: Danube Valley in Prehistory*, National Museum of Romania History, 15–16 June 2016, Bucharest, BAR IS (in press)
- **Corina Borş**, Luciana Rumega-Irimuș, Contexte arheologice cu ceramică de tip Basarabi spartă pe loc din situl hallstattian Tărtăria – Podu Tărtăriei vest (jud. Alba), în vol. *ArheoVest Symposium: Interdisciplinarity in Archaeology and History, Fifth edition*: *In Honorem Prof. Univ. Emerit Doinea Benea*, 2017, JATEPress Kiadó, Szeged, p. 275–303
- **Cătălin Lazăr**, Monica Mărgărit, **Valentin Radu**, Between dominant ideologies and techno-economical constraints: the Spondylus ornaments from Balkans in the 5th millennium BC, in BAR volume *West and East: Technology and knowledge circulation – Idiosyncrasy of dominant Ideologies in pre and early history?* (in press)
- Vasile Opriș, Theodor Ignat, **Cătălin Lazăr**, Human shaped pottery from Sultana-Malu Roşu tell settlement, în Heiner Schwarzberg, Valeska Becker (eds.), *Bodies Of Clay – On Prehistoric Humanized Pottery. Proceedings of the Session at the 19th EAA Annual Meeting at Pilsen, 5th September 2013*, Oxbow Books, Oxford, 2017, p. 191–212
- **Cătălin Lazăr**, Ionela Crăciunescu, Gabriela Vasile, **Mihai Florea**, Children's Burials in the Eneolithic Cemetery of Sultana-Malu Rosu, Romania, în Eileen Murphy, Mélie Le Roy (eds.), *Children, Death and Burial: Archaeological Discourses*, Edition: Childhood in the Past, vol. 5, Oxbow Books, Oxford, 2017, p. 57–76
- **Sorin Oanţă-Marghitu**, Rézkor aranytárgyak, in **Rodica Oanţă-Marghitu**, Dani János, *Ősi arany-és ezüstkincsek Romániából*, Debrecen, 2017, p. 14–17
- Monica Mărgărit, **Dragomir N. Popovici**, **Valentin Radu**, Cătălina Cernea, The experiment in the service of archaeology. Pieces of osseous materials processed in the experimental workshop developed on the archaeological site from Bordușani-Popină (Romania), în Alonso Rodrigo, Javier Baena, David Canales (eds.), *Playing with the time. Experimental archaeology and the study of the past*, Servicio de Publicaciones de la Universidad Autonoma de Madrid, Estrugal, 2017, p. 67–72
- Emmanuelle Vila, Adrian Bălășescu, **Valentin Radu**, Ruben Badalyan, Christine Chataigner, Neolithic subsistence economy in the plain of Ararat: preliminary comparative analysis of the faunal remains from Aratashen and Khaturnarkh-Aknashen (Armenia), în Marjan Mashkour, Mark Beech (eds.), *Archaeozoology of the Near East*, 9 – *In honour of Hans-Peter Uerpmann and Francois Poplin,*

Proceedings of the 9th conference of the ASWA (AA) Working Group – the Archaeozoology of South West Asia and Adjacent Areas – Al Ain, Abu Dhabi Emirate, United Arab Emirates, Oxbow Books, Oxford &Philadelphia, 2017, p. 98–111

- Florian Matei-Popescu, **Ovidiu Țentea**, I primi insediamenti romani nella Dacia: il contributo dell`esercito, în Claudia Parisi Presicce, Marina Milella, Simone Pastor, Lucrezia Ungara; *Traiano Costruire L'Impero, creare l'Europa*, Roma, 2017, p. 163–168

E. ARTICOLE (CAPITOLE) PUBLICATE ÎN VOLUME APĂRUTE ÎN ROMÂNIA

- **Corina Borș**, Cristiana Tătaru, Podoabe din tezaurul de la Sarasău în colecțiile MNIR, în vol. *Capodopere din patrimoniul MNIR*, București, 2017, p. 8–31
- Irina Achim, **Corina Borș**, Grigore G. Tocilescu – a pioneer of Romanian archaeology in a European perspective, în Csaba Szabó, Viorica Rusu-Bolindeț, Gabriel T. Rustoiu, Mihai Gligor (eds.), *Adalbert Cserni and his Contemporaries. The Pioneers of Archaeology in Alba Iulia and Beyond*, Cluj-Napoca, 2017, p. 61–90
- Adrian Bălășescu, Adina Boroneanț, **Valentin Radu**, Animal exploitation at the Mesolithic site of Răzvrata, Romania, în Monica Mărgărit, Adina Boroneant (eds.), *From hunter-gatherers to farmers. Human adaptations at the end of the Pleistocene and the first part of the Holocene, Papers in Honour of Clive Bonsall*, Târgoviște, 2017, p. 65–80
- **Sorin Oanţă-Marghitu**, **E. Dumitraşcu**, Silviu Ene, Adrian Bălăşescu, Gabriel Vasile, Sorin Cleşiu, Florentin Munteanu, Funeral and domestic in the second Iron Age settlement at Bucureşti-*Băneasa, Strada Gârlei*, în Florin Gogâltan, Sorin Ailincăi (eds.), *Settlements of Life and Death. Studies from Prehistory to Middle Ages*. *Proceedings of an International Colloquium, Tulcea, 25th–28th of May 2016*, Cluj-Napoca, 2016, p. 273–312
- **Silviu Oța**, Liana Oța, Burials outside the Cemeteries Found in Piua Petri (Orașul de Floci), Commune of Giurgeni, Ialomița County, în Florin Gogâltan, Sorin Ailincăi (eds.), *Settlements of Life and Death. Studies from Prehistory to Middle Ages*. *Proceedings of an International Colloquium, Tulcea, 25th–28th of May 2016*, Cluj-Napoca, 2016, p. 387–415
- **Silviu Oța**, Burials with belts. Rank insignia or dress accessories (12th–15th centuries A.D.), în Ioan Țiplic, Maria Crângaci Țiplic (eds.), *ArhIn, I. Medieval Changing Landscape.Settlements, Monasteries and Fortifications*, p. 43–61
- **Alexandru Rațiu,** *Venus Pudica pe o furcă de tors descoperită la Capidava,* în vol. *Capodopere din patrimoniul MNIR*, 2017, București, p. 32–37

F. ARTICOLE PUBLICATE ÎN PERIODICE STRĂINE

- Luminița Ghervase, Ioana Maria Cortea, Roxana Rădvan, Corina Borș, Non-destructive spectroscopic investigation of artefacts from middle Hallstatt period—case study of a stone bead from Tărtăria I hoard, Romania, *Archaeological and Anthropological Sciences*, April 2017, (doi 10.1007/s12520-017-0502-9)
- **Cătălin Lazăr**, Monica Mărgărit, **Valentin Radu**, Evidence for the production and use of Lithoglyphus naticoides beads in Europe during the Holocene: the case of Sultana-Malu Roșu site (Romania), 2017, *Quaternary International, The Journal of the International Union for Quaternary Research* (doi.org/10.1016/j.quaint.2017.10.0331040-6182)
- Silviu Oța, Rings Made of Twisted Wire and their Imitations Found in Transilvania, Crișana and Dobrudja (10th–12th centuries), Konštantinove **Listy,** Nitra, 10, 2, 2017, p. 98–113
- **Silviu Oța**, Bar bracelets discovered on the romanian territory (X–XI centuries), *Гласник Српског археолошког друштва*, Beograd 33, 2017, p. 229–253
- **Silviu Oța**, recenzie, Mária Vargha, Hoards, Grave Goods, Jewellery: Objects in Hoards and in Burial Contexts during the Mongol Invasion of Central-Eastern Europe, Archaeolingua Central European Archaeological Heritage Series 8. Oxford: Archaeopress, 2015, ISBN: 978-1-78491-202-4. doi:10.1086/693915, *Speculum***,** Chicago, 92/4 (October 2017), p. 1263–1265

- Monica Margarit, **Valentin Radu**, Adina Boroneant, Clive Bonsal, Experimental studies of personal ornaments from the Iron Gates Mesolithic, *Archaeological and Anthropological Sciences*, 2017, DOI 10.1007/s12520-017-0522-5
- Monica Margarit, Pavel Mirea, **Valentin Radu**, Exploitation of aquatic resources for adornments and tools processing at Măgura ”Buduiasca” (”Boldul lui Moș Ivănuș”) Neolithic settlement (southern Romania), *Quaternary*, 2017, International doi.org/10.1016/j.quaint.2017.10.0321040-6182
- G. Gonzalez-Fortes, E.R. Jones, E. Lightfoot, C. Bonsall, **Cătălin Lazăr**, A. Grandal- D'Anglade, M. Dolores Garralda, L. Drak, A. Simalcsik, A. Boroneanţ, J.R.V. Romani, M.V. Rodríguez, P. Arias, R. Pinhasi, A. Manica, M. Hofreiter, Paleogenomic evidence for extensive mixing between Neolithic farmers and Mesolithic hunter-gatherers in the Lower Danube basin, *Current Biology*, 27, 2017, p. 1801–1810

G. ARTICOLE PUBLICATE în PERIODICE ROMÂNEȘTI

- **Adela Bâltâc**, **Christina Știrbulescu**, Teracote din așezarea civilă omană de la Ostrov (Durostorum), jud. Constanța (III), *CA*, XXIV, 2017, p. 151–186
- **Cătălin Bem**, **Constantin Haită**, *Tell*-ul Bucşani *Pod* (Muntenia, România). Caracteristici tipologice şi petrografice ale utilajului litic *şlefuit* din nivelul superior (Gumelniţa B1), *Studii de Preistorie* 13, 2016, p. 63–127
- Corina Borş, Luciana Rumega-Irimuş, Vlad Rumega-Irimuş, Cercetări arheologice sistematice în cuprinsul sitului hallstattian Tărtaria – *Podu Tărtăriei* vest. Raport preliminar al campaniilor 2016–2017, *CA*, XXIV, 2017, p. 17–82
- **Cătălin Lazăr**, Pavel Mirea, Andrei Soficaru, Mihaela Culea, Date despre un mormânt eneolitic descoperit la Orbeasca de Sus (jud. Teleorman), *Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman*, 9, 2017, p. 15–27
- Theodor Ignat, Florin Constantin, Roxana Bugoi, **Cătălin Lazăr,** Investigatii imagistice asupra unor piese de lut eneolitice, *Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman*, 9, 2017, p. 35–45
- **Cătălin Lazăr**, Adrian Balășescu, Ionela Crăciunescu, Cristina Covataru, Mihaela Danu, Adelina Darie, Mădălina Dimache, Ovidiu Frujina, Mihaela Golea, **Constantin Haită**, Theodor Ignat, Bogdan Manea, Monica Mărgărit, Vasile Opriș, **Valentin Radu**, Dan Ștefan, Gabriel Vasile, Gumelnița: Then and Now. The research results of the 2017 fieldwork survey, *Studii de Preistorie*, 14, 2017, p. 129–143
- Vasile Opriş, Vasile Opriş, **Cătălin Lazăr**, Technological analysis of Boian-Vidra pottery from Sultana, *Studii de Preistorie*, 14, 2017, p. 15–25
- **Cătălina Mihaela Neagu**, **Ionuț Bocan**, Opaiţele romane de la Micia (I), *CA*, XXIV, 2017, p. 101–134
- Radu-Alexandru Dragoman, Alexandra Ion, **Sorin Oanţă-Marghitu**, Nona Palincaş, Adrei Soficaru, Tiberiu Vasilescu, Archaeological report on the exhumation of Greek Catholic Bishop Vasile Aftenie (1899–1950), Bellu Catholic Cemetery, Bucharest, *Caiete ARA,* 8, 2017, p. 221–234
- Radu-Alexandru Dragoman, **Sorin Oanţă-Marghitu**, Against capitalism: un unfinished archaeological manifesto, *Caiete ARA*, 8, 2017, p. 251–256
- **Silviu Oța**, Alexandra Comșa, Despre un mormânt descoperit la Pecica-Hăblău (Mănăstirea lui Ahtum), jud. Arad, *CA*, XXIV, 2017, p. 229–246
- **Silviu Oța**, Din nou despre atelierul de prelucrare a bronzului de la Piua Petrii (Orașul de Floci). Notă, *Istros*, 22, 2016, p. 413–423
- **Silviu Oța**, **Andra Samson**, Several Observations on the Medieval Battle Knives Found on the Territory of Romania (The MNIR Collection), *Ziridava*, 30/2016, p. 189–210
- **Silviu Oța**, Elite locale și centre de putere în Banat (sfârșitul secolului al IX-lea – începutul secolului al XI-lea, *Acta Musei Porolisensis*, 38, 2016, p. 433–458
- **Eugen Paraschiv-Grigore**, Un sigiliu descoperit la Fântâna Mare, jud. Constanța, *SCIVA*, 68, 1–4, Bucuresti, 2017 (sub tipar)
- **Eugen Paraschi-Grigore,** Un sigiliu de plumb al legiunii a XI-a Claudia, *CA*, XXIV, 2017, p. 187–190
- **Alexandru Rațiu**, Ioan Carol Opriș, Mihai Duca, Fine wares from the late Roman '*Principia*' at Capidava (I), *CA*, XXIV, 2017, p. 209–227

- **Eugen S. Teodor**, **Emil Dumitrașcu**, Dan Ștefan, Archaeological diggings at the Roman fort Băneasa in the summer 2017, *CA*, XXIV, 2017, p. 83–98
- Oana Damian, **Mihai Vasile**, **Andra Samson**, O necropolă medio-bizantină cercetată la Nufăru, jud. Tulcea, punctul Trecere bac. Considerații arheologice preliminare, *MCA*, serie nouă, XIII, 2017, p. 89–128

H. PARTICIPĂRI LA CONFERINȚE/COLOCVII/SIMPOZIONANE ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE

- **Radian Andreescu**, **Katia Moldoveanu**, Sesiunea internațională anuală „Pontica" a Muzeului Național de Istorie și Arheologie, Constanța, 11–13 octombrie 2017, comunicare: *Pandantivul de aur de la Vitănești - Măgurice, jud. Teleorman în contextul prelucrării aurului eneolitic la Dunărea de Jos*
- **Adela Bâltâc,** Sixth international congress on Black Sea antiquities, The Greeks and Romans in the Black Sea and the Importance of the Pontic Region for the Graeco-Roman World (7th c BC–5th c AD): 20 years on (1997–2017), 18–22 September 2017, Constanța, poster: *New representations of the Thracian Hero discovered in the Great Gate-Great Tower sector of Histria*
- **Adela Bâltâc, Paul Damian,** Virgil Apostol, **Eugen Paraschiv-Grigore**, Sesiunea internațională anuală „Pontica" a Muzeului Național de Istorie și Arheologie, Constanța, 11–13 octombrie 2017, comunicare: *Histria. Sectorul Poarta Mare-Turnul Mare. Noi date arheologice*
- **Adela Bâltâc, Paul Damian,** Virgil Apostol, **Eugen Paraschiv-Grigore**, Sesiune ştiinţifică internaţională: Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, In Honorem Dragomir Nicolae Popovici, comunicare: *Așezarea romană de la Ostrov (Durostorum). Cercetări sistematice 1997–2017*
- **Cătălin Bem**, Andrei Asăndulesei, Adrian Bălăşescu, **Irina Ene**, **Constantin Haită**, Tudor Hila, **Sorin Oanţă-Marghitu**, Felix Tencariu, Sesiune ştiinţifică internaţională: Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, In Honorem Dragomir Nicolae Popovici, comunicare: *Microzona Bucșani (jud. Giurgiu). Cercetări în ansamblul de situri Bucșani Pădure*
- **Cătălin Bem**, Andrei Asăndulesei, Mihai Dima, **Irina Ene**, Marius Ilie, Aurel Vîlcu, Sesiune ştiinţifică internaţională: Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, In Honorem Dragomir Nicolae Popovici, comunicare: *Despre datarea unei necropole medievale. Bucşani Pădure-Şcoală (judeţul Giurgiu)*
- **Corina Borş**, Roxana Rădvan, Luminița Ghervase, *The 23rd Annual Meeting of The European Association of Archaeologists*, Maastricht – Limburg – The Netherlands, August 30th – September 3rd 2017, comunicare: *Optoelectronic Investigations on the bronze hoards from Tărtăria (Alba county, Romania)*
- Roxana Rădvan, Luminița Ghervase, **Corina Borş**, *The 23rd Annual Meeting of The European Association of Archaeologists*, Maastricht – Limburg – The Netherlands, August 30th – September 3rd 2017, comunicare: *From theory to practice: protecting an archaeological site. The case of the site Tărtăria – Podu Tărtăriei vest (Romania)*
- Mihaela Danu, **Constantin Haită**, Adrian Bălășescu, **Valentin Radu**, **Dragomir Popovici**, Sesiune ştiinţifică internaţională: Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, In Honorem Dragomir Nicolae Popovici, comunicare: *From Chalcolitic to Bronze Age landscapes in Balta Ialomiţei wetland: an bioarheological approach*
- Roxana Bugoi, Theodor Ignat, Marin Şeclăman, Anca Luca, Daniela Dimofte, **Cătălin Lazăr**, Florin Constantin, TECHNART 2017. Non-destructive and microanalytical techniques in art and cultural heritage, 2–6.05.2017, Bilbao, Spain, comunicare: *Multidisciplinary approach on prehistoric pottery from South-East Romania*
- Theodor Ignat, **Cătălin Lazăr**, Roxana Bugoi, Florin Constantin, The 2017 International Conference on Applications of Nuclear Techniques (CRETE 17), 11–17.06.2017, Crete, Grecia, comunicare: *Identifying the Chaîne Opératoire of Prehistoric Pottery Using Imaging Methods and Experimental Archaeology*
- **Cătălin Lazăr**, *The 23rd Annual Meeting of The European Association of Archaeologists*, Maastricht – Limburg – The Netherlands, August 30th – September 3rd 2017, comunicare: *Tracking the Neolithic fall: a look from the Balkans*

- Theodor Ignat, **Cătălin Lazăr**, *The 23rd Annual Meeting of The European Association of Archaeologists*, Maastricht – Limburg – The Netherlands, August 30th – September 3rd 2017, comunicare: *Thoughts about special dwellings from tell settlement proximity. Sultana-Malu Rosu, a case study*
- Theodor Ignat, **Cătălin Lazăr**, *The 23rd Annual Meeting of The European Association of Archaeologists*, Maastricht – Limburg – The Netherlands, August 30th – September 3rd 2017, comunicare: *Developing pottery making skills in local rural community of Sultana-Malu Roșu*
- Theodor Ignat, **Cătălin Lazăr**, EMAC 2017: European Meeting on Ancient Ceramics, 06–09.09.2017, Bordeaux, Franta, comunicare: *Technical aspects regarding the production of Gumelnita shallow, large plate-like vessels*
- Roxana Bugoi, Theodor Ignat, **Cătălin Lazăr**, Florin Constantin, EMAC 2017: European Meeting on Ancient Ceramics, 06–09.09.2017, Bordeaux, Franța, comunicare: *New insights into the chaîne opératoire of Eneolithic pottery using imagistic methods and experimental archaeology*
- **Cătălin Lazăr**, Theodor Ignat, Valentin Parnic, Vasile Opriş, Mihai Florea, Dan Ștefan, Sesiunea internațională anuală „Pontica" a Muzeului Național de Istorie și Arheologie, Constanța, 11–13 octombrie 2017, comunicare: *Date noi privind locuirile "off - tell" de la Sultana - Malu Roșu (România)*
- **Cătălin Lazăr**, Theodor Ignat, Mădălina Dimache, **Constantin Haită**, Adrian Bălășescu, **Valentin Radu**, Vasile Opriş, Mihaela Golea, Sesiune ştiinţifică internaţională: Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, In Honorem Dragomir Nicolae Popovici, comunicare: *After 90 years: Gumelnița reloaded*
- Radu-Alexandru Dragoman, **Sorin Oanţă-Marghitu**, Tiberiu Vasilescu, Conferinţa internaţională Ottoman Archaeology in Romania. Challenges. Realities. Perspectives, organizată în perioada 20–21 octombrie 2017 la Facultatea de Istorie, Universitatea Bucureşti, comunicare: *Material Ottoman Legacy, Commemoration and Politics of Heritage: the Muslim Cemetery at Lanurile (Dobrudja, Romania)*
- **Silviu Oța**, Adrian Ardeț, Dimitrie Negrei, Sesiunea internațională *In Memoriam C. Daicoviciu*, ediția XLIII, *Border in History from Antiquity to Contemporary Times*, 22–24.02.2017, comunicare: *Archaeological Research on Medieval Monuments in Town Caransebeș*
- **Siviu Oța**, The International scientific conference Changes in the northern part of the Middle Danube region and its vecinity at the turn of Antiquity and the Middle Ages (22–29.04.2017), Constantine the Philiosopher University, Nitra, comunicare: *Rings made of twisted and interwoven wire and their imitations found in Transylvania, Crișana, Banat and Dobrudja (11th –12th centuries)*
- **Eugen Paraschiv-Grigore,** Sesiunea internațională anuală „Pontica" a Muzeului Național de Istorie și Arheologie, Constanța, 11–13 octombrie 2017, comunicare: *Sigilii cu monogramă descoperite în Dobrogea*
- **Eugen Paraschiv-Grigore,** Sesiune ştiinţifică internaţională: Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, *In Honorem Dragomir Nicolae Popovici*, comunicare: *Sigilii din nordul Dobrogei*
- **Eugen Paraschiv-Grigore**, Ioana Paraschiv-Grigore, The International Symposium on the Port Cities of the Aegean World: Coins, Seals and Weights 1–2 November 2017, İzmir/Manisa, comunicare: *Commercial lead seals from Smyrna discovered in Scythia Minor*
- **Valentin Radu**, Monica Mărgărit, Ioana Daniela Dulama, Valentina Voinea, Sesiunea internațională anuală „Pontica" a Muzeului Național de Istorie și Arheologie, Constanța, 11–13 octombrie 2017, comunicare: *Prelucrarea carapacei de Testudo graeca (țestoasă de stepă) în așezarea Hamangia de la Cheia*
- **Valenti Radu**, Adrian Bălășescu, **Cătălin Lazăr**, The 10th Experimental Archaeology Conference (#EAC10), 20–23.04.2017, Leiden, Olanda, comunicare: *The freshwater bivalves and the Eneolithic community from Sultana-Malu Roșu site (5th millennium BC, Romania). Experimental researches*
- Adrian Bălășescu, **Valentin Radu**, Sesiunea internațională anuală „Pontica" a Muzeului Național de Istorie și Arheologie, Constanța, 11–13 octombrie 2017, comunicare: *Considerații arheozoologice despre cultura Hamangia*
- **Valentin Radu**, Adrian Bălășescu, Sesiune ştiinţifică internaţională: Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, *In Honorem Dragomir Nicolae Popovici*, comunicare: *Archaeozoology in Romania*

- Adrian Bălășescu, **Valentin Radu**, Sesiune Ştiinţifică Internaţională, Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, In Honorem Dragomir Nicolae Popovici, comunicare: *Considér tions sur l'exploitation des animaux à Săveni-La Movile (culture Cernavodă I)*
- Cristian Micu, Laurent Carozza, Noëlle Provenzano, Adrian Bălășescu, **Valentin Radu**, Florian Mihail, Albane Burens, Mihaela Danu, Sesiune ştiinţifică internaţională: Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, *In Honorem Dragomir Nicolae Popovici*, comunicare: *Les tells sont-ils un miroir de la paléo-biodiversité et de trajectoires économiques? Un regard croisé entre Taraschina et Luncavita*
- **Alexandru Rațiu**, Raluca Moței (Popescu), Sesiunea internațională anuală „Pontica" a Muzeului Național de Istorie și Arheologie, Constanța, 11–13 octombrie 2017, comunicare: *Noi cercetări privind principia de epocă romană târzie de la Capidava. Considerații preliminare*
- Monica Mărgărit, Adina Boroneanț, **Valentin Radu**, Clive Bonsal, *The 23rd Annual Meeting of The European Association of Archaeologists*, Maastricht – Limburg – The Netherlands, August 30th – September 3rd 2017, comunicare: Scientific approaches to the study of ornaments l, Mesolithic adornments in the Iron Gates
- **Valentin Radu**, Alexandra Ţârlea,Valentin Bottez, Sixth international congress on Black Sea antiquities, The Greeks and Romans in the Black Sea and the Importance of the Pontic Region for the Graeco-Roman World (7th c BC–5th c AD): 20 years on (1997–2017), 18–22 September 2017, Constanța, poster: *The faunal assemblage from Histria, Acropolis Centre-South sector: the archaeozoological data*
- Oana Damian, **Mihai Vasile**, **Andra Samson**, Sesiunea internațională anuală „Pontica" a Muzeului Național de Istorie și Arheologie, Constanța, 11–13 octombrie 2017, comunicare: *Cetatea bizantină de la Nufăru, jud. Tulcea. Structuri de locuire cercetate în punctul "Trecere bac"*
- Oana Damian, **Mihai Vasile**, **Andra Samson**, Sesiune ştiinţifică internaţională: Arheologia românească după 1990. Evoluţii şi rezultate, Slobozia – Călăraşi, 9–11 noiembrie 2017, *In Honorem Dragomir Nicolae Popovici*, comunicare: *Arheologie într-un sit suprapus. Cercetări pluridisciplinare în cetatea bizantină de la Nufăru, jud. Tulcea, zona extra muros es*t
- **Mihaela Simion**, **Corina Borş**, Sesiunea internațională *In Memoriam C. Daicoviciu*. Ediția XLIII, *Border in History from Antiquity to Contemporary Times*, 22–24.02.2017, comunicare: *Alburnus Maior – the living, working, praying ... dieing boundaries. A study on outlining the archaeological site*
- **Mihaela Simion**, Vlad Neacșu, A. Gheorghe, EMAC 2017: European Meeting on Ancient Ceramics, 06–09.09.2017, Bordeaux, Franța, comunicare: *Romans: between luxury and need. A statistical analysis on the elemental composition of the ceramics from the Tărtăria II archaeological site (Transylvania, Romania)*

I. PARTICIPĂRI LA CONFERINȚE/SESIUNI ŞTIINȚIFICE NAȚIONALE

- **Radian Andreescu**, **Katia Moldoveanu**, **Mihai Florea**, Adrian Bălășescu, **Valentin Radu**, **Constantin Haită**, Pavel Mirea, Ionuț Torcică, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), București, 24–27 mai 2017, comunicare: *Cercetările arheologice de la Vitănești-Măgurice, jud. Teleorman. Nivelul Gumelnița B1*
- **Adela Bâltâc**, **Paul Damian**, **Eugen Paraschiv-Grigore**, Virgil Apostol, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), București, 24–27 mai 2017, comunicare: *Durostorum, com. Ostrov (jud. Constanța), Punctul ferma 4*
- **Adela Bâltâc**, **Paul Damian**, **Eugen Paraschiv-Grigore**, Virgil Apostol, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), București, 24–27 mai 2017, comunicare: *Histria. Sectorul Poarta Mare-Turnul Mare*
- **Corina Borş**, Luciana Rumega-Irimuş, Vlad Rumega-Irimuş, Sesiunea anuală de comunicări științifice „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană", Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române, 29–31 martie 2017, comunicare: *Noi date despre situl preistoric Aurel Vlaicu – Obreza (jud. Hunedoara)*
- **Corina Borş**, Luciana Rumega-Irimuş, Vlad Rumega-Irimuş, Andrei Asăndulesei, Felix Tencariu Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), București, 24–27 mai 2017, comunicare: *Noi date despre situl hallstattian Tărtăria – Podu Tărtăriei vest. Cercetări din campania 2016*

- **Corina Borş**, Sesiunea Naţională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), Bucureşti, 24–27 mai 2017, comunicare: *Sistemul legislativ actual pentru protejarea patrimoniului arheologic. Istoric, evoluții, perspective*
- **Corina Borş**, Simpozionul științific cu participare internațională „Noi perspective asupra depozitelor de bronzuri din Transilvania / New persectives on the bronze hoards from Transylvania*”*, Muzeul Național de Istorie a României & Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, 17–19 august 2017, organizat în cadrul proiectului de cercetare PILOT, comunicare: *Depozitele de obiecte de bronz și fier Tărtăria I și II în contextul depunerilor de tip Bâlvănești-Vinț*
- **Corina Borş**, Simpozionul de Cercetări Arheologice şi Numismatice, ediția III-a, Muzeul Municipiului București & Muzeul Național de Istorie a României, București, 14–16 septembrie 2017, comunicare: *Considerații despre piesele de harnașament din depozitul Tărtăria I*
- **Corina Borş**, Luciana Rumega-Irimuș, Conferința Națională „Oltenia. Interferențe culturale”, ediția a VII-a, Muzeul Olteniei, Craiova, 27–29 septembrie 2017, comunicare: *Considerații preliminare despre ceramica de tip Basarabi descoperită la Tărtăria – Podu Tărtăriei vest*
- **Corina Borş**, Luciana Rumega-Irimuș, Simpozion „ArheoVest” Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie – ediţia a V-a: *In Honorem Prof. Univ. Emerit Doina Benea*, Asociația ArheoVest, Timișoara, 25 noiembrie 2017, comunicare: *Contexte arheologice cu ceramică de tip Basarabi spartă pe loc din situl hallstattian Tărtăria – Podu Tărtăriei vest (jud. Alba)*
- **Emil Dumitrașcu**, Conferința „Oltenia, interferențe culturale”, ediția a VII-a, Muzeul Olteniei, Craiova, 27–29 septembrie 2017, comunicarea: *Rit și ritual funerar în Dacia romană*
- **Cătălin Lazăr,** Theodor Ignat, **Emil Dumitrașcu**, Vasile Opris, Ionela Crăciuneascu, **Mihai Florea**, **Mădălina Voicu**, Sesiunea anuală de comunicări științifice „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană”, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, 29–31 martie 2017, comunicare: *Considerații privind locuirile „off-tell” din cadrul culturii Gumelnița. Studiu de caz: Sultana-Malu Roșu*
- Mihaela Golea, **Valentin Radu**, Adrian Bălășescu, **Cătălin Lazăr**, Sesiunea anuală de comunicări științifice „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană”, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, 29–31 martie 2017, comunicare: *Procedee de prelucrare a datelor și materialelor rezultate în urma procedeelor de flotare și triere. Studiu de caz: Sultana-Malu Roșu*
- Theodor Ignat, Roxana Bugoi, Florin Constantin, **Cătălin Lazăr**, Sesiunea anuală de comunicări științifice „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană”, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, 29–31 martie 2017, comunicare: *Idenficarea metodelor de producere a ceramicii preistorice cu ajutorul investigațiilor imagistice și a arheologiei experimentale. Studiu de caz: Sultana-Malu Roșu*
- **Cătălin Lazăr**, Sesiunea Naţională de Rapoarte Arheologice (ediția 51), Bucureşti, 24–27 mai 2017, comunicare: *Situl eneolitic Sultana – Malu Roșu. Rezultatele campaniei 2016*
- **Cătălin Lazăr**, Theodor Ignat, Vasile Opriş, **Mădălina Voicu**, Ionela Crăciunescu, Mihaela Golea, Adelina Darie, Cristina Covătaru, Ovidiu Frujină, Bogdan Manea, **Mihai Florea**, Simpozionul de Cercetări Arheologice şi Numismatice, ediția III-a, Muzeul Municipiului București & Muzeul Național de Istorie a României, București, 14–16 septembrie 2017, comunicare: *Considerații generale privind gestionarea și utilizarea spațiului de către comunitățile umane din eneolitic. Studiu de caz – Sultana-Malu Roșu*
- **Cătălin Lazăr**, Mihai Florea, **Constantin Haită**, **Valentin Radu**, Adrian Bălășescu, Mihaela Golea, Theodor Ignat, Vasile Opriş, Adelina Darie, Mădălina Dimache, A XVII-a Sesiune Națională de Comunicări Științifice: Milenii tezaurizate. Creație si spiritualitate, 16-18.11.2017, Buzău, Muzeul Județean Buzău, comunicare: *Date noi privind asezarea de tip tell de la Gumelnița, jud. Călărași*
- **Siviu Oța**, Adrian Ardeț, Dimitrie Negrei, Sesiunea Muzeului Județean Suceava: *Bucovina file de istorie,* ediția XIX-a, 23–24 noiembrie 2017, comunicare: *Cercetările arheologice în interiorul orașului medieval Caransebeș (campania iulie, septembrie – octombrie 2017)*
- **Siviu Oța**, Liana Oța, Sesiunea Muzeului Banatului: Politics and Society in the Central and South-Eastern Europe (14th–16th centuries), Timișoara, 25–27.10.2017, comunicare: *Ceramica din cetatea de la Carașova-Grad (jud. Caraș-Severin). Repartiție spațială, forme și cronologie (secolele XIV–XVI)*

- **Siviu Oța**, Sesiunea: Arheologia mileniului I p. Chr., ediția a XVI-a, Ploiești, 24–25.08.2017, comunicare: *Inele decorate cu figuri antropomorfe (secolele XI–XII)*
- **Siviu Oța**, Ernest Oberländer Târnoveanu, Sesiunea anuală de comunicări științifice „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană", Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române, 29–31 martie 2017, comunicare: *Date preliminare asupra tezaurului de podoabe medievale descoperit în Pădurea Cernica (jud. Ilfov)*
- **Siviu Oța**, Adrian Ardeț, Dimitrie Negrei, Simpozionul de Cercetări Arheologice și Numismatice, ediția III-a, Muzeul Municipiului București & Muzeul Național de Istorie a României, București, 14–16 septembrie 2017, comunicare: *Cercetări arheologice în orașul medieval Caransebeș (jud. Caraș-Severin)*
- **Dragomir Nicolae Popovici**, Cătălina Cernea, Ioan Cernău, Adrian Bălășescu, **Valentin Radu**, **Constantin Haită**, Monica Mărgărit, Loredana Niță, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), București, 24–27 mai 2017, comunicare: *Șantierul arheologic Bordușani – Popină, jud. Ialomița. Campania 2016*
- **Dragomir Nicolae Popovici**, Bernard Randoin, Ana Ilie, **Constantin Haită**, Adrian Bălășescu, **Valentin Radu**, Loredana Niță, Monica Mărgărit, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), București, 24–27 mai 2017, comunicare: *Programul de colaborare româno-francez. Șantierul arheologic Hârșova-tell, jud. Constanța. Campania 2016*
- **Valentin Radu**, Monica Mărgărit, Ioana Daniela Dulama, Valentina Mihaela Voinea, Adina Boroneanț, Sesiunea anuală de comunicări științifice „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană", Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române, 29–31 martie 2017, comunicare: *Prelucrarea carapacei țestoasei de stepă (Testudo graeca) in preistorie. Studii de caz de la Icoana (mileniul 8 BC) și Cheia (mileniul 5 BC)*
- **Alexandru Rațiu**, Ioan C. Opriș, Mihai Duca, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51), București, 24–27 mai 2017, comunicare: *Capidava 2016. Edificiul cu absidă din sectorul VII intra muros*
- **Alexandru Rațiu**, Ioan C. Opriș, Simpozionul de Cercetări Arheologice și Numismatice, ediția III-a, Muzeul Municipiului București & Muzeul Național de Istorie a României, București, 14–16 septembrie 2017, comunicare: *O clădire cu funcție oficială în sectorul VII de la Capidava. Observații preliminare*
- **Alexandru Rațiu**, Ioan C. Opriș, Colocviul Limes Forum VI, Cluj-Napoca, 28–29 noiembrie 2017, comunicare: *Questura Iustiniana exercitus. Annona mitaris pentru limes-ul dunărean în secolul VI p. Chr.*
- **Alexandru Rațiu**, Ioan C. Opriș, Ioana Manea, Colocviul Limes Forum VI, Cluj-Napoca, 28–29 noiembrie 2017, comunicare: *Capidava în epoca Principatului. Cercetări recente în castru și băile romane*
- **Mihaela Simion**, Colocviului: Biografie, Prosopografie, Genealogie. Chestiuni de și studii de caz din Antichitate până în prezent, Iași, comunicarea: *Călăuza -Eros de la Alburnus Maior: Devoțiune sau asumarea de identitate?*
- **Mihaela Simion**, **Decebal Vleja**, Conferința Națională „Oltenia. Interferențe culturale", ediția a VII-a, Muzeul Olteniei, Craiova, 27–29 septembrie 2017, comunicare: *La granița imperiului – Oameni, zei și viața de zi cu zi la Micia* (Mintia, jud. Hunedoara)
- **Eugen S. Teodor,** Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), București, 24–27 mai 2017, comunicare: *Castru de la Băneasa (jud. Teleorman), campania 2017*
- **Ovidiu Țentea**, **Alexandru Rațiu**, Norbert Szeredai, Andrei Cîmpeanu, Bianca Olteanu, Șerban Micu, Colocviul Limes Forum VI, Cluj-Napoca, 28–29 noiembrie 2017, comunicare: *Cercetări arheologice în barăcile castrului roman de la Mălăiești*
- **Ovidiu Țentea**, Simpozionul de Cercetări Arheologice și Numismatice, ediția III-a, Muzeul Municipiului București & Muzeul Național de Istorie a României, București, 14–16 septembrie 2017, comunicare: *Băi și îmbăiere din Dacia în timpul lui Traian*
- **Ovidiu Țentea** Conferința Națională „Oltenia. Interferențe culturale", ediția a VII-a, Muzeul Olteniei, Craiova, 27–29 septembrie 2017, comunicare: *Principalele rezultate ale cercetărilor frontierelor romane în cadrul Programului Național LIMES – sectorul sudic – 2016*
- **Ovidiu Țentea**, Colocviul național de arheologie, ediția a V-a, Dacia în contextul crizei de la mijlocul secolului al III-lea d. Hr., Turda, 3–4 noiembrie 2017, comunicarea: *Observații privind atestările în provinciile dunărene ale trupelor recrutate din Orient în secolul al III-lea*

- **Ovidiu Țentea**, A XLVIII-a ediţie a Sesiunii Naţionale de comunicări ştiinţifice „Ecosinteze şi etnosinteze carpatine”, 12–13 octombrie 2017, Muzeul Județean de Istorie Argeş, Pitești, comunicare: *Observaţii privind impactul armatei romane asupra teritoriului sud-carpatic în prima parte a secolului II p.Chr.*
- **Ovidiu Țentea**, Colocviul Limes Forum VI, Cluj-Napoca, 28–29 noiembrie 2017, comunicare: *Cercetări arheologice în barăcile castrului roman de la Mălăiești*
- **Ovidiu Țentea**, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), Bucureşti, 24–27 mai 2017, comunicare: *Sarmizegetusa, com. Sarmizegetusa, jud. Hunedoara [Ulpia Traiana Sarmizegetusa]. Templul zeilor palmyreni*, Sesiunea națională de rapoarte arheologice, Bucureşti 2017
- **Ovidiu Țentea**, **Alexandru Rațiu**, Andrei Cîmpeanu, Mihai Duca, Raluca Sidon, Bianca Olteanu, Șerban Micu, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), Bucureşti, 24–27 mai 2017, comunicare: *Castrul Mălăiești, campania 2016*
- **Ovidiu Țentea**, Florian Matei-Popescu, Ioan C. Opriş, **Alexandru Rațiu**, Andrei Cîmpeanu, Mihai Duca, Raluca Sidon, Daniel Costea, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51-a), Bucureşti, 24–27 mai 2017, comunicare: *Programul Național LIMES – 2016 – sector MNIR*
- Laurent Carozza, Cristi Micu, Mihaela Danu, Erwan Messager, Florian Mihail, Sylvie Philibert, Robin Furestier, Jean-Michel Carozza, Sorin Ailincai, Albane Burens, Adrian Balasescu, **Valentin Radu**, **Constantin Haită**, Tiberiu Groparu, François Leveque, Cătălin Mihail, Noelle Provenzano, Philippe Valette, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51), Bucureşti, 24–27 mai 2017, comunicare: *Cercetări arheologice interdisciplinare la Taraschina*
- Valentina Voinea, Bartłomiej Szmoniewski, Aurel Mototolea, Adrian Bălăşescu, **Valentin Radu**, **Constantin Haită**, Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice (ediția 51), Bucureşti, 24–27 mai 2017, comunicare: *Așezarea Hamangia III de la Cheia (com. Grădina, jud. Constanța)*

ALTE CONFERINȚE PUBLICE SUSȚINUTE DE ARHEOLOGI DIN CADRUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

- Comunicare la Institutul de Arheologie al Academiei Slovace, Nitra: *The jewelry of Byzantine influence in Transylvania and Crişana (10th–13th Centuries)*, susțiuntă de Silviu Oța
- Comunicarea *Cercetarea interdisciplinară în arheologie. Studiu de caz: Sultana-Malu Roșu*, la Facultatea de Istorie, Centru de Istorie Comparată a Societății Antice, Universitatea din Bucureşti, 2 iunie 2017, **Cătălin Lazăr**, **Mihai Florea**, **Constantin Haită**, **Valentin Radu**, Adrian Bălășescu, Mihaela Golea, Theodor Ignat, Vasile Opriş, Adelina Darie, Ioana Crăciunescu, Monica Mărgărit

ALTE SESIUNI ȘTIINTIFICE ORGANIZATE DE ARHEOLOGI DIN CADRUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

I. SESIUNEA NAȚIONALĂ DE RAPOARTE ARHEOLOGICE, EDIȚIA 51-A

În perioada 24–27 mai 2017, la București, sub egida Ministerului Culturii și Identității Naționale, s-a desfășurat cea de-a 51-a ediție a Sesiunii Naționale de Rapoarte Arheologice. Această reuniune științifică este organizată, în parteneriat, de Muzeul Național de Istorie a României și Muzeul Municipiului București.

Au fost prezentate peste 100 de comunicări științifice având ca temă rezultatele cercetărilor arheologice efectuate în campania anului 2016. Au participa peste 170 de arheologi, din țară și străinătate. Comunicările au fost prezentate în cadrul a patru secțiuni tematice: Preistorie, Epoca fierului, Antichitate, Migrații târzii și Epoca medievală.

Cu acest prilej au fost organizatate o serie de evenimente publice, după cum urmează:

- conferința publică „Sarmizegetusa – începuturile Daciei romane" susținută de prof. univ. dr. Ioan Piso;
- prezentarea expozitiei „Sarmizegetusa – începuturile Daciei romane" realizată de dr. Ovidiu Țentea;
- Comunicările științifice s-au realizat în cadrul celor patru secțiuni tematice, fiind urmate de o masă rotundă cu tema „Protejarea patrimoniului arheologic între discurs și practică. Unde suntem în materie de legislație?”.

• Excursia documentară a fost realizată la siturile Târgșor și Mălăiești (jud. Prahova), precum și la Muzeul de Artă Populară „Prof. Dr. Nicolae Minovici” („Vila Minovici”) – Muzeul Municiului București.

II. SIMPOZIONUL DE CERCETĂRI ARHEOLOGICE ȘI NUMISMATICE, EDIȚIA III-A

În perioada 14–16 septembrie 2017, în colaborare cu Muzeul Municipiului București și Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, Muzeul Național de Istoeie a României, a organizat sesiunea științifică *Cercetări Arheologice și Numismatice*, desfășurată la sediul Palatul Șutu.

Prezentările au fost susținute pe două secțiuni, Arheologie și Numismatică, iar la acestea au participat numeroși specialiști în domeniu, fiind susținute o serie de comunicări de interes larg.

PROIECTE DE CERCETARE

I. Tehnologie interdisciplinară de investigare a patrimoniului arheologic. Studiu de caz: Tronsonul premontan al *Limes Transalutanus* (acronim *Limes Transalutanus*). Proiect de tip Parteneriat, finanțat de UEFISCDI.
INSTITUȚIE COORDONATOARE: Muzeul Național de Istorie a României.
PARTENERI: Vector Studio Srl, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", București.
COORDONATOR: Eugen S. Teodor (esteo@mnir.ro);
MEMBRII MNIR: Constantin Haită, Alexandru Bădescu, Mihai Florea.
PERIOADĂ DE DESFĂȘURARE: septembrie 2014–septembrie 2017
OBIECTIVE PRINCIPALE: cartarea obiectivelor arheologice ale *Limes Transalutanus* la sud de râul Argeș, evaluarea stării de conservare a fortificațiilor romane; identificarea altor elemente ale sistemului frontalier (turnuri de observație, drumuri); identificarea așezărilor civile pendinte de garnizoanele de pe frontieră (pentru detalii vezi websit-ul de proiect, http://www.limes-transalutanus.ro/).
PRINCIPALE REZULTATE: anul 2017 a fost ultimul din proiect, având ca scop major formularea concluziilor; dintre acestea, enumerăm: obiectivele romane de pe frontiera transalutană, fie că sunt sau nu situri arheologice declarate sau monumente, sunt supuse unei exploatări agricole care face abstracție de ele, legislația românească neformulând restricții explicite; așezările civile nu doar că sunt acolo unde ar fi trebuit să fie, dar sunt chiar mai multe decât garnizoanele, ridicând probleme asupra statutului lor juridic; pentru detalii referitoare la activitatea din 2017 vezi http://www.limes-transalutanus.ro/rapoarte/raport_etapa4.html; pentru concluziile finale ale proiectului vezi http://www.limes-transalutanus.ro/rapoarte/raport_etapa4.html
PAGINA WEB: http://www.limes-transalutanus.ro/; pagina Facebook; https://www.facebook.com/Limes-Transalutanus-729444053797839/).
OBSERVAȚII: Șantierul Băneasa este o „moștenire" directă a proiectului de cercetare, propunându-ne studierea sistematică a celui mai mare castru al acestei frontiere, cunoscut numai prin cercetări superficiale, ultimele în perioada celui de-al Doilea Război Mondial.

II. Proiectul „Echoes of the past reflected in the present ... an attempt to reconstruct the Neolithic society through experimental archeology – ARCHAEODROM". Proiect de cercetare tip Parteneriate – PCCA 2013
INSTITUȚIE COORDONATOARE: implementat de Muzeul Național de Istorie a României.
PARTENERI: Universitatea din București și S&S Proiectare SRL.
COORDONATOR: Cătălin Lazăr (lazarc@arheologie.ro)
MEMBRII MNIR: Valentin Radu, Emil Dumitrașcu, Mădălina Voicu, Adrian Bălășescu (doar pana în iunie 2017).
PERIOADĂ DE DESFĂȘURARE: 2014–2017. Etapa 4/2017 s-a axat pe cercetare experimentală privind problematicile abordate și diseminare finală a rezultatelor obținute – a vizat chestiuni tehnice legate de arhitectura neolitică, la nivel de teoretic și experimental, din perspectiva metodelor de construcție și ale soluțiilor tehnice utilizate de către comunitățile neolitice în cazul diverselor tipuri de construcții și amenajări specifice, la care s-au adăugat analizele interdisciplinare și experimentale privind artefactele confecționate din materii dure animale, dar și cartarea surselor de lut probabile din vecinătatea siturilor neolitice din cuprinul cărora au fost analizate probele ceramice din cadrul activității anterioare. În plus, etapa a fost completata de activitățile privind diseminarea finală a datelor științifice acumulate în cadrul proiectului
OBIECTIVE PRINCIPALE: sunt reprezentate de constituie reconstituirea societății neolitice prin intermediul arheologiei experimentale, pe baza datelor istorico-arheologice disponibile și a altor studii pluri-, inter- și transdisciplinare, prin realizarea unor modele experimentale și demonstrative
PRINCIPALE REZULTATE 2017: etapa nr. 4/2017 a implicat direcții de cercetare cu caracter inter-, multi- sau transdisciplinar, grupate în 4 activități majore. Diseminarea finală a datelor acumulate în proiect a constituit o prioritate majoră a echipei de cercetare a consorțiului. Rezultatele științifice cuantificabile din proiect constau în trei articole publicate (acceptate) în reviste cotate ISI, patru capitole publicate (sau în curs de publicare) în volume apărute la edituri prestigioase din străinătate (Archaeopress, Hadrian Books, Oxbow), un volum cu rezultatele proiectului în curs de apariție la editura Archaeopress (Oxford, Marea Britanie), patru comunicări și două postere la conferințe internaționale, șase comunicări la conferințe naționale, o școală de vară, un workshop organizat și patru studii tehnice

PAGINA WEB: http://mnir.ro/echoes-of-the-past-reflected-in-the-present/

III. Platformă pilot de valorizare transdisciplinară prin baze de date relaționate (PN-II-PT-PCCA-2013-4-1022); PILOT; proiect de tip Parteneriate, cu finanțare UEFISCDI.
INSTITUȚIE COORDONATOARE: Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Optoelectronică (INOE 2000).
PARTENERI: Muzeul Național de Istorie a României, SIVECO
COORDONATOR: Marina Tăuțan (certo@inoe.ro)
MEMBRII MNIR: Corina Borș (corinabors.mnir@gmail.com), Membrii echipei din partea MNIR: Alexandru Dosza, Gabriela Dragomir, Luciana Rumega-Irimuș, Vlad Rumega-Irimuș
PERIOADĂ DE DESFĂȘURARE: 2014 (noiembrie) – 2017 (septembrie); etapa a IV-a (2017)
OBIECTIVE PRINCIPALE: În anul 2017, în ultima etapă de derulare a proiectului, principalele obiective au avut în vedere: identificarea criteriilor de evaluare calitativă a funcționalității platformei de valorizare culturală; testarea și optimizarea modului de acces și căutare în platforma transdisciplinară pe baza determinărilor și feed-back; lansarea publică a platformei și a produselor satelit.
PRINCIPALE REZULTATE: în ultima etapă de proiect, echipa MNIR a derulat activități specifice privind elaborarea fișelor de evidență analitică pentru piesele componente ale depozitului Tărtăria II și selecția aleasă de piese componente ale depozitului Tărtăria I (partea III-a); elaborarea și diseminarea buletinului informativ; organizarea unui simpozion științific și diseminarea rezultatelor cercetărilor. Echipa MNIR a contribuit la redactarea raportului științific și a celui administrativ, sub coordonarea INOE 2000

IV. Proiect CERES Centru pentru valorizarea proiectelor cultural-științifice în arheologie, PN-II-PT-PCCA-2013-4-0495 (2013-2016)
INSTITUȚIE COORDONATOARE: INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETARE-DEZVOLTARE PENTRU OPTOELECTRONICĂ - INOE 2000
PARTENERI: Muzeul Național de Istorie a României, Muzeul Civilzației Dacice și Romane Deva, S.C. Lavimar Consult S.R.L.
COORDONATOR: OVIDIU ȚENTEA
MEMBRII MNIR: ALEXANDRU RAȚIU, ANDREI CÎMPEANU
PERIOADĂ DE DESFĂȘURARE: 2013-2017
OBIECTIVE PRINCIPALE: Centrul pentru valorizare cultural științifică (incluzând un arheodrom virtual); Demonstrarea și implementarea unei bune practici / Stimularea investigării științifice pentru arheologie; Campanii in situ; Suport științific orientat spre utilizator și instrumente de informare cu acces facil; Acțiuni de sprijin pentru cercetări de piață și transfer de know-how
PRINCIPALE REZULTATE: Carte de proceedings, Târgul anual de Arheologie 2017, Evaluarea aprecierilor cercetătorilor, Catalog dedicat Târgului de Arheologie 2017
PAGINA WEB: http://certo.inoe.ro/ceres/ro/index.php

ALTE PROIECTE

I. Programul Național LIMES – finanțat de Ministerul Culturii și Identității Naționale
Programul Național ”Limes” a fost instituit încă din 2014, prin Ordinul MC nr. 2812/27.11.2014, dar a funcționat în lipsa vreunei finanțări. Reluat în 2016, condițiile de desfășurare a programului, precum și Regulamentul de Organizare și funcționare a Comisiei Naționale ”Limes” au fost modificate prin Ordinele MC nr. 2254/13.04.2016 și 2293/27.04.2016.
PARTENERI: Muzeul Național de Istorie a României, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni
COORDONATOR MNIR**, Responsabil sector sudic**: OVIDIU ȚENTEA
MEMBRII MNIR: Alexandru Rațiu, Florian Matei-Popescu, Ioan C. Opriș, Andrei Cîmpeanu, Ioana Manea, Bianca Olteanu, Britta Burkhardt, Norbert Szeredai, Vlad Călina
PERIOADĂ DE DESFĂȘURARE: 2016-202020
Activități de identificare și cartare a monumentelor. Activități privind stabilirea valorii monumentelor și valorificarea rezultatelor. Publicații de diseminare, întreținerea și actualizarea datelor de pe sait www.limesromania.ro

PROGRAMUL NATIONAL LIMES –MNIR – 2017

În cadrul programului național LIMES au avut loc o serie de activități începând cu luna ianuarie, chiar dacă bugetul a fost aprobat ulterior. Instituțiile responsabile, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei (MNIT-Cluj), Muzeul Național de Istorie a României (MNIR-București) și Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni (MNCR-Sf. Gheorghe), au continuat derularea programului, activitatea acestora fiind centralizată mai jos, pe baza rapoartelor înaintate Comisiei Naționale Limes. Pe lângă activitățile descrise mai jos reprezentanții instituțiilor responsabile au continuat munca de documentare bibliografică, de scanare și procesare a documentațiilor mai vechi, de procesare a materialului arheologic provenit din vechile descoperiri din siturile care sunt acum selectate ca parte a viitorului sit UNESCO: Frontierele Imperiului Roman din România.

A continuat procesarea materialului arheologic și de arhivă pentru cercetările mai vechi din castrele din sud-estul Transilvaniei. În prima jumătate a anului, chiar și în condițiile întârzierii alocării bugetare, reprezentanții instituțiilor responsabile au făcut deplasări în teren pentru monitorizarea siturilor, în privința stării autenticității și integrității acestora, având în vedere faptul că unele sunt amenințate de factori naturali sau antropici.

Au fost realizate cercetări non-invazive (topografie arheologică, geofizică, fotografie aeriană) în din zona castrelor de la Râșnov-Cumidava (jud. Brașov), Hoghiz (jud. Brașov). . Au mai fost realizate documentații topografice la alte 6 obiective din zona frontierelor romane de Sud-Est a Daciei, dar și din Dobrogea.

1. Pentru centralizarea tuturor datelor a fost stabilită necesitatea stringentă a achiziției unei baze de date corespunzătoare, realizată de specialiști IT, după modelul și cerințele actuale, în vederea anexării la documentația finală. Fișele de sit, utilizate încă de la inițierea Programului Național Limes, au fost folosite, de asemenea, ca model, ele urmând a fi generate automat la finalul documentării. A fost derulat un amplu process de corectare a fișelor și a localizării siturilor de pe harta interactivă - https://limesromania.ro/ro/articole/publicatii
2. Publicarea celui de-al doilea Buletin LIMES, după cel publicat în anul 2016. Urmând unei introduceri privind terminologia latină a termenilor folosiți în domeniul granițelor romane, apar noutăți legate de ultimele cercetări de pe limes-ul de Nord, interpretări noi privind granița controversată de Sud-Est (limes transalutanus și fortificațiile din Sud-Estul Daciei) și discuții privind economia soldaților romani.
3. Pentru cel de-al 3-lea număr al Buletinului Limes, procesul de editare a fost încheiat, acesta urmând a fi tipărit în cursul anului 2018.
4. Publicarea monografiei dedicate fortificației de la Capidava (jud.Constanța). Situl este unul de maximă importanță aparținând frontierei romane de la Dunărea de Jos, cercetările arheologice întreprinse aici oferindu-ne informații istorice relevante pentru subiectul cercetării Programului Național LIMES.
5. Publicarea broșurii Frontiers of the Roman Empire. Between Dacia and Moesia Inferior. The Roman forts in Muntenia under Trajan/Frontierele Imperiului Roman. Între Dacia și Moesia Inferior. Castrele romane din Muntenia în timpul lui Traian, avându-i ca autori pe O. Țentea și Fl. Matei-Popescu
6. Publicarea broșurii The Bath on the Frontiers of Roman Dacia, autori O. Țentea și B. Burkhardt.

ALTE PARTICIPĂRI ÎN PROIECTE

I. Proiect APROACH. "Provenance of archaeological artifacts: Keys to understanding ancient societies" cod proiect: PN-III-P4-ID-PCE-2016-0229, Contract de finanțare nr. 138/2017 -
COORDONATOR: CORINA IONESCU
INSTITUȚIE COORDONATOARE: UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
PERIOADĂ DE DESFĂȘURARE: 2017-2019
OBIECTIVE PRINCIPALE: Proiectul este dedicate analizei materialelor ceramice de construcţie (cărămizi, ţigle) şi vasele de lut sunt obţinute din aceleaşi materi prime, respectiv argilă şi degresant. Astfel de obiecte ceramice descoperite în diverse situri preistorice şi istorice vor fi studiate printr-o abordare integrată, care combină metode arheologice, mineralogice, fizice, chimice şi geologice. Aceste metode includ în principal microsopie optică în lumină polarizată, difracţie de raze X, microsondă electronică, microscopie electronică de baleiaj, spectrometrie de masă cu plasmă cuplată inductiv, spectroscopie în infraroşu cu transformată Fourier şi rezonanţă paramagnetică electronică.
PRINCIPALE REZULTATE: http://archaeometry.granturi.ubbcluj.ro/en/results
PAGINA WEB: http://archaeometry.granturi.ubbcluj.ro/

EXPOZIȚII

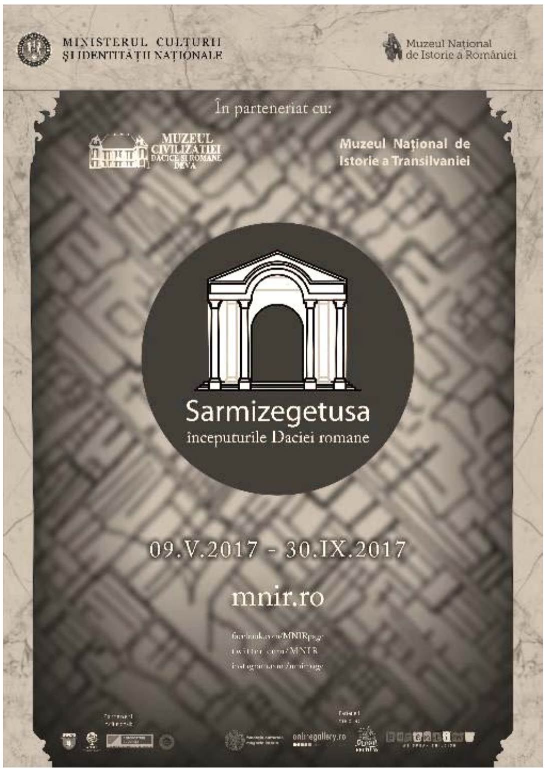

„Sarmizegetusa – începuturile Daciei romane” a fost vernisată în holul central al Muzeului Naţional de Istorie a României, marți, 9 mai 2017, fiind deschisă până în 31 septembrie 2017.

Amenajarea spațiului expozițional a simulat crearea primului oraș roman întemeiat în Dacia, *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa.* Acest oraș a fost fondat respectându-se cu rigoare principiile arhitecturale antice bazate pe axialitate și simetrie. În linii generale, planul primului oraș roman fondat pe teritoriul Daciei va fi suprapus cu planul sălii de expoziție a muzeului, o clădire care a preluat la rândul său o parte din simetria arhitecturii antice.

Chiar dacă forma sălii de expunere nu corespunde întrutotul cu cea a orașului roman și expoziția nu își propune să prezinte toate clădirile sitului antic Sarmizegetusa, au fost preluate principalele elemente din topografia orașului care corespund dispunerii spațiului expozițional. Astfel, *cardo* (una dintre axele importante ale orașului) corespunde accesului principal în muzeu, care duce către Columna lui Traian, devenită astfel cap de perspectivă pentru macheta Forului lui Traian de la Sarmizegetusa, amplasată în centrul expoziției. Principalele căi de acces sunt dublate de portice, centrul expoziției (situat în fața machetei forului lui Traian de la Sarmizegetusa) corespunde punctului central al orașului, locul în care a fost fixată *groma* cu care a fost trasată prima centuriație a orașului și a spațiului său aparținător. În acest punct se întâlnesc principalele axe ale urbei, *cardo maximus* și *decumanus maximus,* ale căror trasee se intersectează cu incinta fortificată a orașului în zona celor patru porți de intrare.

Ideea majoră a acestei expoziții o constituie întemeierea primului oraș din Dacia, colonie de veterani care a preluat simbolic legitimitatea capitalei statului dac, care își încetase existența în urma celei de-a doua expediții a împăratului Traian. Temele subliniate sunt: proiectarea axială a orașului și a teritoriului aparținător, rolul monumentelor publice și evoluția acestora (accentul fiind pus pe rezultatele cercetărilor arheologice recente), iluminatul în spațiul privat și public, precum și aducțiunea și drenarea apei.

Una dintre temele majore dezbătute în istoriografia românească recentă a fost cea privitoare la începuturile vieții urbane în provincia Dacia. Dezbaterile în cauză au avut în vedere până recent datele epigrafice și analogiile cu situația orașelor din alte provincii, întrucât publicațiile cuprinzând rezultatele cercetărilor arheologice ale structurilor timpurii de locuire din orașe au început să apară doar în ultimii ani. S-au conturat două curente: unul care pune accentual pe rolul principal al armatei în cadrul procesului de urbanizare, și altul care argumentează dezvoltarea urbană a provinciei din cadrul structurilor existente înainte de cucerirea romană. În pofida pasiunii cu care sunt dezbătute unele detalii referitoare la cucerirea Daciei, cazul întemeierii primului oraș din provincia nou-creată, *Colonia Dacica Sarmizegetusa*, nu este unul atipic.

Modele de interpretare diverse au fost întâlnite în cazurile mai multor provincii. În Pannonia, partea urbanizată este cu precădere cea vestică de-a lungul Drumului Chihlimbarului, de la *Emona* la *Carnuntum*. În Moesia, primele măsuri considerabile se pot observa în cazul *Scupi*, situat la intersecţia unor drumuri importante. Un moment semnificativ se petrece în timpul împăratului Domitian, în timpul căruia are loc o mare concentrare de trupe în zona Dunării. Activitatea cea mai intensă în arealul Dunării se observă în timpul împăratului Traian, când transformările la nivelul provinciilor dunărene sunt fundamentale. Acum sunt întemeiate coloniile de veterani de la *Oescus* în Moesia Inferior, *Ratiaria* în Moesia Superior, *Poetovio* în Pannonia Superior şi *Sarmizegetusa* în Dacia. În zona estică în această perioadă a fost colonizată populaţie grecofonă la *Nicopolis ad Istrum*, *Marcianopolis* sau *Augusta Traiana*.

Catalogul expoziției, editat de Ovidiu Țentea și Alexandru Rațiu, a cuprins studii realizate de Ioan Piso, Ovidiu Țentea, Mariana Egri, Cristian-Aurel Roman, Gică Băeștean și fișe de obiect întocmite de Adela Bâltâc, Marius-Gheorghe Barbu, *Mariana Egri,* Alexandru Rațiu, Cristian-Aurel Roman, Christina Ştirbulescu, Oana Tutilă, Ovidiu Țentea.